

นุสสาร

อารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน

Mekong-Salween Civilization Studies Journal

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 ประจำเดือนมกราคม - มิถุนายน 2562

- การย้ายถิ่นข้ามชาติ: การสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่
- แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแร่ อำเภอร่องนคร จังหวัดนครพนม
- องค์ความรู้ จิตสำนึกรักษ์ฯ และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย
- การเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่น: บทเสวนาว่าด้วยศาสตร์การศึกษาท้องถิ่นบนบทเชิงวิพากษ์
- ข้อสังเกตว่าด้วยประวัติศาสตร์สังคมของหลักบ้านหลักเมืองในชุมชนลุ่มน้ำโขง
- วิวาทะวิว – ควาย: การบ่งชี้ความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน
Mekong-Salween Civilization Studies Journal
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2562
Volume 10, No.1 January - June, 2019
ISSN 1906-7682 (Print)
ISSN 2651-2114 (Online)

มหาวิทยาลัยนเรศวร จ.พิษณุโลก
พ.ศ.2562

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน
Mekong-Salween Civilization Studies Journal
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2562
Volume 10, No.1 January - June, 2019
ISSN 1906-7682 (Print)
ISSN 2651-2114 (Online)

หลักการและเหตุผล

มหาวิทยาลัยนเรศวรได้จัดตั้งกองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานตามนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยนเรศวร โดยทำหน้าที่ศึกษาสืบค้น รวบรวม วิจัย พัฒนา อนุรักษ์ บ่มเพาะ และสร้างสรรค์ ตลอดจนการเผยแพร่ข้อมูลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างวิถีชีวิตที่มีคุณค่าเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลายทางวัฒนธรรม หล่อหลอม และสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งร่วมกัน ดังนั้นเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผสมผสาน และต่อยอดภูมิปัญญาดังกล่าว มหาวิทยาลัยจึงได้มีนโยบายที่จะจัดทำวารสารทางวิชาการขึ้น ซึ่งใช้ชื่อว่า “วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน” ซึ่งได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2553 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ในมิติของศิลปวัฒนธรรมและอารยธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน และเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ เป็นกลไกในการรังสรรค์ศิลปวัฒนธรรมให้มีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง เหมาะสมกับยุคสมัย สามารถนำไปใช้ประโยชน์และสร้างเสริมวิถีชีวิตที่มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดด้านศิลปวัฒนธรรมและอารยธรรมศึกษาในมิติต่างๆ ของคนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน
2. เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ เผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านอารยธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน

3. เพื่อส่งเสริมให้อาจารย์ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานวิจัย และวิชาการ นำไปสู่การสร้างสรรค์ ผสมผสาน และต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดคุณค่าแก่วิถีชีวิต และสังคมต่อไป

นโยบายการจัดพิมพ์

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน จัดทำโดยงานวิจัย สร้างสรรค์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร เปิดรับบทความจากผู้เขียนทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย บทความที่เสนอขอรับการพิจารณาอาจเขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษก็ได้ แต่บทความต้องมีย่อหน้าภาษาไทย จัดพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ (มกราคม-มิถุนายน และ กรกฎาคม-ธันวาคม)

นโยบายการจัดพิมพ์ของวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และเผยแพร่ผลงานวิจัยในสาขาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในมิติที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน ได้แก่ ด้านสังคมวิทยา/ประวัติศาสตร์-ชาติพันธุ์-โบราณคดี ด้านศิลปศาสตร์/ปรัชญา-ศาสนา ด้านอักษรศาสตร์/ภาษา-วรรณกรรม ด้านศิลปกรรม-สถาปัตยกรรม ด้านศึกษาศาสตร์/เศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรม ด้านนิเทศศาสตร์/สารสนเทศ-การสื่อสาร ด้านมนุษยศาสตร์/มานุษยวิทยา-จิตวิทยา ด้านรัฐศาสตร์/รัฐศาสนศาสตร์

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน รับผิดชอบบทความวิจัย (Research Article) และบทความวิชาการ (Academic Article) โดยบทความดังกล่าวจะต้องไม่เคยได้รับการตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อขอรับการตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอื่น บทความทุกบทความจะต้องผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 2 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่รู้ว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่รู้ว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร (Double-blinded Review) อนึ่ง การพิจารณาตีพิมพ์บทความเพื่อลงตีพิมพ์หรือไม่ตีพิมพ์ อยู่ที่ดุลยพินิจของบรรณาธิการถือเป็นอันสิ้นสุด

การเผยแพร่

วารสารฯ จะจัดส่งเล่มให้แก่ห้องสมุดในสถาบันอุดมศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และเผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ของวารสารฯ <http://www.nuac.ac.th>

กำหนดออก

ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม)

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.กาญจนา	เงารังษี
รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย	สิงห์ยะบุศย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรธร	บุญยรัตพันธุ์
นางนิพัทธ์	เกษภาพร

บรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.จิรวรรณ	พิระสันต์
มหาวิทยาลัยนเรศวร	ประเทศไทย

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางสาวจรินทร์	เสโตบล
มหาวิทยาลัยนเรศวร	ประเทศไทย

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.เทียมจันทร์	พานิชย์ผลินไชย
มหาวิทยาลัยนเรศวร	ประเทศไทย
รองศาสตราจารย์ ดร.นิรัช	สุดสังข์
มหาวิทยาลัยนเรศวร	ประเทศไทย
รองศาสตราจารย์ ดร.ข้าม	พรประสิทธิ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ประเทศไทย
รองศาสตราจารย์ ดร.ผนิษฐา	ธีรานนท์
มหาวิทยาลัยพะเยา	ประเทศไทย
รองศาสตราจารย์ ดร.โสภณา	ศรีจำปา
มหาวิทยาลัยมหิดล	ประเทศไทย
รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร	ดาบเพชร
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	ประเทศไทย

รองศาสตราจารย์สมหมาย	ชินนาค
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี	ประเทศไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ	วรรณวิไชย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ	ประเทศไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนวิภา	วงจุรีระ
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	ประเทศไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลวัฒน์	ประพัฒน์ทอง
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง	ประเทศไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ณ	เกษมผลกุล
มหาวิทยาลัยมหิดล	ประเทศไทย
ดร.สมยศ	โอ่งเคลือบ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ประเทศไทย
ดร.ฉัตรทิพย์	ชัยฉกรรจ์
มหาวิทยาลัยพะเยา	ประเทศไทย
ดร.พันธรักษ์	ผูกพัน
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต	ประเทศไทย
ดร.รักชนก	ชำนาญมาก
มหาวิทยาลัยขอนแก่น	ประเทศไทย
ดร.ศศิธร	ติณะมาศ
มหาวิทยาลัยนเรศวร	ประเทศไทย

ฝ่ายจัดการวารสาร	นางสุภาภา	อำทอง
ว่าที่ ร.ต.พิเชษฐ์		สิงหเดช
นางสาวจรรุวรรณ		แสงประทุม
นางสาวธัญญธร		จันทะวัง

ภาพจากปก : นายฉิรพงษ์ วงศ์ประสิทธิ์

ขอบคุณภาพจากปก : จากบทความของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ่องอาจ อินทนิเวศ

ภาพประกอบในเล่ม : นางสาวเยาวัทศน์ อรรธชาติ

ที่อยู่

งานวิจัย สร้างสรรค์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม
กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร
อาคารวิสุทธิกษัตริย์ ชั้น 3 เลขที่ 99 หมู่ 9 ตำบลท่าโพธิ์
อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000
โทรศัพท์ : 0 5596 1204-6 โทรสาร : 0 5596 1148

เว็บไซต์ :

<http://www.nuac.nu.ac.th>

อีเมล :

mekong_salween@nu.ac.th

จำนวนที่พิมพ์ :

500 เล่ม

เจ้าของ :

กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร

พิมพ์ที่ :

รัตนสุวรรณการพิมพ์ 30-31 ถนนพญาลีไท อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก 65000 โทร. 055 258101

พระราโชวาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร รัชกาลที่ ๑๐

“...ข้อสำคัญ การจะเป็นคนที่เก่งจริงและดีแท้นั้น ต้องเป็นให้ตลอด กล่าวคือ ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด ในฐานะใดก็ตาม ต้องตั้งตัวตั้งใจให้มั่นคงหนักแน่น ที่จะประพฤติตนปฏิบัติงานทุกอย่าง โดยยึดมั่นในความดีและความถูกต้องเสมอไป จึงขอให้ทุกคน ทั้งผู้ที่จะออกไปศึกษาต่อและประกอบอาชีพการงานได้รักษาความเก่งและความดีที่มีอยู่ พร้อมทั้งสร้างเสริมให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะคุณสมบัติเหล่านี้จะเกื้อหนุนแต่ละคนให้ประสบแต่ความสุขความสำเร็จทั้งในชีวิตและกิจการงานได้แท้จริง”

พระราโชวาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร ทุน และรางวัลของวชิราวุธวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๘
ณ วชิราวุธวิทยาลัย วันอังคารที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐
ขอบคุณข้อมูลและภาพจาก : 1. <https://bit.ly/2S2ZOEh>
2. <https://bit.ly/2TpA2GS>

อัญพจน์ (Quotations)

包容別人時，
雙方的問題就 解決了。

Tolerance is the best
solution to differences

เมื่อใดการยอมรับผู้อื่นเกิดขึ้น
ปัญหาทั้งสองฝ่ายก็จะหมดไป

ขอบคุณข้อมูลจาก : <http://www.96rangjai.com/108wisdom/>

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ ประจำปี ๒๕๖๒ นี้ เนื้อหาสาระของบทความในฉบับยังคงเป็นผลงานในมิติที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมศึกษา กลุ่มแม่น้ำโขง-สาละวิน บทความที่ตีพิมพ์ทุกบทความจะได้รับการพิจารณากลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ในการตรวจสอบ ทั้งนี้ เพื่อดำรงรักษาคุณภาพมาตรฐานของวารสารฯให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป สำหรับวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ฉบับนี้ได้ปรับปรุงแบบการอ้างอิงให้เป็นสากลขึ้น เพื่อพัฒนาวารสารฯให้ก้าวเข้าสู่ฐานข้อมูลอาเซียน (ACI) และฐานข้อมูลระดับนานาชาติ (SCOPUS) ตามมาตรฐานสากลต่อไป

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ฉบับนี้เป็นบทความจากผู้เขียนภายนอกมหาวิทยาลัยนเรศวรทั้งหมด รวมทั้งสิ้น ๖ บทความ ได้แก่ บทความวิจัย จำนวน ๓ บทความ และบทความวิชาการ จำนวน ๓ บทความ สำหรับบทความวิจัย ประกอบด้วย ๑) การย้ายถิ่นข้ามชาติ: การสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่ ๒) แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม ๓) องค์ความรู้ จิตสำนึกรักษ์ และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย และบทความวิชาการ จำนวน ๓ บทความ ประกอบด้วย ๑) การเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่น: บทเสนอว่าด้วยศาสตร์การศึกษาท้องถิ่นชนบทเชิงวิพากษ์ ๒) ข้อสังเกตว่าด้วยประวัติศาสตร์สังคมของหลักบ้านหลักเมืองในชุมชนลุ่มน้ำโขง ๓) วิวาทะว้าว – ควาย: การช่วงชิงความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย

วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ขอเชิญชวนอาจารย์ นิสิต นักศึกษานักวิชาการ และผู้สนใจส่งบทความวิจัย และบทความวิชาการ ทั้งจากบุคลากรภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยนเรศวรมาเพื่อลงตีพิมพ์ ซึ่งปัจจุบันวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ได้ถูกจัดให้เป็นวารสารกลุ่มที่ ๑ ในฐานข้อมูลของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) เรียบร้อยแล้ว

กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณผู้เขียนบทความทุกท่านที่ส่งบทความมาลงตีพิมพ์ รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิในการพิจารณาบทความและให้ข้อคิดเห็นในการแก้ไข

ปรับปรุงบทความให้มีความถูกต้องตามหลักวิชาการ และขอขอบคุณผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
ที่สนับสนุนการจัดทำวารสารฉบับนี้ให้เสร็จสมบูรณ์ด้วยดี และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่าน
ทุกท่านจะได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ในเนื้อหาสาระของวารสารฉบับนี้

(ศาสตราจารย์ ดร.จิรวัดน์ พิระสันต์)

บรรณาธิการวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน

พระราโชวาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ

บทินทรเทพยวรางกูร รัชกาลที่ ๑๐

7

อัญพนธ์

8

บทบรรณาธิการ

9

บทความวิจัย (Research Article)

การย้ายถิ่นข้ามชาติ: การสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคม
ของแรงงานพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่

13

Migration: The Establishing and Maintaining of Social Networks
of Women Burmese Migrant Workers in Chiang Mai City

บงกชมาศ เอกเอี่ยม Bongkochmas Ek-lem

แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว
ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม

39

Restoration and Management strategies for Community Learning
Center of Na Bua Village, Kok Hae Sub-District, Renu Nakhon District,
Nakhon Phanom Province

วิสิฐ คิดคำส่วน Wisit Kidkhamsum,

ธิษัมพร สิงโตมาศ Thikumphorn Singtomast

องค์ความรู้ จิตสำนึกรักษ์ และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรี
ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย

65

Knowledge Awareness and inheritance Music Wisdom of Ethnic
Groups in Chiang Rai Province

องอาจ อินทนิเวศ Ong-art Inthaniwet

บทความวิชาการ (Academic Article)

การเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่น: บทเสนอว่าด้วยศาสตร์การศึกษา
ท้องถิ่นชนบทเชิงวิพากษ์ 92

The Cultural Politics in Local Curriculum: An Introductory Essay
on Critical Studies in Rural Education

ออมสิน จตุพร Omsin Jatuporn

ข้อสังเกตว่าด้วยประวัติศาสตร์สังคมของหลักบ้านหลักเมืองในชุมชนลุ่มน้ำโขง 119
Social History of Village and City Pillars in Communities of
Mekong River Basin

ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี Narongrit Sumalee,

สวรรณค์ ตั้งตรงสิทธิกุล Sawan Tangtrongsihikul,

จุฑามาศ ประมูลมาก Juthamas Pramoonmak,

เนตรชนก สุนา Netchanok Suna

วิวาทะวัว – ควาย: การช่วงชิงความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย 159
Debates on Significances of Buffalo and Cow: Contestation
of Meaning and Social Space in Thai Society

นิรันดร์ คำนู Nirundorn Khamnu

ระเบียบการเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน 187
ใบสมัครขอส่งบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน 200
ตัวอย่างแบบฟอร์มบทความวิจัย 202
ตัวอย่างแบบฟอร์มบทความวิชาการ 205

ขอบคุณภาพจาก : <https://siamrath.co.th/n/27486>

การย้ายถิ่นข้ามชาติ: การสร้างและธำรงรักษาเครือข่าย ทางสังคมของแรงงานพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่

Migration: The Establishing and Maintaining of Social Networks of
Women Burmese Migrant Workers in Chiang Mai City

บงกชมาศ เอกเอี่ยม ¹

Bongkochmas Ek-lem

E-mail: bkmas@mju.ac.th

Received: September 25, 2018

Revised: January 21, 2019

Accepted: January 24, 2019

¹ Assistant Professor, Dr., School of Administrative Studies, Maejo University, Chiang Mai, Thailand.

บทคัดย่อ

บทความนี้มาจากส่วนหนึ่งของงานวิจัย เพื่อศึกษาการย้ายถิ่นข้ามชาติ การสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) อธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของแรงงานพม่าหญิง 2) เพื่อวิเคราะห์แรงจูงใจทางสังคมและเศรษฐกิจของแรงงานพม่าหญิงที่ย้ายถิ่นไปยังประเทศปลายทางและ 3) เพื่อศึกษาการสร้างและการธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานพม่าหญิงในพื้นที่ปลายทาง ระเบียบวิธีการวิจัยใช้แบบผสมผสานทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์ความไม่มั่นคงทางการเมือง ความขัดแย้งทางเชื้อชาติ และความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ผลักดันให้ผู้ย้ายถิ่นข้ามพรมแดนมายังประเทศไทยซึ่งมีอาณาเขตชายแดนติดต่อกัน สภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ของพื้นที่ต้นทางก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่จูงใจในการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่ ประเทศไทย เมื่อพิจารณาถึงแรงจูงใจในการย้ายถิ่น พบว่าแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีแรงจูงใจทางสังคมในระดับที่น้อยกว่าแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ โดยแรงจูงใจทางสังคมมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.87 ส่วนแรงจูงใจในด้านเศรษฐกิจมีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.72 ก่อนการย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นมีเครือข่ายทางสังคมแบบหลวมๆ ในพื้นที่ปลายทาง ภายหลังที่ได้ย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทย แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีการสร้างเครือข่ายทางสังคมแบบแน่นแฟ้นกับแรงงานข้ามชาติด้วยกัน เพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อรองรับกับการปรับตัวกับสถานการณ์ที่ไม่คุ้นเคยในสังคมพื้นที่ปลายทาง โดยเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมมักเกิดขึ้นในที่ทำงาน สถานที่งานก่อสร้าง วัด หรือ โบสถ์ การศึกษายังพบแนวทางในการสร้างเครือข่ายและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คือ 1) การพัฒนาสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยและกระตุ้นเครือข่ายทางสังคมโดยการพัฒนากิจกรรมทางสังคม และมีการบริหารเครือข่ายทางสังคมนั้น 2) การสร้างองค์กรเครือข่าย และ 3) การชักจูงแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงให้มีส่วนร่วมและเป็นสมาชิกเพื่อให้การช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: การย้ายถิ่น, เครือข่ายทางสังคม, แรงงานพม่าหญิง, แรงงานข้ามชาติ

Abstract

This research focuses on migration, the establishing and maintaining of social networks of Burmese women migrant workers in Chiang Mai city. The aims are 1) to explain migration phenomena of Burmese woman migrant workers; 2) to analyze socio-economic motives of the woman migrant workers who migrate to the destination country; and 3) to study the establishing and maintaining of the woman migrant workers' social networks in an area of the destination. Mixed method research, including qualitative and quantitative methods, is conducted. The study finds that the political instability situation raised from racial and cultural conflict in the Republic of the Union of Myanmar pushes the migrants to cross the border to Thailand. The economic hardship of the origin is another key factor that motivates the migrants to migrate to work in Chiang Mai city in Thailand. Considering the motives for migration, the result shows that social motive is lower than economic. While overall level of social motivation is 2.87 on average, economic motivation is 3.724 on average. Generally, before migrating, the migrants have some weak social networks in the destination. However, after migrating, they must establish strong social networks among the transnational migrants to accommodate their needs and adaptation in the unfamiliar situations in the destination. The social networks and social relationships, such as friends and acquaintances, are usually established in a work place, construction site, church, or temple. This study finds ways to strengthen and maintain the social network of Burmese migrant woman workers: 1) the development of environments or situations that stimulate the social networks, social activities, and network managements; 2) the development of network organization and 3) persuade the migrant workers to participate and join as a member in order to help or support their social and economic problems.

Keywords: migration, social networks, Burmese women workers, migrant worker

บทนำ

การย้ายถิ่น (Migration) หมายถึง การเปลี่ยนถิ่นที่อยู่อาศัยชั่วคราวหรือกึ่งชั่วคราว (Lee, 1966: 49) เป็นการเคลื่อนย้ายซึ่งอาจเกิดภายในประเทศหรือข้ามแดนระหว่างประเทศ สำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศสมาชิกกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub Region) มีความโดดเด่นในเรื่องการย้ายถิ่นฐานของแรงงานข้ามชาติ (Migrant Workers) เพราะนอกจากจะเป็นประเทศที่มีนโยบายส่งออกแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศแล้วในทศวรรษที่ผ่านมาเริ่มมีแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านข้ามแดนมาทำงานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก อาทิ ในปี 2551 ประเทศไทยยังมีแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านข้ามแดนมาทำงานอย่างต่ำไม่น้อยกว่า 2 ล้านคน (Archavanitkul and Vajanasara, 2009:1) ส่วนรายงานสถานการณ์แรงงานของกระทรวงแรงงานพบว่า มีแรงงานข้ามชาติเข้ามาทำงานในประเทศไทยทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายในลักษณะชั่วคราวถึงร้อยละ 40.39 จากจำนวนแรงงานที่มีทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศไทย (Office of the Permanent Secretary, 2008: 29) ปี 2558 แรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานในประเทศไทยมีจำนวน 1,445,575 คน (Ministry of Social Development and Human Security, 2016: 1) และในเดือนมีนาคม 2561 มีคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานชั่วคราวขอมาจากรัฐบาลเพิ่มขึ้นเป็นทั้งสิ้น 2,189,868 คน ซึ่งถือได้ว่าแรงงานข้ามชาติเป็นที่ต้องการในตลาดแรงงานประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมก่อสร้าง กิจกรรมเกษตรและปศุสัตว์ และกิจการให้บริการต่างๆ เป็นประเภทกิจการที่แรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ คือ เมียนมา ลาว และกัมพูชา ได้รับอนุญาตทำงานมากที่สุด (Office of Work Permit, 2018: 1) ในส่วนของภาคเหนือ นายจ้างหรือสถานประกอบการมีต้องการแรงงานถึง 15,974 อัตรา โดยความต้องการแรงงานสูงสุดในภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตรกรรม และการบริการ ในขณะที่แรงงานไทยกลับต้องการทำงานในด้านนี้ลดน้อยลง ประกอบกับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทยทำให้แรงงานข้ามชาติมีบทบาทในภาคการทำงานมากขึ้น เพื่อทดแทนแรงงานไทยที่ขาดแคลน โดยมีจำนวนแรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตเข้ามาทำงานเพิ่มขึ้นถึง 29,260 คน (Labour Market Research Division, 2011: 3-7) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานข้ามชาติพม่าซึ่งเป็นแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านของไทย โดยเมืองเชียงใหม่ถือเป็นพื้นที่ปลายทางที่สำคัญในภาคเหนือของประเทศไทยเนื่องจากเชียงใหม่เป็นพื้นที่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจและ

คุณภาพชีวิตสูง ส่งผลให้แรงงานข้ามชาติพม่าจากพื้นที่ต้นทางที่มีลักษณะเป็นชนบท แร่นคันต้องการแสวงหาโอกาสที่ดีขึ้นให้กับชีวิตมากขึ้น อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพในเชียงใหม่ ถึง 81,395 ราย คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 99.81 ของแรงงานต่างด้าวทั้งหมด (Chiang Mai Provincial Labor Office, 2016: 2)

แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงเป็นแรงงานทางเลือกอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญในระบบกลไกตลาดแรงงานทดแทนในทุกภาคส่วนอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคส่วนอุตสาหกรรมและการบริการ จากการสำรวจในงานวิจัยของมูลนิธิริษัทไทยระบุว่า ร้อยละ 50 ของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง ประกอบอาชีพในกิจการประมงต่อเนื่อง เกษตรกรรม โรงงานเสื้อผ้า ก่อสร้างและรับจ้างทำงานบ้าน (Dunlop, 2011: 17) โดยสถิติแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ในปี 2558 รวมทั้งสิ้น 102,4564 เป็นชาย 53,625 คน และหญิง 48,831 คน (Ministry of Social Development and Human Security, 2016: 6) ซึ่งสะท้อนภาพความต้องการแรงงานข้ามชาติพม่าเพศหญิงที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างไรก็ตามเมื่อแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงอพยพย้ายถิ่นเข้ามาและประกอบอาชีพในประเทศไทยกลับต้องเสี่ยงต่อการเผชิญหน้ากับปัญหาทางสังคมและการดำรงชีวิต ทั้งในด้านของสิทธิแรงงานและสวัสดิการสังคม รวมทั้งข้อจำกัดในการเลือกประกอบอาชีพ โดยแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีโอกาที่จะทำงานในสภาพงานที่ไม่ปลอดภัย (Kanjanaadith, 2006: 12) อีกทั้งแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมักถูกห้ามไม่ให้มีการติดต่อกับบุคคลภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงที่ประกอบอาชีพแรงงานรับใช้ในบ้าน ส่งผลให้ขาดกลไกในการช่วยเหลือเมื่อแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงประสบปัญหา (Pearson et al, 2006: 96) สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นอุปสรรคและสภาพปัญหาต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของแรงงานข้ามชาติพม่า อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอาจพบสภาพปัญหาและข้อจำกัดตามที่ได้มีการระบุไว้ แต่แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงยังคงอพยพเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองเชียงใหม่อย่างต่อเนื่อง โดยมีการติดต่อและแนะนำให้แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงอพยพเข้ามาทำงานผ่านกลุ่มแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงด้วยกันเอง ซึ่งก่อให้เกิดการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงอย่างเป็นเครือข่าย งานวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาถึงปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงว่ามีปัจจัยและมีแรงจูงใจเช่นไรในการอพยพย้ายถิ่นมาเป็นแรงงานในเมืองเชียงใหม่ และเมื่อเข้ามาทำงานในเชียงใหม่แล้วแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีการปฏิสัมพันธ์ สร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) อธิบายปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่น ปัจจัยผลักดัน และปัจจัยดึงดูด การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงสู่ประเทศไทยปลายทาง เมืองเชียงใหม่ ประเทศไทย

2) วิเคราะห์แรงจูงใจด้านสังคมและเศรษฐกิจในการย้ายถิ่นสู่ประเทศไทยทางของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

3) ศึกษาแนวทางการสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในประเทศไทย คือ เมืองเชียงใหม่ ประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มีวิธีดำเนินการวิจัยแบบผสม (Mixed method research) โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ (Qualitative and Quantitative methods) ดังนี้

การศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อให้ได้ข้อค้นพบในเชิงประจักษ์ที่จะนำมาประกอบการอธิบายผลการศึกษาในเชิงปรากฏการณ์การย้ายถิ่นข้ามชาติของแรงงานพม่าสู่ประเทศไทย ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) และสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 สัมภาษณ์เชิงลึกและร่วมสนทนากลุ่มย่อยกับตัวแทนองค์การพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิทธิแรงงานข้ามชาติ กลุ่มแรงงาน และตัวแทนแรงงานข้ามชาติหญิง จำนวน 7 ราย และครั้งที่ 2 สัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มย่อยกับตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงที่ประกอบอาชีพในแต่ละภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการบริการ จำนวน 6 ราย รวมทั้งสิ้น 13 ราย การเข้าถึงแหล่งข้อมูลกระทำโดยการติดต่อผ่านมูลนิธิสิทธิมนุษยชนเพื่อการพัฒนา (Map Foundation) เพื่อขอความร่วมมือประสานองค์กรเครือข่าย ตัวแทนสมาชิก และตัวแทนแรงงานมาร่วมให้ข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อค้นพบในเชิงปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับสถานการณ์การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

การศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) ที่ผ่านการแปลภาษาจากภาษาไทยเป็นภาษาไทยใหญ่

เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Approach) แรงงานพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่ มีการเข้าถึงแหล่งข้อมูลโดยใช้แหล่งข้อมูลสำคัญ (Key Persons) จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ที่สามารถติดต่อกับแรงงานพม่าหญิงตามสถานที่ก่อสร้างสถานที่ทำงาน และสถานที่ที่แรงงานหญิงมีกิจกรรมร่วมกัน การวิจัยนี้คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) และกำหนดค่าความคลาดเคลื่อนที่ 7 เปอร์เซ็นต์ จากประชากรแรงงานพม่าหญิงที่ได้รับอนุญาตทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ในปี 2558 จำนวน 48,831 คน ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 203 ราย แต่ด้วยข้อจำกัดด้านระยะเวลาการเข้าถึงแหล่งข้อมูล และปัญหาอุปสรรคทางภาษาจึงเก็บกลุ่มตัวอย่างได้จำนวน 166 ราย และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการทางสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics)

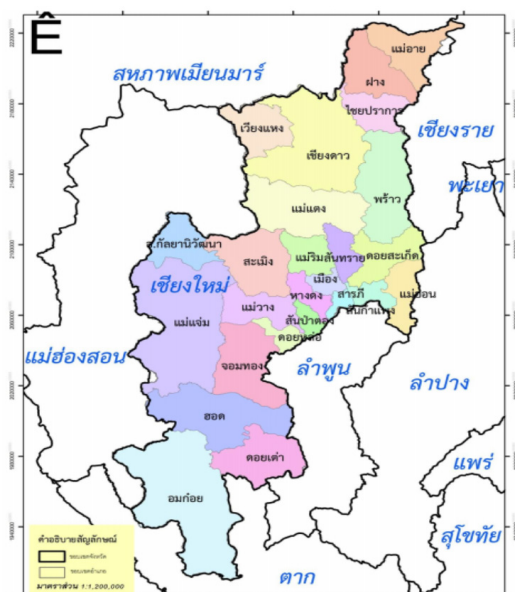
การศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำแนวคิดกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นอนาคตที่พึงปรารถนาาร่วมกัน (Future Search Conference– F.S.C) มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) กับตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงผู้ประกอบการอาชีพในภาคภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการบริการ จำนวน 6 ราย เพื่อให้ได้ผลการศึกษาวิจัยที่สะท้อนภาพของความพยายามในการสร้างเครือข่ายทางสังคมและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายทางสังคมและการเข้าร่วมองค์กรเครือข่าย

ผลการวิจัย

1. ปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่น ปัจจัยผลักดัน และปัจจัยดึงดูดการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

แรงงานข้ามชาติหรือแรงงานต่างด้าว เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศหนึ่ง โดยมีลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์กับอีกสังคมหนึ่งหรือวัฒนธรรมหนึ่งผ่านการว่าจ้างแรงงาน จังหวัดเชียงใหม่ถือเป็นพื้นที่ปลายทางสำคัญที่เป็นเป้าหมายแรงงานข้ามชาติพม่า ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่มีอาณาบริเวณเขตชายแดนที่ติดต่อกัน จึงเอื้อต่อการอพยพย้ายถิ่นและการตัดสินใจเข้ามาอยู่อาศัยพร้อมกับการประกอบอาชีพของแรงงานข้ามชาติพม่าโดยพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐสหภาพเมียนมา ได้แก่ อำเภอเวียงแหง,

อำเภอเชียงดาว, อำเภอไชยปราการ, อำเภอฝาง และอำเภอแม่อาย (สำนักงานตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดเชียงใหม่, 2561) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนที่ภูมิศาสตร์และอาณาเขตพื้นที่ในการย้ายถิ่นของประเทศสหภาพพม่าสู่จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: Chiangmai Immigration Bureau. (2017). Area of Responsibility.

Retrieved September 12, 2017. from <http://www.chiangmaiimm.com/th-th/2016-06-05-02-24-27.html>

แรงงานข้ามชาติพม่าหาญย้ายถิ่นสู่พื้นที่ปลายทางจังหวัดเชียงใหม่เป็นด้วยหลากหลายสาเหตุสำหรับการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีการย้ายถิ่น (Theory of Migration) ของ Everett Lee (1996) ในการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหาญโดยเสนอถึงปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) และปัจจัยผลักดัน (Push Factors) ให้คนย้ายถิ่น ในขณะที่ปัจจัยดึงดูดเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขพื้นที่ปลายทาง (Place of Destination) ส่วนปัจจัยผลักดันเป็นปัจจัยจากประเทศต้นทาง (Place of Origin) ให้บุคคลหรือแรงงานข้ามชาติย้ายถิ่น

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ปัจจัยผลักดัน (Push Factors) สำคัญที่ทำให้แรงงานข้ามชาติพม่าหาญตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาซึ่งเป็นพื้นที่ต้นทางนั้น เป็นปัญหาทางด้านสังคมและการเมือง ได้แก่ ปัญหาความไม่สงบทางการเมืองในประเทศผู้ปกครองขาดความยุติธรรมมีการสู้รบระหว่างชนกลุ่มน้อยโจรผู้ร้ายชุกชุม ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่ปลอดภัยและเป็นอันตรายต่อชีวิตครอบครัวและทรัพย์สิน ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติพม่าหาญคุณแหวน (นามสมมติ) ได้เล่าว่า...

“พอดีมีพี่ชายที่เข้ามาทำงานที่นี้ก่อนแล้วเขาก็ชวนพี่เข้ามาหาเงินเก็บ พอพี่ย้ายเข้ามาพี่ก็พาทั้งแม่และครอบครัวมาหมดมาอยู่ที่เมืองไทย เพราะอยู่ที่พม่ามีปัญหาเรื่องสู้รบกันอยู่ที่พม่ามีปัญหาเรื่องสู้รบกันที่นั่นค่อนข้างเข้มงวด พี่กับน้ำของพี่ก็โดนฆ่าตายหมด ลำบากมากที่จะอยู่ที่นั่นชนเผ่าเคิร์บกันตลอด...มันอยู่ยาก” (Interview on April 24, 2016)

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการพัฒนาของประเทศต้นทางเช่น ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความล้มเหลวในการทำมาหากิน เกิดความขาดแคลน ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีบ้านอาศัยและสภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ตลอดจนขาดการบริการพื้นฐานที่จำเป็นดังผลการศึกษาที่มาจากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติพม่าหาญในประเด็นสถานการณ์ ปัจจัยและสภาพแวดล้อมของแรงงานดังเช่น เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิสิทธิมนุษยชนและการพัฒนากล่าวถึงแรงงานพม่าหาญว่า...

“บ้านเค้าไม่มีงานทำ ปีหนึ่งเค้าทำนา ได้ปีละครั้ง แล้วเค้าก็จะว่างแล้วเค้าไม่มีเงินที่จะใช้จ่าย” (Interview on May 1, 2016)

ส่วนคุณสร้อย (นามสมมติ) ซึ่งเป็นแรงงานข้ามชาติพม่าหาญ กล่าวเพิ่มเติมในประเด็นเดียวกันว่า...

“อยู่ที่นู่นก็ไม่ได้เรียนงานก็หาทำยาก ส่วนมากก็จะเป็นงานส่วนตัวใครส่วนตัวมันอย่างเป็นชาวนา ถ้ารู้จักกันก็จะจ้างกันต่อให้มาช่วยกัน บ้านเราไม่ค่อยมีงาน ถ้าเขาพัฒนาเขาก็พัฒนาแต่เมืองหลวงเมืองสำคัญบ้านนอกเขาไม่มาทำให้ “พอย้ายมาอยู่ที่เชียงใหม่ก็ได้รายได้ที่พออยู่ได้สามร้อยบาทต่อวัน มีที่พัก สะดวกสบาย แล้วก็ยังได้ส่งลูกเรียนอีก” (Interview on May 1, 2016)

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นนอกจากจะสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของปัจจัยผลักดันให้คนย้ายถิ่นจากประเทศต้นทางแล้ว ยังสามารถอธิบายถึงปัจจัยดึงดูด

(Pull Factor) หรือเงื่อนไขจากประเทศปลายทางที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่น ได้แก่ ปัจจัยค่าแรง โอกาสการมีงานทำมาก มีสถานศึกษาดี มีสถานบริการหลากหลาย อาคารบ้านเรือนทันสมัย สามารถหาบ้านพักอาศัยได้ มีความยุติธรรมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน หรือเรียกได้ว่าการมีคุณภาพชีวิต (Quality of Life Factors) ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการดำรงอยู่อาศัยในประเทศไทย นอกจากนั้นการมีเครือข่ายทางสังคม (Social Networks) ก็เป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง ดังผลการศึกษาที่มาจากการสัมภาษณ์กับตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คุณเงิน (นามสมมติ) ได้ระบุว่า...

“ตอนก่อนจะย้ายเข้ามาใหม่ๆ ที่นั่นไม่ค่อยเจริญ ฟ้าก็ไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วย ก็เลยติดต่อกับญาติแล้วได้เข้ามาอยู่ทำงานในเชียงใหม่ ตอนอยู่ที่นั่นรายได้มันไม่พอ สมมติว่าเราทำสามวันกินวันเดียวยังไม่พอเลย...แล้วที่นั่นโรงหมอโรงพยาบาล โรงเรียนก็มีพร้อม” (Interview on May 4, 2016)

ผลการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่น ปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงสู่ เมืองเชียงใหม่ ประเทศไทย พบว่า แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงตัดสินใจย้ายถิ่นด้วยปัจจัยผลักดันทางการเมืองและความไม่สงบของประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาก่อให้เกิดความยากแค้นทางเศรษฐกิจ ขาดหลักประกันและคุณภาพชีวิตที่ดี และมีแรงดึงดูดให้ย้ายถิ่นเข้าสู่ประเทศไทยอันเป็นพื้นที่ปลายทางที่มีความศิวิไลซ์ที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงกว่ามีงานทำ มีความปลอดภัย มีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า และมีเครือข่ายทางสังคม

2. แรงจูงใจด้านสังคมและแรงจูงใจในด้านเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงต่อการย้ายถิ่น

จากผลการศึกษาปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในข้างต้น นำมาสู่การตั้งคำถามและการตอบโจทยวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษาถึงแรงจูงใจด้านสังคมและแรงจูงใจในด้านเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงต่อการย้ายถิ่นมาเมืองเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการทางสถิติเชิงพรรณนา พบว่าแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีแรงจูงใจทางเศรษฐกิจและสังคมในการย้ายถิ่นเข้าสู่ประเทศพื้นที่ปลายทาง โดยมีแรงจูงใจในด้านเศรษฐกิจภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.72$) สำหรับแรงจูงใจในการย้ายถิ่นด้านเศรษฐกิจ 5 อันดับแรก ได้แก่

1) การต้องการรายได้ที่สูงขึ้น ($\bar{x} = 3.94$) 2) ประเทศไทยมีการขยายตัวธุรกิจสูงทำให้มีงานรองรับแรงงานข้ามชาติ ($\bar{x} = 3.80$) และ 3) แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงต้องการหารายได้ส่งกลับไปยังครอบครัวที่ประเทศเมียนมา ($\bar{x} = 3.67$) 4) ประเทศเมียนมามีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ($\bar{x} = 3.67$) และ 5) แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงสามารถแสวงหาโอกาสและความก้าวหน้าทางอาชีพ ($\bar{x} = 3.53$)

ในส่วนองแรงจูงใจในด้านสังคมนั้น โดยภาพรวมแล้วแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีแรงจูงใจในด้านสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.87$) โดยแรงจูงใจในการย้ายถิ่นด้านสังคม 5 อันดับแรกได้แก่ 1) ย้ายถิ่นเพราะต้องการให้บุตรหลานได้รับโอกาสทางการศึกษา ($\bar{x} = 3.42$) 2) ย้ายถิ่นเพราะทราบว่ามีชุมชนแรงงานข้ามชาติพม่าตั้งอยู่ในประเทศไทย ($\bar{x} = 3.00$) และ 3) ย้ายถิ่นตามครอบครัวของแรงงานข้ามชาติ ($\bar{x} = 2.74$) 4) ย้ายถิ่นเพราะได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับงานที่ต้องการทำในประเทศไทย ($\bar{x} = 2.74$) และ 5) ต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในประเทศไทยอย่างถาวร ($\bar{x} = 2.47$) (ดังแสดงในตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แรงจูงใจในการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทยของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

แรงจูงใจในการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทยคะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน ($\bar{x}$)	มาตรฐาน (S.D.)
แรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจ	3.72	0.77
1. ย้ายถิ่นเพราะต้องการรายได้ที่สูงขึ้น	3.94	1.25
2. ย้ายถิ่นเพราะประเทศไทยมีการขยายตัวธุรกิจสูงทำให้มีงานรองรับ	3.80	1.21
3. ย้ายถิ่นเพราะต้องการหารายได้ส่งกลับไปยังครอบครัวที่ประเทศเมียนมา	3.67	1.21
4. ย้ายถิ่นเพราะประเทศเมียนมามีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ	3.67	1.21
5. ย้ายถิ่นเพราะสามารถแสวงหาโอกาสและความก้าวหน้าทางอาชีพ	3.53	1.22
แรงจูงใจทางสังคม	2.87	0.86
1. ย้ายถิ่นเพราะต้องการให้บุตรหลานได้รับโอกาสทางการศึกษา	3.42	1.31
2. ย้ายถิ่นเพราะทราบว่ามิชชันแรงงานข้ามชาติพม่าตั้งอยู่ในประเทศไทย	3.00	1.18
3. ย้ายถิ่นตามครอบครัวของแรงงานข้ามชาติ	2.74	1.61
4. ย้ายถิ่นเพราะได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับงานที่ต้องการทำในประเทศไทย	2.74	1.18
5. ย้ายถิ่นเพราะต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในประเทศไทยอย่างถาวร	2.47	1.45

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีแรงจูงใจในการย้ายถิ่นจากประเทศประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ทางในด้านเศรษฐกิจมีมากกว่าแรงจูงใจด้านสังคม

3. แนวทางในการสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในประเทศพื้นที่ปลายทาง

ไม่ว่าแรงงานพม่าหญิงจะย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทยด้วยเหตุผลใดก็ตาม แต่เมื่อย้ายถิ่นเข้ามาแล้วยังเสี่ยงใหม่แล้ว แรงงานพม่าหญิงต้องมีเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยเหลือในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมของพื้นที่ปลายทาง ดังนั้นในวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 จึงต้องการศึกษา แนวทางในการสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในประเทศพื้นที่ปลายทาง คือ เมืองเชียงใหม่ซึ่งกระบวนการศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าวเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำแนวคิดกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นอนาคตที่พึงปรารถนาาร่วมกัน (Future Search Conference- F.S.C) มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินการสนทนากลุ่มกับตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

เครือข่ายทางสังคมกับการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงเข้าสู่เมืองเชียงใหม่

เครือข่ายทางสังคมของแรงงานพม่าหญิงมีความสำคัญตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจที่จะย้ายถิ่นไปยังประเทศปลายทาง โดยแรงงานพม่าหญิงจะต้องมีญาติคนรู้จัก หรือนายหน้าผู้รู้ทางในจังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้ประสานและแนะนำการย้ายถิ่นจากการสัมภาษณ์ตัวแทนเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิสิทธิมนุษยชนและการพัฒนา (มสพ.) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทต่อการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติพม่าในด้านต่างๆ ได้เล่าถึงกระบวนการในการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ในเบื้องต้นว่า...

“แรงงานหญิงส่วนใหญ่ย้ายมาตามครอบครัวแล้วก็บางส่วนแรงงานย้ายมาเองด้วย...ที่แม่สายที่เคยไปกับผู้ช่วยของพี่ที่เป็นไทใหญ่ เราเคยไปกับเค้าเวลาเค้ากลับบ้านมันจะช่องทางหนึ่งที่ไม่ต้องเดินข้ามสะพานไป เค้าก็จะฝากพาสปอร์ตไว้กับเพื่อนเค้าที่แม่สาย แล้วก็ข้ามน้ำ มันจะมีเรือที่มันรับข้ามน้ำไปแล้วไปขึ้นที่พม่า แล้วนำบัตรประชาชนพม่ามาใช้ ซึ่งช่องทางอย่างนี้พี่น้องเราเค้ารู้ว่าเค้าจะมาหางานทำเมืองไทยเค้าจะมายังไงได้” (Discussion group on August 17, 2016)

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ มสพ. ยังระบุเพิ่มเติมถึงการประกอบอาชีพของแรงงานข้ามชาติหญิงว่า...

“แรงงานหญิงที่เข้ามาในประเทศไทยในเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพแรงงานทำงานบ้าน ภาคเกษตรก็มีผู้หญิง แรงงานก่อสร้างก็มีผู้หญิงทำงานในตลาดร้านขายของก็มีผู้หญิง สมมติว่าก่อสร้างเราก็จะเห็นภาพมาเป็นครอบครัว เราจะเห็นภาพความเป็นครอบครัวชัดเจน แต่ถ้าหากว่าแรงงานช่วงหลังๆ เราเพิ่งได้รับข้อมูลเพิ่งสำรวจข้อมูล เค้าเรียกว่าการนำเข้าแบบ MOU (ข้อตกลงว่าด้วยการจ้างแรงงานกับประเทศคู่ภาคี) ตามบันทึกข้อตกลงช่วงนั้นที่เค้ามีการประสานงานจากฝั่งโน้นเรียบร้อยแล้วจะมิงาน” (Discussion group on August 17, 2016)

ตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คุณเงิน (นามสมมติ) ยังได้เล่าถึงกระบวนการในการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองเชียงใหม่และการเข้ามาทำงานเลี้ยงชีพเพิ่มเติมว่า...

“ญาติของพี่เค้าโอดตังค์ให้นายหน้าไปรับมาพี่ก็อยู่ที่แม่ฮ่องสอนตอนเข้ามาถึงก็อยู่ในช่วงเค้ากำลังเกี่ยวข้าวตอนนั้นพี่ยังหางานไม่ได้เพราะยังไม่มีบัตรแล้วก็พูดภาษาไทยยังไม่เป็นก็เลยไปรับจ้างเขาทำงานอยู่ช่วงหนึ่ง พอหน่วยงานไทยเขาประกาศว่าจะทำบัตรให้เราก็ก็นั่งไปถ่ายกับเขา หลังจากนั้นพี่ก็ย้ายมาอยู่กับเพื่อนที่เชียงใหม่ทำงานอยู่ร้านอาหารก่อน พี่ก็อยู่ที่นั่นมา 20 ปี” (Discussion group on August 17, 2016)

ส่วนทางด้านแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คุณสร้อย (นามสมมติ) พูดถึงเพื่อนซึ่งถือว่าเป็นเครือข่ายทางสังคมเป็นผู้ชักจูงให้มาทำงานในเชียงใหม่ ว่า...

“ตอนย้ายจากพม่าเข้ามาเชียงใหม่เพื่อนพี่ชวนมาเขาบอกว่าที่นั่นเงินดีก็เลยตามมา” (Discussion group on August 17, 2016)

เครือข่ายสังคมกับการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในประเทศไทย ปลายทาง

การปรับตัวให้เข้ากับสังคมในพื้นที่ปลายทางของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งหลังการย้ายถิ่น เนื่องจาก เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ประเทศไทย อาจด้วยเหตุผลในเชิงประวัติศาสตร์ระหว่างประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาและประเทศไทย และด้วยความเป็นเพศหญิงของแรงงานข้ามชาติทำให้สถานะทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงนั้นเป็นเพียงประชากรระดับล่างในสังคมไทย ทำให้แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงต้องมีการปรับตัวในทุกด้านเพื่อให้อยู่ใน

สังคมไทยได้ ทั้งในด้านภาษา การดำเนินชีวิต และการทำงาน ดังผลจากการสัมภาษณ์
แรงงานข้ามชาติพม่าหญิง ชื่อคุณน้ำ (นามสมมติ) ที่ระบุถึงประเด็นทางวัฒนธรรมและ
การปรับตัวไว้ว่า...

“เรามาอยู่ประเทศไหนก็ต้องทำตัวให้กลมกลืนกับเขาต้องทำความเข้าใจและเข้าใจ เราต้องเปลี่ยนการถูกให้เป็นแรงผลักดันให้เป็นความพยายามในการเรียนภาษา ฝึกพูด หัดอ่านจากหนังสือพิมพ์ ดูทีวี เรียนรู้ว่าเขาใช้ชีวิตกันยังไง”
(Discussion group on August 30, 2016)

นอกจากนี้แรงงานพม่าหญิงยังต้องปรับตัวกับสถานภาพทางสังคมที่ถูกกำหนดด้วยบทบาทชายหญิงนับแต่อาศัยอยู่ที่ประเทศพื้นที่ต้นทาง ดังที่คุณหวาน (นามสมมติ) กล่าวว่า..

“ผู้ชายจะปรับตัวง่ายกว่าเวลาจะไปทำอะไรเขาไม่ได้โดนดูถูกหรือมีอคติแบบผู้หญิง ผู้ชายนี้ถ้าทำงานด้วยกันแป๊บเดียวเขาก็รู้จักกันก็มีการไปนั่งกินเหล้าเข้าสังคมกันไป ส่วนผู้หญิงถ้าจะทำอะไรก็กลัวต้องคิดก่อนเดี๋ยวจะโดนว่า เลยไม่กล้าเข้าสังคมไม่กล้าแนะนำตัว เพราะแถวบ้านเค้าก็จะคิดกันว่าทำไมผู้หญิงคนนี้ทำแบบนี้ มาประเทศไทยมาหาผัวรึไง มันจะเสียมารยาท” (Discussion group on August 30, 2016)

และคุณเงิน (นามสมมติ) ได้กล่าวเสริมว่า...

“เรื่องในบ้านสิ่งที่ผู้หญิงต้องทำคืองานบ้านเท่านั้น แต่ถ้ามาเมืองไทยต้องทำงานด้วยกันแต่งงานบ้านก็ยังต้องทำ เพราะเค้าบอกว่าเธอเป็นผู้หญิงเธอก็ต้องทำไปสิ” (Discussion group on August 30, 2016)

การปฏิสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงนั้น เป็นทางออกอีกประการที่ทำให้แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีพื้นที่ทางสังคม ส่งผลให้แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงมีการปฏิสัมพันธ์กัน เกิดการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่ปลายทาง โดยอาจเป็นการเข้าร่วมการปฏิสัมพันธ์โดยตรงหรือมีบุคคลที่มีฐานะเป็นคนกลางชักชวนให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในตอนหนึ่งกับตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงผู้ประกอบอาชีพในภาคบริการ คุณแก้ว (นามสมมติ) ได้ระบุถึงประเด็นดังกล่าวนี้ว่า...

“ตอนที่พี่ย้ายเข้ามาเชียงใหม่ใหม่ๆ พี่ก็อาศัยอยู่กับญาติที่โบสถ์เพราะพี่เป็นคริสต์เตียนส่วนน้าก็เป็นครูที่นั่น จากนั้นก็มีเพื่อนแรงงานข้ามชาติพม่าเข้ามาที่โบสถ์

ก็เลยรู้จักกับพี่เงินพี่ไค้ก็เลยชวนเข้าร่วมกลุ่ม WSA หรือกลุ่มแรงงานสามัคคี ก็มีการเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับการทำงานและก็เกี่ยวกับการอยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่ ชวนกันไปทำกิจกรรมบางอย่างในวันสตรีสากลพี่ก็ไปเข้าร่วมกับพี่เงิน” (Discussion group on August 30, 2016)

จากการสนทนา คุณแหวน (นามสมมติ) ก็ได้ระบุถึงการปฏิสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงไว้ว่า...

“ที่แรกก็ต่างคนต่างอยู่ยังไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มอะไรเลย พอมีพี่เงินเข้ามาแนะนำเกี่ยวกับเรื่องสิทธิก็เลยเข้ามาฟังบ้างไม่ได้เข้ากลุ่มอะไรจริงจัง เพราะว่าผู้ชายจะบอกให้เราทำงานบ้านไปจะออกไปทำไมอยู่กับบ้านดีแล้ว” (Discussion group on August 30, 2016)

ในประเด็นเดียวกันนี้ คุณทราย (นามสมมติ) ได้กล่าวว่า...

“ตอนเข้ามานี้ก็อยู่ตัวใครตัวมันต่างคนต่างทำงานกันไป ก็เจอกันแค่เพื่อนที่ทำงานด้วยกันไปเที่ยวด้วยกันบ้าง แต่ก็ไม่ได้รวมกลุ่มกันจริงจังเพราะตอนแรกพี่ไม่รู้จะรวมกันไปทำไม จนมาหลังๆเรารู้ว่าถ้าเราไม่รวมกลุ่มกันเราก็จะช่วยเหลือกันไม่ได้เวลามีปัญหา” (Discussion group on August 30, 2016)

กล่าวได้ว่า เครือข่ายทางสังคมได้รับการเสริมสร้างและพัฒนาขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงอย่างต่อเนื่องจากกลไกทางกิจกรรมตลอดจนถึงการเข้าร่วมกลุ่มองค์กร/สังคมและกิจกรรมชุมชน อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในระยะแรกนั้น ยังไม่ปรากฏถึงการกระบวนกรสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นทางการหรือมีความชัดเจนมากนักแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงยังมีเพียงแค่เครือข่ายทางเครือญาติเท่านั้นซึ่งถือเป็นเครือข่ายหลัก (Intimate Network) สำหรับแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงบางส่วนมีเครือข่ายรอง(Effective Network) เช่น นายหน้า เพื่อนร่วมงานที่อยู่ในพื้นที่ปลายทางด้วยเหตุนี้โครงสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในระยะแรกจึงมีลักษณะเป็นเครือข่ายข้อมูลข่าวสารเป็นสำคัญ ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ช่องทางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ รวมถึงช่องทางในการเข้าถึงโอกาสโดยที่ข้อมูลข่าวสารที่แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารนั้น มาจากบุคคลที่เป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดอย่างเครือญาติหรือเพื่อนอย่างไรก็ตามเมื่อแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับเครือข่าย และมีโอกาสเข้าร่วม

กิจกรรม หรือมีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมที่ช่วยสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกันของชาวพม่า เช่น อาหารการกิน การพูดภาษา การแต่งกายพื้นเมืองแบบพม่าเมื่อเข้าร่วมงานประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น ด้วยความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมนี้ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงอย่างต่อเนื่อง และเกิดการสร้างเครือข่ายทางสังคมจากระดับบุคคล ครอบคลุมไปจนถึงกระทั่งนำไปสู่เครือข่ายในระดับองค์กรและชุมชน ดังเช่น คุณแหวน (นามสมมติ) กล่าวว่า...

“เวลาเราไม่ได้ไปรวมกลุ่มเรื่องสิทธิเราก็มารวมกันไปที่งานประเพณีด้วยกัน อย่างงานปอยสา่งลองเพื่อนที่อยู่ WSA เคื่อกักรวมให้ไปมีส่วนในการจัดงานให้ไปเที่ยวกัน วันพระวันทางศาสนาก็แต่งตัวไปด้วยกัน อย่างกลุ่มธรรมะที่อยู่กับ WSA นี้เคื่อกักรวมไป รู้สึกว่าตอนนี้มีสมาชิกในกลุ่มซัก 50 คนนะ เราก็มารวมกลุ่มกันหลายกลุ่มอยู่แต่ทุกคนรู้จักกันหมดเป็นเพื่อนกันหมด” (Discussion group on August 30, 2016)

เมื่อเครือข่ายทางสังคมมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น ก็เริ่มมีการกำหนดโครงสร้างและหน้าที่ของสมาชิกภายในเครือข่าย แม้ว่าโครงสร้างการบริหารเครือข่ายนั้นจะยังไม่ชัดเจนและมีลักษณะไม่เป็นทางการแต่บริบทเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในเมืองเชียงใหม่เริ่มมีการพัฒนามากขึ้นจากกลไกที่เอื้อให้สมาชิกเครือข่ายเกิดการรวมตัวกันทำกิจกรรม กลไกดังกล่าวคือปัจจัยทางเทคโนโลยี ได้แก่ การเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การเข้ามาสนับสนุนและช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชนทำให้สมาชิกเครือข่ายทางสังคมเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้ร่วมกัน ดังที่แรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คุณน้ำ (นามสมมติ) ได้ระบุในประเด็นดังกล่าวนี้ว่า...

“ตอนแรกๆที่ย้ายเข้ามาที่เมืองเชียงใหม่มาก็ตัวใครตัวมัน เราก็ไม่ได้ติดต่อกับใครเลยเจ้านายไม่ยากให้ไปไหน จะโทรหาใครสมัยนั้นก็ไม่มีมือถือติดต่อกับใครก็ลำบากมากพอดีได้ลองฟังวิทยุคลื่นไทใหญ่ ก็เลยรู้ว่าแรงงานเค้าพยายามนัดเจอกันที่สถานวิทยุของเมฆาเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิที่เราจะต้องได้ หลังจากนั้นก็ติดต่อกันมาเรื่อยๆมีแลกเปลี่ยนโทรกันบ้างวันนัดไปประชุมกัน” (Discussion group on August 30, 2016)

ดังนั้น เครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในปัจจุบันเป็นไป

ตามข้อเสนอในแนวคิดโครงสร้างองค์กรเครือข่ายของ Agranoff (2003: 10) โดยมีลักษณะเป็นทั้งเครือข่ายข้อมูล (Information Network) และ เครือข่ายการทำงาน (Action Network) โดยมีเครือข่ายทางสังคมภายนอกเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินกิจการของเครือข่ายตนเองดังผลจากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คุณเงิน (นามสมมติ) ระบุไว้ในการสนทนากลุ่มย่อยดังนี้...

“ตอนนี้แม่พากับ WSA หรือกลุ่มแรงงานสามัคคีก็กำลังรวมกลุ่มแรงงานรับใช้ในบ้านกับกลุ่มสิทธิสตรีอยู่ เราก็พยายามเข้าไปในชุมชนเข้าไปให้ความรู้เขาว่าผู้หญิงจะต้องมีสิทธิมีเสียงอะไรบ้าง คนเป็นแม่บ้านต้องได้สิทธิอะไร” (Discussion group on August 30, 2016)

อย่างไรก็ตามข้อค้นพบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า เครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงยังคงประสบปัญหาที่ส่งผลต่อความมั่นคงในเครือข่าย โดยปัญหาดังกล่าวนี้อุปสรรคด้านงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมและปัญหาทางด้านการให้ความร่วมมือจากแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง ดังผลจากการสนทนากับตัวแทนแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง คุณเงิน (นามสมมติ) ได้กล่าวว่า...

“คือตอนนี้กลุ่มเราไม่มีเงินเข้ามาช่วยเหลืออะไร จะได้เงินก็ได้มาจากแม่พฯ แต่เค้าจะมาช่วยตลอดก็คงไม่ได้ ทางกลุ่มเราก็กี่เลยรวมตัวกันออกไปหาเงินในวันที่จัดกิจกรรมวันเด็กหรืออะไรที่เป็นช่วงเทศกาล สมาชิกบางคนก็จะเอาเงินมาเข้ากองกลาง คือเรื่องเงินนี้มันต้องช่วยกันหลายคน ถ้ามีเงินเราก็กี่หาเช่าที่เช่าทางไว้มารวมตัวกันหรือจัดกิจกรรมด้วยกันได้” (Discussion group on August 30, 2016)

ความมุ่งหวังของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงที่จะการดำเนินการเสริมสร้างเครือข่ายและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงที่พึงประสงค์ร่วมกันในอนาคต มุ่งเน้นการพัฒนาออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) การพัฒนาด้านที่เป็นปัจจัยทางสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการดำเนินการเครือข่าย ได้แก่ สื่อ ข้อมูล สารสนเทศ และสถานที่ในการรวมตัวสมาชิกเครือข่าย 2) การพัฒนาด้านที่เป็นปัจจัยการดำเนินการเครือข่าย ได้แก่ งบประมาณ การสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอกทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และ 3) การพัฒนาด้านที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและทัศนคติของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงต่อการเป็นสมาชิกเครือข่ายทางสังคม ได้แก่ อุดมการณ์ วิสัยทัศน์ และการให้ความร่วมมือของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงโดยเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงนั้น จำเป็นต้องแสดงบทบาทของเครือข่ายทางสังคมให้

มีอัตลักษณ์ มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมที่มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการรับรู้การดำรงอยู่ของเครือข่ายของแรงงานพม่าหญิงที่อาศัยในพื้นที่ปลายทาง นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน ทั้งในด้านการสนับสนุน การให้ความช่วยเหลือ และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างเครือข่าย อันก่อให้เกิดพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมโยงความเป็นปึกแผ่นแก่แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงที่ย้ายถิ่นจากพื้นที่ชนบทแอ่งคันสู่เมืองอันศิวิไลซ์

สรุปผลและอภิปรายผล

การศึกษาวិเคราะห์ปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานในเมืองเชียงใหม่โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการย้ายถิ่น (Theory of Migration) ของ Everett Lee (1996) พบว่า ปัจจัยผลักดัน (Push Factors) ให้แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ต้นทาง ได้แก่ ความไม่สงบทางการเมืองภายในประเทศสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า ปัญหาการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดปัญหาที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตและการดำรงชีวิตของแรงงานข้ามชาติพม่า อาทิ เช่น ปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ขาดแคลนรายได้ ขาดแคลนที่อยู่อาศัยและปัญหาด้านสวัสดิการสังคมต่างๆ ดังนั้นแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงจึงได้ตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากพื้นที่ต้นทาง แล้วเลือกพื้นที่ปลายทางอย่างเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงรับรู้ว่าจะสามารถแสวงหาโอกาสและสิ่งที่ดีที่ขาดแคลนได้แม้ว่าจะต้องเผชิญหน้ากับอุปสรรคใดในเมืองเชียงใหม่ก็ตาม สำหรับปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงสู่เมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีความโดดเด่นทางสังคม วัฒนธรรม และทางเศรษฐกิจ ทำให้มีการว่าจ้างแรงงานทั้งในด้านอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การบริการ การท่องเที่ยวและนันทนาการ ส่งผลให้อัตราความเจริญทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูงและสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชน ดังนั้นแรงงานข้ามชาติพม่าจึงต้องการย้ายถิ่นเข้ามาเพื่อแสวงหาโอกาสทางอาชีพ เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ตนเองและครอบครัว ดังกฎของการย้ายถิ่นตามข้อเสนอของ Ravenstein (1885:198-199) ที่กล่าวว่า จุดหมายปลายทางของการย้ายถิ่นมักจะเป็นเมืองใหญ่ โดยผู้ที่อาศัยอยู่ชนบทมักย้ายถิ่นมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่เมือง ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการย้ายถิ่น และการย้ายถิ่นมีความสัมพันธ์กับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี และการเดินทางที่สะดวกรวดเร็ว

โดยในกระบวนการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงนั้นเกิดจากปัจจัยดังต่อไปนี้ที่สำคัญ
อีกประการ คือ เครือข่ายทางสังคม (Social Networks) จากการชักชวนของญาติและ
เพื่อนที่ย้ายถิ่นให้เข้ามาทำงานเมืองเชียงใหม่เนื่องจากการสร้างกระบวนการรับรู้
ต่อบริบทและช่องทางในการสร้างโอกาสให้แก่ตนเอง อีกทั้งยังสร้างความปลอดภัยทาง
ความรู้สึจากการภาวการณ์แปลกแยกทางสังคมที่จะต้องเผชิญในพื้นที่ปลายทางใน
เมืองเชียงใหม่

นอกจากนี้การอพยพย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงนั้นยังเกิดขึ้นจาก
แรงจูงใจในการย้ายถิ่น ซึ่งสามารถอธิบายด้วยแนวคิดและทฤษฎีแรงจูงใจ (Motivation
Theory) ซึ่ง Wayne (1997: 383) แบ่งแรงจูงใจของมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภทคือ
1) แรงจูงใจทางด้านร่างกาย (Biological Motives) คือ ปัจจัย 4 เป็นพื้นฐาน ในการ
ดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และ 2) แรงจูงใจทางสังคม (Social Motives) เกิดจาก
ประสบการณ์ทางสังคม เช่น ความต้องการความสำเร็จความต้องการความสัมพันธ์ความ
ต้องการอิสรภาพความต้องการการดูแลปกป้องความต้องการมีอำนาจความต้องการ
เป็นที่สนใจของผู้อื่นความต้องการความมีระเบียบเรียบร้อยตลอดจนความต้องการความ
สนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งผลการศึกษาทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในการ
วิจัยนี้พบว่า แรงจูงใจในด้านสังคมเป็นสิ่งที่แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงให้ความสำคัญเป็น
ลำดับรองลงมาแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ อาจเนื่องจากการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติ
พม่าหญิงนั้นโดยส่วนใหญ่จะย้ายถิ่นมากับครอบครัวหรือญาติ ดังนั้นแรงงานข้ามชาติ
พม่าหญิงจึงให้ความสำคัญไปในด้านเศรษฐกิจที่สนองตอบต่อความต้องการของตนเอง
และครอบครัว ซึ่งถือเป็นแรงจูงใจที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจทางด้านร่างกาย ได้แก่
ความสะดวกสบาย ภาวะสุขอนามัย อาชีพ รายได้ที่เหมาะสม และสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อ
ความจำเป็นในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่แรงงานข้ามชาติพม่าหญิง
ยังคงขาดแคลนเมื่ออาศัยอยู่ในประเทศพื้นที่ต้นทาง

อย่างไรก็ตาม แรงจูงใจทางสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์กับการสร้างและ
ธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมกลับมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการย้ายถิ่นและ
การปรับตัวของแรงงานพม่าหญิง ณ พื้นที่ปลายทางเพราะเครือข่ายทางสังคมโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งเครือญาติ เพื่อนจากหมู่บ้านเดียวกันทำให้กระบวนการการย้ายถิ่น การปรับตัว
การอยู่อาศัยและการประกอบอาชีพของของแรงงานข้ามชาติหญิงในประเทศไทยทำได้

ง่ายขึ้นสอดคล้องงานวิจัยของ Stoloff et. al (1999) ที่พบว่า เครือข่ายทางสังคมของแรงงานหญิงมีความสำคัญอย่างมากต่อการใช้ชีวิตและการทำงาน เนื่องจากเป้าหมายในการทำงานของแรงงานหญิงคือการทำงานเพื่อการใช้จ่ายภายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม อาจด้วยเหตุผลในเชิงบทบาททางเพศ(Gender Role) และความเป็นหญิง (Femininity) ของแรงงานข้ามชาติหญิงครอบครัวซึ่งเป็นเครือข่ายสังคมที่เหนียวแน่น (Dense Networks) อาจกีดกันแรงงานหญิงไม่ให้เข้าร่วมกับเครือข่ายภายนอกซึ่งเป็นเครือข่ายแบบหลวมๆ (Loose Networks) อาทิเช่น เพื่อนร่วมงาน ร่วมอาชีพ กลุ่มเพื่อนที่คบค้าสมาคมด้วย หรือแม้แต่การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรหรือชุมชน ซึ่งแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) อธิบายว่าความไม่เท่าเทียมกันทางเพศเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) และระบบทุนนิยม (Capitalism) การเรียนรู้ในเรื่องบทบาทความเป็นเพศภายใต้อุดมการณ์การชายเป็นใหญ่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ให้สิทธิผู้ชายในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต การแจกจ่าย การบริโภค รวมทั้งสิทธิในเรื่องศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคม หรือมีพื้นที่ทางสังคมที่ได้รับการยกย่องมากกว่าผู้หญิงและมีการผลิตซ้ำจากการปฏิบัติตามประเพณีที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน ก่อให้เกิดการกดทับพื้นที่ทางสังคมบทบาทและความเท่าเทียมทางเพศ ทำให้ผู้หญิงถูกสังคมปฏิเสธโอกาสในด้านต่างๆ ส่งผลต่อกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ที่ดีกว่าของเพศหญิงขึ้น (Purinsinth et al., 2000: 201-202) ด้วยการควบคุมทางสังคม (Social Control) ทั้งในด้านบทบาททางเพศ (Gender Role) และพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ทำให้สมาชิกเครือข่ายทางสังคมแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงบางส่วน มุ่งเน้นการทำหน้าที่ในบทบาทความเป็นผู้หญิงมากกว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคม โครงสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในระยะแรกจึงมีลักษณะเป็นเครือข่ายข้อมูล (Information Networks) มีการแลกเปลี่ยนทุนทางสังคมในลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Agranoff (2003: 10)เปิดช่องทางในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงช่องทางในการเข้าถึงโอกาสต่างๆ แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงจึงเริ่มมีการการสร้างเครือข่ายทางสังคมเข้าร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ โดยมีโครงสร้างความสัมพันธ์อย่างหลวม (Weak Ties) เพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากรและข้อมูลข่าวสารที่จะเอื้อประโยชน์ให้แก่กัน (Astone et al, 1999; Ek-lem, 2003)

ถึงกระนั้นก็ตาม เมื่อแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ในระยะเวลาหนึ่งจะเริ่มมีการสร้างและเชื่อมโยงกับเครือข่ายสังคมใหม่ๆ อาทิ เครือข่าย

ของการทำงาน เครือข่ายกิจกรรม เครือข่ายทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม โดยการสร้างเครือข่าย (Networking) จะมีการติดต่อ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ (Ratnatilaka Na Bhuket, 2009: 143) ซึ่งจะก่อให้เกิดทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกันภายใต้กระบวนการพึ่งพาอาศัยกันของปัจเจกบุคคล (Interdependence) ทุนทางสังคมนี้เองที่มีความสำคัญต่อการนำมาใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายต่างๆ (Coleman, 1988: 97-98; Bourdieu, 1986: 23) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Panthaloet (2012) ที่พบว่า เครือข่ายทางสังคมจึงเป็นพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติหญิง ก่อให้เกิดกระบวนการช่วยเหลือและสนับสนุนให้แรงงานนั้นสามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมในพื้นที่ปลายทางได้ซึ่งทำให้สมาชิกเครือข่ายได้รับผลประโยชน์จากการมีเครือข่ายทางสังคมมากขึ้นด้วยเหตุนี้สมาชิกภายในเครือข่ายจึงเริ่มเพิ่มระดับความแน่นหนาของความสัมพันธ์ในเครือข่ายทางสังคมของตนเองให้เกิดเครือข่ายขยาย (Ego's Extended Network) ขึ้นผ่านคนกลางหรือบุคคลที่มีทุนทางสังคมสูงภายในเครือข่ายที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายภายนอก (Chareonwongsak, 2000: 44-48) ดังนั้น เพื่อให้เครือข่ายของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงยังคงดำเนินต่อไปได้ แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงจำเป็นต้องมีการพัฒนาเครือข่ายร่วมกันอย่างเป็นระบบโดยมีการสร้างองค์กรเครือข่ายแรงงานข้ามชาติหญิง มีการจัดสรรหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มีการจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายทางสังคม อีกทั้งแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงต้องมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิถีชีวิตของตนให้มีเครือข่ายภายนอกเพื่อการมีพื้นที่ทางสังคม และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การอพยพย้ายถิ่นและการสร้างเครือข่ายทางสังคม แรงงานข้ามชาติพม่าหญิงในเมืองเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะแบ่งออกเป็นประเด็นดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงการสร้างและธำรงรักษาเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

1. เครือข่ายทางสังคมแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงควรส่งเสริมให้กิจกรรมต่างๆ และสนับสนุนให้แรงงานพม่าหญิงได้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายให้มากขึ้น เพื่อสร้างความเหนียวแน่นและความมั่นคงของเครือข่ายแรงงานพม่าหญิง

2. เครือข่ายทางสังคมแรงงานข้ามชาติพม่าหญิงควรสร้างความเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอกทั้งองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อให้เกิดการบูรณาการในการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง ตลอดจนมีการดำเนินกิจกรรมทั้งในรูปแบบของเวทีและกิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชนและสังคมเพื่อการมีพื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาระบบการบริหารจัดการเครือข่ายการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติพม่าหญิง เพื่อเห็นถึงบทบาทของเครือข่ายทางสังคมในประเทศพื้นที่ปลายทางในการช่วยเหลือแรงงานย้ายถิ่น

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นและการสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าชายและหญิง เพื่อพิจารณาถึงความแตกต่างของกระบวนการอพยพย้ายถิ่น แรงจูงใจในการย้ายถิ่น และกระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติพม่าชายและหญิง

เอกสารอ้างอิง

- Agranoff, R. (2003). **Leveraging Networks: A Guide for Public Managers Working across Organizations**. School of Public and Environmental Affairs. USA: Indiana University–Bloomington.
- Archavanitkul, K. and Vajanasara, K. (2009). **Employment of Migrant Workers under the Working of Aliens Act 2008 and the List of Occupations Allowed to Foreigners**. Research Report. Bangkok: International Organization for Migration (IOM).
- Astone, N. M., Nathanson, C. A., Schoen, R. and Kim, Y. J. (1999, March). Family Demography, Social Theory, and Investment in Social Capital. **Population and Development Review**. 25(1):1-31.

- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**. Richardson, J. Pp. 241–58. Westport. CT: Greenwood.
- Chareonwongsak, K.. (2000). **Network Management: Important Strategies to the Success of Education Reform**. Bangkok: Success Media Co., Ltd.
- Chiangmai Immigration Bureau. (2017). **Area of Responsibility**. Retrieved September 12, 2017. from <http://www.chiangmaiimm.com/th-th/2016-06-05-02-24-27.html>
- Chiangmai Provincial Labor Office. (2016). **Labor Situation in Chiangmai**. 1st Quarter, January - March 2016. Publication. Chiang Mai: Office of Labor.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. **The American Journal of Sociology**. January 94: 95-120.
- Dunlop, N. (2011). **Invisible People Stories of Migrant Labourers in Thailand**. Bangkok: Raks Thai Foundation.
- Ek-lem, B. (2003). Social Capital: Definitions and Theoretical Perspectives of Social Network and Community Development. **Journal of Extension and Development**. Chiang Mai: Maejo University.
- Human Rights and Development Foundation. Officer. (2016, May 1). Interview.
- _____. (2016, August 17). Discussion Group.
- Kanjanadith, B. (2006). **The Way of Life of Migrant Workers from Myanmar in the Bangkok Area: A Case Study of Migrant Workers in the Thai-English Language Program of the Democratic Campaign Committee in Myanmar**. Bangkok: Office of the National Culture Commission. Ministry of Culture.
- Keaw. Woman Burmese Migrant Worker. (2016, August 30). Discussion Group.

- Labour Market Research Division. (2011). **Northern Labour Market Situation**. Publication. Bangkok: Department of Employment. Ministry of Labour.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. **Demography**. April (3) 1:47-57.
- Ministry of Social Development and Human Security (2016). **Migrant Workers Statistics. Social Statistics Processing Document**. September 2016. Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security.
- Nam. Woman Burmese Migrant Worker. (2016, August 30). Discussion Group.
- Ngen. Woman Burmese Migrant Worker. (2016, April 4). Interview.
- _____. (2016, August 17). Discussion Group.
- _____. (2016, August 30). Discussion Group.
- Office of the Permanent Secretary, Ministry of Labor. (2008). **Labor Situation in the Third Quarter of 2008**. Bangkok: Ministry of Labor.
- Office of Work Permit. (2018). **Statistics of Foreign Workers Permitted to Work Remaining throughout the Kingdom**. March 2018 issue. Bangkok: Department of Employment, Ministry of Labor.
- Panthaloet, W. (2012). **Lao Women Working in Karaoke Bars in Thailand: Migration and Living Across Borders**. 1 st Conference on Graduate Student Network of Thailand. (18 December 2012). Bangkok: Thammasat University.
- Pearson, E. (2006). **The Mekong Challenge Underpaid, Overworked and Overlooked: The Realities of Young Migrant Workers in Thailand, Volume 1**. Institute for Population and Social Research. Mekong Sub-regional Project to Combat Trafficking in Children and Women. Bangkok: Mahidol University.
- Purisinsith, V. et al. (2000). **Basic Concepts of Social and Cultural**. Department of Sociology and Anthropology. Chiang Mai: Chiang Mai University.

- Ratnatilaka, Na Phuket, P. (2009). **Organization and Management**.
Nonthaburi: Think Beyond Books.
- Ravenstein, E. G. (1885, June). The Laws of Migration. **Journal of the Royal Statistical Society of London**. 48(2): 167-235.
- Sai. Woman Burmese Migrant Worker. (2016, August 30). Discussion Group.
- Soi. Woman Burmese Migrant Worker. (2016, May 1). Interview.
_____. (2016, August 17). Discussion Group.
- Stoloff, J. A., J. L. Glanville, E. J. Bienenstock. (1999, January). Women's Participation in the Labor Force: The Role of Social Networks.
Social Networks. 21(1): 91-108.
- Wan. Woman Burmese Migrant Worker. (2016, April 20). Interview.
_____. (2016, August 30). Discussion Group.
- Wayne, W. (1997). **Psychology: Themes and Variations Engage Learning**.
USA: Washington.

ขอบคุณภาพจาก : <https://bit.ly/2Ge78FW>

แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

Restoration and Management strategies for Community Learning
Center of Na Bua Village, Kok Hae Sub-District, Renu Nakhon District,
Nakhon Phanom Province

วิสิษฐ์ คิดคำส่วน¹

Wisit Kidkhamuan

Email: wisitte@gmail.com

ทิฆัมพร สิงโตมาศ²

Thikumphorn Singtomast

Received: January 12, 2018

Revised: January 10, 2019

Accepted: January 24, 2019

¹ Lecturer, Faculty of Liberal Arts and Science, Nakhon Phanom University.

² Researcher, Area-based-Social Innovation Research Center (Ab-SIRC), Mae Fah Luang University.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม เป็นการวิจัยเชิงการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว 2) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว และ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง จากเลือกแบบเจาะจงกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล และสมาชิกในชุมชนผู้มีส่วนร่วมบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบบันทึก เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) สถานการณ์ปัจจุบัน ภายหลังการเปิดตัวของสโมสรม 7 สิงหา และการตั้งคณะกรรมการดูแลศูนย์การเรียนรู้ฯ เมื่อปี พ.ศ. 2552 ศูนย์การเรียนรู้ฯ ยังคงไม่ได้รับการบริหารจัดการที่ชัดเจนเท่าที่ควร โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการ “ช่วยๆ กันดู” ของชาวบ้านร่วมกันกับผู้นำชุมชนเป็นส่วนใหญ่ สำหรับศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ นั้น พบว่า บ้านนาบัวมีศักยภาพหลายด้านที่จะพัฒนาไปสู่การจัดการความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ในอนาคต เช่น สมาชิกของหมู่บ้านบางคนมีความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา มีคนรุ่นใหม่ที่มีความกระตือรือร้นแต่ถูกปิดกั้นการเรียนรู้จากส่วนกลาง และที่สำคัญเรื่องราวของชุมชนได้ถูกทำให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างผ่านงานการศึกษาและวิจัย 2) ปัญหาและอุปสรรคปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวเกิดจากความไม่เข้าใจของคนในชุมชนที่มีสาเหตุมาจากการถูกปิดกั้นของประวัติศาสตร์บ้านนาบัวจากภาครัฐที่ใช้ตำราเรียนประวัติศาสตร์จากส่วนกลาง ซึ่งห่างไกลจากความเข้าใจของคนในชุมชน และความไม่เข้าใจกันเองของคนในชุมชน ซึ่งมีสาเหตุมาจากคนในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์วันเสียปืนแตกจะถูกมองจากคนในชุมชนว่าเป็นคนภายนอก 3) แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว (1) ในส่วนของวิถีทางวัฒนธรรม ได้การจัดทำทะเบียนวัตถุอย่างง่าย การเก็บรักษาและซ่อมแซม และจัดทำ

ฐานข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรม (2) วิธีการจัดแสดง โดยได้กำหนดให้ศูนย์การเรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านนาบัว เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ในยุค การต่อสู้ทางการเมืองของชุมชน และกำหนดให้บ้านชนเผ่าผู้ไทเป็นสถานที่สำหรับ นำเสนอประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทบ้านนาบัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (3) การ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ เนื่องด้วยบ้านนาบัวมีแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมมากมาย ซึ่งสามารถบูรณาการกิจกรรมให้เข้ากับหลักสูตรของโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ใน การพัฒนาไปสู่โครงการต่าง ๆ ที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: การฟื้นฟู, บริหารจัดการ, ศูนย์การเรียนรู้, บ้านนาบัว

Abstract

The research of restoration and management strategies for community learning center of Na Bua Village, Kok Hin Hae sub-district, Renu Nakhon district, Nakhon Phanom province is a qualitative research. Its purposes are: 1) to study a current situation and community potential in order to revive and manage their learning center; 2) to study the current issues of Ban Na Bua learning center on problems and obstacles of its management; 3) to propose ways of participatory restoring and managing of Ban Na Bua community learning center. The tool used for data collection and analysis are semi-structured interview, participant and non-participant observation including record form. The sample group are chose as a specific sample group, including the village headman, the headman's assistant, a sub-district cultural council and community members who involved in running the learning center.

The study result found that 1) on current situation, after the opening of the August 7th Club and setting up the Learning Center committee in 2009, The Learning Center is yet functioned as it should be. Its management can describe as the villagers "help together" with community leaders. On the community potential to reconstruct the

learning center, it was found that Ban Na Bua has many potentials to be developed effectively on the aspect of historical and cultural knowledge management in the future. For example some of village members have knowledge in history, culture and local wisdom. Also their new generations are enthusiastic people. The most important is the story of the community which has been made widely known through education and research.

2) The current problems and obstacles of Ban Na Bua community learning center are the dissonances of community members caused by historical imperceptive from textbooks provided by central government which is far from their understanding and cause people involved in the first gunshot day rang out being seen by people in the community as outsider.

3) On ways of participatory reconstruction, Ban Na Bua community learning center (1) have been registered, as a part of cultural objects, repaired storage and get organized its cultural resource database in basic way.

(2) On exhibition method the Ban Na Bua History Learning Center has been designated as a community museum telling their story of political struggle era and the Phu Thai ethnic's houses as a place presenting the tradition and culture of the Phu Thai who have been in Ban Na Bua since the past to the present. (3) On designing learning activities, as Ban Na Bua has many cultural resources which can integrate activities into school and university curriculum, it can be developed into various projects that can generate significant culture and sustainable economic in the future.

Keywords: Reconstruction, Management, Community Learning Center, Na Bua Village

บทนำ

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอรณนคร จังหวัด นครพนม เกิดขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2547 จากความพยายามสืบสานและเผยแพร่ประวัติศาสตร์ การต่อสู้ของชุมชนที่มีส่วนร่วมสำคัญต่อเหตุการณ์ “วันเสียงปืนแตก” เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2508 ในเขตพื้นที่บ้านนาบัว (Jitmaat, N. Interviewed on January 16, 2017) เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นสาเหตุเริ่มต้นของการต่อสู้ทางกำลังกันระหว่างฝ่าย เจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) โดยได้มีการล้อมปราบและปะทะกัน ก่อให้เกิดการสูญเสียทั้งสองฝ่าย นับว่าเป็นบาดแผล สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย

นอกจากรำลึกเหตุการณ์ต่อสู้ทางการเมืองแล้ว ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน บ้านนาบวยังได้จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์รักษาและสืบสานอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ชาวผู้ไท เนื่องจากชาวบ้านนาบัวเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้ไทที่เคลื่อนย้ายมาจากฝั่งซ้าย แม่น้ำโขงตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 หลังสงคราม ระหว่างราชอาณาจักรสยามและเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2369 (Chaithiang, T. 2003, 24-25) โดยเข้ามาตั้งอยู่ที่เมืองเรณูนครในระยะแรก ก่อนชาวบ้านบางส่วนจะออกมา บุกเบิกที่ทำกิน และเริ่มตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนบ้านนาบัวในปีพ.ศ. 2434 (Saenmit, S. 2001, 9) ชุมชนจึงมีความพยายามนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และมรดกทาง วัฒนธรรมของผู้ไทบ้านนาบัวผ่านศูนย์การเรียนรู้ อีกทางหนึ่ง โดยได้รับความร่วมมือ จากคนในชุมชนที่ร่วมกันบริจาคสิ่งของวัตถุโบราณต่างๆ ออกแบบการจัดแสดง และ จัดทำองค์ประกอบต่างๆ จนสามารถก่อตั้งและเปิดใช้งานได้

เบื้องต้นงบประมาณการก่อสร้างและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ ส่วนหนึ่ง ได้จากการชนะเลิศระดับจังหวัดและระดับเขตการประกวด “โครงการเพชรในถิ่น” ของทางจังหวัดที่สนับสนุนและส่งเสริมการสร้างแหล่งการเรียนรู้ที่ริเริ่มโดยชาวบ้าน โดยลุงชม แสนมิตร ได้เล่าว่า “ในปี พ.ศ.2546 ทางจังหวัดได้แจ้งผ่านมาทางงานพัฒนา ชุมชนว่าจะมีโครงการ “เพชรในถิ่น” หมู่บ้านจึงได้ส่งโครงการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นบ้านนาบัวเข้าประกวดได้รางวัลที่หนึ่งทั้งในระดับจังหวัดและระดับเขต ได้รับ งบประมาณเพื่อนำไปพัฒนาจำนวน 400,000 บาท” (Saenmit. C. Interviewed on January 8, 2017) ซึ่งงบประมาณดังกล่าวชุมชนได้นำไปดำเนินงานสำคัญ 3 กิจกรรม คือ

1. กิจกรรมนำร่อง ประกอบด้วย การ 1) การถ่ายทำวิดีโอบันทึกเรื่องราววิถีชีวิตของบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์และเรื่องราว-ร่องรอยของเหตุการณ์ “วันเสียงปืนแตก 20 สิงหาคม 2504 และ วันเสียงปืนแตก 7 สิงหาคม 2508” และ เรื่องราววัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมบ้านนาบัว 2) จัดทำแผนที่จำลอง (Model Map) แสดงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของหมู่บ้านทางกายภาพและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ “วันเสียงปืนแตก” โดยครอบคลุมบ้านนาบัวทั้ง 3 หมู่ และบางส่วนของหมู่บ้านใกล้เคียง ได้แก่ บ้านดงอินา บ้านหนองกง บ้านสะเดา และบ้านหนองฮี 3) จัดเก็บเครื่องมือและอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพและใช้ในการดำรงชีพที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวผู้ไทบ้านนาบัวในอดีต รวมทั้งจัดทำตู้กระจกเพื่อจัดแสดงพร้อมโต๊ะ 4) จัดพิมพ์แผ่นพับประชาสัมพันธ์โครงการก่อสร้างอุทยานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดั้งเดิมท้องถิ่นบ้านนาบัว และ 5) จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดั้งเดิม (ก่อนถูกเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวในปัจจุบัน) บริเวณด้านหลังวัด บัวขาว

2. กิจกรรมขยายผล ประกอบด้วย 1) การก่อสร้างศาลาเอนกประสงค์ บริเวณจุดการต่อสู้วันเสียงปืนแตก 7 สิงหาคม 2508 2) จัดซื้ออุปกรณ์ในการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และติดตั้งประจำพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือ ศูนย์การเรียนรู้ 3) จัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชน 4) จัดกิจกรรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการวิสาhek ิชุมชนการท่องเที่ยวบ้านนาบัว และ 5) จัดกิจกรรมเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการเครือข่าย เยาวชนรักถิ่น ลุ่มน้ำบัง นครพนม

3. กิจกรรมที่ต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การจัดทำศาลาตามจุด เหตุการณ์ประวัติศาสตร์อื่นๆ สร้างอาคารสำนักงานวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาแหล่งน้ำ การจัดเตรียมสถานที่ก่อสร้างสถานที่ในกิจกรรมนำร่อง และการก่อสร้างที่พักขนาดเล็ก ในพื้นที่ 6 ไร่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จะมาค้างคืนในหมู่บ้าน

เมื่องบประมาณถูกส่งมายังองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จึงได้ดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ ที่วางไว้ทันที พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือศูนย์ การเรียนรู้ ก่อสร้างแล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ.2547 โดยเป็นอาคารหนึ่งชั้นขนาด ประมาณ 40 ตารางวา ภายในประกอบด้วยพื้นที่สำหรับจัดแสดง มี 2 ส่วน ส่วนแรก สำหรับวางตู้กระจกจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ส่วนที่สองเป็นห้องสำหรับวางโมเดลแผนที่ จำลอง การดำเนินงานก่อสร้างได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี

แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวในปัจจุบันค่อนข้างหยุดชะงัก เนื่องจากถูกปิดไว้เกือบตลอดเวลาโดยจะเปิดให้เข้าชมเมื่อมีผู้มาเยือน นอกจากนี้ การจัดการของศูนย์การเรียนรู้ฯ ยังขาดการต่อยอดหรือมีกิจกรรมสนับสนุนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum) ที่สามารถดึงดูดผู้คนในเข้ามาอย่างต่อเนื่องและตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ เช่นเดียวกับเนื้อหาของการจัดแสดงนิทรรศการในศูนย์การเรียนรู้ฯ ที่ยังคงจำกัดขอบเขตประเด็นอยู่ที่เหตุการณ์ทางการเมือง ซึ่งยังไม่ได้เชื่อมโยงไปสู่มิติอื่นๆ เพื่อแสดงถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของความเป็นผู้ไทบ้านนาบัวที่มีมากมายและน่าสนใจ ส่งผลให้ตัวอาคารเริ่มทรุดโทรมเพราะขาดผู้เข้าชมและการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง

การฟื้นฟูให้การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวกลับมาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของศูนย์การเรียนรู้ฯ ในฐานะเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวกันของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ และร่วมกันดำเนินการของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือกันในการพัฒนาท้องถิ่นในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน และอาจจะสามารถเชื่อมโยงไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ ได้อีกในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
3. เพื่อศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ กระบวนการ

เรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม แนวคิดการจัดการแหล่งเรียนรู้ และแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจจากข้างในชุมชนที่มีต่อปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3 คน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล 4 คน และสมาชิกในชุมชนผู้มีส่วนร่วมบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ 4 คน

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล 2 คน และสมาชิกในชุมชนผู้มีส่วนร่วมบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ 2 คน โดยเลือกแบบเจาะจงกลุ่มตัวอย่างที่มีบทบาทหลักในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว

เครื่องมือการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่ผสมผสานระหว่างคำตอบที่ต้องการชัดเจนและคำถามปลายเปิด โดยสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชน ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ในการสังเกตสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของศูนย์การเรียนรู้ฯ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

3. แบบบันทึก เพื่อใช้บันทึกจากการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ให้ประเด็นเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชน ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยในครั้งนี้อาศัยการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งต่อไปนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตในการร่วมกันอภิปรายการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชน ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากการสำรวจเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (Documentary Survey) เพื่อทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรางานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ได้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว

ขั้นตอนที่ 2 ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษาสภาพพื้นที่ทางสังคม

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม และการสังเกตกับกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กัน หลังจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์รายบุคคล และงานศึกษาเกี่ยวกับการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทั้งที่เป็นงานวิจัย บทความวิชาการ และเอกสารที่เรียบเรียงจากบันทึกความทรงจำและเรื่องเล่าจากบุคคลสำคัญในชุมชน ทั้งลักษณะความทรงจำส่วนบุคคล (Individual Memory) และความทรงจำร่วม (Collective Memory) และจัดลำดับความสัมพันธ์รวมถึงความเชื่อมโยงของข้อมูล จากนั้นนำข้อค้นพบที่ได้มาวิเคราะห์ตามจุดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอแนวทางในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนโดยผลการวิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ประเด็น คือ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว 2) ปัญหาและอุปสรรคปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว และ 3) แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. สถานการณ์ปัจจุบันและศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว

ภายหลังการเปิดตัวของสโมสร 7 สิงหา และการตั้งคณะกรรมการดูแลศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งมีหน้าที่จัดทำทะเบียนรายการทรัพย์สินของศูนย์การเรียนรู้เมื่อปี พ.ศ.2552 และดูแลปรับปรุงภูมิทัศน์ของศูนย์การเรียนรู้บางส่วน ได้แก่ การสร้างป้ายไม้ “บ้านนาบัววันเสียงปิ่นแตก” เพื่อติดตั้งบริเวณด้านหน้าอาคารเมื่อปี พ.ศ.2553 และการหล่อหุ่นจำลองของสหายเสถียรผู้เสียชีวิตในวันเสียงปิ่นแตกตั้งไว้หน้าศูนย์การเรียนรู้ เมื่อปีพ.ศ. 2558 ศูนย์การเรียนรู้ ก็ยังคงไม่ได้รับการบริหารจัดการที่ชัดเจนเท่าที่ควร โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการ “ช่วยๆ กันดู” ของชาวบ้านร่วมกันกับผู้นำชุมชนมากกว่า ดังเห็นได้จาก

1.1 การเปิด-ปิดศูนย์การเรียนรู้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 จะเป็นผู้ถือกุญแจไว้ และจะเปิดให้เข้าชมเมื่อมีผู้มาร้องขอเข้าชมเท่านั้น³ โดยลุงชม แสนมิตร ได้เล่าว่า “ตนได้เคยเก็บลูกกุญแจไว้ลูกหนึ่ง เพื่อที่ตนจะได้เปิดและอธิบายให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ฟัง” (Saenmit. C. Interviewed on January 8, 2017)

1.2 การสำรวจสถิติจำนวนผู้เข้าชม ภายในศูนย์การเรียนรู้ ในปัจจุบันไม่ได้มีสมุดเยี่ยมสำหรับบันทึกหลักฐานผู้มาเยือน จำนวนผู้เข้าชมส่วนใหญ่จึงได้มาจากการประมาณการ ปีละ 80-100 คน โดยไม่นับรวมกับผู้มาร่วมงานรำลึก 7 สิงหา ที่จัดเป็นประจำทุกปี ทำให้ขาดข้อมูลในการระบุลักษณะของผู้เข้าชมและความต้องการของผู้เข้าชม เพื่อนำไปวางแผนการจัดการศูนย์การเรียนรู้ในอนาคต จากการสัมภาษณ์คุณนิพนธ์ เสวตะดุล ได้เล่าว่า “ช่วงแรกของการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ ทางกลุ่มสโมสร 7 สิงหา ได้มีการจัดทำสมุดเยี่ยมเพื่อจดบันทึกจำนวนสถิติผู้เข้ามาเยี่ยมชม และมีการนำไปวางกระจายไว้ตามสถานที่สำคัญของชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ บ้านลุงชม แสนมิตร วัดบัวขาว และสำนักงานองค์การบริหารต่างๆ ของชุมชน แต่ขาดการติดตามจึงทำให้สมุดบันทึกเหล่านั้นหายไป” (Sawaytadul, N. Interviewed on January 16, 2017)

1.3 สภาพอาคารศูนย์การเรียนรู้ ในปัจจุบัน สภาพอาคารของศูนย์การเรียนรู้ ค่อนข้างทรุดโทรม ภายนอกมีวัชพืชขึ้นรกพอสมควร ภายในมีกลิ่นอับชื้น

³ แต่เดิมมีผู้ถือกุญแจไว้ 2 ท่าน คือ ลุงชม แสนมิตร และคุณนิพนธ์ เสวตะดุล

และคราบฝุ่น ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกปิดมานาน วัตถุที่จัดแสดงบางชิ้นมีสภาพทรุดโทรม นายคอนสวรรค์ ฤทธิกร ได้เล่าว่า “อาคารศูนย์การเรียนรู้ฯ แห่งนี้ส่วนใหญ่จะเปิดเฉพาะเมื่อมีผู้ขอเข้ามาเยี่ยมชม และในงานวันรำลึกวันเสียปืนแตกเท่านั้น” (Rittikorn, K. Interviewed on January 8, 2017) นอกจากนี้ การจัดทำทะเบียนรายการทรัพย์สินของศูนย์การเรียนรู้มีระบุเพียงชื่อสิ่งของ จำนวน และชื่อผู้บริจาค ซึ่งยังไม่ได้มีการถ่ายรูปวัตถุเหล่านั้นเก็บเอาไว้ ทำให้ไม่ทราบว่ามียวัตถุชิ้นไหนหายไปหรือไม่

ภาพที่ 1 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวในปี พ.ศ. 2553
ที่มา: Sawaytadul, N. (2010)

ภาพที่ 2 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวในปี พ.ศ. 2559
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

1.4 การวางแผนจัดการวัตถุภายในศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นของแท้ดั้งเดิมและประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ วัตถุเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำมาเล่าหรือเชื่อมโยงเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนมากนัก และยังขาดการวางแผนจัดการศูนย์การเรียนรู้ให้มีทิศทางการดำเนินงานที่ชัดเจน เพื่อวางโครงเรื่องเล่าที่นำไปสู่การกำกับการจัดวางวัตถุภายในศูนย์การเรียนรู้

ภาพที่ 3 ภายในศูนย์การเรียนรู้บ้านนาบัว
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

สำหรับศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ นั้น ผู้วิจัยพบว่า บ้านนาบัวเป็นหนึ่งในหลายชุมชนที่พยายามฟื้นฟูองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของตนเอง อีกทั้งชุมชนยังมีศักยภาพหลายด้านที่จะพัฒนาไปสู่การจัดการความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ในอนาคต เพราะมีสมาชิกของหมู่บ้านบางคนที่มีมากประสบการณ์ และเป็นผู้ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ รวมถึงความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีคนรุ่นใหม่ที่มีความกระตือรือร้นแต่ถูกปิดกั้นการเรียนรู้จากส่วนกลาง และที่สำคัญที่สุดมีทุนทางวัฒนธรรมจากการที่เรื่องราวของชุมชนถูกทำให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างผ่านงานการศึกษาและวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งรายละเอียดไว้ดังนี้ 1) บ้านนาบัวมีปราชญ์ชุมชนหลายคนที่ยังสามารถให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ตลอดจนเรื่องราวของประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เช่น นายคอนสวรรค์ ฤทธิกร นายชม แสนมิตร นายหวั่ง ศรีสุวรรณ นายกองพัน อุ่นลุ่ม นายมีชัย จิตมัตย์ นายลำทอง จิตมัตย์ หรือในกลุ่มของคนรุ่นใหม่ เช่น นายนินธ์ เสวตะกุล นายสันทยากร จิตมัตย์ นายมิติ จิตมัตย์ นายศักดิ์ แสนมิตร เป็นต้น และชุมชนยังเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับนำเรื่องราวต่างๆ ของประวัติศาสตร์ในการเชื่อมโยงกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกศูนย์การเรียนรู้ฯ ทั้งที่จับต้องได้และไม่ได้ 2) บ้านนาบัวมีทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นจากประวัติศาสตร์วันเสียงปืนแตก อีกทั้งยังมีพื้นที่ในการสื่อสารออกไปได้หลากหลายรูปแบบ เช่น งานวิจัยจำนวนหนึ่งที่เข้ามาศึกษาและตีพิมพ์ เผยแพร่ การจัดงานรำลึกวันเสียงปืนแตกเพื่อกระตุ้นการรับรู้ของบุคคลภายนอกทุกปี การถ่ายทำสารคดี ภาพยนตร์ และนิทรรศการ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นข้อได้เปรียบที่จะ

ดึงดูดผู้มาเยือนได้หลากหลายกลุ่ม ซึ่งจะช่วยเพิ่มโอกาสของหมู่บ้านในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่มีความร่วมสมัย 3) ชุมชนมีกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์และมีแนวโน้มที่ต้องการมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังมีผู้นำที่มีความคิดเปิดกว้างที่จะในการพัฒนาที่จะดำเนินโครงการต่างๆ และพร้อมจะช่วยเหลือสนับสนุนในชุมชนเดินทางไปสู่การพัฒนาเป็นหมู่บ้านประวัติศาสตร์ และสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด และ4) เนื่องจากบ้านนาบัวเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรวัฒนธรรมหลากหลายมิติ ทำให้บ้านนาบัวกลายเป็นพื้นที่ที่อยู่ในความสนใจของนักวิชาการภายนอกที่ต้องการเข้ามาศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนสามารถร่วมกับสถาบันการศึกษาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการกับการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับวิชาด้าน รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมศึกษาโดยใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเป็นฐาน

ในปัจจุบันชุมชนกำลังมีแผนการสร้างสิ่งก่อสร้างและปรับภูมิทัศน์เพื่อรองรับการท่องเที่ยวของชุมชนโดยการขอทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การสร้างอนุสรณ์สถาน 7 สิงหาคม การสร้างหุ่นจำลองวีรชนที่เสียชีวิตในช่วงการต่อสู้ทางการเมือง การแกะสลักหินจำลองเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของชุมชน การสร้างศาลาอเนกประสงค์สำหรับการจัดกิจกรรมในชุมชน การสร้างพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้แห่งใหม่ การพัฒนาที่พักแบบโฮมสเตย์ (Home stay) การพัฒนาเส้นทางจักรยาน การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ เป็นต้น โดยนายนิพนธ์วัฒน์ จิตมาตย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “การขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในครั้งนี้ น่าจะประสบความสำเร็จและได้รับการสนับสนุนจากหลายกลุ่มในชุมชนมากกว่าที่ผ่านมา เนื่องจากมีผู้อาวุโสในชุมชนหลายคนได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำกิจกรรมต่างๆ เพื่อประสานความร่วมมือของคนในชุมชนมากขึ้น” (Jitmaat, N. Interviewed on January 16, 2017)

2. ปัญหาและอุปสรรคปัจจุบันของการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว

2.1 ความไม่เข้าใจของคนในชุมชน

เริ่มขึ้นจากความไม่เข้าใจในบทบาทของกลุ่ม 7 สิงหาคม และชาวบ้านบางกลุ่ม โดยมีสาเหตุมาจากประเด็นหลัก 2 ประเด็น คือ 1) ความถูกปิดกั้นของประวัติศาสตร์บ้านนาบัว จากภาครัฐที่พยายามปิดกั้นการรับรู้เรื่องราวการต่อสู้ของคนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ผู้นำชุมชนในอดีตพยายามหลีกเลี่ยงไม่

ประวัติศาสตร์นี้ถูกเล่าออกมาในวงกว้าง แต่หันมาส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ชาวผู้ไทแทน และ2) ความไม่เข้าใจกันเองของคนในชุมชน เกิดขึ้นจากการเข้ามามี บทบาทของสมาชิก 7 สิ่งหา ที่ถูกมองจากคนในชุมชนว่าเป็นคนภายนอก ซึ่งนายนิพนธ์ เสวตะตุล ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “บางคนมองว่าควรจะเป็นเรื่อง ‘คนนาบัว’ หรือ ของ ‘สมาชิก พคท.’ มากกว่า ‘สมาชิกขบวนการใหม่’” (Sawaytadul, N. Interviewed on January 16, 2017) ซึ่งความไม่เข้าใจของคนในชุมชนทั้ง 2 ประเด็นนี้ได้ส่งผลให้ โครงการพัฒนาต่างๆ ในชุมชนต้องหยุดชะงักลง รวมทั้งการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาความไม่เข้าใจของคนในชุมชนนี้กำลังมี ทิศทางคลี่คลายลง เมื่อผู้นำชุมชนยุคต่อมาได้พยายามประสานการทำงานกับหลายฝ่าย และเปิดกว้างต่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้น รวมทั้งหาทางประสานแนวร่วมจากภายนอก กลุ่มคนรุ่นใหม่ และชาวบ้าน เพื่อสานต่อโครงการต่างๆ ที่เคยริเริ่มไว้อีกครั้ง โดย นายนิพนธ์ จิตมาตย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “ประวัติศาสตร์ ชุมชนในยุคสงครามเย็น ไม่ได้เป็นเรื่องอันตรายแต่อย่างใด แต่เป็นความทรงจำร่วมของ ชุมชนที่น่าภาคภูมิใจ และแสดงถึงอัตลักษณ์ความเป็นหมู่บ้านชาวนานักปฏิวัติที่ต่อสู้ เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและสังคมที่เป็นธรรม หากจะต้องเล่าเรื่องราวของบ้านนาบัว โดยไม่พูดถึงประวัติศาสตร์ส่วนนี้ บ้านนาบัวก็คงไม่ใช่บ้านนาบัวอีกต่อไป” (Jitmaat, N. Interviewed on January 16, 2017) ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีของบ้านนาบัวที่จะได้กลับมา สู่เส้นทางการพัฒนาเป็นหมู่บ้านประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว ที่สามารถสร้าง ประโยชน์แก่ชุมชนทั้งในมิติวัฒนธรรมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนต่อไป

2.2 การรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนและบทบาทของศูนย์ การเรียนรู้

จากการสุ่มสอบถามชาวบ้านในชุมชน พบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ไม่ทราบที่มาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนยกเว้นผู้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มอดีต พคท. ที่พอยังจำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง เพราะคนในครอบครัวส่วนใหญ่ ไม่ค่อยเล่าเรื่องนี้ให้กันฟัง ประกอบกับการเรียนการสอนของโรงเรียนที่ใช้ตำราเรียน จากส่วนกลาง ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ห่างไกลจากความเข้าใจของคนในชุมชน สำหรับ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ช่วงเหตุการณ์เสียปืนแตกนั้น ชาวบ้านทุกคนทราบกันดีว่า หมู่บ้านนาบัวมีความสำคัญในฐานะเป็นหมู่บ้านเสียปืนแตก แต่หลายคนยังไม่ทราบ

ว่าคืออะไร มีความเป็นมาหรือเงื่อนไขของเหตุการณ์อย่างไร ทุกคนทราบเพียงว่า “มีการยิงกัน” เท่านั้น

ส่วนบทบาทของศูนย์การเรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ทราบว่าชุมชนมีศูนย์การเรียนรู้ ตั้งอยู่ในชุมชน แต่ประวัติหรือการบริหารจัดการไม่เป็นที่รับรู้ในกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลมากนัก และชาวบ้านเกือบทั้งหมดไม่เคยได้เข้าไปในศูนย์การเรียนรู้ เลย พวกเขารู้แต่เพียงว่าภายในอาคารของศูนย์การเรียนรู้ เป็นที่เก็บของเก่า และเมื่อถึงงานรำลึกวันเสียปืนแตกก็จะเปิดให้ผู้คนเข้าไปเยี่ยมชมเท่านั้น ทั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลจำนวนหนึ่งที่เป็นเยาวชนได้เล่าว่า “ทางโรงเรียนบ้านนาบัวไม่เคยพาไปดูหรือร่วมทำกิจกรรมที่ศูนย์การเรียนรู้ เลย แต่พอรู้มาบ้างว่าข้างในมีอะไรอยู่ เพราะเมื่อถึงงานรำลึกวันเสียปืนแตกก็จะเข้าไปเที่ยวเล่นที่นั่น”

3. แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว

การเสนอแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมเสวนาเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์บ้านนาบัวและแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ในวันที่ 4 มีนาคม 2560 ณ ศาลาการเปรียญวัดบัวขาว เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชนทั่วไป จากการร่วมพูดคุยได้ข้อสรุปร่วมกันของแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ เพื่อเตรียมความพร้อมเบื้องต้นสำหรับศูนย์การเรียนรู้แห่งใหม่ ดังนี้

3.1 การรวบรวมวัตถุและการจัดเก็บ

ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวมีวัตถุที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวนมาก ผู้วิจัยได้แบ่งไว้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น อุปกรณ์ยังชีพต่างๆ ของชาวบ้าน เครื่องใช้ของเหล่าสหาย อาวุธต่างๆ ที่ใช้ในสมัยการต่อสู้ทางการเมืองแบบจำลองเส้นทางและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ภาพถ่ายในอดีต แผ่น CD ภาพยนตร์และภาพถ่ายการทำงานเบื้องหลังของอภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล ที่ได้มอบให้กับชุมชน รวมทั้งยานอวกาศและศิลปวัตถุที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของเยาวชนบ้านนาบัว และวัตถุสิ่งของที่แสดงถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้สำรวจและจัดทำเป็นตารางไว้ดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางการสำรวจวัตถุในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว

กลุ่มวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี	กลุ่มประวัติศาสตร์ ยุคการต่อสู้ทางการเมือง	กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ของ ชุมชน	สินค้า ของที่ระลึก
- แบบจำลองคันไถ - ส่วนประกอบคันไถ - หม้อทองโบราณของ ชนเผ่าผู้ไท - เรือนบ้านจำลองของ ชนเผ่าผู้ไท 1 หลังภายใน ประกอบด้วยเครื่องจักร สานและอุปกรณ์ประดิษฐ์ ต่างๆ - คลังมะพร้าว - บ่วงมะพร้าว - เฮาะ - ขวานโบราณ - ช้อนดาแหลว - ชดล่อง - ลูกคิด - ชิงหา - กาบมือ - เตารีดโบราณ - พัดฝ้าย - ไหกับใหญ่ - ไหกับกลาง - ไหกับเล็ก - ใบลาน 1 มัด - หนังสือบันทึกกฎหมาย ลาว 1 พับ - ปิ่นแก๊ป - คลังออมสิน - แวนดาทองเค - ห่านทอง - เต้าหิน - ตาชั่งแบบจีน - หมอนไม้ - หอก - กบใส่ไม้ - ขัดร่องบานประตู - หวานหินโบราณ - มะโน - อีวอ้อย - กระบอกสุบโบราณ	- เสื้อของสหาวีหาร ปี 2516 - เสื้อ ของ ส หาย สีพื้นตอน - เสื้อ หมวกทหารป่า ไม่ระบุเจ้าของ - ผ้าหมของหมอสหาย ธานี ปี 2516 - ไกล่ข้าวสารของ สหายพิสมัย - หนังสือเกี่ยวกับแนวคิด ทางการเมืองและการ ปฏิวัติ ทั้งภาษาลาว และภาษาไทย - กระเป๋าเงิน(สินสงคราม) ปี 2516 - ซากปืนคอนด็อกของ สหายจ้อย ปี 2508- 2509 - ชุดกระดิกน้ำของ สหายตั้ง - เปลผูกนอน - ถุงขาลิง - มุ้งและผ้าห่มของ สหายตั้ง - ปิ่นแก๊ป - ลูกปิ่น - โมเดลแผนที่จำลอง สถานที่สำคัญของ หมู่บ้าน - ธงพรรคคอมมิวนิสต์ แห่งประเทศไทย - ภาพถ่ายของเหล่า สหายที่เสียชีวิตและยังมีชีวิตอยู่ - ชุดเข็มสำหรับรักษา โรคของหมอนิดยา	- แผ่นประชาสัมพันธ์โครงการต่างๆ ของ ชุมชนที่ผ่านมา - นิทรรศการศูนย์การเรียนรู้ - ชิงงานนำเสนอประวัติหมู่บ้านนาบัว 7 สิงหาคม 2508 วันเสียดินแด - ชิงงานนำเสนอกิจกรรมพรรคคอมมิวนิสต์ แห่งประเทศไทย - ชิงงานนำเสนอกิจกรรมรำลึกวันเสียดิน แดน วันที่ 6 สิงหาคม 2551 - ชิงงานนำเสนอกิจกรรมสืบสานอุดมการณ์ 7 สิงหา - ชิงงานนำเสนอกิจกรรมเยาวชนรักถิ่น ลุ่มนาบึง - ชิงงานนำเสนอกิจกรรมองค์กรชุมชน บ้านนาบัว - ชิงงานนำเสนอกิจกรรมเยาวชนบ้านนา บัวกับการมีส่วนร่วมจัดทำภาพยนตร์และ มิวสิควิดีโอวงโมเดิร์นด็อก - ภาพพิธีเปิดการประชุมระดับชาติของ สภาองค์กรชุมชนครั้งที่ 1/2552 ณ ตึก สันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล	- กางเกงผ้าฝ้าย ทรงป้ายประยุกต์ - ผ้าทอยกดอก ดาวกระจาย - ผ้ายกมุก - ผ้ายกดอก กั๊ดสี - ผ้ายกดอก ต้มคู่ - ผ้าลายน้ำไหล อีสาน - ผ้ายกดอกลาย กรงจักร - เสื้อผ้าฝ้ายแต่ง ด้วยผ้าแถบลาย ดอกแก้ว - ผ้ามัดหมี่ทอ น้ำไหล - เสื้อสายเดี่ยว ลายน้ำไหล - ชุดเด็กผ้า มัดหมี่ - ผ้าชิ้นฝ้ายกิเล

กลุ่มที่ 2 ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ ประกอบด้วย ทรัพยากรที่ไม่ใช่สิ่งของและถูกนำมาใช้เป็นองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ข้อมูลประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ประวัติและเรื่องราวของวัตถุที่อยู่ในศูนย์การเรียนรู้ เรื่องราวของหมู่บ้านนาบัวที่ปรากฏในผลงานวิชาการและสื่อต่าง ๆ

จากกิจกรรมเสวนาผู้วิจัยและชุมชนได้เห็นร่วมกันที่จะเริ่มจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอก ดังนี้

3.1.1 การจัดทำทะเบียนวัตถุอย่างง่าย โดยให้เลขวัตถุแต่ละชิ้นจัดทำเป็นสมุดทะเบียนสำหรับบันทึกเลข ระบุชื่อ ประเภท ลักษณะ ขนาด ประโยชน์ ใช้สอย สภาพ ประวัติ ความเป็นเจ้าของ อายุของวัตถุ สถานที่จัดเก็บ สถานที่จัดแสดง ผู้บันทึก วันที่บันทึก และหมายเหตุอื่นๆ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ทางชุมชนเห็นว่าสามารถทำได้ แต่ต้องการให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุโดยตรง เข้ามาร่วมช่วยดูแลด้วย

3.1.2 การเก็บรักษาและซ่อมแซม สำหรับวัตถุที่อยู่ในสภาพดีหลังทำทะเบียนเสร็จแล้ว สามารถเก็บรักษาไว้ในตู้จัดแสดง ส่วนวัตถุที่เสื่อมโทรมหรือชำรุดให้แยกมาดำเนินการซ่อมแซมให้เรียบร้อย อาจมีการทำตู้หรือชั้นวางเพิ่มสำหรับวัตถุที่ยังไม่มีที่เก็บรักษา ซึ่งในขั้นตอนนี้ควรให้ผู้เชี่ยวชาญมาช่วยดูแล และควรแจ้งให้เจ้าของวัตถุได้ทราบหากจะมีการซ่อมแซมวัตถุนั้นเกิดขึ้น

3.1.3 ชุมชนสามารถจัดทำฐานข้อมูลวัตถุวัฒนธรรมได้โดยเพิ่มประวัติและรายละเอียดของวัตถุ นอกเหนือจากข้อมูลทั่วไปที่ระบุในทะเบียนวัตถุ โดยเริ่มจากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านหรือเจ้าของวัตถุเกี่ยวกับความทรงจำ ประสบการณ์ และความรู้เกี่ยวกับวัตถุนั้น ๆ ซึ่งเมื่อได้คำอธิบายของวัตถุแล้ว ชุมชนสามารถรวบรวมเป็นเอกสารเก็บไว้หรือจัดทำเป็นฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อใช้เผยแพร่ต่อไป

3.2 วิธีการจัดแสดง

การจัดการวัตถุในพิพิธภัณฑ์ทุกแห่งล้วนเริ่มต้นด้วยคำถามว่า วัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์และชุมชนต้องการเล่าเรื่องอะไร สะสมอะไร ต้องการวัตถุที่เป็นของแท้เพียงเดียวหรือทำขึ้นมาใหม่ วางแผนจัดการข้อมูลวัตถุอย่างไร มีการจัดแสดงหรือตีความอย่างไร และที่สำคัญที่สุดคือ ใครจะทำหน้าที่เป็นภัณฑารักษ์ (Curator) เหล่านี้ยังไม่ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนจากชุมชน และชุมชนก็ต้องการรอให้โครงการ

ก่อสร้างแหล่งเรียนรู้ทั้ง 2 แห่ง ได้เริ่มดำเนินการก่อน ซึ่งในการสนทนากลุ่มได้เสนอแนวทางการจัดแสดงไว้ 2 ประเด็น ดังนี้

3.2.1 กำหนดให้ศูนย์การเรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านนาบัว 7 สิงหาคม 2508 เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ในยุคการต่อสู้ทางการเมืองของชุมชนที่เชื่อมโยงกับบริบทภายนอกทั้งในระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับโลก เริ่มตั้งแต่การเกิดเหตุการณ์ต่อสู้ทางการเมืองโดยสอดแทรกความทรงจำของคนที่อยู่ในช่วงเหตุการณ์ เพื่อให้เห็นวิถีชีวิต ณ ขณะนั้น เช่น เส้นทางการเดินทางไปร่วมรบ การใช้ชีวิตในป่า เป็นต้น ซึ่งอาจเพิ่มกิจกรรมสำคัญในงานรำลึกวันเสียปืนแตกเข้าไปด้วย เพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวด้านพัฒนาการของชุมชน

3.2.2 กำหนดให้บ้านชนเผ่าผู้ไทเป็นสถานที่สำหรับนำเสนอประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทบ้านนาบัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจัดแสดงวัตถุเครื่องใช้ต่าง ๆ ในการดำรงชีพของชาวผู้ไท ซึ่งควรมีนิทรรศการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อ ภาษา การแต่งกาย อาหาร การประกอบพิธีกรรม และงานบุญประเพณีต่าง ๆ ควบคู่กันไป เช่น นิทรรศการจำลองประเพณีนี้การเลี้ยงผีตาแฮก การทำพิธีเหยา และงานบุญประจำปีเดือนตามฮีต 12 เป็นต้น

ภาพที่ 4 กิจกรรมการเสวนาแนวทางจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย

3.3 การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้

เนื่องด้วยบ้านนาบัวมีแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมมากมาย ทำให้สามารถพัฒนาเป็นฐานข้อมูลสำหรับการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ได้หลายมิติ รวมถึงการบูรณาการกิจกรรมให้เข้ากับหลักสูตรของโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งจะสามารถทำให้เกิดกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ฯ ที่ต่อเนื่อง และนอกจากความรู้ที่ได้จาก

ทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนแล้ว ยังทำให้รู้จักอัตลักษณ์ท้องถิ่นและความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเอง อันเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน นักวิชาการ และนักเรียน-นักศึกษา ซึ่งนักวิชาการได้ใช้ความรู้เข้าไปช่วยเหลือชุมชนในการวางแผน นักเรียน-นักศึกษาได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญในจังหวัดนครพนม ส่วนชุมชนได้ใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมของตนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาไปสู่โครงการต่างๆ ที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

สรุปผลและอภิปรายผล

1. สรุปผล

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม เกิดขึ้นจากความพยายามสืบสานและเผยแพร่ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชุมชนที่มีส่วนร่วมสำคัญต่อเหตุการณ์ “วันเสียงปืนแตก” เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2508 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรำลึกเหตุการณ์ต่อสู้ทางการเมืองและสืบสานอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชาวผู้ไท เนื่องจากชาวบ้านนาบัวเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้ไทที่เคลื่อนย้ายมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 หลังสงครามระหว่างราชอาณาจักรสยามและเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2369 ทำให้ชุมชนจึงมีความพยายามนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และมรดกทางวัฒนธรรมของผู้ไทบ้านนาบัวผ่านศูนย์การเรียนรู้ฯ อีกทางหนึ่ง โดยได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนที่ร่วมกันบริจาคสิ่งของวัตถุโบราณต่าง ๆ ออกแบบการจัดแสดง และจัดทำองค์ประกอบต่าง ๆ จนสามารถก่อตั้งและเปิดใช้งานได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา

แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ฯ ค่อนข้างหยุดชะงัก เนื่องจากถูกปิดไว้เกือบตลอดเวลาโดยจะเปิดให้เข้าชมเมื่อมีผู้มาเยือน และขาดการต่อยอดหรือมีกิจกรรมสนับสนุนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum) ที่สามารถดึงดูดผู้คนในเข้ามาอย่างต่อเนื่องและตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ ทำให้สภาพอาคารศูนย์การเรียนรู้ฯ ในปัจจุบันมีสภาพค่อนข้างทรุดโทรม ภายนอกมีวัชพืชขึ้นรกพอสมควร ภายในมีกลิ่นอับชื้น และคราบฝุ่น ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกปิดมานาน อีกทั้งยังพบปัญหาและอุปสรรคจากความไม่เข้าใจของคนในชุมชน ที่มีสาเหตุมาจากประเด็น 2 หลัก คือ 1) ความถูกปิดกั้นของ

ประวัติศาสตร์บ้านนาบัวจากภาครัฐที่พยายามปิดกั้นการรับรู้เรื่องราวการต่อสู้ของ คนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ผู้นำชุมชนในอดีตพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ ประวัติศาสตร์นี้ถูกเล่าออกมาในวงกว้าง แต่หันมาส่งเสริมเรื่องวัฒนธรรมประเพณีชาว ผู้ไทแทน และ2) ความไม่เข้าใจกันเองของคนในชุมชน เกิดขึ้นจากการเข้ามาบิบบาบาท ของสมาชิก 7 สิงหา ที่ถูกมองจากคนในชุมชนว่าเป็นคนภายนอก รวมถึงปัญหาการ รับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนและบทบาทของศูนย์การเรียนรู้ ที่คนในชุมชน ส่วนใหญ่ไม่ทราบที่มาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนยกเว้นผู้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และ กลุ่มอดีตพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท). ที่พอยังจำประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ของตนเอง ประกอบกับการเรียนการสอนของโรงเรียนที่ใช้ตำราเรียนจากส่วนกลาง ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ห่างไกลจากความเข้าใจของคนในชุมชน ซึ่งสถานการณ์และปัญหา เหล่านี้กำลังมีทิศทางที่ดีขึ้น หลังจากผู้นำชุมชนยุคต่อมาได้พยายามประสานการทำงาน กับหลายฝ่าย และเปิดกว้างต่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ด้วยศักยภาพหลายด้านของชุมชนสามารถพัฒนาไปสู่การ จัดการความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ในอนาคต เช่น ชุมชนมีสมาชิกของหมู่บ้านบางคนที่มีมากประสบการณ์ และเป็นผู้ให้ข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์ รวมถึงความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีผู้นำรุ่นใหม่ที่มีความ กระตือรือร้นแม้จะถูกปิดกั้นการเรียนรู้จากส่วนกลางก็ตาม และที่สำคัญที่สุดมีทุนทาง วัฒนธรรมจากการที่เรื่องราวของชุมชนถูกทำให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างผ่านงานการศึกษา และวิจัย ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของศูนย์การเรียนรู้ มากกว่าที่เป็น อยู่ในอดีต อีกทั้งในปัจจุบันชุมชนกำลังมีแผนการสร้างสิ่งก่อสร้างและปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อ รองรับการท่องเที่ยวของชุมชนโดยการขอทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การ สร้างอนุสรณ์สถาน 7 สิงหา การสร้างหุ่นจำลองวีรชนที่เสียชีวิตในช่วงการต่อสู้ทางการเมือง การแกะสลักหินจำลองเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของชุมชน การสร้างศาลา อเนกประสงค์สำหรับการจัดกิจกรรมในชุมชน การสร้างพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ แห่งใหม่ การพัฒนาที่พักแบบโฮมสเตย์ (Home stay) การพัฒนาเส้นทางจักรยาน การ พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ทำให้เกิดกิจกรรมเสวนาเรื่อง “พัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์บ้านนาบัวและแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อเป็นแหล่ง เรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ในวันที่ 4 มีนาคม 2560 ณ ศาลาการเปรียญ

วัดบัวขาว เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนักวิจัย ผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชน
ทั่วไป เพื่อการเสนอแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ ซึ่งได้ข้อสรุป
ร่วมกันของแนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ฯ ดังนี้ 1) การรวบรวม
วัตถุและการจัดเก็บ ควรเริ่มจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอก ด้วย
การจัดทำทะเบียนวัตถุอย่างง่าย การเก็บรักษาและซ่อมแซม และการให้ชุมชนจัดทำ
ฐานข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรมโดยเพิ่มประวัติและรายละเอียดของวัตถุ เพื่อรวบรวม
เป็นเอกสารเก็บไว้หรือจัดทำเป็นฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์สำหรับใช้เผยแพร่ต่อไป
2) วิธีการจัดแสดง เนื่องจากชุมชนมีแผนโครงการก่อสร้างแหล่งเรียนรู้ทั้ง 2 แห่ง โดย
กำหนดให้ศูนย์การเรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านนาบัว 7 สิงหาคม 2508 เป็นพิพิธภัณฑ์
ชุมชนที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ในยุคการต่อสู้ทางการเมืองของชุมชนที่เชื่อมโยง
กับบริบทภายนอกทั้งในระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับโลก และกำหนดให้
บ้านชนเผ่าผู้ไทเป็นสถานที่สำหรับนำเสนอประเพณีและวัฒนธรรมของชาวผู้ไทบ้านนา
บัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และ 3) การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ จากการที่บ้านนาบัว
มีแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมมากมาย ทำให้สามารถพัฒนาเป็นฐานข้อมูลสำหรับการ
ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ได้หลายมิติ รวมถึงการบูรณาการกิจกรรมให้เข้ากับ
หลักสูตรของโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งจะสามารถทำให้เกิดกิจกรรมของศูนย์การ
เรียนรู้ฯ ที่ต่อเนื่อง และนอกจากความรู้ที่ได้จากทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนแล้ว
ยังทำให้รู้จักอัตลักษณ์ท้องถิ่นและความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเอง
ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่โครงการต่าง ๆ ที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและมูลค่าทาง
เศรษฐกิจที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

2. อภิปรายผล

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวเป็นกลไกสำคัญกลไกหนึ่งในการสว
รักษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ที่มีการพัฒนามาจากรูปแบบของการสะสม
วัตถุทางวัฒนธรรมมาสู่รูปแบบการใช้กระบวนการเรียนรู้ในกระบวนการจัดตั้งและ
ดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น อันนำไปสู่การสวรักษามรดกทางวัฒนธรรมของ
ชุมชน (Rugwongwan, Y. 2011, 1) โดยเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญต่อการเพิ่ม
ศักยภาพและความผูกพันของชุมชน เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่น
รวมถึงยังเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของคน ในชุมชนเพื่อร่วมกันกระตุ้นให้
เกิดกระบวนการคิด ร่วมกันดำเนินกิจการของท้องถิ่นเพื่อคนในท้องถิ่นนั้นๆ (Princess

Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. 1997, 3) อันนำไปสู่การเชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ ให้ผู้คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบายบนพื้นฐานของความเป็นท้องถิ่น ที่มีระบบความรู้ที่ถูกพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจากการสั่งสมและถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น (Kaoyai, N. 2016, 118) จึงเป็นความพยายามของชุมชนที่มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชน และต้องการจัดกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองโดยสร้างคลังความรู้หรือแหล่งเรียนรู้ที่แสดงเรื่องราว วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง (Sarawasee, P. and Boonyakiet, C., 2014, 34) ที่แสดงออกมาในรูปแบบของแหล่งหรือสถานที่รวบรวมและหรือจัดแสดงหลักฐานทางโบราณคดี วัตถุโบราณ สิ่งของเครื่องใช้ วัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้ภูมิปัญญา เรื่องราวประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่หรือเคยมีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่น (Paicharnjit, S. 2007, 282-284) เช่น อุปกรณ์ยังชีพต่างๆ ของชาวบ้าน เครื่องใช้ของเหล่าสหาย อาวุธต่างๆ ที่ใช้ในสมัยการต่อสู้ทางการเมือง แบบจำลองเส้นทางและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นต้น อันเป็นการศึกษาถึงการเติบโตของชุมชนในปัจจุบัน ที่บอกเล่าวิถีชีวิตของผู้คนผ่านสิ่งของที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้น ดังความหมายและคุณลักษณะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในทัศนคติของ Walliphom S. (2008, 48-50) คือ สถานที่แสดงของที่ทำให้คนในท้องถิ่นรู้จักถิ่นตนเองว่าอยู่ที่ไหน มีสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร มีหลักฐานความเก่าแก่ในการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาอย่างใด เรื่อยลงมาถึงพัฒนาการทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจในท้องถิ่นที่จะทำให้เกิดเห็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในปัจจุบันและอนาคตได้

นอกจากนี้ ภายในศูนย์การเรียนรู้ ยังมีทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ทรัพยากรที่ถูกนำมาใช้เป็นองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ข้อมูลประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ประวัติและเรื่องราวของวัตถุที่อยู่ภายในศูนย์การเรียนรู้ ตลอดจนเรื่องราวของหมู่บ้านนาบัวที่ปรากฏในผลงานวิชาการและสื่อต่างๆ อันเป็นสิ่งที่เปี่ยมรดกตกทอดมาจากอดีต และชุมชนสามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ได้ อันเป็นการเก็บเอาสิ่งที่เป็นความรู้ หรือพูดในภาษาทางวิชาการว่า “วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” ให้อยู่เคียงคู่ไปกับวัตถุสิ่งของที่เห็นที่หยิบฉวยได้ ศูนย์การเรียนรู้ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในบทบาทของการเป็นเครื่องมือของท้องถิ่นหรือชุมชนสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดประสบการณ์ของท้องถิ่น

เป็นการให้การศึกษานอกห้องเรียน เสมือนหนึ่งมหาวิทยาลัยเปิด ที่เป็นแหล่งศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้าน และส่งเสริมการศึกษาตลอดชีพ (Paritta Chalermpong Koanantakool, P. 2010, 18) ซึ่งถือเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมหรือลักษณะต่างๆ ของระบบวัฒนธรรมที่มีคุณค่าหรือเป็นตัวแทนหรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชน (Lertchaanrit, T. 2007, 6-7)

ปัจจุบันการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ฯ จะค่อนข้างหยุดชะงักด้วยอุปสรรคปัญหาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก โดยจะทำการเปิดเฉพาะเมื่อมีผู้มาเยือนหรือผู้ที่ต้องการเข้าเยี่ยมชมเท่านั้น จึงส่งผลให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสาธารณะได้อย่างแท้จริงและอย่างเป็นรูปธรรม และมักเน้นในเรื่องวัตถุและตัวอาคารเป็นหลัก มากกว่าเน้นความสำคัญของผลกระทบที่ตามมาของศูนย์การเรียนรู้ฯ ที่มีต่อชุมชน ซึ่งปัญหานี้ได้สอดคล้องกับ Sarawasee, P. and Boonyakiet, C. (2014, 286) ที่กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน เนื่องจาก 1) ขาดระบบการรูปแบบการบริหารพิพธิภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพ 2) ขาดการบริหารรายได้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน และ 3) ขาดการสร้างเครือข่ายของงานพิพธิภัณฑ์ แต่ด้วยผู้นำชุมชนในยุคต่อมาได้พยายามประสานการทำงานกับหลายฝ่าย และเปิดกว้างต่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีแผนที่สร้างศูนย์การเรียนรู้ฯ ขึ้นอีก 2 แห่งทดแทนสถานที่อยู่เดิม คือ ศูนย์การเรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านนาบัว 7 สิงหาคม 2508 และบ้านชนเผ่าผู้ไท โดยมีความพยายามให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ทั้ง 2 แห่งนี้ มีคุณสมบัติในฐานะที่เป็นทั้งเครื่องมือและวิธีการในกระบวนการพัฒนาชุมชน คือ เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างศักยภาพและฟื้นฟูพลังของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเองได้ ดังที่ Isarapreeda, P. (1977, 3-7) กล่าวว่า การเกิดของการเรียนรู้ต้องมียุทธศาสตร์ประกอบพื้นฐานอย่างน้อย 4 ประการ คือ 1) แรงจูงใจ (Motive) 2) สิ่งจูงใจ หรือเครื่องชวนใจ (Incentive) 3) อุปสรรค (A barrier or block) 4) กิจกรรม (Activity) ประกอบกับในปัจจุบันชุมชนมีสมาชิกของหมู่บ้านที่มีความรอบรู้และประสบการณ์ที่สามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และความรู้ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งในชุมชนยังมีกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและพร้อมจะเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง อันเป็นศักยภาพของชุมชนในการฟื้นฟูให้ศูนย์การเรียนรู้ฯ กลายเป็นความรัก ความศรัทธา

และความภาคภูมิใจในการเป็นแหล่งศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

แนวทางการฟื้นฟูและบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัว จึงควรเป็นเสมือนการนำเสนอภาพตัวตนในอดีต ที่เป็นผลรวมของความคิด ความรู้สึกและจินตนาการร่วมกันของคนในชุมชน โดยเริ่มจากความทรงจำร่วมกันแล้วค่อยขยายมาเป็นรากฐานของการสร้างแบบแผนในรูปแบบต่างๆ เพื่อฟื้นคืนชีวิตให้กับอดีต และความยั่งยืนของวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังแนวคิดของ Kitiasa, P. (2003, 10) ว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมของสังคมเป็นผลรวมกับ ความคิด ความรู้สึกและจินตนาการร่วมกันของปัจเจกบุคคล โดยเริ่มจากจินตนาการร่วมกันแล้วค่อยขยายมาเป็นรากฐานของการสร้างแบบแผนและปฏิบัติการทางวัฒนธรรมและการเมืองในรูปแบบต่างๆ ขึ้นมา เพื่อฟื้นคืนชีวิตให้กับอดีต เช่น ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ภาพยนตร์ ดนตรี ศิลปะ นิทรรศการต่างๆ ในพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ว่ำนี คือ การนำเสนอภาพตัวตนในอดีต ที่เป็นผลผลิตของการหยोหาอดีตร่วมกันของคนในสังคม คุณค่าเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นชุมชนหรือความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสามารถนำมาปรับประยุกต์เข้ากับแนวทางการพัฒนาตามแนวนโยบายของชุมชนเพื่อการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชน โดยการนำคุณค่าทางทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่ทิ้งคุณค่าดั้งเดิมหรือสถาบันชุมชน ไม่ทำลายวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมที่ชุมชนสั่งสมร่วมกันมา แต่เป็นการพัฒนาที่สามารถไปด้วยกันได้ ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้นสามารถนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ของชุมชน การมีศักยภาพที่เข้มแข็ง และเกิดความยั่งยืนแก่ชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

ภายในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวมีวัตถุที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวนมาก ทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนซึ่งนับวันจะเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา การจัดการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นใหม่ หรือการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมที่เริ่มเลือนหายไปจากชุมชน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการทำวิจัยท้องถิ่น เพื่อสืบค้นความรู้ความเป็นมาของท้องถิ่นในการแสวงหาอัตลักษณ์ของตนเอง

2. ข้อเสนอแนะในการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาบัวเกิดขึ้นจากความพยายามสืบสานและเผยแพร่ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชุมชนที่มีส่วนร่วมสำคัญต่อเหตุการณ์ “วันเสียปืนแตก” เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2508 พร้อมกับการพยายามรักษาและสืบสานอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชาวผู้ไท ซึ่งภายในศูนย์การเรียนรู้ฯ ประกอบด้วยวัตถุที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวนมาก ทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ที่ล้วนเป็นประโยชน์ต่อผู้เข้ามาเยี่ยมชม เหล่านี้คือศักยภาพและความพร้อมของชุมชนที่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว ในการเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร เพื่อที่จะสร้างความเข้าใจอันดีของนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน ตลอดจนสามารถพัฒนาไปสู่การเป็น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อการศึกษาวิจัย เป็นรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เน้นงานบริการ การศึกษาผ่านการจัดแสดง โดยการรวบรวมวัตถุที่มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นเพื่อการศึกษาวิจัย และมีการเผยแพร่ต่อสาธารณชน รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นทำงานวิจัยในท้องถิ่น และใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่มีอยู่เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรทางการศึกษาได้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- Chaithiang, T. (2003). **Farmer's Village Revolution at The northeastern part**. Bangkok: sangsan.
- Chalernpow Koanantakool, P. (2010, March). Experience from local museums and Public relations. **Research Community**. 15(90): 18-21.
- Isarapreeda, P. (1977). **Nature and Learning process**. 2th Ed. Bangkok: Klung Siam Printing.
- Kaoyai, N. (2016, July-December). Learning Resources Center: The Sustainable Development of Higher Education Institutions. **Southeast Bangkok Journal**. 2(2): 108-123.
- Kitiasa, P. (2003). **Localism**. Bangkok: National Research Council of Thailand (NRCT).

- Lertchaanrit, T. (2007). **Handout of 357511 CONCEPT AND THEORIES IN CULTURAL RESOURCE MANAGEMANT. of the 1nd semester of the year 2007, Faculty of Archaeology, Silpakorn University.** N.P.: n.p. (Mimeograph).
- Paicharnjit, S. (2007). **Archaeological Resource Management in Community Development.** Bangkok: Community Archaeology Books Project.
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. (1997). **Local Museum in Thailand.** Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, Silpakorn University.
- Rugwongwan, Y. (2011, January). Local Museum and Cultural Heritage Preservation of Local Community. **Damrong Journal.** 10(1): 1-24.
- Saenmit, S. (2001). **Phuthai's Traditions at Nabua village, Khok Hin Hae sub-district, Renu Nakhon district, Nakhon Phanom Province.** N.P.: n.p. (Mimeograph).
- Sarawasee, P. and Boonyakiet, C. (2014). **Museum Worker.** Bangkok: Parbpim.
- Walliphodom S. (2008). **Museums and local history: Collaborative Learning process.** .Bangkok: Vlek-prapai viriyahpant foundation.
- Jitmaat, N. **Head Villager of Nabua Village, section 13.** Interviewed on January 16, 2017.
- RittiKorn, K. **President of Phutai at Na Bua Village.** Interviewed on January 8, 2017.
- Saenmit. C. **community Philosopher of Na Bua Village.** Interviewed on January 8, 2017.
- Sawaytadul, N. **Community members of Na Bua Village.** Interviewed on January 16, 2017.

ขอบคุณภาพจาก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์องอาจ อินทนิเวศ

องค์ความรู้ จิตสำนึกรักษ์
และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรี
ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย

Knowledge Awareness and inheritance Music Wisdom of Ethnic
Groups in Chiang Rai Province

องอาจ อินทนิเวศ¹

Ong-art Inthaniwet

E-mail: inthaniwet@gmail.com

Received: September 24, 2018

Revised: February 16, 2019

Accepted: February 22, 2019

¹ Assistant Professor, Department of Music, School of Social Sciences, Chiang Rai Rajabhat University.

บทคัดย่อ

เชียงราย เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันส่งผลกระทบต่อจิตสำนึก และกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ไปยังคนรุ่นใหม่ การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ 17 กลุ่มในจังหวัดเชียงราย ศึกษาแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ทางวัฒนธรรม และศึกษารูปแบบกระบวนการสืบทอดดนตรีไปสู่เยาวชน โดยใช้กระบวนการศึกษาแบบดนตรีชาติพันธุ์วิทยา และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นแนวทางดำเนินการศึกษาวิจัย

โดยสรุป การวิเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย รวมทั้งสิ้น 17 กลุ่มชาติพันธุ์ โดยแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีเครื่องดนตรีเฉพาะของชาติพันธุ์ โดยมีการจัดประเภท บทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมดนตรีทั้งการบรรเลงเครื่องดนตรี และการขับร้องเพลงประกอบการบรรเลงเครื่องดนตรีในภาษาของตนเอง เพื่อนำมาบรรเลงรวมวงกันใช้ในกิจกรรมประเพณีในชุมชนของตนเอง ด้านแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับเยาวชนในท้องถิ่น นั้น ควรมีกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน รวมทั้งมีปัจจัยเสริมได้แก่ (1) การส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ (2) การส่งเสริมสภาพคล่องทางเศรษฐกิจในชุมชน (3) การส่งเสริมกระบวนการทำวิจัยด้านวัฒนธรรมดนตรีในชุมชน (4) การสนับสนุนการสร้างศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน และกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันพบว่า ผู้สอนควรสร้างความเข้าใจความหมายของเพลงก่อนการฝึกปฏิบัติด้วยวิธีการสอนแบบเล่าเรื่อง มีการอธิบายทำความเข้าใจเรื่องการตั้งเสียง กายภาพเครื่องดนตรี และควรมีโน้ตเพลง หรือเอกสารประกอบเพื่อจกทำให้เห็นภาพและจดจำได้ง่ายมากขึ้น สามารถนำมาทบทวนได้เสมอ

คำสำคัญ: กระบวนการสืบทอด, จิตสำนึกทางวัฒนธรรม, เชียงราย, ดนตรีชาติพันธุ์, ภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์

Abstract

Chiang Rai is a province of the diversity of ethnic groups. However, the current social changes are affecting their awareness and wisdom inheritance procedures that is passed on to younger generations. This study was initiated to study and synthesis the music wisdom of 17 ethnic groups in Chiang Rai Province. It aimed to study the guidelines of cultural awareness building and model of music inheritance procedures to youth for the current situation. Ethnomusicology and community participation approaches were used for this research study.

In summary, the analysis of music wisdom of ethnic groups in Chiang Rai Province included 17 ethnic groups. Each ethnic group has their own special music instruments. Those music instruments were classified according to types of music, roles of music, playing, and vocal songs singing with music instruments in their dialects. They are played together in traditional activities in their own communities. In terms of awareness building of ethnic music culture for youth in their communities, they should have appropriated inheritance procedures that suit to the current situations and environments. Also, they should: 1) promote cultural identity building through the basic factors related to way of life; 2) promote economic liquidity in the communities; 3) promote the processes of researching in cultural music in the communities; and 4) support the building of cultural learning centers in the communities. For the inheritance procedures of ethnic wisdom of music that appropriate to the current situations, findings showed that instructors should first understand the meanings of the songs before utilizing the narrative teaching methods. They should also provide explanations to ensure understanding of vocal sounds setting and physical of music instruments. Furthermore, they should have musical notes or documents to help youth understand the music, facilitate sound recognition, and reviewing.

Keywords: Chiang Rai, cultural awareness, ethnic music, ethnic music wisdom, inheritance process

การศึกษาเกี่ยวกับดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่จังหวัดเชียงรายในแง่มุมของดนตรีชาติพันธุ์มีการศึกษาวิจัยมาบ้างแล้วในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมาทั้งการศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์ด้านดนตรี และการศึกษาวิจัยดนตรีชาติพันธุ์ในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การศึกษาของ (Nesusin, 2012) เป็นการศึกษาแหล่งกำเนิดและการแพร่กระจายของแคน แสงหาแนวทางการสืบทอดและพัฒนา พบว่า แคนมีต้นกำเนิดจากเมืองแถนหรือเมืองน่าน้อยอ้อยหนู แห่งแคว้นสิบสองจุไท แนวทางการพัฒนา ควรมีการสืบทอดกันในหมู่ญาติ ควรมีการเป่าในงานบุญประเพณี และมีการจัดตั้งหมู่บ้านวัฒนธรรม นอกจากนี้งานศึกษาเกี่ยวกับดนตรีของชาวเขาเผ่าอาข่า บ้านแสนเจริญ ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ของ กมลลักษณ์ นวมสำลี (Nuamsamlee, 2009) ที่ศึกษาถึงประเพณีของอาข่า และโดยเฉพาะเครื่องดนตรีของอาข่าที่ปรากฏ ได้แก่ เต็ม หล่าเจ ชูลู ยะเอว บ่อฉ่อง แจลโล่ โบโล และทอง นอกจากนี้ยังมีข้อมูลของบทเพลงและนักดนตรีมราพันที่อย่างละเอียดอีกด้วย รวมทั้งการศึกษาของ (Nakpee, 2011) ที่ศึกษาลักษณะสังคมวัฒนธรรมชาวเมี่ยน ลักษณะกายภาพ และระบบเสียงเครื่องดนตรีและดนตรีพิธีกรรมของชาวเมี่ยน ผลการศึกษาพบว่า เครื่องดนตรีของชาวเมี่ยนมี 5 ชนิด ได้แก่ หยัด ห่งจอง โย มัง และเซาเจีย ทั้งนี้กระบวนการศึกษาข้อมูลที่เป็นปัจจุบันและการเชื่อมโยงองค์ความรู้ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้ได้องค์ความรู้เนื้อหาที่พบจริงในพื้นที่ และนำองค์ความรู้ที่ได้นั้นมาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิจัย ปรารชญ์ผู้รู้ และคนในพื้นที่ เป็นที่ยอมรับของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเป็นองค์ความรู้ทางดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่อไปในอนาคต นอกจากนี้การได้รับฟังความคิดเห็นทั้งจากผู้รู้ ผู้ใหญ่ในชุมชน และตัวเยาวชนในพื้นที่ ถึงการสร้างแนวทางการสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมอันดีต่อไปในอนาคต และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงกระบวนการพัฒนาสืบทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ยังคงมีจำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่บางส่วนเท่านั้น เนื่องกระบวนการดังกล่าวต้องใช้นักวิจัยและกระบวนการวิจัยที่ใกล้ชิด มีเวลา อย่างสม่ำเสมอให้กับพื้นที่ศึกษา ดังเช่นการศึกษาของ (Maneetong, 2014, 27-42) ที่ศึกษาถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางดนตรีพื้นบ้าน แล้วนำไปสู่การเผยแพร่สู่สื่อออนไลน์ นั้น สามารถใช้ประโยชน์ได้จากผู้สนใจโดยทั่วไป แต่จำกัดอยู่เพียงกลุ่มเครื่องดนตรีที่ได้รับความนิยมในสังคมล้านนา จึงทำให้เครื่องดนตรีที่เป็นลักษณะเครื่องดนตรีชาติพันธุ์อาจต้องใช้เวลาปรับตัวมากพอสมควร

นอกจากนี้การศึกษาของ (Thongkum, et al, 2014, 94-109) ที่ศึกษาดนตรีพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดน่าน ในบทบาทการเป็นแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่นั้น เป็นการศึกษาดนตรีในสังคมเมือง จึงควรมีการขยายผลศึกษาต่อในแง่มุมมองของดนตรีชาติพันธุ์ทั้งด้านการส่งเสริม และสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ดังนั้นในการศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญา แนวทางการสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรม และกระบวนการสืบทอดที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันโดยชุมชน จึงต้องมีกระบวนการศึกษาที่สร้างความเข้าใจตั้งแต่ต้นทางความรู้ นั้น ๆ และเข้าใจในหลักการ ธรรมชาติของพื้นที่ จึงเข้าใจถึงองค์ความรู้เนื้อแท้ของภูมิปัญญาและการต่อยอดกระบวนการอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง โดยชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมได้มีส่วนในการแสดงความคิดเห็น และเห็นชอบในกระบวนการ จากนั้นมีโอกาสดูร่วมกันศึกษาหาแนวทางจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีของเยาวชนในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และดำเนินการให้ผู้มีความรู้ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้สืบทอดให้กับเยาวชนของตนเองอย่างเป็นระบบ และมีกระบวนการที่ตีศักยภาพอย่างยั่งยืนในอนาคตแล้วนั้น จะช่วยให้เกิดความเข้าใจในการพัฒนา และใช้ประโยชน์จากงานวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับเยาวชน
3. เพื่อศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยใช้กระบวนการศึกษาแบบดนตรีชาติพันธุ์วิทยา และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวทางดำเนินการศึกษาวิจัย มีรากฐานการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแกนหลักในการดำเนินการวิจัย แบ่งรายละเอียดการศึกษาแต่ละขั้นตอน และประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การเก็บข้อมูล แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ (1) การเก็บข้อมูลเอกสาร

เพื่อศึกษาการปรากฏของข้อมูลขั้นต้น และเพื่อการเตรียมตัวก่อนลงภาคสนาม (2) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการศึกษาข้อมูลจริงเพื่อนำไปประกอบกับข้อมูลขั้นต้นที่ศึกษามา จากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันทั้งผู้วิจัย นักดนตรี และปราชญ์หรือคนผู้ใช้ดนตรีในชุมชน (3) การจัดเวทีเสวนาเพื่อหาข้อมูลแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ อันเป็นข้อเสนอแนะร่วมกันที่ได้จากชุมชนเยาวชน ผู้วิจัย และผู้เกี่ยวข้อง และ (4) การจัดกิจกรรมสืบทอดความรู้ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยเชิญครูสอนดนตรีชาติพันธุ์ในชุมชน และเยาวชนที่สนใจเข้าร่วมโครงการ โดยนำรูปแบบการสืบทอดที่ใช้จริงในชุมชนมาทดลองจัดการสืบทอดภูมิปัญญา ในกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยนำผลการจัดการสืบทอดภูมิปัญญามาศึกษาถึงภาพสะท้อน ผลสัมฤทธิ์ และข้อเสนอแนะจากผู้เรียนที่เกิดขึ้น

2. การกำหนดพื้นที่ โดยการศึกษาข้อมูลเอกสาร และการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเบื้องต้น เพื่อพิจารณาถึงปัจจัยในการดำเนินโครงการ ความพร้อมในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ บุคคลที่สามารถเป็นคณะทำงานในพื้นที่ได้ จำนวนปราชญ์ชุมชนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ สภาพความพร้อมในการให้ความร่วมมือของคนในชุมชน

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ศึกษาแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ (1) กลุ่มนักวิชาการด้านดนตรี คณะเครือข่ายชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย มีบทบาทในด้านการแลกเปลี่ยนการวิเคราะห์ข้อมูลทางดนตรี การร่วมนำเสนอแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรม (2) กลุ่มปราชญ์ชุมชน หรือนักดนตรีชาติพันธุ์ มีบทบาทในด้านการแลกเปลี่ยนการวิเคราะห์ข้อมูลทางดนตรี การร่วมนำเสนอแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรม และการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชน (3) กลุ่มเยาวชนชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย มีบทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีที่จัดขึ้นภายใต้โครงการวิจัย และ (4) กลุ่มประชากรผู้สังเกตการณ์ในชุมชนชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย เป็นกลุ่มที่สนใจเข้าฟังและติดตามการดำเนินงานทั้งในชุมชน การจัดเวทีเสวนาและการจัดกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญา

กลุ่มตัวอย่าง จากประชากรที่ศึกษาผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างของแต่ละกลุ่มประชากร ซึ่งมีกระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างของประชากรแต่ละกลุ่มดังนี้

- 1) กลุ่มนักวิชาการด้านดนตรี คณะเครือข่ายชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย

ใช้กระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 8 ท่าน

2) กลุ่มปราชญ์ชุมชน หรือนักดนตรีชาติพันธุ์ ใช้กระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากการขึ้นทะเบียนการร่วมกลุ่มกับเครือข่ายชาติพันธุ์เมืองเชียงราย มีจำนวนทั้งสิ้น 17 กลุ่มชาติพันธุ์ได้แก่ (1) ไทยวน (2) ไตลื้อ (3) ไตเจิน (4) ไตยอง (5) ไตหย่า (6) ไตใหญ่ (7) อัวเมี่ยน (8) ปกาเกอญอ (9) ลาหู่ (10) ลีซู (11) อาข่า (12) ปีซู (13) ขมุ (14) ลัวะ (15) ดารอั้ง (16) ม้ง และ (17) ไทยอีสาน จำนวนชาติพันธุ์ละ 2-5 ท่าน รวมทั้งสิ้นประมาณ 50 ท่าน

3) กลุ่มเยาวชนชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย ใช้กระบวนการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบกำหนดโควตา (Quota Sampling) โดยการเปิดรับสมัครเข้ามาแบบสมัครใจ กำหนดจำนวนกลุ่มชาติพันธุ์ 17 กลุ่ม ๆ ละ 5-7 คน จำนวนรวมทั้งสิ้นประมาณ 100 คน

4) กลุ่มประชากรผู้สังเกตการณ์ในชุมชนชาติพันธุ์ ในจังหวัดเชียงราย ไม่จำกัดจำนวน

4. ขั้นตอน และวิธีในการวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากกลุ่มศึกษามีความหลากหลายวัฒนธรรม การดำเนินโครงการจะดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และมีการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ โดยมีขั้นตอน ดังนี้ (1) ศึกษาเอกสาร ข้อมูลเกี่ยวข้องลงพื้นที่พูดคุยกับแกนนำแต่ละชาติพันธุ์เบื้องต้น (2) จัดประชุมแกนนำ เพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินโครงการร่วมกัน (3) ลงพื้นที่สร้างความเข้าใจ และสร้างคณะทำงานในชุมชน (4) เตรียมทีมงานในพื้นที่ (5) ดำเนินการเก็บข้อมูลองค์ความรู้ ทั้ง 17 กลุ่มชาติพันธุ์ (6) จัดเวทีเสวนาแต่ละชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลองค์ความรู้ร่วมกันทั้งนักดนตรี คนในชุมชน และผู้วิจัย (7) บันทึก จัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ซีดี วีดีทัศน์ ภาพประกอบการอบรม (8) การเตรียมจัดทำสื่อการสืบทอดความรู้ (9) จัดเวทีเสวนาเรื่องแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้เยาวชน (10) นำประเด็นที่ได้จากการเสวนา มาศึกษาและทำความเข้าใจในชุมชนต่าง ๆ (11) จัดกิจกรรมสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัดเชียงราย (12) สรุป อภิปรายผลโครงการ และคืนข้อมูลให้กับชุมชน (13) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ และเอกสารเผยแพร่

5. **กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน** ใช้กระบวนการดำเนินงานโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำงาน เริ่มตั้งแต่การทำความเข้าใจกับทีมงานวิจัยในพื้นที่ก่อนลงพื้นที่ การชี้แจงวัตถุประสงค์การทำงานให้คนในพื้นที่เข้าใจ การตรวจสอบข้อมูลร่วมกันในชุมชน และการดำเนินกิจกรรมสืบทอดภูมิปัญญาความรู้ด้านดนตรีชาติพันธุ์

6. **การคืนข้อมูลให้กับชุมชน** จัดอยู่ในช่วงท้ายของโครงการ ภายหลังได้ดำเนินกิจกรรมสืบทอดองค์ความรู้เสร็จสิ้นแล้ว เป็นการสรุปถึงปัญหา และอุปสรรคของการดำเนินงาน ผลตอบรับของเยาวชน และคนในชุมชน การได้เห็นผลสำเร็จของโครงการที่ร่วมดำเนินการมาตลอดโครงการวิจัย

7. **การใช้ประโยชน์จากงานวิจัย** โครงการวิจัยเรื่องนี้ เป็นโครงการที่มีการดำเนินงานร่วมกับ คณะทำงานในชุมชน และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น มีนักวิชาการในห้องถิ่นได้ร่วมเสนอแนะข้อคิด และมีการศึกษาทบทวนกระบวนการจัดกิจกรรมให้กับเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ ดังนั้นเมื่อการดำเนินโครงการเสร็จสิ้นลง หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน บุคคล หรือองค์กร สามารถนำแนวทางไปใช้ประโยชน์ได้ กล่าวคือ เรื่องการวิเคราะห์เอกสาร และข้อมูลภาคสนามองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้ง 17 กลุ่ม เป็นข้อมูลที่ชุมชนเจ้าขององค์ความรู้เป็นผู้ตรวจสอบข้อมูลร่วมกับนักวิจัย ผลของข้อมูลที่ได้สามารถขยายผลทางวิชาการดนตรีได้อย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการสร้างแบบเรียนดนตรีของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ให้เยาวชน สามารถนำแนวทางที่ได้ไปปรับขยายในพื้นที่อื่น ๆ หรือสามารถนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลการศึกษาเพื่อกำหนดนโยบายด้านการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมทั้งในระดับภูมิภาค และระดับชาติต่อไป ท้ายสุดกระบวนการกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีที่ผสมผสานกับสภาพการณ์ปัจจุบันแก่เยาวชนที่มีประสิทธิภาพที่สุด โดยความร่วมมือกันระหว่างคณะทำงานวิจัย ชุมชนชาติพันธุ์เจ้าของวัฒนธรรม และเยาวชนในพื้นที่ ผลการจัดกิจกรรมสามารถนำไปเป็นตัวอย่างการจัดกิจกรรมสืบทอดในพื้นที่อื่น ๆ ได้ และยังสามารถขยายผลไปสู่กระบวนการจัดกิจกรรมในศาสตร์ด้านอื่น ๆ ได้อีกด้วย

ผลการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยได้ผลการศึกษาเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ ทั้งนี้ข้อเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย

ข้อมูลองค์ความรู้ที่นำเสนอเป็นข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ที่เก็บข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามในพื้นที่ศึกษา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งแบบเป็นทางการ และแบบไม่เป็นทางการ ถึงสถานะของเครื่องดนตรีที่มีอยู่ในปัจจุบัน บทบาทในการนำเครื่องดนตรีมาใช้ รวมทั้งการบันทึกเสียงการบรรเลงเครื่องดนตรี หรือการขับร้องบทเพลงเพื่อนำไปถอดเสียงบทเพลงเป็นโน้ตดนตรีสากล เพื่อเก็บเป็นข้อมูลในการถอดถอดการวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ประกอบทางดนตรีต่อไป ทั้งนี้เมื่อได้ข้อมูลข้างต้นจากนั้นจึงวิเคราะห์ถึงการจัดประเภทและบทบาทการใช้ดนตรีในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มทั้ง 17 กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นปัจจุบัน ซึ่งข้อมูลที่ได้ดำเนินการวิเคราะห์มาแล้วนั้นจะนำมาตรวจสอบเช็คความถูกต้องร่วมกันในแต่ละชุมชนโดยผู้ให้ข้อมูลหรือนักดนตรี ประชาชน/คนในชุมชน และผู้วิจัย ทั้งนี้องค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย จำนวนทั้ง 17 กลุ่ม แบ่งข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่มีดังนี้

1.1 ดนตรีของชาติพันธุ์ไตเขิน แบ่งดนตรีที่ใช้ในปัจจุบันออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “ดนตรีร่าวงไตเขิน” และการขับร้องเพลงภาษาไตเขิน เรียกว่า “เส็น” โดยดนตรีร่าวงไตเขิน เป็นการบรรเลงเครื่องดนตรีมีการขับร้องเพลงประกอบโดยผู้ฟังจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการร่าวงประกอบเพลงโดยเดินร่าวงเป็นวงกลมในพื้นที่แสดงเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในวงดนตรีร่าวงไตเขิน ได้แก่ ซิง ปัดตยา ก่อง ฮอก โหม่ง และฉาบ บทเพลงที่ใช้บรรเลงหลักเป็นเพลงที่เล่าเรื่องราวของประเพณีที่เกิดขึ้นในแต่ละเดือนทั้งสิบสองเดือนของชาวไตเขิน ชื่อเพลง “ร่าวงไตเขิน” ส่วน เส็น เป็นการขับร้องเพลงภาษาเขิน ประกอบการติดซิง มีเนื้อหาการขับร้องตั้งแต่เรื่องการเกี่ยวพาราสี การอบรมสั่งสอน การอวยพร การบอกเล่าถึงวิถีชีวิต และอื่น ๆ ตามแต่ผู้เส็นจะคิดสร้างสรรค์เนื้อเรื่อง ทำนองที่ใช้ในการเส็น จะเป็นทำนองเฉพาะของการเส็น วนซ้ำไปเรื่อย ๆ

1.2 ดนตรีของชาติพันธุ์ไตลื้อ มีดนตรีที่ได้รับความนิยมมาก เรียกว่า “การขับลื้อ” เป็นการขับร้องเพลงในภาษาไตลื้อ มีเครื่องดนตรีประเภทเป่าบรรเลง

ประกอบ เรียกว่า “ปี่ลื้อ” การขับลื้อนิยมขับเป็นคู่ชาย-หญิง ได้ตอบเรื่องราวกัน หรือขับคนเดียวก็ได้ เนื้อเรื่องของการขับจะเป็นการเล่าเรื่องราวที่สัมพันธ์กับงานที่มาแสดง ปัจจุบันขับลื้อได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เมื่อปี พ.ศ.2557

1.3 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน หรือดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ ที่ยังคงมีถือปฏิบัติ มีการบันทึกบทเพลง และศึกษาถึงองค์ความรู้กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ พิณเปี๊ยะ วงปี่จุม วงสะล้อ ซึ่ง ชล่วย วงปาดก้อง และการขับซอพื้นเมือง

1.4 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอง มีการนำดนตรีมาใช้ควบคู่ไปกับ วัฒนธรรมงานประเพณีของชาวไทยอง แบ่งออกได้ 2 ประเภทตามลักษณะของวงดนตรี ได้แก่ วงกลองหลวง และวงกลองสี่หม้อง โดย วงกลองหลวง เป็นชื่อเรียก กลองขนาดใหญ่ มีลักษณะซิงหนั่งด้านเดียว มีเครื่องดนตรีร่วมบรรเลงประกอบด้วย กลองหลวง 1 เครื่อง กลองตะลดปัด 1 ลูก ฉาบ 1 คู่ ซ้อง 3 ลูก (ขนาดใหญ่ กลาง เล็ก) วงกลองสี่หม้อง คำว่า “สี่หม้อง” เป็นชื่อเรียกตามเสียงที่เกิดจากการตีกลอง เป็นวงที่ใช้แห่ขบวน ประกอบการฟ้อนรำ มีเครื่องดนตรีร่วมบรรเลงในวง ได้แก่ กลองสี่หม้อง 3-5 ใบ กลองต๊ด 1 ใบ ฉาบ 2 คู่ (ขนาดใหญ่/เล็ก) ซ้อง 3 ลูก (ขนาดใหญ่/กลาง/เล็ก)

1.5 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหย่า ในอดีตมีดนตรีประกอบการ ขับร้องใช้ในการเต้นรำในงานประเพณีรีนเริงของไทหย่า มีเครื่องดนตรีเรียกว่า “ตึงต่อง” แต่ไม่ปรากฏข้อมูลผู้ที่สามารถปฏิบัติเครื่องดนตรีชนิดนี้ได้ในประเทศไทย ปัจจุบันมีการขับร้องเพลงทางวัฒนธรรม เรียกว่า “ฮ้องคาม” เป็นการขับร้องที่ไม่มีดนตรีประกอบ ทำนองฮ้องคามนำมาจากทำนองเพลงระบำทอผ้าไทหย่า ผู้ที่ฮ้องคามนั้นจะต้องจดจำ ทำนองหลักให้ได้ จากนั้นจึงด้นเนื้อเรื่องของเพลงต่อไปเรื่อย ๆ

1.6 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ แบ่งตามรูปแบบการรวมวงได้แก่ วงจ๊าดไตปานเก่า วงมอเงิง และวงกลองกันยาว โดย วงจ๊าดไตปานเก่า เป็นการผสม กันของจากคำว่า “จ๊าดไต” หมายถึง ชาติไต และ “ปานเก่า” หมายถึง แบบเก่า/ดั้งเดิม ดังนั้น วงจ๊าดไตปานเก่า หมายถึง วงดนตรีและการแสดงของไทใหญ่แบบดั้งเดิม วงมอเงิง เป็นคำที่มาจากชื่อ มอเงิง หมายถึง เครื่องดนตรีโหม่ง และ เงิง หมายถึง หลาย ๆ อันรวมกันเป็นชุด ดังนั้นวงมอเงิงหมายถึง วงที่มีโหม่งเป็นหลัก และบรรเลง ร่วมกันหลายเครื่อง และวงกลองกันยาว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วงกลองปู่เจ้า

เป็นวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง ทั้งการแสดงท่าทางการตีกลองกันยาว การแสดง ฟ้อนรำ การแสดงการฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง และบรรเลงประกอบการแสดงรำก-รำโต เป็นต้น นิยมแสดงกันในงานประเพณีทางพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 1 งานเลี้ยงขันโตกไทยวน กับการแสดงวงดนตรีกลองหลวง
ที่มา: องอาจ อินทนิเวศ

1.7 กลุ่มชาติพันธุ์ปืซู มีลักษณะของดนตรีที่นำมาใช้ในวัฒนธรรมของตนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ คือ ดนตรีที่ใช้สำหรับแห่ครัวตาน มีเครื่องดนตรีร่วมบรรเลง ได้แก่ กลองมาน 3 ตัว กลองตัด 1 ตัว โบียง 3 ตัว แฉงแลง 1 คู่ และโกโละ 2 คู่ บทเพลงที่ใช้บรรเลงไม่มีชื่อเรียก แต่จะเข้าใจกันเองตามจังหวะที่บรรเลง โดยแบ่งจังหวะการแห่ออกเป็น 3 จังหวะ ได้แก่ จังหวะช้า จังหวะกลาง และจังหวะเร็ว และวงเพลงขับร้องปืซู มีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบได้แก่ ซึง กรับ และกลองป่งโป่ง มีเพลงที่ได้รับความนิยม คือ เพลง ลาพีซ่าทอ (แปลว่า เพลงลาบพริก) และเพลง ผง หู้ บา ปี ซู (แปลว่า เพลงมาร้องเพลงปืซูกันเถะ)

1.8 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) เครื่องดนตรีที่ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อการผ่อนคลาย ได้แก่ เตหน้ากู เปอหน้าเนต และซอเดร และ (2) การขับร้องเพลงฮือทา หรือ “ฮือทา” เป็นการร้องเพลงพื้นบ้านของคนปกากะญอที่มีเนื้อหาสอดแทรกวิถีการดำเนินชีวิต และคำสอนของปกากะญอ

1.9 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่พบในการเก็บข้อมูลได้ในครั้งนี้ คือ “เฮ่ง” เครื่องดนตรีประเภทแคนของม้ง แต่เดิมนั้น “เฮ่ง” เป็นเครื่องดนตรีที่มีบทบาทการนำมาใช้ในพิธีกรรมอวมงคลเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้บทบาทของเฮ่งมีการปรับปรุง

บทเพลง และท่าทางการแสดงเพื่อนำมาใช้ในการแสดงทางวัฒนธรรมให้คนทั่วไปได้ชมมากยิ่งขึ้น ส่วนเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ นั้นไม่ปรากฏข้อมูล

1.10 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ ไม่นิยมนำดนตรีเข้าไปเกี่ยวข้องกับงานอวมงคล มีเฉพาะในงานประเพณีรื่นเริง เครื่องดนตรีที่ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมวัฒนธรรมลาหู่ในจังหวัดเชียงราย เช่น นอ อ้าทา แลกาซู้ แจ๊ะโอ โปโลโก เค้วหมา แล้ง และเพลงขับร้อง “กาเหม่อเว”

1.11 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อ มีบทบาทในด้านของงานรื่นเริง งานมงคล หรืองานเฉลิมฉลองของชุมชน การบรรเลงเครื่องดนตรีทุกชนิดจะมีองค์ประกอบร่วมกันคือจังหวะการแกว่งเท้าประกอบท่าทางเต้น ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของศิลปะการแสดงดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อ มีเครื่องดนตรีประจำกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อได้แก่ ซือป้อ ผู้หลู และหยื่อลู และเพลงขับร้องของลื้อ โมะกั่วกั่วตัว ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เมื่อปี พ.ศ.2555

1.12 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า มีเครื่องดนตรีที่นำมาใช้ในกิจกรรมประเพณี วิถีชีวิต ได้แก่ ลาเจ ฉือลู่ ซะอ้อ พิปะ และบ่อฉ่อง นอกจากนี้ยังมีเพลงขับร้องอาข่า ทั้งแบบขับร้องเดี่ยวไม่มีดนตรีประกอบ และแบบขับร้องประกอบจังหวะร่วมกับเครื่องดนตรี บ่อฉ่อง

1.13 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์อัวเมี่ยน เป็นดนตรีในลักษณะดนตรีในประเพณี และพิธีกรรมสำคัญของชุมชน จึงทำให้เครื่องดนตรี และนักดนตรีของอัวเมี่ยนได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในสังคมวัฒนธรรมอัวเมี่ยนอีกด้วย ดนตรีของอัวเมี่ยนมีรูปแบบการบรรเลงเป็นวงดนตรี มีเครื่องดนตรีร่วมบรรเลง ได้แก่ ฟันติ (ปี่) อัวเมี่ยนโหมย (กลองสองหน้า) มั่ง (ฆ้อง) และฉ่าวเจ้ย (ฉาบ) จะบรรเลงเฉพาะงานพิธีกรรมเท่านั้น แต่หากต้องการจะนำไปใช้บรรเลงเพื่อความรื่นเริงจะตัดฟันต้ออกให้เหลือเฉพาะอัวเมี่ยนโหมย (กลองสองหน้า) มั่ง (ฆ้อง) และฉ่าวเจ้ย (ฉาบ) เท่านั้น

1.14 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครื่องดนตรีชาติพันธุ์ขมุที่ใช้บรรเลงเพื่อผ่อนคลายทั่วไป ได้แก่ โล้ง ซัวร์ ไทร์ออล ปี้ เกิลตอง และคราบอ็อก นิยมนำมาบรรเลงร่วมกันเป็นกลุ่มเรียกชื่อว่า วง “กลิ่นเมลคอนเทก” นอกจากนี้มีเพลงขับร้อง เรียกว่า “เต็ม” เป็นเพลงขับร้องที่มีเนื้อร้องอิสระ โดยต้องยึดทำนองหลัก เรียกว่า ทำนอง “เต็ม”

1.15 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ดาราอั้ง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มดนตรีที่ใช้บรรเลงเพื่อการผ่อนคลาย กลุ่มนี้เป็นเครื่องดนตรีที่เป็นแบบฉบับของ
ดาราอั้ง ลักษณะการบรรเลงมีทั้งการบรรเลงเดี่ยว และบรรเลงร่วมกันเป็นวง เป็นเครื่อง
ดนตรี ได้แก่ ดั้ง วาลัว่ ดั้งกะนก และชะกะว๊าน กลุ่มวงแห่ดาราอั้ง เป็นวงดนตรีที่ใช้
สำหรับการแห่ขบวนในงานประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น งานกฐิน งานบวช
งานประเพณีสงกรานต์ มีเครื่องดนตรีที่ใช้ในขบวนแห่ ได้แก่ กริ่งแมงโจ กริ่งแมงไซ้
กริ่งมะงู๋ม โหม่งแรบ มะงู๋ม และอู๋มโหม่ง และกลุ่มเพลงขับร้อง เรียกว่า “อู๋มเจ้ง”
ใช้ขับร้องเพื่อต้อนรับอาคันตุกะที่มาเยือนในชุมชน หรือใช้กล่อมลูก ลักษณะเป็นเพลง
ทำนองวนซ้ำ เปลี่ยนเนื้อเพลงไปเรื่อย ๆ

1.16 ดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่
กลุ่มเครื่องดนตรีมีนำมาใช้เฉพาะในงานมงคลงานขึ้นเรียง เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ และงาน
วันเกิด เครื่องดนตรีลัวะ ได้แก่ เซาะ (สะล้อ) และสะติง (ซึง) สามารถนำมาบรรเลงล้วน
หรือบรรเลงประกอบการขับร้องเพลง “จ่ายปลั่ง” ได้ กลุ่มวงดนตรีแห่ประโคม
“จ๋อมครึงเปะ” มีเครื่องดนตรีประกอบด้วย ครึง (กลองสี่เหลี่ยม) ปง (โหม่ง) และใช้
(ฉาบ) วงจ๋อมครึงเปะ เป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงในขบวนแห่ หรือบรรเลงประโคม
ประกอบการฟ้อนรำ ปรากฏในงานประเพณีทางพระพุทธศาสนา หรือการแสดงทาง
วัฒนธรรมของลัวะ และกลุ่มเพลงขับร้อง “จ่ายปลั่ง” หรือเพลงอ้อจ่ายปลั่ง เป็นชื่อ
เรียกการขับร้องเพลงภาษาลัวะประกอบการบรรเลงสะติง หรือเซาะ

1.17 ดนตรีของกลุ่มคนอีสานที่ปรากฏในจังหวัดเชียงราย มีลักษณะ
เป็นการรวมวงกัน ได้แก่ วงโปงลาง วงกลองยาว และวงหมอลำ เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลง
ในวงโปงลางของกลุ่มคนอีสานในจังหวัดเชียงราย ได้แก่ แคน พิณอีสาน โหวด ซอ
(ซอฮู้ หรือซอด้วง) กลองยาวอีสาน รำมะนา และกั๊บแก๊ป วงกลองยาว เป็นวงดนตรี
ที่ใช้แห่ในกิจกรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และงานเฉลิมฉลองประจำปี เช่น
งานบุญบั้งไฟ งานแห่พระ เป็นต้น

2. แนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับ เยาวชน

หลังจากการดำเนินโครงการวิจัย ตลอดจนประสบการณ์ที่ได้เดินทาง
เก็บข้อมูลองค์ความรู้ในพื้นที่ การได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่ม
ชาติพันธุ์ในจังหวัด และการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาที่บุคลากรในท้องถิ่น จึงมีประเด็น

การวิเคราะห์ถึงทิศทางการปลูกจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับเยาวชน ในท้องถิ่น ซึ่งปัญหาที่พบคือกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพ การณ์ในปัจจุบัน กล่าวคือ การสืบทอดความรู้ที่ผู้สอน (ปราชญ์ชุมชน, พ่อครูดนตรี ชาติพันธุ์) ที่ได้เรียนรู้มาจากในอดีตนั้น ส่วนมากเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากความสนใจ ด้วยตัวเอง เข้าไปฝึกฝนกับผู้รู้ หรือเครือข่าย โดยสภาพแวดล้อมในการฝึกฝนสามารถ ฝึกได้ทุกที่ ทุกเวลา มีความใกล้ชิด ได้เห็น และมีส่วนร่วมในบริบททางสังคมของชุมชน อย่างแท้จริง ในทางตรงกันข้ามกับการเรียนรู้ในสมัยปัจจุบันที่เป็นการศึกษาในระบบ โรงเรียน เยาวชนเมื่ออายุถึงเกณฑ์ต้องเข้ารับการศึกษาในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง เมื่อ ศึกษาสูงขึ้น จึงทำให้มีการย้ายเข้าสู่สถานศึกษาในตัวเมืองอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ กรณีนี้ ถือเป็นจุดสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อย่างมาก ดังนั้นในส่วนนี้จึงควรมีการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันและกันระหว่างครูผู้ถ่ายทอด ซึ่งอาจจะเข้าใจและยึดถือรูปแบบการสืบทอดแบบเดิมอยู่กับเยาวชนผู้เป็นกำลังสำคัญ ในการสืบสานวัฒนธรรมภูมิปัญญาในอนาคต ว่าควรมีจุดร่วมของการสร้างรูปแบบการ เรียนรู้ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และสิ่งแวดล้อมในสังคมวัฒนธรรมปัจจุบันอย่างไร

นอกจากความเข้าใจในการปรับปรุงรูปแบบการสืบทอดที่เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อมแบบปัจจุบันแล้ว การพัฒนาการสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ควรจะมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาอย่างครบวงจร ดังนั้นในการเสนอแนะแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ ให้เยาวชน ครั้งนี้ จึงมีเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานะของการสร้างจิตสำนึกรักษ์ ในวัฒนธรรมโดยรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ มีรายละเอียดกล่าวคือ

2.1 การส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้เกิดความสมดุล และคุณภาพชีวิตที่ดี ถูกสุขลักษณะในการดำเนินชีวิต ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มนั้น ล้วนมีเอกลักษณ์เฉพาะ ตัวที่สามารถบ่งบอกความเป็นเผ่าพันธุ์ของตนเองได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะเรื่องปัจจัย พื้นฐานในการดำเนินชีวิต ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองในด้านนี้อยู่แล้ว มีความงดงามที่ แฝงอยู่ โดยที่เจ้าของวัฒนธรรมมิได้ตระหนักถึงความสำคัญของความแตกต่างทาง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้น นั่นคือประเด็นปัญหาสำคัญ ดังนั้นแนวทางการส่งเสริมการสร้าง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ควรมีวิธีการในการยกระดับความสำคัญ โดยให้การศึกษาและ

สนับสนุนอย่างจริงจังทั้งในเชิงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ การนำความรู้พื้นฐานที่มีออกมาเป็นทางเลือก เช่น ประเพณีความเชื่อ กิจกรรมการเล่น การปลูกที่สนับสนุนต่อการเป็นวัสดุทำเครื่องดนตรี หรือเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างเป็นขั้นตอน โดยให้คนในชุมชนได้เข้าใจถึงคุณค่าความสำคัญของสิ่งนั้นกระบวนการเหล่านี้จะช่วยสร้าง “ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ” หรือภาษาอังกฤษใช้ว่า Resilience Quotient (RQ) ซึ่งเป็นสภาวะ ความมั่นคงทางจิตใจ มีความหนักแน่นไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าที่เข้ากระทบจิตใจได้ทางหนึ่ง

2.2 การส่งเสริมสภาพคล่องทางเศรษฐกิจในชุมชน เพื่อให้เกิดการคงอยู่ของทรัพยากรบุคคลในชุมชน กรณีนี้เป็นความสัมพันธ์ด้านผลกระทบทางอ้อมซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่ออยู่บ้าน (ชุมชน) ไม่สามารถที่จะหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ ก็จะต้องอพยพย้ายไปที่อื่น ๆ หรือเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อหางานทำ ในส่วนนี้ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ คนที่เป็นกำลังสำคัญหรือกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยทำงานจะออกจากชุมชนเข้าสู่ตัวเมือง หรือย้ายถิ่นฐาน (ต่างจังหวัด) เพื่อหางานทำ ดังนั้นจึงเกิดปัญหาขาดทรัพยากรบุคคลในชุมชนที่จะสานต่อภูมิปัญญาความรู้ซึ่งกันและกัน เกิดการลดลงของนักดนตรีในชุมชน บ้างขาดผู้มีความรู้ นักปฏิบัติ (นักดนตรี) บ้างมีผู้สนใจที่จะเรียนรู้ แต่ขาดครูสอน ดังนั้นแนวทางในการสร้างจิตสำนึกโดยการส่งเสริมสภาพคล่องทางเศรษฐกิจในชุมชน จึงอาจใช้แนวทางการส่งเสริมให้มีการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในชุมชน อาวจิวิธีการการจัดให้มีตัวแทนสำหรับการรับงานแสดงทางวัฒนธรรมดนตรีในภายนอก โดยมีขั้นตอนตั้งแต่การจัดตั้งทีมงานสำหรับรับผิดชอบเรื่องฝึกซ้อม และการหาตลาดงานเพื่อแสดงทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน

2.3 การส่งเสริมกระบวนการทำวิจัยด้านวัฒนธรรม (ดนตรี) ในชุมชน
การส่งเสริมกระบวนการทำวิจัยในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเห็นสภาพ ปัญหา แนวโน้มของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นแนวทางต้องมีการให้ความรู้ในการมองเห็น และเข้าใจถึงสภาพปัญหา ซึ่งส่วนนี้ถือเป็นวิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดการหวงแหน และเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพมาก

2.4 การสนับสนุนการสร้างศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน
กรณีนี้ถือเป็นประเด็นแนวทางที่ได้รับเสียงตอบรับจากประชาชนชาติพันธุ์เป็นอย่างมาก ซึ่งปัจจุบันเริ่มมีขึ้นบ้างในบางชุมชน แต่ยังไม่ได้รับการสนับสนุน และ

การดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม โดยมากเป็นการจัดทำขึ้นเองโดยกลุ่มคนในชุมชนที่
เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนเองไว้ และใช้เป็นแหล่งข้อมูลเพื่อ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3. กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัด เชียงราย

จากการดำเนินการศึกษาเก็บข้อมูลที่ผ่านมามีข้อมูลด้านองค์ความรู้
และข้อมูลด้านแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีของเยาวชนชาติพันธุ์
ซึ่งพบว่าปัญหาประการหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรี
ชาติพันธุ์ คือ กระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ที่ไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน
ส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ ซึ่งในอนาคตอาจจะส่งผล
ต่อเนื่องถึงอัตราการลดลงและความคงอยู่ขององค์ความรู้ทางดนตรีของแต่ละกลุ่ม
ชาติพันธุ์ได้ ดังนั้นการดำเนินงานวิจัยในวัตถุประสงค์ขั้นที่ 3 จึงเป็นการหาคำตอบ
ร่วมกันในการศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์ที่เหมาะสม
กับสภาพการณ์ และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าของ
องค์ความรู้ เกิดความรัก ห่วงแหนงภูมิปัญญา และต้องการอนุรักษ์องค์ความรู้
สืบทอดไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไป สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการต่อยอดไปสู่การสร้างจิตสำนึกรักษ์
ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับเยาวชนอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ในกระบวนการดำเนินการวิจัยจะเป็นการจัดกิจกรรมกระบวนการ
สืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัดเชียงราย นั้น โดยให้ครูหรือ
ปราชญ์ผู้สอนดนตรีในชุมชนได้นำเอารูปแบบกระบวนการสืบทอดที่ปฏิบัติอยู่เดิม
ในชุมชน มาสาธิตให้กับเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการครั้งนี้ จากนั้นจึงร่วมกันพิจารณาถึง
ผลสัมฤทธิ์จากการใช้รูปแบบการสืบทอดที่ปฏิบัติอยู่ในแบบดั้งเดิม และข้อเสนอแนะที่
เกิดขึ้นจากเยาวชนผู้เรียนที่เข้าโครงการครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงรูปแบบ
การสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ในครั้งต่อไป โดยในการ
จัดกิจกรรมกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัด
เชียงรายครั้งนี้ ใช้เวลาดำเนินการเป็นเวลา 2 วัน 1 คืน มีเนื้อหาขั้นตอนการจัดกิจกรรม
ได้แก่ (1) กิจกรรมภาคการบรรยายเสริมสร้างความรู้ เป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจใน
ความสำคัญ และการเห็นคุณค่า ความสำคัญของวัฒนธรรม (2) กิจกรรมการสืบทอด

ภูมิปัญญาด้านดนตรีซึ่งเป็นกิจกรรมการศึกษารูปแบบกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์โดยเชิญตัวแทนจากทั้ง 17 กลุ่มชาติพันธุ์เข้าร่วม โดยมีการเตรียมความพร้อมของจุดมุ่งหมาย และทักษะที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนก่อนการจัดกิจกรรม (3) กิจกรรมการแสดงของผู้เรียน เป็นเวทีให้ผู้เรียนและผู้สอนได้แสดงความสามารถ เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และเสริมสร้างทักษะการแสดง และ (4) กิจกรรมการบรรเลงเครื่องดนตรีรวมวงร่วมกัน เป็นกิจกรรมการทดลองรวมวงที่หลากหลายเครื่องดนตรี หลากหลายจากแต่ละชาติพันธุ์มาบรรเลงร่วมกับ เพื่อให้ผู้เรียนและผู้สอนได้แสดงความสามารถที่เกิดขึ้นอย่าอิสระ และเป็นการนำร่องเพื่อการต่อยอดการผสมผสานเครื่องดนตรีชาติพันธุ์ในอนาคต

ทั้งนี้ในส่วนของการดำเนินกิจกรรมการสืบทอดภูมิปัญญาทางดนตรีชาติพันธุ์ตามที่กำหนดไว้แล้วนั้น ผลการดำเนินงาน พบว่า มี 12 กลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้าร่วม (กลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมเกิดปัญหาเรื่องเวลาที่ตรงกับกิจกรรมอื่น ๆ) รูปแบบกระบวนการสืบทอดที่ผู้สอนใช้เป็นรูปแบบปฏิบัติอยู่เดิมในชุมชน ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ นั้น มีรูปแบบลักษณะที่ใกล้เคียงคล้ายคลึงกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอสรุปรูปแบบกระบวนการสืบทอดที่ได้จากการผู้สอน โดยแบ่งกลุ่มตามรูปแบบลักษณะการสืบทอดออกเป็น 3 ลักษณะการสืบทอด ดังนี้

3.1 ลักษณะเน้นการจดจำการปฏิบัติ

ลักษณะการเน้นการจดจำการปฏิบัติ เป็นการสืบทอดโดยให้ผู้เรียนดูการเล่นของครูผู้สืบทอด จากนั้นให้ฝึกหัดปฏิบัติด้วยตนเอง โดยมีครูคอยสังเกตพัฒนาการบรรเลง หากมีข้อสงสัยก็จะปรับแก้ หรือถามได้ตลอดเวลา กลุ่มครูดนตรีชาติพันธุ์ที่ใช้กระบวนการสืบทอดลักษณะนี้ได้แก่

ที่	ชาติพันธุ์/ ผู้สอน	ลักษณะ ดนตรี	รูปแบบ	จุดมุ่งหมาย	สื่อ	ผลสัมฤทธิ์	ข้อเสนอแนะ
1	ไตเขิน	ซิง/เพลงร้อง 12เดือน	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง และร้องเพลงได้ เขินได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมีโน้ต/ เนื้อเพลง ประกอบ
2	ปกากะญอ	เปอหน่าเนต	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมี โน้ตเพลง ประกอบ
3	ปืซู	ซิง	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมี โน้ตเพลง ประกอบ
4	ม้ง	เหม่ง	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมี โน้ตเพลง ประกอบ
5	ลีซู	ปาลิผู้หลู	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมี โน้ตเพลง ประกอบ
6	ลาหู่	นอ	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมี โน้ตเพลง ประกอบ
7	ดราอั้ง	ดั่ง	เล่นให้ดู/ จดจำ	เพื่อให้บรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี พอสสมควร	ผู้เรียนทำได้ พอสสมควร	ควรมี โน้ตเพลง ประกอบ
8	ลัวะ	เครื่องดนตรี =สายตึง เพลงร้อง= เขาะ	ให้เด็ก ๆ ร้องตาม หากผิดให้ร้องใหม่/ การสอนสายตึง ใช้วิธีสาธิตให้เด็ก เล่นตาม	ให้ฝึกออกเสียง ภาษาลัวะได้ อย่างถูกต้อง	สายตึง/ การร้อง	ผู้เรียนทำได้ดี พอสสมควร	ต้องใช้เวลา ฝึกฝน มากกว่านี้

3.2 ลักษณะเน้นความเข้าใจพื้นฐานก่อน

กลุ่มที่สอง มีลักษณะเน้นอธิบายความเข้าใจขั้นพื้นฐานมาก่อน เช่น เรื่องการตั้งเสียง กายภาพเครื่องดนตรี กลุ่มนี้จะมีหนังสือเรียนประกอบด้วย

ที่	ชาติพันธุ์/ ผู้สอน	ลักษณะ ดนตรี	รูปแบบ	จุดมุ่งหมาย	สื่อ	ผลสัมฤทธิ์	ข้อเสนอแนะ
1	ไตลื้อ	ขลุ่ย	ไล่เสียง/ พื้นฐาน การจับเครื่องดนตรี ทักษะการ บรรเลง/ ทำนอง	เข้าใจพื้นฐาน เครื่องดนตรี สามารถบรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี	ผู้เรียนทำได้ดี	-
2	ไตยวน (กลุ่ม 1)	สะล้อ/ ขลุ่ย/ ซึ่ง เพลงปันฝ้าย	เทียบเสียง/ ไล่บันไดเสียง/ ทำความเข้าใจ การตั้งเสียงเครื่อง ดนตรี ลูก 3 และ ลูก 4	เข้าใจพื้นฐาน เครื่องดนตรี รู้จังหวะ สามารถบรรเลง เพลงได้	เครื่องดนตรี/ โน้ตเพลง	ผู้เรียนทำได้ ดีมาก	-
	กลุ่ม 2 รวม ไตยวน ไตยอง ไตใหญ่ ไตหย่า และขมุ	ซึง/ สะล้อ/ ดิ่ง/ฉาบ/ กลอง	เล่นให้ดู/สอนตาม หนังสือ/ เล่นตาม	เข้าใจพื้นฐาน เครื่องดนตรี รู้จังหวะ และสามารถ บรรเลงเพลงได้	เครื่องดนตรี/ โน้ตเพลง	ผู้เรียนทำได้ ดีมาก	-
	กลุ่ม 3 รวม ไตยวน ไตยอง ไตใหญ่ ไตหย่า และอัวเมียน	สะล้อ ซอ ซึง ขลุ่ย เพลงล่องแมงปง	สอนเทียบเสียง จากขลุ่ย/เล่นให้ดู จากนั้นเล่นพร้อม กันโดยดูโน้ต ประกอบ	สามารถเล่น เข้าวง และ แสดงได้	เครื่องดนตรี/ โน้ตเพลง	ผู้เรียนทำได้ดี	ควรมีโน้ต เพลงให้ อย่างเพียงพอ ครบทุกคน

3.3 ลักษณะเน้นเข้าใจความหมายของเพลงก่อนปฏิบัติ

กลุ่มลักษณะที่สามนี้จะเน้นการสร้างทำความเข้าใจของเพลงมาก่อน การปฏิบัติ ผู้สอนจะเล่าเรื่อง ประสบการณ์ให้ผู้เรียนฟัง พร้อมกับการบรรเลง เครื่องดนตรีประกอบจนจบ ภายหลังจากนั้นจึงจะให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนกันเอง และผู้สอน จะคอยสังเกตดูอีกครั้งหนึ่ง

ที่	ชาติพันธุ์/ ผู้สอน	ลักษณะ ดนตรี	รูปแบบ	จุดมุ่งหมาย	สื่อ	ผลสัมฤทธิ์	ข้อเสนอแนะ
1	อาข่า	ลาเจ้	สาธิต อธิบาย ความหมาย/ การ ใช้เครื่องดนตรี/ หากไม่เข้าใจหรือ เล่นผิดทำให้ซ้ำ	เพื่อให้เล่น เครื่องดนตรี ประกอบการ เต้นรำได้	เครื่องดนตรี	ผู้เรียนทำได้ พอสมควร	สอนให้ช้าลง และควรมี เวลาฝึกฝน นานกว่านี้
2	อีสาน ครูอภิชาติ จันทร์วิชัย (ครูเล่าเซ่ง)	พิณ/ แคน/ โหวด	สอนเทียบเสียง จากแคน โหวด (E) /เล่นให้ฟัง อธิบายเครื่องดนตรี/ วิธีการเล่น เน้น สอนแคนเริ่มจาก การเป่าให้ได้เสียง ตามต้องการ จาก นั้นไล่บันไดเสียง และดับเท้าประกอบ จังหวะ	สามารถแสดง ออกงานรื่นเริงได้	เครื่องดนตรี/ โน้ตเพลง	ผู้เรียนทำได้	ควรมี โน้ตเพลง ให้ดู ประกอบ ครบทุกคน/ ให้ฝึกซ้อมมา ก่อนหน้า และมีเวลา มากกว่านี้

ผลการประเมินการดำเนินกิจกรรมกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญา
ด้านดนตรีชาติพันธุ์โดยใช้แบบสอบถาม จากนั้นนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คำร้อยละ
แบ่งประเด็นการประเมิน ได้แก่ ด้านข้อมูลทั่วไป ด้านกระบวนการสืบทอด ด้านปัจจัย
โดยรอบ ด้านจิตสำนึกความรู้สึกที่เกิดขึ้น/ผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม และด้าน
ภาพรวมของการจัดกิจกรรมกระบวนการสืบทอด โดยสรุปข้อมูลภาพรวมของผู้เข้าร่วม
กิจกรรมมีความพึงพอใจโดยรวมต่อการเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ แยกตามระดับความ
พึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 67.50 ค่อนข้างพอใจ ร้อยละ 20 และปานกลาง ร้อยละ
12.50

ทั้งนี้การจัดรูปแบบกระบวนการสืบทอดดนตรีเหมาะสม และ
ทันสมัยต่อสถานการณ์แวดล้อมในปัจจุบัน นั้น พบว่า กระบวนการแบบเดิมนั้น
มีความเหมาะสมในระดับหนึ่งแต่ควรต้องมีการเพิ่มเติมองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าไป
ซึ่งแต่ละกระบวนการควรมีการดำเนินการอย่างเป็นลำดับขั้นตอนของการสืบทอด
ภูมิปัญญา ดังนี้ (1) ลักษณะการเน้นการจดจำการปฏิบัติ เป็นการสืบทอดโดยให้ผู้เรียน
ดูการเล่นของครูผู้สืบทอด จากนั้นให้ฝึกหัดปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้สืบทอด (ครู) ควรมี
โน้ตเพลง หรือเอกสารประกอบการสืบทอดด้วยเพื่อจกทำให้เห็นภาพและจดจำได้ง่าย
มากขึ้น ทั้งเมื่อหมดเวลาการเรียนแล้ว สามารถนำมาทบทวนได้เสมอ (2) ลักษณะเน้น
อธิบายความเข้าใจขั้นพื้นฐานมาก่อน เช่น เรื่องการตั้งเสียง กายภาพเครื่องดนตรี

กลุ่มนี้จะมีหนังสือเรียนประกอบด้วย กลุ่มนี้ผู้เรียนสามารถฝึกฝนออกมาได้เป็นอย่างดี และ (3) ลักษณะเน้นการสร้างความเข้าใจจากการเล่าเรื่อง ความหมายของเพลงมาก่อน การฝึกปฏิบัติ ลักษณะนี้มีข้อเสนอแนะว่า สติการการสอนของครู ต้องพิจารณาถึงความ สามารถในการรับรู้ของผู้เรียนบางคนช้า บางคนเร็ว ดังนั้นการสอนของครูจึงควรมีการ จัดเวลามากกว่าปกติ และครู สอนให้ช้าลง และควรมีเวลาฝึกฝนนานกว่านี้ และควรมี เอกสารประกอบการสอน

โดยสรุปแล้ว กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์ สู่เยาวชนในจังหวัดเชียงรายที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เกิดความเข้าใจในคุณค่าขององค์ความรู้ เกิดความรัก ห่วงแหนภูมิปัญญา และต้องการ อนุรักษ์องค์ความรู้สืบทอดไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไป นั้น

ผู้สอนควรที่จะสร้างความเข้าใจความหมายของเพลงมาก่อนการ ฝึกปฏิบัติด้วยวิธีการสอนแบบเล่าเรื่อง มีการอธิบายทำความเข้าใจพื้นฐานเรื่อง การ ตั้งเสียง กายภาพเครื่องดนตรี และควรมีโน้ตเพลง หรือเอกสารประกอบการสืบทอด ด้วยเพื่อจกทำให้เห็นภาพและจดจำได้ง่ายมากขึ้น ทั้งเมื่อหมดเวลาการเรียนแล้ว สามารถนำมาทบทวนได้เสมอ และสืบทอดทักษะการสอนของครู ต้องพิจารณาถึงทักษะ ความสามารถ ความจำในการรับรู้ของผู้เรียนด้วย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการต่อยอดไปสู่ การสร้างจิตสำนึกรักในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับเยาวชนอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 2 ประชาชนชุมชนกำลังถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์รุ่นเยาวชน ผ่านในกิจกรรม กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัดเชียงราย
ที่มา : งามอาจ อินทนิเวศ

ภาพที่ 3 บรรยายาศักิจกรรมกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์
สู่เยาวชนในจังหวัดเชียงราย
ที่มา : องอาจ อินทนิเวศ

ภาพที่ 4 เยาวชน (อาข้า) ที่เข้าร่วมโครงการออกมาแสดงผลงานบทเพลง
ที่บรรเลงด้วย ลาเจ้
ที่มา : องอาจ อินทนิเวศ

สรุปผลและอภิปรายผล

การศึกษาวិเคราะห์ห้วงค์ความรู้ภูมิปัญญาดนตรีของ 17 กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ถือได้ว่าการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาดนตรีชาติพันธุ์ในพื้นที่ครอบคลุมทุกชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างลึกซึ้ง ข้อมูลด้านแนวทางการสร้างจิตสำนึกรักและกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นข้อมูลที่ได้จริงจากพื้นที่ มีการศึกษาในเชิงปฏิบัติการร่วมกันทั้งกลุ่มคณะวิจัย กลุ่มดำเนินการ และกลุ่มเข้าปฏิบัติการ จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง ส่งผลให้ภายหลังจากการดำเนินโครงการมีความตื่นตัวต่อการเก็บรวบรวมภูมิปัญญา ความรู้ และการสืบทอดดนตรี อีกทั้งการได้รับความสนใจและการส่งเสริมจากกลุ่มคนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 5 วงกลองกันยาว ไตใหญ่
ที่มา : องอาจ อินทนิเวศ

แนวทางการสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรีชาติพันธุ์ให้กับเยาวชนด้านการส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้เกิดความสมดุล และคุณภาพชีวิตที่ดี ถูกสุขลักษณะในการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยเห็นว่าการส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยสร้างจิตสำนึกรักษ์ในวัฒนธรรมดนตรี และวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี หรือกล่าวได้ว่า เมื่อเยาวชนเข้าใจความสำคัญ และเล็งเห็นคุณค่าที่แฝงในชีวิตประจำวันของตนเองแล้ว การที่จะเสริมสร้างจิตสำนึกในด้านอื่น ๆ จะไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป ด้านการส่งเสริมสภาพคล่องทางเศรษฐกิจในชุมชน เพื่อให้เกิดการคงอยู่ของทรัพยากรบุคคลในชุมชน กรณีนี้เป็นความสัมพันธ์ด้านผลกระทบทางอ้อมซึ่งกันและกัน ประเด็นนี้ผู้วิจัยคิดว่า หากสภาพคล่องทางเศรษฐกิจในชุมชนเป็นไปด้วยดี ผลผลิตทางการเกษตร ของป่า ได้ราคาที่เหมาะสมควรแก่การยังชีพ ก็จะช่วยลดปัญหาการย้ายออกจากถิ่นฐานเข้าสู่ตัวเมืองได้ในระดับหนึ่ง และเมื่อคนท้องถิ่นอยู่ในชุมชนมากขึ้น ความเข้าใจในวัฒนธรรม และการจัดกิจกรรมประเพณีในชุมชนก็จะมีอย่างต่อเนื่อง และเกิดความใส่ใจต่อประเพณีวัฒนธรรมของตน ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก รักในประเพณีวัฒนธรรมของตนเองมากยิ่งขึ้นไป สอดคล้องกับในแสดงความคิดเห็นของปราชญ์ชุมชนอาข่า (Jabee, interview, March 25th 2017) ที่กล่าวว่า การเรียนหนังสือให้เข้าไปเรียนที่โรงเรียน แต่การเรียนวัฒนธรรมต้องเรียนในชุมชนถึงจะเข้าใจอย่างแท้จริง ด้านการส่งเสริมกระบวนการทำวิจัยด้านวัฒนธรรม (ดนตรี) ในชุมชน การส่งเสริมกระบวนการทำวิจัย

ในชุมชน จะทำให้คนในชุมชนได้เห็นสภาพ ปัญหา ทิศทาง แนวโน้มของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ในส่วนนี้ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าเป็นความตื่นตัวในเชิงวิชาการด้านดนตรี และเข้าไปในพื้นที่ชุมชนอย่างแท้จริง การที่ชุมชนได้เห็น ได้มีส่วนร่วม เกิดความเข้าใจ ได้เห็นองค์ความรู้ที่แฝงอยู่ในชุมชน เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกทำให้เห็นเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความตระหนักในความสำคัญของความรู้ นั้น และมีจิตสำนึกรักษ์ในภูมิปัญญาองค์ความรู้ แล้วจะค้นหาแนวทางวิธีการสืบทอดความรู้ นั้น ๆ สืบต่อไป ด้านการสนับสนุน การสร้างศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน กรณีนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม อาจจะแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน และศูนย์การเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมในระดับพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นระดับอำเภอ หรือระดับจังหวัด ตามแต่งบประมาณหรือความร่วมมือกับหน่วยงานที่สนับสนุน การดำเนินทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน หรือในพื้นที่ นั้น นอกจากจะเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลทั้งข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ข้อมูลประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ หรือแผนพัฒนางานด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ หรือสิ่งของ เครื่องดนตรี เครื่องใช้ที่อาจอยู่ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์แล้ว ยังควรเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่มีชีวิต กล่าวคือ เป็นแหล่งศูนย์รวมของคนในชุมชนได้ศึกษาความรู้ สืบทอด ถ่ายทอด หรือจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังอาจเป็นแหล่งสร้างรายได้ที่มาจากการเปิดศูนย์การเรียนรู้ที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ ทั้งยังสามารถสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง เป็นการดึงคนเข้าพื้นที่ และรักษาความรู้ให้อยู่คู่กับชุมชนได้อย่างยั่งยืนอีกทางหนึ่ง ส่วนการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในระดับจังหวัด อาจจะอยู่ในรูปแบบความร่วมมือกับสถานศึกษา ได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้โดยดึงเอาปราชญ์ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม มีการจัดหลักสูตรระยะสั้น หรือระยะยาว มีนันทนาการ มีข้อมูลการศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรม (ดนตรี) หรือประเพณี พิธีกรรมในเชิงลึก

กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านดนตรีชาติพันธุ์สู่เยาวชนในจังหวัด เชียงราย พบว่า ส่วนใหญ่ยังคงใช้กระบวนการสืบทอดดนตรีแบบเล่นให้ดูแล้วจดจำ จากนั้นให้ฝึกซ้อม แล้วเล่นให้ดูอีกครั้งเพื่อปรับแก้ไข กระบวนการสอนนี้เป็นรูปแบบการสอนที่ใช้มาแต่เดิม เพียงแต่จำกัดระยะเวลาในการสืบทอดให้เหมาะสมกับการจัดกิจกรรมเท่านั้น ทั้งนี้บางกลุ่มก็มีพัฒนาการด้านการสอนที่แตกต่างกันไป ดังนั้นจึงขออภิปรายผลถึงรูปแบบการสอนที่ปรากฏในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ จำนวน 3 รูปแบบ

กล่าวคือ (1) ลักษณะเน้นการจดจำการปฏิบัติ เป็นการสืบทอดในลักษณะแบบดั้งเดิม ให้ผู้เรียนศึกษาสังเกตด้วยตนเอง เป็นการสอนแบบเรียบง่าย เป็นเร็ว แต่ต้องอาศัยความมุ่งมั่นในการฝึกฝนมาก บทเพลงที่ได้จากการสืบทอดลักษณะนี้อาจมีความผิดเพี้ยนไปบ้าง แต่โครงหลักของเพลงยังอยู่ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่ากระบวนการสืบทอดลักษณะเช่นนี้มีข้อดี คือ จะทำให้ผู้เรียนเล่นเป็นได้เร็ว แต่ในระยะยาวหากไม่สนใจอาจจะหลงลืม ส่งผลให้ปฏิบัติไม่ถูกต้องนัก ลักษณะการสืบทอดเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดการสอนทักษะปฏิบัติของเดฟ (Dave's Instructional Model for Psychomotor Domain) โดย ทิศนา ขัมมณี (Khammani, T., 2013: 245-247) ได้สรุปและจัดลำดับขั้นตอนการเรียนรู้ด้านทักษะปฏิบัติไว้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ การเลียนแบบ การลงมือทำตามคำสั่ง การกระทำอย่างถูกต้องแม่นยำ การแสดง และการกระทำอย่างเป็นธรรมชาติ เมื่อดำเนินการตามแนวทางกระบวนการของเดฟ จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้คือผู้เรียนสามารถปฏิบัติ หรือกระทำอย่างถูกต้องแม่นยำ และชำนาญ ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบของเดฟ กล่าวคือ ผู้เรียนจะเกิดพัฒนาการทางด้านทักษะการปฏิบัติ จนสามารถกระทำได้อย่างถูกต้อง สมบูรณ์ (2) ลักษณะเน้นความเข้าใจพื้นฐานก่อนกระบวนการสืบทอดในลักษณะนี้ เป็นกลุ่มผู้สอนที่มีสื่อการสอน (หนังสือ) ที่ผ่านการวิเคราะห์มาเรียบร้อยแล้ว และสามารถบรรเลงร่วมกันเป็นวง ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการสอนที่มีการเทียบเสียงก่อนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในระบบเสียงเครื่องดนตรี และสามารถเล่นตามโน้ตเพลงที่กำหนดไว้ได้ แนวคิดของกระบวนการสืบทอดลักษณะนี้จะเน้นความเข้าใจในทฤษฎีดนตรีมาก่อนจากนั้นจึงเข้าสู่ขั้นปฏิบัติ โดยจะมีหนังสือแบบเรียนควบคู่ประกอบการสืบทอดพร้อมกันไปเสมอ ข้อสังเกตอีกประการ กล่าวคือ กลุ่มเครื่องดนตรีที่ใช้กระบวนการสืบทอดลักษณะนี้ เป็นกลุ่มเครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือที่ใช้ทั่วไปในสถานศึกษา บทเพลงที่ใช้มีความคุ้นเคยมาพอสมควร ดังนั้น การดูโน้ตเพลงแล้วบรรเลงตาม หรือ Sight Reading พร้อมกันไปด้วยนั้น จึงสามารถปฏิบัติได้อย่างคล่องแคล่ว และ (3) ลักษณะเน้นการเข้าใจความหมายของเพลงก่อนการปฏิบัติเครื่องดนตรี กระบวนการสืบทอดลักษณะนี้ เป็นกระบวนการสืบทอดแบบที่พัฒนามาจากแบบที่ 1 คือ เน้นการจดจำ การปฏิบัติ แต่จะเพิ่มกระบวนการสร้างความเข้าใจในความหมายที่แฝงอยู่ในบทเพลง ซึ่งมีอยู่ในบางเฉพาะประเภทดนตรีเท่านั้น ลักษณะการสืบทอดเช่นนี้เหมาะสมกับดนตรี หรือบทเพลงที่มีความหมายแฝงหรือบทเพลงที่เป็นการสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกหรือดนตรีที่ใช้ในพิธีกรรม

ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ ดังนั้นหากบทเพลงทั่วไปก็อาจจะใช้กระบวนการสืบทอดในลักษณะที่ 1 ได้ ข้อสังเกตเพิ่มเติมจากกระบวนการสืบทอดลักษณะนี้ ผู้เรียนกับผู้สอน จะมีความเข้าใจ สนับสนุนกันมากกว่าปกติ เนื่องจากการพูดคุยเล่าเรื่องราวตำนานของเพลง ยิ่งหากผู้สอนเป็นผู้มีอารมณ์ขัน ก็จะช่วยสร้างบรรยากาศการสืบทอดดนตรีให้มีความสุข สนุกสนานไม่เบื่อหน่ายได้เป็นอย่างดี

ภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมสืบทอด พบว่า ชุมชนพื้นที่ต่าง ๆ เกิดความตื่นตัวต่อการให้ความสำคัญในเรื่องการเก็บรวบรวมภูมิปัญญาความรู้ที่ปรากฏในพื้นที่ โดยวัดจากการสังเกตกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย มีการจัดงานทางวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น การแสดงสินค้าภูมิปัญญาจากชาติพันธุ์ การนำลายผ้ามาดัดแปลงในรูปแบบชุดที่ทันสมัย การส่งเสริมรายได้จากธุรกิจกาแฟที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ การส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ และวงดนตรีชาติพันธุ์

ข้อเสนอแนะการวิจัย

จากการทำงานในพื้นที่ร่วมกับชุมชนทำให้เห็นแนวทางการต่อยอด และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการศึกษาครั้งนี้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะต่อวงวิชาการ ผู้สนใจ และผู้เกี่ยวข้องในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ได้แก่

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบดนตรีของแต่ละชาติพันธุ์ของเชียงรายกับพื้นที่อื่น ๆ เช่น ดนตรีของม้งเชียงราย กับม้งเชียงใหม่ ดนตรีไตใหญ่เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาเรื่องเพลงของกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงลึก และหลากหลายพื้นที่
3. สามารถนำรูปแบบการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไปขยายผลใช้กับพื้นที่อื่นๆ หรือดนตรีของกลุ่มคนอื่น ๆ ได้

เอกสารอ้างอิง

- Inthaniwet, O. (2014, January-February). Musical Wisdom of Tai Kheun, Tai Lue, Lahu in Bandu Municipality in Chiang Rai Province. **Area Based Development Research Journal**. 6(3): 107-122.
- Inthaniwet, O. (2019, January-June). Music of Tai Ya Ethnic Group in Chiang Rai Province. **Rangsit Music Journal**. 14(1): 128-143.
- Jabee, A. Master at Old Samakee Community in Chiang Rai province. interview, March 25th 2017.
- Khammani, T. (2013). **Principle of Teaching**. (edited 17th). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Maneetong, M. (2014). The Knowledge Transfer of “Salor Sor Sueng” band of Local music band. **Journal of Social Academic**. 7(1): 27-42.
- Nakpee, N. (2012). **Music in the Ceremonies of the Mien People from Khlong Lan District, Kamphaeng Phet Province, Thailand**. Thesis, M.A. (Music). Nakhonpathom: Mahidol University. Photocopied.
- Nesusin, S. (2012). **Khaen Mouth Organ of the Tai Ethnic Groups in Mekong River Basin: Origin, Diffusion and Guideline for Transmission and Development**. Disseration, Ph.D. (Music). Mahasarakham: Mahasarakham University. Photocopied.
- Nuamsamlee, K. (2009). **A Study of Akha Music at Bansaenchareon Wawee Subdistrict, Mae-Suay District, ChiangraiProvince**. Thesis, M.F.A. (Ethnomusicology). Bangkok: Srinakharinwirot University. Photocopied.
- Thongkum, C., Inthaniwet, O. Phanapongpaisan, A. (2014, March-April). Local Music and Being Larning Resource of Nan Province. **Area Based Development Research Journal**. 6(4): 94-109.

ขอบคุณภาพจาก : <https://bit.ly/2GPr030>

การเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่น: บทเสนอด้านศาสตร์การศึกษาท้องถิ่นชนบทเชิงวิพากษ์

The Cultural Politics in Local Curriculum:
An Introductory Essay on Critical Studies in Rural Education

ออมสิน จตุพร¹

Omsin Jatuporn

E-mail : ajarn.hon@gmail.com

Received: May 09, 2018

Revised: September 30, 2018

Accepted: January 12, 2019

¹ Ph.D. Lecturer at the Department of Educational Foundations and Development, Faculty of Education, Chiangmai University, Thailand.

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มุ่งทำความเข้าใจความเป็นการเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้วิธีการทบทวนและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ของการศึกษามี 3 ประการ ดังนี้ 1) นำเสนอความหมายและขอบเขตของความเป็นท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่น 2) วิเคราะห์และอภิปรายถึงกระบวนการทัศน์ว่าด้วยหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นชุมทางวาทกรรม และ 3) อภิปรายประเด็น/ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการช่วงชิงพื้นที่การศึกษาในวิถีสุมชนผ่านหลักสูตรท้องถิ่น โดยที่ผู้เขียนจะนำเสนอแนวทางการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้กรอบแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ในบทความต่อไป จุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดของบทความคือ การให้นิยามใหม่แก่หลักสูตรในฐานะที่หลักสูตรเป็นตัวบท/วาทกรรมประเภทหนึ่ง ดังนั้น “หลักสูตรท้องถิ่น” มิได้ดำรงอยู่อย่างเป็นกลางและไร้เดียงสาทางการเมือง แต่หลักสูตรท้องถิ่นกลับเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ผ่านการเมืองเชิงวัฒนธรรมในบริบทของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการช่วงชิงนิยามความเป็นท้องถิ่นทั้งในเขตชนบทและเขตเมือง ภายใต้การกำกับติดตามโดยกระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทย

คำสำคัญ: หลักสูตรท้องถิ่น, ชนบทศึกษา, การศึกษาอิงถิ่นฐาน, การศึกษาเชิงวิพากษ์, การเมืองเชิงวัฒนธรรม

Abstract

The article aimed at understanding the cultural politics in local curriculum by reviewing and analyzing the relevant documents. There were three main objectives in this study as follows: 1) the theoretical presentation of conceptions and boundaries of localness in local curriculum 2) the analysis and discussion on the re-conceptualization of curriculum as junctures of discourse 3) the discussion of issues and concerns regarding the contested space in rural education through local curriculum. The author will propose the framework for developing local curriculum based on critical education theory in the next article. The most important aim of this article is to re-conceptualize the curriculum conception which perceives curriculum as text and discourse. Therefore, local curriculum

does not neutrally exist and holds no political orientations. Local curriculum, instead, is a space for cultural politics in the basic education context that is deeply entrenched in contested definition of localness in both rural and urban areas under the administrative control of Thailand's Ministry of Education.

Keywords: local curriculum, rural education, place-based education, critical pedagogy, cultural politics

บทนำ: สถานภาพปัจจุบันของหลักสูตรท้องถิ่นและการทำความเข้าใจหลักสูตรท้องถิ่น

นับตั้งแต่มีการประกาศใช้หลักสูตรฉบับปฏิรูปการศึกษาได้แก่ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา ได้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติมาโดยตลอด นับตั้งแต่ปัญหาในการจัดหลักสูตรในลักษณะที่เป็นหลักสูตรแกนกลางเช่นนี้ให้มีการเชื่อมต่อไปสู่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพราะกรอบหลักสูตรที่กำหนดไว้ค่อนข้างกว้าง แม้จะครอบคลุมสาระค่อนข้างมากแต่ก็ยังมีจุดอ่อนในทางปฏิบัติที่ขึ้นอยู่กับสถานศึกษาว่าจะเข้าใจหลักคิดของคำว่า “หลักสูตรท้องถิ่น” และจะสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมและมีความเป็นท้องถิ่นเพียงใด (Thongthew, 2002 ; Nakornthap et al., 2008) เรื่องนี้เขตพื้นที่การศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศไม่ว่าจะเป็นเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหรือเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการเป็นกลไกถอดรหัสหลักสูตรแกนกลางระดับชาติมาสู่ท้องถิ่น รวมทั้งการนิยามความเป็นท้องถิ่นผ่านการจัดการศึกษา เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงหลักสูตรแกนกลางให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาในบริบทท้องถิ่น (Jatuporn & Wattanatorn, 2014)

เมื่อพิจารณาถึงภาคปฏิบัติการจริงในการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ในโรงเรียนของชุมชนท้องถิ่น พบว่า การกำหนดองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เหมาะสมแก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นต้องใช้ความคิดวิเคราะห์วิจารณ์อย่างจริงจังในการกำหนดความรู้ ทักษะ และกระบวนการที่จะช่วยให้พวกเขาเหล่านั้นสามารถเผชิญปัญหาและความท้าทายในการทำงานและใช้ชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงได้

อย่างเท่าทันและมั่นคง มิใช่ให้แต่ความซาบซึ้งในตัวตนอัตลักษณ์ ความรักความผูกพัน และจิตสำนึกรักษ์ในท้องถิ่น แต่ไม่อาจช่วยให้พวกเขาอยู่รอดในโลกแห่งความเป็นจริงได้ (Nakornthap et al., 2008) นักการศึกษาชาวต่างประเทศและของไทยต่างก็ตระหนักถึงความเป็นจริงในเรื่องนี้โดยเสนอกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีว่า องค์ความรู้ แนวคิด และมุมมองเกี่ยวกับองค์ความรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่นควรจะก้าวไปให้ไกลกว่าการยึดชุมชนท้องถิ่นของตนเป็นศูนย์กลาง (parochialism) (Fawcett, Bell, & Russell, 2002) แต่ควรได้รับการพิจารณาในฐานะที่เป็น “กระแสท้องถิ่นวิวัฒน์” เป็นกระแสชุมชนท้องถิ่นที่มีรากฐานทางทรัพยากร ภูมิปัญญา พัฒนาการ และประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของตนเอง ขณะเดียวกันก็เป็นท้องถิ่นที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว เป็นท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยความแตกต่าง หลากหลาย สลับซับซ้อน และมีความสัมพันธ์กันเองทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และภูมิโนเวศน์ รวมทั้งมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ การเมืองกับชุมชนภายนอกตั้งแต่ระดับภูมิภาค ชาติ นานาชาติ และสังคมโลกอย่างแยกกันไม่ออก (Sterling, 1996 ; Gaudelli, 2008) องค์ความรู้ท้องถิ่น (Local knowledge) จึงไม่สามารถแยกออกจากองค์ความรู้ที่เป็นสากล (Global knowledge) ความเป็นท้องถิ่นและความเป็นสากล คือสองด้านของสิ่งเดียวกันที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (Kittiarsa, 2003)

แต่ในความเป็นจริงการผลักดันให้โรงเรียนเกิดความชัดเจนในเรื่องการทำหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะนี้เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนมาก ภาพที่ปรากฏจริงคือสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาได้ดำเนินการจัดทำ “กรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น” และอ้างอิงการมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในท้องถิ่น ได้แก่ นักวิชาการ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน ราษฎรท้องถิ่น และตัวแทนภาครัฐจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมายและจุดเน้นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน กำหนด “สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” ตลอดจนแนวทางการวัดและประเมินผลในระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางให้สถานศึกษาได้ใช้เป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาในบริบทท้องถิ่นต่อไป ดังนั้นภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไปตามขีดความสามารถและความเข้าใจของแต่ละสถานศึกษาเป็นหลัก (Nakornthap et al., 2008) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในมุมมองของโรงเรียนและชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นเพียงหน่วยงานที่กำหนด กำกับติดตาม และประเมินนโยบายทางการศึกษาที่กำหนดโดยรัฐส่วนกลางผ่านกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นเท่านั้น

แต่มีได้นำนโยบายไปสู่ภาคปฏิบัติการอย่างแท้จริง รวมทั้งมิได้ตระหนักถึงการช่วงชิงพื้นที่ทางการศึกษาระหว่างวาทกรรมทางการศึกษากระแสหลักและการศึกษากระแสรองที่เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ทางการศึกษาในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะทั้งในเชิงนโยบายและการนำไปสู่การปฏิบัติ

บทความฉบับนี้จึงมุ่งทำความเข้าใจหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นตัวบทวาทกรรม (Local Curriculum as Discourse) และให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจหลักสูตร (Curriculum Understanding) มากกว่าการพัฒนาหลักสูตร (Curriculum Development) ตามแนวธรรมเนียมนิยมหรือแนวกระบวนการบริหารจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ (Jatuporn & Wattanatorn, 2014) การทำความเข้าใจหลักสูตรท้องถิ่นต้องทำการศึกษาวิเคราะห์โดยใช้มุมมองทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเชิงลึก และเป็นสหวิทยาการและตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีเชิงวิพากษ์ ในประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าหรือวิพากษ์วิจารณ์อย่างเป็นทางการในสาขาวิชาครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ หรือกล่าวโดยเฉพาะก็คือในศาสตร์ด้านหลักสูตร (Curriculum Studies) ผู้เขียนจึงหยาบยืมกรอบแนวคิดการมองชุมชนท้องถิ่นจากสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มาใช้ในการทำความเข้าใจหลักสูตรท้องถิ่น กล่าวคือนักสังคมศาสตร์ได้อธิบายถึงภาพของชุมชนหมู่บ้านที่ถูกนำเสนอออกมาตามกรอบแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แต่มิได้อธิบายถึงแนวคิดหรือกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้โดยตรง แต่ผู้เขียนมองเห็นนัยสำคัญในเชิงวิพากษ์ที่นักวิชาการในสาขาวิชาครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ นักวิชาการด้านหลักสูตรและการสอน และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสามารถนำไปเป็นฐานคิดในการสร้างทฤษฎีหลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตรได้

นักวิชาการได้อธิบายภาพของชุมชนท้องถิ่นที่ถูกนำเสนอบนฐานแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมีพื้นฐานมาจากความคิดแบบอนาธิปไตยนิยม ทำให้ได้ภาพหมู่บ้านแบบอุดมคติ โดยนักมานุษยวิทยาเรียกว่า การสร้างภาพตัวแทน (representation) ซึ่งตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ามีความเป็นจริงดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง และผู้ศึกษาสามารถไปค้นพบเพื่อสะท้อนให้ผู้อื่นรับรู้ได้ (Kanjanaphan, 1996) กล่าวคือชุมชนท้องถิ่นดำรงอยู่ภายใต้อุดมการณ์เรื่องความดี มีวัฒนธรรมอันดีงามบนพื้นฐานของระบบศีลธรรม และมีความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนท้องถิ่นเป็นแก่นแกนสำคัญ แต่มองว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันดีงามได้ถูกทำลายไปเพราะการแทรกแซง

ของระบบทุนนิยม ขณะเดียวกันระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยที่
นักการเมืองมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนประชาชนก็มักจะฉ้อฉลโกงกิน เข้ามา
แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนและพรรคพวก หรือล่อลวงให้ชาวบ้านในชนบทเป็นฐาน
คะแนนเสียง ดังนั้นจึงไม่เห็นวาระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยจะช่วย
แก้ไขปัญหาก็แก่ชาวบ้านได้ หากว่าชาวบ้านไม่ฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนขึ้นมาเพื่อการ
พึ่งพาตนเอง (Rakyutidharm, 2011)

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ภาพหมู่บ้านแบบอุดมคติสะท้อนมโนทัศน์ของ
รัฐไทยส่วนกลางที่มีต่อชนบทไทยที่เป็นชุมชนอันอุดมสมบูรณ์ งดงาม และพอเพียงนั้น
เป็นการสร้างภาพชนบทขึ้นมาใหม่ของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เขียนถึงชนบทแทน
ชาวบ้าน โดยเลือกใช้รูปแบบลีลาการเขียนที่เป็นวิชาการ สร้างวาทกรรมชุดใหม่ขึ้นเพื่อ
ให้คุณค่าและความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน แต่ท้ายที่สุดก็ตกอยู่ภายใต้มายาภาพเรื่อง
หมู่บ้านและชุมชนอันเป็นวาทกรรมตะวันตก อย่างไรก็ตาม การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
โดยมีแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยเป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็น
ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างมาก เพราะผู้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีเป้าหมายที่ชัดเจน
คือเป็นการค้นหาองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อเป็นฐานให้กับการจัดการศึกษาของชุมชน
ท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนอุดมการณ์ในการพัฒนาให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง เพราะเห็น
ว่าการจัดการศึกษาโดยอาศัยหลักสูตรแม่บทที่ถูกสร้างขึ้นจากรัฐส่วนกลางเป็นการเอา
เปรียบและครอบงำจากอำนาจภายนอก และนำมาซึ่งความล่มสลายของชุมชนท้องถิ่น
อนึ่ง ผู้เขียนได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาในบทความฉบับนี้
3 ประการ ได้แก่

- 1) นำเสนอความหมายและขอบเขตของความเป็นท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่น: ข้อเสนอในปัจจุบัน
- 2) วิเคราะห์และอภิปรายถึงกระบวนการทัศน์ว่าด้วยหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นชุมชนทางวาทกรรม
- 3) อภิปรายประเด็น/ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการช่วงชิงพื้นที่การศึกษาในวิถีชุมชนผ่านหลักสูตรท้องถิ่น

ผู้เขียนใช้วิธีการศึกษาโดยการทบทวนและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง
ได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน
พ.ศ. 2544 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และเอกสารทางวิชาการ

และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งของไทยและต่างประเทศเกี่ยวกับทฤษฎีหลักสูตร (Curriculum Theory) หลักสูตรท้องถิ่น (Local Curriculum) และศาสตร์ว่าด้วยชนบทศึกษา (Rural Education) ผลจากการศึกษาน่าจะเป็นหลักคิดสำหรับนักวิชาการด้านหลักสูตรและการสอน นักการศึกษา ครูอาจารย์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นของไทยให้หันกลับมาพิจารณาหรืออ่านใหม่ (revisited) ว่า “หลักสูตรท้องถิ่น” มิได้ดำรงอยู่อย่างเป็นกลางและไร้เดียงสา แต่หลักสูตรท้องถิ่นกลับเป็นพื้นที่ของการต่อสู้เชิงการเมืองวัฒนธรรมในระดับจุลภาคหรือการเมืองในชีวิตประจำวัน (Jatuporn & Wattanatorn, 2014, Muensan & Nawarat, 2017) ที่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นพลวัตสูงยิ่ง กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นยังเผยให้เห็นถึงกระบวนการที่ผู้คนที่ถูกครอบงำเชิงอำนาจพยายามดิ้นรนผ่านปฏิบัติการทางวัฒนธรรม อำนาจเชิงสัญลักษณ์ เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้ท้องถิ่น เพื่อการปะทะ ประสาน และเจรจาต่อรองในการบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างอีกด้วย

สาระสำคัญที่สุดที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอให้เห็นในบทความฉบับนี้คือ การใช้กรอบการทำความเข้าใจหลักสูตร (Understanding curriculum) (Pinar, 1995; Pinar et al., 2006) มาใช้อ่านการเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่นและปฏิบัติการสร้างความหมายใหม่ให้แก่ตัวบทหลักสูตร (Curriculum as text) ในฐานะที่เป็นชุมชนวาทกรรม (Discursive community) เป็นการพิจารณาหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นสนามวาทกรรมหรือมโนทัศน์นามธรรม ซึ่งถูกผลิตซ้ำและเผยแพร่ในนามของเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่าง “อำนาจและความรู้” (Foucault, 1972) ผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ทั้งจากหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา และนักวิชาการหรือปัญญาชนสาธารณะที่สนใจด้านการพัฒนาการศึกษาในมิติของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และประวัติศาสตร์ รวมถึงพื้นที่ของการศึกษาที่สัมพันธ์กับสังคมศาสตร์ เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และการพัฒนาชุมชน อาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรท้องถิ่นมีบทบาทในการครองอำนาจนำ แต่ไม่สามารถเก็บกดปิดกั้นการนิยามการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์ แต่เป็นกระบวนการที่มีความท้าทายและการสั่นคลอน อำนาจและความรู้ในกระบวนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นจึงมุ่งเน้นการสร้างความหมายใหม่และอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นมากกว่าการแบ่งขั้วโครงสร้างและผู้กระทำการ หรือการทำลายล้างวาทกรรมชุดอื่นๆ หากแต่หลักสูตรท้องถิ่นได้ช่วยสร้างสรรค์และให้ความหมายใหม่ๆ เกี่ยวกับการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

ความหมายและขอบเขตของความเป็นท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่น: ข้อเสนอในปัจจุบัน

ผู้เขียนได้เกริ่นนำไว้ในช่วงแรกของบทความว่า สำนักคิดแนววัฒนธรรมชุมชนมีอิทธิพลต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการศึกษากับชุมชนท้องถิ่น และมีส่วนในการผลิตสร้างความหมายและอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นมากกว่าการทำลายล้าง เมื่อพื้นที่ทางการศึกษากับชุมชนมีการปะทะ ประสาน และต่อรองในการกำหนดองค์ความรู้ท้องถิ่นที่ปรากฏในหลักสูตรท้องถิ่น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ช่วยสร้างสรรค์และให้ความหมายใหม่ๆ เกี่ยวกับการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นอย่างมหาศาล กล่าวคือการกำหนดขอบเขตของท้องถิ่นควรพิจารณาจากลักษณะของความสัมพันธ์ทางด้านสังคมวัฒนธรรม ที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องยาวนานมาพอสมควร จนมองเห็นความพิเศษบางอย่างของท้องถิ่นนั้นๆ ได้ ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าท้องถิ่นนั้นๆ จะมีลักษณะเฉพาะตัวในด้านต่างๆ ผิดแผกออกไปจากท้องถิ่นใกล้เคียงอื่นๆ อย่างสิ้นเชิง หากในที่นี่หมายถึง ความสามารถที่จะดำรงไว้ซึ่งระบบความสัมพันธ์ทางด้านต่างๆ ได้ อย่างลงตัว จนก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่โยงใยให้ผู้คนมีความสำนึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน หรือเป็นเจ้าของประวัติศาสตร์ร่วมกัน การกำหนดขอบเขตทางด้านกายภาพหรือหน่วยของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและมีความสำคัญอย่างมาก ทั้งนี้เพราะเป็นการศึกษาที่มุ่งหวังจะได้เห็นลักษณะเฉพาะของระบบสังคมหน่วยย่อยต่างๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ถ้าไม่สามารถเข้าถึงลักษณะดังกล่าวแล้วก็จะเห็นได้เพียงองค์ความรู้ท้องถิ่นแต่ละด้านทั่วๆ ไป ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากการกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นที่นำเสนอโดย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการซึ่งไม่ค่อยเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนและคนในชุมชนท้องถิ่นมากนัก (Department of Education, Ministry of Education, 2000)

อย่างไรก็ตามถ้าหากพิจารณาจากลักษณะของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในอดีตก็จะพบว่า สามารถกำหนดขอบเขตทางกายภาพของชุมชนท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งมีอาณาบริเวณที่กว้างขวางพอสมควร ตลอดจนครอบคลุมทั้งพื้นที่และวิถีชีวิตผู้คนไว้จำนวนมากและหลากหลายท้องถิ่น ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและอาจใช้เวลาในการลงไปทำความเข้าใจ โดยอาจเริ่มจากระดับจุลภาคที่เป็นหมู่บ้านหรือชุมชนเล็กๆ จากนั้นจึงมองหาความสัมพันธ์ของชุมชนในด้านต่างๆ และในที่สุดก็จะสามารถกำหนดขอบเขตของชุมชนในระดับท้องถิ่นได้ โดยลักษณะดังกล่าวนี้

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงสามารถกำหนดขอบเขตทางด้านกายภาพหรือ “หน่วย” สำหรับการศึกษาได้อย่างน้อย 3 ระดับด้วยกันคือ ระดับบ้านหรือหมู่บ้าน ระดับชุมชน และระดับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น (Chuyen, 2008, 264-267)

1) ระดับบ้านหรือหมู่บ้าน นับเป็นหน่วยการศึกษาระดับที่เล็กที่สุด บ้านหรือหมู่บ้านคือรากฐานอันเก่าแก่ของสังคมที่มีมาโดยธรรมชาติ การตั้งบ้านเรือนของผู้คนในอดีตนั้นย่อมรวมกันในหมู่เครือญาติและมิตรสหายซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีความใกล้ชิด การตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกันนี้จึงย่อมมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ร่วมกัน ซึ่งก็คือกิจกรรมในการดำรงชีวิต มีระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัว เครือญาติ มีการแลกเปลี่ยนพึ่งพา รวมทั้งความขัดแย้งต่างๆ หมู่บ้านจึงเริ่มต้นจากครอบครัว เครือญาติที่อยู่อาศัยกันมานานหลายชั่วอายุคน ซึ่งคนในหมู่บ้านก็เป็นญาติพี่น้องหรือเกี่ยวดองกันทั้งสิ้น ภายหลังเมื่อมีคนอื่นเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านและหมู่บ้านมีคนอยู่กันมากขึ้นจึงเกิดเป็นหมู่บ้านใหม่ซึ่งเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ สำหรับเนื้อหาที่จะศึกษาได้ในระดับนี้จะเป็นเรื่องราวความเป็นมาของครอบครัวหรือหมู่บ้านที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับ การอพยพโยกย้าย การตั้งถิ่นฐาน สายสัมพันธ์เครือญาติ การทำมาหากิน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ฯลฯ การศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่นในระดับบ้านหรือหมู่บ้านดังกล่าวนี้ นับเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและเหมาะสมที่จะใช้เป็นหน่วยในการเริ่มต้นพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

2) ระดับชุมชน เป็นหน่วยการศึกษานขนาดกลางที่ประกอบด้วยเครือข่ายหลายๆ หมู่บ้านรวมกัน หมู่บ้านดังกล่าวนี้มักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศเดียวกัน จึงมีการทำมาหากินและการประกอบอาชีพคล้ายๆ กันเป็นส่วนใหญ่ เช่น ชุมชนชาวนา ชุมชนชาวประมง ชุมชนในเขตป่าเขา หรือชุมชนในเขตป่าพรุ เป็นต้น นอกจากนี้การศึกษาในระดับดังกล่าวยังหมายรวมไปถึงชุมชนที่มีศูนย์กลางระดับ “ย่าน” หรือ “ตลาด” ที่ตั้งอยู่ในเมืองขนาดใหญ่และชุมชนที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อีกด้วย การศึกษาในระดับชุมชนที่มีขอบเขตไม่กว้างขวางมากนักดังกล่าว นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีความเป็นไปได้มากโดยเฉพาะการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ยังขาดเอกสารองค์ความรู้ท้องถิ่นอยู่เป็นอันมาก สำหรับเนื้อหาที่ควรศึกษาในระดับนี้จะประกอบไปด้วยเรื่อง การตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน เศรษฐกิจและการเมืองซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาระดับชุมชน เพราะเรื่องดังกล่าวจะโยงไปสู่การใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์

ทางสังคม สิทธิชุมชน อำนาจและภูมิปัญญาต่างๆ นอกจากนี้ก็ยังสามารถศึกษาความคิดและความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อันกระทบถึงชีวิตของพวกเขาได้อีกด้วย การศึกษาระดับชุมชนเป็นการศึกษาในพื้นที่ที่ไม่กว้างขวางมากนัก จึงมีความเป็นไปได้ที่จะศึกษาให้เห็นถึงประสบการณ์หรือกิจกรรมในทุกๆ ด้านของประชาชนอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งถ้าเป็นดังนี้แล้วก็จะส่งผลต่อการเรียนรู้และเกิดความเข้าใจถึงชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นที่หลากหลายได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน อันเป็นเป้าหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างแท้จริง

3) ระดับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น นับเป็นการศึกษาในขอบเขตหรือหน่วยที่ใหญ่ที่สุด หน่วยการศึกษาในระดับนี้พิจารณาจากเครือข่ายของหลายๆ ชุมชนที่มีความสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกันทางด้านเศรษฐกิจอันเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิต จนเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ลงตัวและพอเพียงในระดับหนึ่ง แม้อาจจะไม่สมบูรณ์ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ภายในระบบเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นหรือหน่วยการศึกษาดังกล่าว จึงจะประกอบไปด้วยชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายทางด้านสภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศ อันจะเป็นพื้นฐานต่อการผลิตในแต่ละชุมชน และด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ชุมชนต่างๆ ก็พึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน เช่น ชุมชนชาวประมงแลกเปลี่ยนกับชุมชนชาวนา ชุมชนชาวนาแลกเปลี่ยนกับชุมชนในบริเวณป่าเขา เป็นต้น ขณะเดียวกันภายในเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นก็อาจจะเกิดชุมชนขนาดใหญ่ที่พัฒนาขึ้นมาเป็น “เมือง” สมัยใหม่ได้ และด้วยคุณภาพของความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เองที่จะทำให้เกิดการสร้างสรรคทางด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ จนมีลักษณะที่เป็นของท้องถิ่นนั้น หรือแม้จะมีวัฒนธรรมร่วมกับท้องถิ่นอื่นๆ แต่ก็จะมีรายละเอียดบางอย่างแตกต่างกันในแต่ละถิ่นจนกลายเป็น “อัตลักษณ์” เฉพาะตัว ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและบริบทด้านต่างๆ ดังกล่าวแล้ว

อาจกล่าวได้ว่า การนิยามความหมายและขอบเขตของหลักสูตรท้องถิ่นสามารถกำหนดขอบเขตทางด้านกายภาพหรือ “หน่วย” สำหรับการศึกษาได้อย่างน้อย 3 ระดับด้วยกันคือ ระดับบ้านหรือหมู่บ้าน ระดับชุมชน และระดับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยเรื่องการสังเคราะห์วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในประเทศไทย โดย Promata & Khamawattana (2016) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในประเทศไทย โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในประเทศไทย

ที่พิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นการพัฒนาหลักสูตรสำหรับผู้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาเพื่อใช้ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับอาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่น และเมื่อศึกษาลึกในเชิงลักษณะเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นพบว่า หลักสูตรท้องถิ่นจะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในท้องถิ่นซึ่งสามารถจัดประเภทเนื้อหาได้ 3 ประเภท ได้แก่ ด้านการเกษตร การทำอาหารคาว-หวาน และหัตถกรรม นอกจากนี้เมื่อพิจารณานิยามของคำว่าสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นที่ Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, Ministry of Education (2010) ได้ให้นิยามไว้ว่า สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นคือองค์ความรู้และทักษะที่เขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่นพัฒนาขึ้น โดยพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมา สภาพปัญหา ชุมชน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การงานอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังผู้เรียนให้มีความรักและหวงแหนมรดกทางสังคมของบรรพบุรุษ มีความเป็นไทย เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และสามารถดำรงชีวิต ประกอบอาชีพ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในชุมชน

โดยนัยนี้จะเห็นได้ว่ากรอบแนวคิดในการกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นที่นำเสนอโดย Department of Education, Ministry of Education (1999) และ ต่อมาโดย Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, Ministry of Education (2010) ได้กลายเป็นวาทกรรมหลักและอยู่ในสถานภาพการครองอำนาจนำมาเป็นระยะเวลาเกือบสองทศวรรษหรืออาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่เริ่มต้นยุคการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2542 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามการรับรู้และความเข้าใจของนักพัฒนาหลักสูตรจึงมักกำหนดขอบเขตเนื้อหาสาระของหลักสูตรตามขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของตำบล อำเภอ และจังหวัดในปัจจุบัน

การกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นทั้งที่ผ่านมานในอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเป็นการนำเสนอภาพอดีตที่นิ่งตายตัว ต่อจากนั้นจะเป็นภาพของความเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน ภาพความเป็นท้องถิ่นดังกล่าวนั้นจะมีลักษณะคล้ายๆ กันไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ไม่เห็นองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นต่างๆ กล่าวคือ หลักสูตรท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรที่ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อนำไปใช้จัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียนในโรงเรียนระดับชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคใด ไม่ว่าใกล้หรือไกลจากอำนาจรัฐส่วนกลาง ภาพความเป็นท้องถิ่นที่ปรากฏ

ในหลักสูตรท้องถิ่นมักถูกนำเสนอว่าเป็นชุมชนท้องถิ่นที่อิสระ พอเพียง พอมีพอกิน ช่วยเหลือแบ่งปันตามวิถีชนบท และมีอำนาจในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ ภายใต้ขอบเขตความเป็นท้องถิ่นที่หลักสูตรท้องถิ่นฉบับนั้นๆ ได้ตราตรึงกรอบความคิดไว้อย่างชอบธรรม โดยไม่มีเงื่อนไขในเรื่องเศรษฐกิจการเมือง (political economy) รวมถึงเรื่องเวลา สถานที่ และปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

หลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นชุมชนทางวาทกรรม

ประเด็นสำคัญที่หลักสูตรท้องถิ่นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อยู่เป็นประจำคือ ประการแรก การนิยามคำว่า “ท้องถิ่น” ที่ปรากฏในหลักสูตรว่าท้องถิ่นหมายถึงอะไรและ/หรือมีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ในส่วนใด เอกสารทางวิชาการที่อธิบายเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นต่างก็ให้นิยามของหลักสูตรท้องถิ่นได้คล้ายคลึงกัน กล่าวคือท้องถิ่น หมายถึง ชุมชนที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตั้งอยู่ อาจเป็นชุมชนในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือการจัดแบ่งพื้นที่ภาคภูมิศาสตร์ใดๆ ก็ได้ หรือหมายถึงสถานศึกษาหรือหน่วยงาน/องค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนนั้นๆ รวมทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชนอื่นๆ ที่มีในชุมชนทุกระดับ ซึ่งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการศึกษาของท้องถิ่นได้ โดยนัยนี้อาจกล่าวได้ว่าท้องถิ่นถูกนิยามและ/หรือกำกับไว้ภายใต้อำนาจรัฐที่มีระบบราชการเป็นศูนย์กลาง ซึ่งก็คือหน่วยงานทางการศึกษาในท้องถิ่น เช่น สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา โรงเรียน และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ถูกจัดตั้งโดยภาครัฐ ประการที่สอง การผลิตสร้าง “ความเป็นท้องถิ่น” นั้นทำไปเพื่อเหตุใด ในเมื่อชุมชนท้องถิ่นต่างๆ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสังคมในระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และระดับโลก นอกจากนั้นคำพูดติดปากของนักวิชาการในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ที่ว่าคิดในระดับโลก ทำในระดับท้องถิ่น (think globally, act locally) อาจจะถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับแนวคิดที่ว่า คิดและทำทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก (think and act locally and globally) จึงจะดูเหมาะสมกว่า (Gruenewald & Smith, 2008) และที่สำคัญไปกว่านั้นคือคำว่าท้องถิ่น จะสามารถนิยามความหมายได้อย่างไรบ้าง เพราะคำว่าท้องถิ่นมีมิติทัศน์ที่ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพชีวภาพ สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ รวมทั้งคำถามที่ว่าบริบทชุมชนท้องถิ่นหรือท้องถิ่นในมิติใดที่มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนในชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง (McInerney, Smyth, & Down, 2011)

โดยนัยสำคัญที่กล่าวถึงนี้แสดงให้เห็นว่า ความเป็นท้องถิ่นเป็นชุมทางวาทกรรม (Juncture of Discourses) อันเป็นผลผลิตจากปฏิสัมพันธ์และพลวัตระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับบริบทรอบตัว ระหว่างคนในท้องถิ่นด้วยกันเองและระหว่างคนในท้องถิ่นกับสังคมเพื่อนบ้านและสังคมภายนอกโดยเฉพาะรัฐชาติและโลกซึ่งสะท้อนถึงการพึ่งพากันในระบบสังคมการเมืองและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เสรีนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ (Kittiarasa, 2003) แต่ทว่าหากพิจารณาในรายละเอียดของการกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นส่วนใหญ่แล้วจะพบว่า หลักสูตรท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมีบทบาทเป็นผู้นำเสนอภาพอดีตที่นิ่งตายตัวไม่เคลื่อนไหว แต่ในความเป็นจริงชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งย่อมมีการต่อสู้ ดิ้นรน ปรับตัวไปตามเงื่อนไขเวลาและเหตุปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องจึงมีความแปรเปลี่ยนไปได้ตลอดเวลา นอกจากนั้น การกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นอาจไม่สะท้อนความรู้ที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น

การมองหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นชุมทางวาทกรรมทำให้มองเห็นภาพความเป็นท้องถิ่นที่ได้รับการประกอบสร้างและนำเสนอผ่านการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยมีเครื่องมือทางการศึกษาที่ทำหน้าที่ส่งผ่านภาพตัวแทนต่างๆ ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่เรียกว่า “หลักสูตรท้องถิ่น” “สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” หรือ “บทเรียนท้องถิ่น” ซึ่งล้วนเป็นภาพที่ได้มาจากการถ่ายทอดของนักวิชาการ/ปัญญาชนที่มาจากภายนอกชุมชน มากกว่าเป็นภาพที่คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้ประกอบสร้างขึ้นเอง ถึงแม้ว่านักวิชาการ/ปัญญาชนจะสร้างภาพเหล่านี้ขึ้นมาจากคำบอกเล่าของชาวบ้านและจากพยานหลักฐานต่างๆ แต่ในที่สุดแล้ว นักวิชาการเหล่านี้ก็ยังคงอำนาจของการเป็นผู้แต่ง/ผู้เขียน (author) หรือผู้เล่าเรื่อง (narrator) ไว้อย่างมั่นคง และในฐานะผู้เขียนนี้เอง นักวิชาการ/ปัญญาชนย่อมหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะทำหน้าที่ตัดต่อ ตัดทิ้งเพิ่มเติม เปลี่ยนแปลง และแก้ไข ตามกระบวนการผลิตสร้างงานเขียน (Textual production) (Foucault, 1972) ดังนั้นเอกสารเกี่ยวกับกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่น และสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นที่ดูเหมือนจะมีความเป็นกลางและความเป็นภาววิสัย (objectivity) จึงมิใช่เป็นการให้ภาพขององค์ความรู้ท้องถิ่นอย่างการสะท้อนภาพกระจกเงาที่ทำได้อย่างหมดจด แต่เป็นการสะท้อนแบบสร้างชิ้นใหม่ (re-presentation) นั่นคือ การเขียนกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นทำหน้าที่มากกว่าการสะท้อนสิ่ง

ที่ต้องการบอกอย่างไร้เดียงสา แต่งานเขียนสร้าง/กำหนดเอกลักษณ์และความหมาย เฉพาะบางอย่างให้กับสิ่งที่เขียนถึง (Charoensin-o-larn, 1999) การมองหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะที่เป็นชุมทางวาทกรรมจึงทำให้เกิดการช่วงชิงพื้นที่ทางการศึกษา ในชุมชนท้องถิ่นของไทยมาเป็นระยะเวลาเกือบสองทศวรรษแล้ว

การช่วงชิงพื้นที่การศึกษาในวิถีชุมชนผ่านหลักสูตรท้องถิ่น

ความสนใจในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นหรือการกำหนดองค์ความรู้ท้องถิ่น ที่ควรปรากฏในหลักสูตรและการจัดการศึกษาของโรงเรียนในชุมชนท้องถิ่นเป็นกระแสความคิดที่มีที่มาจากภายนอกชุมชน กล่าวคือเป็นการริเริ่มจากปัญญาชนหรือนักวิชาการจากส่วนกลาง แม้ว่าต่อมาภายหลังจะมีนักวิชาการและปัญญาชนท้องถิ่น เข้ามาร่วมในกระบวนการศึกษานี้ด้วย แต่ผู้ศึกษาส่วนใหญ่ก็ทำงานตามกรอบแนวคิด ที่มาจากภายนอกชุมชน และถึงแม้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ในชุมชนท้องถิ่นจะมีคุณค่าอย่างมากเมื่อถูกเชื่อมโยง เข้ากับกระบวนการจัดการศึกษาในวิถีชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับวาท กรรมการพัฒนา (Development discourse) (Charoensin-o-larn, 1999) ซึ่งเป็น อุดมการณ์หลักของประเทศไทยในการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตามการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นตามแนววัฒนธรรมชุมชนมีประเด็นที่เกี่ยวข้องอยู่มากเช่นกัน ผู้เขียนมองเห็น ถึงประเด็นที่กล่าวถึงอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่

1) การกำหนดองค์ความรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่น

ประเด็น/ปัญหาในการกำหนดองค์ความรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่นคือ การที่นักพัฒนาหลักสูตรมีจุดยืนอยู่ข้างชุมชนท้องถิ่นมากเกินไป ทำให้ภาพขององค์ ความรู้ท้องถิ่นออกมาในลักษณะเชิงบวกเป็นหลัก กล่าวคือเป็นการมองภาพชุมชน ท้องถิ่นที่สวยงาม มีความพอเพียง มีความสามัคคีกลมเกลียว ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ เป็นอิสระจากรัฐส่วนกลางในเชิงอุดมคติ นอกจากนี้ความรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการนำเสนอ ในช่วงต่อมา ก็ได้เน้นให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านต่างๆ อย่างเป็นระบบ ตลอดจนเรื่อง อำนาจและสิทธิในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่สืบทอดกันมายาวนาน การให้ความสำคัญ กับองค์ความรู้ท้องถิ่นดังกล่าวทำให้มีข้อโต้แย้งตามมาเนื่องจากองค์ความรู้ที่ปรากฏ ในหลักสูตรท้องถิ่นทำหน้าที่สะท้อนภาพความจริงเพียงบางส่วนของชุมชนท้องถิ่น เท่านั้น และเนื่องจากความไม่ชัดเจนในนิยามของคำว่า “ชุมชน” หรือ “ท้องถิ่น” ว่า

หมายถึงอะไร ส่งผลให้สภาพภาพขององค์ความรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่นหรือกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในสังคมไทยนั้นว่ามีข้อจำกัดอยู่มาก ดังที่ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มิอยู่ในสังคมไทยหรือไม่ หรือเป็นเพียงนิยามที่นักวิชาการได้นำแนวคิดทฤษฎีจากวงวิชาการตะวันตกมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมไทย โดยได้พยายามสะท้อนภาพของหมู่บ้านไทยในมิติต่างๆ โดยเฉพาะในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม อันประกอบด้วยประเพณี ความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นอิสระจากสังคมภายนอก โดยมองว่าความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์เป็นหลัก ดังนั้นภาพความเป็นท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่นจึงมีลักษณะที่เหมือนกับภาพลักษณ์ของหมู่บ้านไทยที่สะท้อนออกมาในงานเขียนที่ใช้กรอบแนวคิดการศึกษาชุมชนตามแบบอุดมคติ (ideal-type) ของสังคมประเพณีกับสังคมสมัยใหม่ โดยสังคมหมู่บ้านจะมีภาพลักษณ์ของสังคมที่คนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นเครือญาติ ซึ่งจะต่างจากสังคมเมืองอันเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและเป็นทางการ

2) องค์ความรู้ท้องถิ่นที่ถูกนำมาบรรจุไว้ในหลักสูตรท้องถิ่นมักเป็นความรู้ท้องถิ่นแบบทางการหรือความรู้ท้องถิ่นแบบสำเร็จรูป

กระบวนการศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อให้ได้สิ่งที่ป็นองค์ความรู้ท้องถิ่น ซึ่งรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เป็นการนำข้อมูลจากคำบอกเล่าของชาวบ้านมาเรียงต่อกันโดยขาดการวิเคราะห์และอธิบายอย่างลุ่มลึก ทั้งนี้ก็เพราะนักพัฒนาหลักสูตรซึ่งอาจจะเป็นนักวิชาการจากภายนอก หรือกลุ่มนักวิชาการในท้องถิ่น เช่น ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน ครูอาจารย์ และผู้รู้ในท้องถิ่น ต่างก็เชื่อมั่นว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่ซื่อตรง จริ่งใจ และบริสุทธิ์ สิ่งที่ชาวบ้านบอกเล่านั้นจึงมีความถูกต้องแม่นยำ ไม่มีอะไรที่เป็นความรู้แอบแฝง (Hidden knowledge) เป็นองค์ความรู้ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง จึงสมควรได้รับการคัดเลือก บรรจุ และส่งต่อความรู้ดังกล่าวในหลักสูตรท้องถิ่น และในบางลักษณะนักวิชาการที่ศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่นได้เรียบเรียงองค์ความรู้ท้องถิ่นขึ้นมาจากบริบทด้านเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่างๆ โดยการสอบถามและสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องซึ่งถูกผลิตสร้างโดยนักวิชาการ (ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มเดียวกับนักวิชาการจากภายนอกที่เข้ามาศึกษาหรือคนละกลุ่มก็ได้) แล้วนำมาเขียนเป็น “กรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น” และนำไปปรับขยายต่อเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่มีความสอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ

3) การปะทะประสานระหว่างวาทกรรม “ท้องถิ่นนิยม-ชาตินิยม” ในหลักสูตรท้องถิ่น

สืบเนื่องจากประเด็นในข้อ 1 และ 2 ผู้เขียนเห็นว่า ภาพความเป็นท้องถิ่นในอดีตที่ปรากฏในหลักสูตรท้องถิ่นนั้นขาดพลวัตและให้ภาพทั่วไปมากกว่าความหลากหลาย องค์ความรู้ท้องถิ่นในลักษณะนี้เห็นได้ทั่วไปจากการกำหนดเนื้อหาสาระตามขอบเขตที่กำหนดไว้ว่าต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนในรายละเอียดของแต่ละหัวข้อในเรื่องใดบ้าง ดังกรณีที่ Department of Education, Ministry of Education (1999) ได้นำเสนอไว้ดังนี้ 1) หัวข้อสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น (ตำบล อำเภอ จังหวัด) 2) ประวัติและความเป็นมาของท้องถิ่น (ตำบล อำเภอ จังหวัด) 3) โบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญของจังหวัด 4) ขนบธรรมเนียมประเพณีของจังหวัด 5) ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของจังหวัด 6) บุคคลสำคัญของจังหวัด 7) เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพที่สำคัญของจังหวัด และหัวข้ออื่นๆ ฯลฯ

การกำหนดเนื้อหาสาระในหลักสูตรท้องถิ่นตามขอบเขตที่กำหนดไว้ข้างต้นนั้นสามารถให้คำนิยามและการกำหนดขอบเขตของหลักสูตรท้องถิ่นว่าหมายถึงอะไร ควรจะมีขอบเขตเนื้อหาสาระแค่ไหน และใช้เกณฑ์อะไรมากำหนด เมื่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมุ่งให้ความสำคัญไปที่กิจกรรมหรือประสบการณ์ต่างๆ ของประชาชนตามท้องถิ่นต่างๆ ด้วยเหตุดังนั้นการกำหนดขอบเขตทางด้านกายภาพหรือ “หน่วย” สำหรับการศึกษาจึงมีความจำเป็นในอันดับแรก จะเห็นได้ว่าการกำหนดเนื้อหาสาระของหลักสูตรท้องถิ่นที่นำเสนอโดย Department of Education, Ministry of Education (1999) จึงมักกำหนดเอาตามขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของตำบล อำเภอ และจังหวัดในปัจจุบัน ซึ่งนับว่ามีปัญหาอยู่พอสมควรเพราะว่าการกำหนดขอบเขตทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวเพิ่งถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อความสะดวกในการปกครองของกระทรวงมหาดไทยเมื่อประมาณหนึ่งร้อยกว่าปีมานี้ การกำหนดขอบเขตเช่นนั้นนับว่าไม่สอดคล้องกับพัฒนาการด้านต่างๆ อันเป็นวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เพราะพัฒนาการของแต่ละชุมชนท้องถิ่นในอดีตมีความเป็นมายาวนาน และมีความซับซ้อนข้ามขอบเขตไม่ตรงกันกับการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบัน แต่ก็น่าจะเป็นวิธีการเดียวที่ใช้ได้ต่อภารกิจที่ต้องการเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างๆ ภายใต้ง่อนไขเวลาที่กำหนด

อนึ่ง กรอบแนวคิดในการประกอบสร้างความเป็นท้องถิ่นที่อยู่ภายใต้ขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของรัฐไทยสมัยใหม่เป็นโครงการทางอุดมการณ์การเมือง (Political

project) ที่มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ การที่กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยร่วมกันจัดทำหนังสือชุด “วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา” 76 จังหวัดเพื่อเป็นหนังสือที่ระลึกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบในวันที่ 5 ธันวาคม 2542 กอปรกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้เห็นความสำคัญของท้องถิ่นในรูปการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นอยู่หลายมาตรา ซึ่งการจะบรรลุผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญให้เกิดจิตสำนึกต่อคุณค่า ความมีเกียรติ และศักดิ์ศรีในท้องถิ่นของตนเอง ดังปรากฏในคำแถลงของปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะประธานคณะกรรมการอำนวยการโครงการจัดทำหนังสือ ดังต่อไปนี้

“...การศึกษาเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นตนเอง จึงเป็นมรรควิธีที่ตรงที่สุดในการกระตุ้นจิตสำนึกดังกล่าวให้เกิดขึ้นได้ หนังสือชุดนี้จึงเป็นช่องทางสำคัญที่ต้องการรวบรวมสรรพความรู้ด้านต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน โดยอาศัยการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่นที่เป็นจังหวัดต่างๆ เป็นขอบเขตเนื้อหาในหนังสือแต่ละเล่ม...”

ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดทำหนังสือชุดนี้และการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนท้องถิ่นผ่านหลักสูตรท้องถิ่นมีนัยยะที่แสดงถึงการที่รัฐไทยได้พยายามนิยามความเป็นท้องถิ่น โดยมีกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนอุดมการณ์รัฐไทยไปสู่การปฏิบัติ และมีกรมศิลปากรปฏิบัติหน้าที่เลขานุการในการดำเนินงานประสานกับผู้ว่าราชการจังหวัด นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น ในการจัดทำหลักเกณฑ์และมาตรฐานการดำเนินงาน โดยกำหนดโครงสร้างหนังสือให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระของท้องถิ่นอย่างกว้างๆ อันประกอบด้วยเรื่องภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี และโครงการตามพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาพัฒนาชนบทให้อยู่ดีกินดี

เนื้อหาสาระของท้องถิ่นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนในท้องถิ่น กล่าวคือก่อนหน้านี้ได้มีการกำหนดหลักสูตรรายวิชาให้โรงเรียนในท้องถิ่นเป็นผู้พัฒนา

หลักสูตรขึ้นเองในวิชา “ท้องถิ่นของเรา” ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการปลูกฝังความรักความเข้าใจเรื่องราวในท้องถิ่นของนักเรียนอยู่ แล้วก็ตาม หากทว่าเมื่อมีการจัดทำหนังสือชุดวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาขึ้นในปี พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นการปฏิรูปการศึกษาและการกำหนดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติซึ่งเป็นกฎหมายแม่บททางการศึกษาระดับแรกของประเทศไทยในปีเดียวกันนั้น นับเป็นการให้ความชอบธรรมแก่วาทกรรมท้องถิ่นนิยม-ชาตินิยมให้มีการนำเรื่องของท้องถิ่นที่อยู่ในโครงเรื่องของการพัฒนารัฐชาติเข้าสู่ระบบการศึกษาในทุกระดับอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น และการผลักดันอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลไทยดังกล่าวยังเป็นส่วนเสริมนโยบายพื้นฐานของรัฐในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในทางหนึ่งด้วย

วาทกรรมท้องถิ่นนิยม-ชาตินิยมในพื้นที่ทางการศึกษาและระบบโรงเรียนเริ่มปรากฏให้เห็นมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษที่ 2480 เป็นต้นมา โดยได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชาตินิยมโดยตรง กล่าวคือเป็นความพยายามของปัญญาชนที่ต้องการทำให้ “ท้องถิ่น” ของตัวเอง (หมายถึง บุคคลสำคัญ เมือง จังหวัด ฯลฯ) ได้มีพื้นที่และบทบาทอยู่ในโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ไทย ปัญญาชนดังกล่าวมีความครอบคลุมผลงานของส่วนราชการหรือนักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น เช่น กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏและมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค ด้วยเหตุที่บุคคลเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานภูมิหลังที่ติดอยู่กับประวัติศาสตร์ชาติที่เน้นศูนย์กลางและยังได้ทำหน้าที่เป็นบุคลากรของรัฐในหน่วยงานต่างๆ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่พบว่าเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเหล่านั้นจะเน้นเฉพาะส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของท้องถิ่นในอดีตและมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางในลักษณะที่อยู่ภายใต้การควบคุมตลอดมา องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นก็จะได้รับการเผยแพร่ลงไปสู่ประชาชนของแต่ละจังหวัดผ่านหน่วยงานของทางราชการของกระทรวงมหาดไทย กระทรวงวัฒนธรรม และกระทรวงศึกษาธิการที่ต้องการนำเอาความรู้ดังกล่าวไปประชาสัมพันธ์ความยิ่งใหญ่ของจังหวัดนั้นๆ วามิบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างไรในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทย และเมื่อประกอบกับการที่หลักสูตรการศึกษาในทุกระดับไม่ได้ให้ความสำคัญกับ “ท้องถิ่นศึกษา” มาตั้งแต่ต้นหรือไม่ได้เปลี่ยนแนวคิดในการศึกษา ด้วยเหตุนี้การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่อยู่ในกรอบของประวัติศาสตร์ไทยจึงได้มีอิทธิพลอย่างสูงในกลุ่มชนชั้นนำ ข้าราชการ และประชาชนในแต่ละจังหวัดอย่างเหนียวแน่นและมั่นคง ซึ่งนำไปสู่การ

สร้างอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยม-ชาตินิยมโดยการทำให้องค์กรของตัวเองได้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป อันจะนำมาซึ่งเกียรติยศชื่อเสียง เกียรติภูมิ ความภาคภูมิใจ และสิ่งอื่นๆ ดังกล่าวมา (Sattayanurak, 2005, Chuven, 2008)

อนึ่ง ประเด็นที่กล่าวถึงข้างต้นนี้มีนัยที่สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับกระแสการรณรงค์ “ความเป็นไทยในชนบท” ซึ่งถูกปลุกฝังเอาไว้ในระบบการรับรู้ของสังคมไทย และปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนด้วยกลุ่มคำที่เกิดขึ้นเพื่อแสดงถึงความลึกซึ้งของชนบท เช่นคำว่า ปราชญ์ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพึ่งพาตนเอง เกษตรกรรมยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียง วิถีชนบท การจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ ในประเด็นนี้ Sattayanurak (2016) อธิบายว่า การที่ความคิดที่มีต่อชุมชนชนบทในแง่ที่ยังทรงพลังอยู่เนื่องจากความเป็นไทยในความเป็นชนบทถูกประกอบสร้างขึ้นภายใต้โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชนบทหรืออดีตของสังคมชาวนาไปในทิศทางเดียวกันคือ อดีตที่งดงาม แต่ต่อมาถูกทุนนิยมและอิทธิพลตะวันตกเข้ามาทำลาย และในวันนี้เรา: คนไทย ต้องช่วยกันรณรงค์รักษาความเป็นไทยในชนบทเอาไว้ให้ได้

ในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ภาพจินตนาการความเป็นท้องถิ่นกลายเป็นโครงการทางอุดมการณ์การเมืองที่ชนชั้นนำต้องการให้ชุมชนท้องถิ่น (โดยเฉพาะชุมชนชนบท) เป็นเช่นที่วาดหวังไว้ด้วยการผลักดันของปัญญาชนชั้นนำ สำหรับประเด็นนี้ Sattayanurak (2016) อธิบายว่าเป็น “การเมืองเรื่องประวัติศาสตร์ชนบท” ซึ่งส่งผลทั้งด้านที่ทำให้คนชนบทจำนวนไม่น้อยรู้สึกภาคภูมิใจมากขึ้นที่พลังของท้องถิ่นตนได้รับการยอมรับให้เป็นหลักหนึ่งในการดำรงอยู่ของประเทศไทย แต่ในขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งกลับทำให้กรอบความคิดเรื่องประวัติศาสตร์ชนบทถูกทำให้สลดและค่อยๆ หดพลังในการอธิบายและเชื่อมคนในชนบทเอาไว้ อนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือองค์ความรู้ท้องถิ่นในแนวทางนี้จะมีประโยชน์อย่างมากถ้าอยู่ในระดับพอดี โดยที่ไม่เอนเอียงหรือขึ้นขมยกลงท้องถิ่นของตนเองจนเกินไป เพราะจะทำให้เกิดความกลมเกลียวสมานฉันท์ขึ้นในสังคมท้องถิ่นนั้นๆ นั่นเอง

4) การใช้ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นกับปรัชญาการศึกษาแนวสังคมเมืองในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่น (Rural philosophy for education) มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแตกต่างไปจากปรัชญาการศึกษาทั่วไปที่ใช้เป็นกรอบชี้นำการจัดการศึกษาให้กับคนส่วนใหญ่ในสังคมเมือง ในขณะที่ปรัชญาการ

ศึกษาสำหรับท้องถิ่นมองว่า ธรรมชาติคือถิ่นที่อยู่และแหล่งที่มาของชีวิตของคนในท้องถิ่นทุกคน ดังนั้นจึงถือว่าเป็นความรับผิดชอบของทุกคนที่ต้องช่วยกันรักษาความสมดุลของธรรมชาติที่อยู่รอบๆ ตัวและใช้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้โดยที่ปรัชญาการศึกษาแนวสังคมเมือง (Urban philosophy for education) ซึ่งเป็นปรัชญาการศึกษาที่ใช้กันโดยทั่วไปนั้น แม้จะให้ความสำคัญของธรรมชาติอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการคงอยู่ของธรรมชาติแวดล้อมมากเท่ากับการหาวิธีใช้ทรัพยากรให้ได้มากที่สุดเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมของคนในชุมชนเมืองและเพื่อใช้แข่งขันแสวงหาอำนาจให้กับตนเอง ในประเด็นนี้ Thongthew (2002) กล่าวว่าระบบการศึกษาภายใต้ปรัชญาดังกล่าวส่งผลให้เกิดสังคมที่เน้นค่านิยมการเป็นผู้บริโภค เป็นค่านิยมที่สนับสนุนการบริโภคผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่อย่างมากมายเกินความจำเป็นในสังคม และบริโภคอย่างไม่จำกัดเพื่อตอบสนองความต้องการที่ไม่มีจุดสิ้นสุด

Hyde Bailey (1990 ; cited in Berry, 2001: 98-102) ใช้ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นเป็นฐานในการจัดหลักสูตรและการศึกษาสำหรับโรงเรียนในชุมชนชนบท โดยมองว่าชาวบ้านในชุมชนชนบทคือศูนย์กลางความเจริญที่แท้จริงของสังคมเมือง เป็นพลังที่ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างสังคมเมืองกับชุมชนชนบท ถ้าสามารถปฏิรูปหลักสูตรและระบบการเรียนการสอนภายในโรงเรียนชนบทโดยให้ละทิ้งการจัดการศึกษาแบบให้ท่องจำหรือเน้นให้นักเรียนคุ้นเคยกับวิถีชีวิต ตลอดจนวิธีการเรียนรู้ของคนในชนบทอย่างแท้จริง จะทำให้นักเรียนหันมาศึกษาตนเอง ชื่นชมความงดงามของวิถีชีวิตชนบทที่มีธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่สำคัญได้ดีขึ้น นอกจากการปฏิรูปการศึกษาในแนวดังกล่าวแล้ว ระบบการคมนาคม การส่งเสริมการเกษตรกรรม โครงสร้างสหรณณ์ออมทรัพย์ และโครงการความร่วมมือของเครือข่ายชุมชนก็ควรได้รับการพัฒนาด้วยเช่นกัน เพื่อทำให้คนในชุมชนชนบทหันกลับมาสนใจที่จะอยู่ในชุมชนของตนเอง ไม่ต้องชวนขายออกไปแสวงหาความสะดวกสบายหรือหางานทำในชุมชนเมืองให้เดือดร้อน ถ้าสามารถทำได้ดังนี้แล้วเชื่อว่าชาวบ้านในชนบทจะไม่ละทิ้งถิ่นฐานในชนบทหลังไหลเข้ามาแออัดในชุมชนเมืองก่อปัญหาทางสังคมให้กับคนในชุมชนเมือง การที่คนในชนบทเข้ามารวมกับคนในเมืองทำให้สังคมเสียสมดุล ส่งผลให้สังคมส่วนรวมไม่สามารถคงไว้ซึ่งโครงสร้างของสังคมที่สงบและมั่นคงได้ดังเดิม

ขณะที่ Wendell Berry (1990 ; cited in Berry, 2001: 201-204) ได้นำเอาปรัชญาการศึกษาที่เน้นวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดหลักสูตร

และการเรียนการสอนในโรงเรียนในท้องถิ่นและการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งหลายที่มุ่งสู่ความเข้าใจวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยมองว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนตามลักษณะวัฒนธรรมท้องถิ่นเท่านั้นที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นวิถีชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ที่สมบูรณ์ โรงเรียนจะต้องให้ความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างอิสระเพื่อความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ เพื่อปลดปล่อยมนุษย์จากพันธนาการทางวัตถุที่ทำลายความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โรงเรียนในชุมชนชนบทจะต้องบูรณาการความรู้ที่จำเป็นเกี่ยวกับเอกลักษณ์ความเป็นชุมชนชนบทและวิกฤตที่กำลังคุกคามสภาพความสมดุลของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่เข้ากับความรู้ที่จำเป็นด้านอื่นๆ และโรงเรียนควรมีการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้ลุกขึ้นดำเนินการหรือเรียกร้องอย่างเหมาะสม และมีน้ำหนักเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการคงอยู่ของคนในชุมชนชนบท นอกจากนี้ถ้าจะทำให้ชุมชนชนบทมีความเป็นชนบทอย่างแท้จริงจะต้องพลิกฟื้นคืนความสมดุลทางธรรมชาติให้กับชนบท คนในชนบทจะต้องมีความผูกพันซึ่งกันและกัน จับมือกันอย่างมั่นคงเพื่อสร้างความสมบูรณ์ให้กับถิ่นที่อยู่อาศัย คนในชนบทเหล่านี้ต้องให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตและเข้าใจกระบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ผูกพันกันและกัน ทั้งยังต้องเรียนรู้ให้เข้าใจถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

แม้ว่าทั้ง Bailey (1990) และ Berry (2001) จะใช้ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างหลักสูตรและระบบการศึกษาสำหรับโรงเรียนในชุมชนชนบทของประเทศสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ยุคหลังคริสต์ทศวรรษที่ 1970 จนถึงปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1990 แต่การนำปรัชญาดังกล่าวมาตีความเพื่อนำไปใช้มีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก ในขณะที่ Bailey ใช้ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นเพื่อเป้าหมายคงสภาพความสมดุลระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับบทบาทของหลักสูตรแม่บทจากส่วนกลางระดับประเทศ แต่ให้ท้องถิ่นสามารถปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็นเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาตนเองและท้องถิ่นให้เท่าเทียมกับคนในชุมชนเมืองได้โดยไม่ต้องย้ายถิ่นฐานเข้าเมือง ในทางตรงกันข้าม Berry กลับให้ความสำคัญต่อการคงสภาพความสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในชนบทกับคนในชุมชนชนบทเป็นหลัก ซึ่งการมองปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นในแนวนี้นับเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

(Sustainable development) ของชุมชนชนบทเป็นอย่างมาก ทำให้นักพัฒนาหลักสูตรที่ต้องการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นในแนวของ Berry ต้องศึกษาและทำงานมากกว่าแค่ปรับเปลี่ยนหลักสูตรแกนกลางให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่นเท่านั้น แต่หมายถึง การสร้างมิติใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกับคนในชนบท สร้างความเข้าใจระบบการผลิตรูปแบบใหม่ให้กับคนในชนบท และรื้อฟื้นความสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ที่สำคัญที่สุดดูเหมือนจะเป็นเรื่องของการสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนชนบทให้สามารถเรียกร้องเพื่อการมีส่วนร่วมในการกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตและทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตน

อนึ่ง ผู้เขียนมองว่าถึงแม้จะมีการนำปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นมาตีความแตกต่างกันค่อนข้างมากเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาหลัก หลักสูตรท้องถิ่น แต่ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นต่างก็มีรากฐานมาจากทฤษฎีสังคมการเมืองแนวชุมชนนิยม (communitarianism) ที่มองสังคมยุคใหม่ในแง่ลบ เพราะเห็นว่าเป็นที่มาของปัญหาต่างๆ มากมายที่ยึดโยงอยู่กับบทบาทรัฐและระบบกลไกตลาดแบบทุนนิยม ตั้งแต่การแตกสลายของสังคมออกเป็นส่วนตัวเป็นส่วนตัว ปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิต ปัญหาความไม่เท่าเทียมและไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนปัญหาการกดขี่เอารัดเอาเปรียบกันและกันระหว่างกลุ่มชนต่างๆ จึงหันกลับมาพึ่งชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาดังกล่าวมากกว่าจะแสวงหาหลักการหรือเครื่องมือใดๆ ที่มาพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ตามแนวทางของทุนนิยมและเสรีนิยม

อย่างไรก็ตามเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า การใช้ปรัชญาการศึกษาสำหรับท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการช่วงชิงพื้นที่การจัดการศึกษาในวิถีชุมชนดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ในเบื้องต้น อนึ่ง การจัดการศึกษาที่ประสบผลสำเร็จจึงน่าจะมีคุณลักษณะสำคัญที่แสดงถึง “ศักยภาพของชุมชน” “ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน” “บทเรียนภาคปฏิบัติชุมชนเข้มแข็ง” “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท” “สิทธิชุมชน” ฯลฯ คุณลักษณะเหล่านี้สามารถนำมาพิจารณาอย่างวิพากษ์วิจารณ์ได้น้อย 2 ประการ กล่าวคือ ข้อแรก ความเข้มแข็งของชุมชนนั้น จริงๆ แล้วคืออะไรกันแน่ ชุมชนท้องถิ่นรับรู้และให้ความหมายกับความเข้มแข็งอย่างไร ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจริงๆ ในชุมชนท้องถิ่นหรือเป็นเพียงอุดมคติ มายาคติ หรือทฤษฎีที่ติดตัวนักวิชาการ นักการ

ศึกษา นักพัฒนาชุมชน และเมื่อลงไปศึกษาชุมชนท้องถิ่นจึงทำให้เห็นภาพชุมชนที่เข้มแข็งเป็นไปตามกรอบแนวคิดทฤษฎีหรืออุดมคติของตนมากกว่าที่จะสะท้อนโลกทัศน์ของชาวบ้านอย่างแท้จริง ใช่หรือไม่ ข้อที่สอง ที่กล่าวว่า การสร้างมิติใหม่ของการความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกับคนในชนบท รวมถึงระบบการผลิตรูปแบบใหม่ให้กับคนในชนบทและพลิกฟื้นการดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นมีนัยสำคัญที่แสดงว่า ชุมชนท้องถิ่นในชนบทมีความล้าหลัง อ่อนแอ และมีปัญหาในตัวเองจึงต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็ง เมื่อพิจารณาอย่างลุ่มลึกแล้วสิ่งที่เรียกว่า ความอ่อนแอ และความเข้มแข็งนั้น แท้จริงแล้วคือการช่วงชิงการนำในการกำหนดความหมายให้กับสิ่งเหล่านี้ ระหว่างรัฐส่วนกลางกับกลุ่มผู้สนับสนุนความเป็นท้องถิ่นหรือความเป็นชุมชนหรือไม่ และในกระบวนการนี้กลุ่มผู้สนับสนุนความเป็นท้องถิ่นหรือความเป็นชุมชนก็กำลังกระทำเช่นที่รัฐไทยได้เคยกระทำมาแล้วนั่นคือ การประทับตราบาปให้กับชุมชนท้องถิ่นที่ “อ่อนแอ” และยกย่องชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับการขนานนามว่าเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” หรือไม่

ประเด็นเชิงวิพากษ์ที่กล่าวถึงทั้ง 2 ประการ แม้จะไม่สามารถให้คำตอบได้จากกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดการศึกษาในวิถีชุมชน แต่อย่างน้อยก็ได้สร้างความตระหนักรู้และวิธีคิดเชิงวิพากษ์ขึ้นมาว่าในกระบวนการแสวงหาองค์ความรู้ท้องถิ่นและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีเป้าหมายเพื่อการสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งกำลังอยู่ในความสนใจของแวดวงวิชาการในปัจจุบันนั้น การระมัดระวังมิให้ภาพชุมชนเข้มแข็งตามที่ได้นำเสนอมาตั้งแต่ตอนต้นของบทความฉบับนี้กลายเป็นภาพที่แข็งตัว หยุดนิ่ง และจำเป็นต้องเป็นเช่นนั้น น่าจะเป็นสิ่งที่สำคัญมากเป็นอันดับต้นๆ ของความพยายามที่จะสะท้อนความเป็นท้องถิ่นรวมถึงโลกทัศน์ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง (Jeeradachakul, 2007) และจะทำได้เพียงใด ด้วยวิธีการอย่างไรผ่านพื้นที่ทางหลักสูตรและการจัดการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นนั้นเป็นประเด็นที่มีความท้าทายอย่างยิ่ง

บทส่งท้าย

สำหรับบทความในตอนแรก ผู้เขียนมุ่งทำความเข้าใจความเป็นการเมืองเชิงวัฒนธรรมในหลักสูตรท้องถิ่น ทั้งยังเสนอานิยามใหม่ว่าหลักสูตรท้องถิ่นเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีได้เน้นแต่ท้องถิ่นของตนเป็นศูนย์กลางเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับบริบททาง

สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และประวัติศาสตร์ในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ชาติ และโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ดังนั้นการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางกายภาพ (geographical space) หรือ “หน่วย” สำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นขอบเขตที่ตายตัวในความหมายที่ว่า มีขอบเขตของเส้นแบ่งทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน กับพื้นที่ทางการเมือง (political space) ซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการและควบคุมการจัดการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทางการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นนั้น มีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะในพื้นที่ทางกายภาพตามขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของตำบล อำเภอ และจังหวัดในปัจจุบัน และจำกัดเฉพาะเนื้อหาสาระเกี่ยวกับอาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นเป็นหลัก ในขณะที่พื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรม (social and cultural space) มีลักษณะเลื่อนไหลและไร้พรมแดน เป็นวิถีชีวิตและปฏิบัติการของผู้คนหรือชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นซึ่งก้าวข้ามเส้นแบ่งพรมแดนทางด้านกายภาพและการเมืองของหลักสูตรท้องถิ่นและวาทกรรมการศึกษาในวิถีชุมชนท้องถิ่นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ในกรณีของการกำหนดกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่น หรือสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น โดยรัฐบาลได้ประกาศลงไปในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ผ่านหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยให้ (การกระจาย) อำนาจแก่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทางการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นในการทำหน้าที่พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างอิสระและควบคุมดูแลการจัดการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียนที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น จึงกล่าวได้ว่ารัฐมีได้อำนาจเบ็ดเสร็จที่สามารถควบคุมผู้คนและปฏิบัติการทางการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นของชาวบ้านที่เลื่อนไหลและก้าวข้ามเส้นแบ่งพรมแดนของพื้นที่หลักสูตรท้องถิ่นอยู่เสมอ

ผู้เขียนจะนำเสนอแนวทางการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้กรอบแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ในบทความตอนต่อไป จุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดของบทความตอนต่อไป คือ การเสนอกระบวนทัศน์ด้านหลักสูตรเชิงวิพากษ์อันมีที่มาจากตำแหน่งแห่งที่ (positionality) และอัตวิสัย (subjectivity) ของผู้เขียนในฐานะนักวิชาการด้านหลักสูตรเชิงวิพากษ์ ประเด็นที่ผู้เขียนนำเสนอจะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการด้านครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์โดยทั่วไป และสำหรับนักวิชาการด้านหลักสูตรและการสอน และครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นโดยเฉพาะ เพื่อที่จะนำไป

ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีฐานมาจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในชุมชนท้องถิ่นร่วมกันแลกเปลี่ยนมวลประสบการณ์ผ่านการสะท้อนคิดเชิงวิพากษ์ควบคู่กับการปฏิบัติจริงต่อไป

Bibliography

Berry, W. (2001). **The unsettling of America. The art of the commonplace:**

The agrarian essays of Wendell Berry. Washington, DC: Shoemaker and Hoard.

Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, Ministry of Education. (2010). **Technical terms on curriculum: the basic education core curriculum B.E. 2551.** Bangkok: the agricultural co-operative federation of Thailand, LTD.

Charoensin-o-larn, C. (1999). **Development discourse: Power, knowledge, truth, identity and the otherness.** Bangkok: Vibhasa.

Chuyen, Y. (2008). **The half century of the inquiries and pathways for the future of Thai local history.** Bangkok: Thailand Research Funds (TRF).

Department of Education, Ministry of Education. (1999). **The development of social studies syllabus in accordance with the local contexts in the secondary education curriculum revised edition B.E. 1990.** Bangkok: the curriculum development center.

Department of Education, Ministry of Education. (2000). **Local contexts and curriculum development.** Bangkok: the curriculum development center.

Fawcett, L., Bell, A.C., & Russell, C.L. (2002). Guiding our environmental praxis: **Teaching for social and environmental justice. In Teaching sustainability at universities: Towards curriculum greening.** New York: Peter Lang.

- Foucault, M. (1972). **The archeology of knowledge**. New York, NY: Pantheon.
- Gaudelli, W. (2008). **World class: Teaching and learning in global times**. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gruenewald, D.A. and Smith, G.A. (2008). **Place-based education in the global age**. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Jatuporn, O. & Wattanatorn, A. (2014). Paradigm and ideologies in curriculum development: From scientific management to emancipatory paradigm. **Journal of education studies, Chulalongkorn University**, 42(3), 160-174.
- Jatuporn, O. & Wattanatorn, A. (2014). Local curriculum: A discourse on curriculum and trends in curriculum research from critical and postmodern perspectives. **Journal of education, Naresuan University**, 16(3), 200-213.
- Jeeradechakul, P. (2007). The trajectories of the community construction in Thai society. **The grounded theory on the community construction**. Bangkok: Thailand Research Funds (TRF).
- Kanjanaphan, A. (1996). Thai society in the thoughts and imaginations of Chattip Natsupa's writings. **The project on Thai society in the imaginations of senior intellectuals**. Bangkok: Thailand Research Funds (TRF).
- Kittiarsa, P. (2003). **Localism**. Bangkok: In-som funds for the anthropological research.
- McInerney, P., Smyth, J., and Down, B. (2011). "Coming to a place near you?" The politics and possibilities of critical pedagogy of place-based education. **Asia-Pacific journal of teacher education**, 39(1), pp. 3-16.
- Muensaen, T. & Nawarat, N. (2017). Saw vocal tradition in local schooling:

The contestation between official knowledge and localized knowledge. **The collected essays on old Lanna and new Lanna: The revisited and challenges of Lanna studies toward new decades.** Chiangmai: The 13th International Conference on Thai Studies, July 15-18, 2017.

Nakornthap et al. (2008). **Education in the community: the synthesis of experiences in the research projects on education and community.** Bangkok: Thailand Research Funds (TRF).

Pinar, W.F. (1995). **Understanding curriculum: An introduction to the study of historical and Contemporary curriculum discourses.** New York, NY: Lang.

Pinar, W.F., et al. (2006). **Understanding curriculum: An introduction to the study of historical and contemporary curriculum discourse.** New York: Peter Lang.

Promata, S. & Khamawattana, P. (2016) Synthesis of thesis on local curriculum development in Thailand. **Journal of education studies, Chulalongkorn University**, 44(2), 183-201.

Rakyutidharm, A. (2011). Mainstream alternative development. **Journal of sociology and anthropology**, 30(2), 13-43.

Sattayanurak, A. (2005). **History for community: New directions of local history education.** Bangkok: Thailand Research Funds.

Sattayanurak, A. (2016). **Opening eyes and mouth from farmers to entrepreneurs.** Bangkok: Matichon.

Sterling, S. (1996). Education in change. **Education for sustainability.** London: Earthscan.

Thongthew, S. (2002). **Principle and guideline for school-based curriculum development: A case study of science subject in primary education level.** Bangkok: Textbook and academic document center, faculty of education, Chulalongkorn University.

ขอบคุณภาพจาก : <https://bit.ly/2UrdL52>

ข้อสังเกตว่าด้วยประวัติศาสตร์สังคม ของหลักบ้านหลักเมืองในชุมชนลุ่มน้ำโขง¹

Social History of Village and City Pillars
in Communities of Mekong River Basin

ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี²

Narongrit Sumalee

E-mail: Narongsumalee123@gmail.com

สวรรณค์ ตั้งตรงลธิทิกุล³

Sawan Tangtronglathikul

จุฑามาศ ประมูลมาก⁴

Juthamas Pramoonmak

เนตรชนก สุนา⁵

Netchanok Suna

Received: December 17, 2017

Revised: January 23, 2019

Accepted: February 22, 2019

¹ This article is a part of a research on “Thai-Lao City Pillar in Khong Basin: The Provincial Part of Art & Culture Landmark in Vieng Tiane and Nong Kai” (fiscal year 2017) which supported by the Department of Cultural Promotion, Ministry of Culture.

² Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Liberal Arts and Sciences, Nakhon Phanom University.

³ Lecturer, College of Fine Arts, Bunditpatanasilpa Institute, Ministry of Culture.

⁴ Independent scholars.

⁵ Social Welfare Officer, Practitioner Level, The Bangkok Health Office.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นความพยายามในการตั้งข้อสังเกตต่อการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อหลักบ้านหลักเมืองและความเชื่ออื่นที่เกี่ยวข้อง โดยพยายามที่จะอธิบายเชิงสำรวจอย่างกว้าง ๆ ถึงกระบวนการคลี่คลายความหมายและความสำคัญของหลักบ้านหลักเมืองสองฝั่งโขง ซึ่งด้านหนึ่งคือความพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นถึงภาพพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำโขงผ่านความเชื่อหลักบ้านหลักเมืองตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2500-ปัจจุบัน (พ.ศ.2561) ทั้งนี้โดยได้เลือกหยิบยกบางประเด็นขึ้นมานำเสนอ ประกอบด้วย 1) “การรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมือง” โดยเฉพาะประเด็นความเชื่อที่ว่ามีการฝังคนทั้งเป็นไว้ข้างใต้เสาหลักเมือง ทั้งยังถูกผลิตซ้ำในสื่อสมัยใหม่ด้วยนั้น พบว่าไม่ปรากฏมีหลักฐานใดรองรับความเชื่อดังกล่าวเลย 2) “หลักบ้านหลักเมืองกับการสร้างสำนึกชุมชนของหมู่บ้านในยุคสงครามเย็น” พบว่าชุมชนที่เพิ่งก่อตั้งใหม่ในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ส่วนหนึ่งตั้งขึ้นตามนโยบายป้องปรามของรัฐไทยเพื่อสกัดกั้นการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังนั้น การตั้งหลักบ้านจึงทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์กลางของทางจิตวิญญาณ สร้างสำนึกความเป็นชุมชนและยืนยันการมีตัวตนเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านใหม่เหล่านี้ 3) “หลักบ้านหลักเมืองกับการขับไล่ผีปู้ตาและการผลิตซ้ำทางวิชาการ” ทั้งนี้ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 มีการผลิตซ้ำองค์ความรู้ทางวิชาการว่าผีปู้ตามีบทบาทในการจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านชนบทอีสานโดยไม่พิจารณาบริบทและมิติเวลา ดังนั้น เมื่อมีการขับไล่ผีปู้ตาออกจากหมู่บ้าน กลับไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์นั้นได้ 4) “หลักบ้านหลักเมืองกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของพุทธศาสนาและรัฐ” พบว่าปฏิบัติการขับไล่ผีปู้ตาออกจากชุมชนหมู่บ้านตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ได้อาศัยพระสงฆ์ (ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย) เป็นผู้ดำเนินการหลัก โดยสร้างหลักบ้านขึ้นมาแทนและให้ความหมายใหม่ว่าหลักบ้านไม่ใช่ผีแต่เป็นหลักพระธรรมซึ่งมีความบริสุทธิ์และเหนือกว่าผี นอกจากนี้ กรณีการตั้งหลักเมืองแห่งใหม่ของเมืองเวียงจันทน์นับเป็นตัวอย่างของการสร้างหลักเมืองเพื่อผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐบาลชาติ โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต ของชาติลาวเข้าด้วยกัน

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์สังคม, หลักบ้านหลักเมือง, ชุมชนลุ่มน้ำโขง

Abstract

This article is an attempt to raise notices on the change of believe of village-city pillars and other related beliefs. In this article it is intended to draw much of significances of the village and city pillars of communities in Mekong river basin. On the other hand, an attempt is made to reflect the figures regarding the development and transformation of local communities of the Mekong river basin through believe of Village and City Pillars since 1960s up to present day (2018). These raised notions are presented as following: 1) the notion on the perceptions and beliefs about the village - city pillars; especially, It is widely believed that under the city pillars lie the bones of people who were sacrificed to become guardian spirits of the town. Interestingly, this belief is also reproduced through modern media. However, there are not concrete evidences which can support this belief. 2) the notion on village - city pillars and sense of community of the newly born villages in the Cold War period since 1970s-1980; it can be said that these communities formed as a part of the policy of Thai state to resist the spread of communism. So, these formed village pillars could serve of new villages as spiritual centrals, a created sense of community and confirmation of the spatial identity. 3) The notion on village - city pillars and eviction of guardian spirits and academic controversy; since 1980s, there has been a reproduction of the academic knowledge that “Phi Pu Ta” or guardian spirits play an important role in the social organization of the Issan rural villages without considering conditions of context and time, so it cannot be explained why the guardian spirits are excluded from the villages. 4) The notion on village-city pillars and the reproduction of the ideologies of Buddhism and the state; It was found that since the 1960s, Buddhist monks (Dhammayutika Nikaya) played the main roles in holy practices to exclude guardian spirits from the villages. The new meaning was encoded instead as Dhamma (Buddhist) pillar which is purer than ghost and being dominant over general village

pillar. Interestingly, the new city pillar of Vientiane is a case study of reproduction of ideology of nation state by linking the past - present - future of Laos together.

Keywords: Social History, Village and City Pillar, Communities of Mekong River Basin

บทนำ

ความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมืองปรากฏชัดเจนในฮีตสิบสองซึ่งเป็นแบบแผนจารีตปฏิบัติในรอบหนึ่งปีหรือสิบสองเดือนของคนไทยอีสานและคนลาวที่ได้ยึดถือประเพณีจนเป็นธรรมเนียมประเพณีสืบต่อกันมา ทั้งนี้หากพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะเห็นว่าฮีตสิบสองเป็นภาพสะท้อนของการผสมกลมกลืน (assimilation) ระหว่างความเชื่อพื้นถิ่นเดิมเกี่ยวกับพิธีกรรมทางการเกษตรโดยเฉพาะวัฒนธรรมข้าวและความเชื่อผีหรือวิญญาณนิยม (animism) ของผู้คนในอุษาคเนย์เข้ากับความเชื่อใหม่ของอารยธรรมอินเดียคือพุทธศาสนาและพราหมณ์ เช่น เดือนเจียงให้เลี้ยงผีผด ผีหม่อ ผีฟ้า ผีแถน และนิมนต์พระสงฆ์เข้าปริวาสกรรม เดือนเก้าให้ทำบุญเข้าประดับดินอุทิศให้ญาติพี่น้อง ปู่ย่า ตายายผู้ล่วงลับ รวมทั้งเป็นทานแด่เปรตผีผู้วิโยคทั้งหลาย และถวายทานพระสงฆ์ เดือนสิบทำบุญข้าวสากเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายและฝูงเปรตทั้งหลายคล้ายบุญข้าวประดับดิน โดยเฉพาะบุญข้าชะในเดือนเจ็ดซึ่งกำหนดให้มีการแข่งสรวงผีป่วน หลักบ้าน หลักเมืองในชุมชน “ฮีตหนึ่งนั้น พอเมื่อเดือนเจ็ดแล้ว จงพากันบูชาราช ผุ่งหมู่เทพเหล่านั้นบูชาทั่วส่วย ตลอดไปฮอดอ้ายอาฮักใหญ่เป็นหลักทั้งหลักเมืองสู่หนบูชาเจ้า พากันเอาใจตั้งทำตามฮีตเก่า นิมนต์สังฆเจ้าชำระแค้นสวดมนต์ให้ผู้คนเมื่อนั้นทำกันอย่าได้ห่าง..” (Werawong, S., 1986: 20) จะเห็นว่าบุญข้าชะมีจุดประสงค์เพื่อปัดรังควานและขับไล่เสนียดจัญไร ตลอดทั้งภูตผีปีศาจ สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ให้ออกไปจากหมู่บ้าน เนื่องจากคำว่า “ข้าชะ” หมายถึง “ชำระ” ล้างให้สะอาด จึงถูกเรียกอีกชื่อว่าบุญเบิกบ้านหรือบุญบ้าน บางชุมชนยังเชื่อว่าการทำบุญบ้านจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล สามารถทำนาและปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ ได้ผลผลิตดี ซึ่งนอกจากจะทำพิธีขับไล่สิ่งชั่วร้ายแล้ว ยังมีการทำพิธีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนด้วย เช่น มเหศักดิ์หลักเมือง บือบ้าน ใจบ้าน หลักบ้าน หอบ้านหรือผีป่วน รวมทั้งนำข้าวปลาอาหารพร้อมสิ่งบูชาอื่นๆ ไปเลี้ยงผีประจำไร่นาหรือผีตาแฮกด้วย

จากข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าคติหลักบ้านหลักเมืองเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อผี พุทธ และอาจมีพราหมณ์เจือปนเข้าด้วยกัน เป็นการกำหนดเขตแดนให้พื้นที่นั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) โดยมีสภาวะของการดำรงอยู่เชิงอุดมคติที่พ้นไปจากสภาวะปกติหรือความสาธารณทั่วไป(profane) เช่น มีความน่าเกรงขามสร้างความหวาดกลัวพรันพริ้ง เป็นต้น ทั้งยังต้องการความเชื่อ ข้อปฏิบัติ และข้อห้ามร่วมด้วย (Durkheim, E., 1995: 127-140) ทั้งนี้จากร่องรอยทางโบราณคดีของเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งที่ปรากฏหลงเหลือในอีสานก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่เข้ามานั้น การกำหนดปักหลักเขตแดนอาจใช้ก้อนหินหรือแท่งหินซึ่งอาจเรียกว่าหินตั้งปักลงไป ครั้นพอความเชื่อพุทธเข้ามามีอิทธิพลจึงได้ปรับแปลงรูปทรงและสวมทับความหมายใหม่ลงให้เป็นใบเสมา (สีมา) หรือป้อมิสมแทน (Walliphodom, S., 1995: 331-433) เช่นเดียวกับหลักบ้านหลักเมืองซึ่งเป็นการกำหนดพื้นที่ของชุมชนทั้งในระดับหมู่บ้านหรือเมือง เสมือนเป็นหัวใจหรือหลักกลางอันเป็นรากฐานเป็นดังสะดือ(ป้อมิ)ของชุมชน ซึ่งหลักบ้านหลักเมืองอาจปรากฏในรูปลักษณะของเสาไม้ แท่งหินปักเป็นสัญลักษณ์หรืออาจสร้างอาคาร หอหรือตูปครอบทับอีกชั้น โดยอาจมีเสาหรือไม่มีเสายภายในอาคารนั้นก็ได้ ทั้งนี้เชื่อว่าในเสาหรือศาล/หอหลักบ้านหลักเมืองนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ โดยอาจเรียกว่า ผีปู่ตา ผีตาปู่ ผีแม่เหล็ก ผีอาฮัก (อาร์ักษ์) พระเสื้อบ้าน พระเสื้อเมือง เป็นต้น

ดังนั้น หลักบ้านหลักเมืองจึงเป็นหมุดหมายในการกำหนดความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ทว่าความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่และหลักบ้านหลักเมืองเองก็มีความเลื่อนไหลไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมของสังคมในแต่ละช่วงเวลา บทความนี้จึงมีความพยายามที่จะอธิบายการคลี่คลายความหมายและความสำคัญ (significance) ของหลักบ้านหลักเมืองซึ่งด้านหนึ่งอาจสามารถสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สังคมของผู้คนในชุมชนลุ่มน้ำโขงได้ด้วย ทั้งนี้โดยการเลือกหยิบยกบางประเด็นขึ้นมากล่าวในบทความนี้ คือ 1) การรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมือง 2) หลักบ้านหลักเมืองกับการสร้างสำนึกชุมชนของหมู่บ้านในยุคสงครามเย็น 3) หลักบ้านหลักเมืองกับการขับไล่ผีปู่ตาและการผลิตซ้ำทางวิชาการ 4) หลักบ้านหลักเมืองกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของพุทธศาสนาและรัฐ

1) การรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมือง

สังคมเก็บของป่าล่าสัตว์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ผู้คนในเอเชียอาคเนย์มีวัฒนธรรมร่วมกันประการหนึ่งคือการนับถือผีสาងเทวดา ผีบรรพบุรุษและแม่ธรณี (Yudee, C., 1986: 123) ซึ่งโลกทัศน์ดังกล่าวนี้เกิดจากเงื่อนไขที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งยังต้องพึ่งพาธรรมชาติและอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ ทำให้มีความเชื่อและการรับรู้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในฐานะเสมือนมีชีวิตจิตใจคล้ายมนุษย์ (anthropomorphized) มีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนมนุษย์ (Harper, L., 2001: 38) สามารถให้คุณให้โทษได้ จึงต้องคอยเช่นสรวงเอาใจเพื่อให้เกิดความพึงใจ ดังนั้นสันนิษฐานว่าความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมืองอาจมีพัฒนาการมาจากความเชื่อในธรรมชาติคือ การนับถือต้นไม้ใหญ่โดยเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติคอยปกป้องรักษาและควบคุมอยู่เบื้องหลัง ก่อนจะนำไปสู่การจำลองสร้างเป็นเสากลางชุมชนขึ้นมาและมีการบูชาเช่นสรวงเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน (Phongsuksawat, C., 2008:111) ซึ่งในท้องถิ่นอีสานนั้นเสาหลักบ้านมักนิยมทำด้วยไม้มงคล ประเภท ไม้พะยูน ไม้คูณ (ต้นราชพฤกษ์) ไม้ยอป่า ไม้มะขามแก่น ฯลฯ มีความสูงประมาณ 1.5–3 เมตรโดยอาจทำเป็นรูปดอกบัวหรือรูปสี่เหลี่ยมตามเอกลักษณ์และความนิยมของแต่ละท้องถิ่น (Chanapantu, J., 2018)

ดังกรณีการตั้งหลักบ้านของชุมชนไทดำ แถบสิบสองจุไทยของเวียดนาม เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานจะมีพิธีกรรม “ตอกหลักปักเสื่อ” หรือการตั้งเสาหลักบ้านขึ้นมา โดยจะถางบริเวณที่จะเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านให้โล่งเตียน แล้วนำไม้แท่งหนึ่งปักไว้ตรงกลาง จากนั้นจึงนำเสื่อที่เสมือนเป็นขวัญของตัวเองแขวนหรือพันไว้ที่เสาไม้นั้น แล้วเรียกคนในชุมชนมาทำพิธีบูชาบอกกล่าวให้ผิดินผิน้ำรับรู้ จากนั้นจึงทำ “ตาแหลว” กำหนดปักเป็นเขตพื้นหมู่บ้านเพื่อแสดงถึงการตั้งหลักแหล่งอาศัยถาวร (Janta, R., 2007: 32-47 ; Yimrewat, P., 2001 : 21) เช่นเดียวกับชุมชนในเขตแอ่งเชียงใหม่–ลำพูน ตอนบนที่เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านซึ่งสิงสถิตในเสาหลักบ้านว่า “เสื่อบ้าน” ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือ “ที่หน้าหมู่บ้าน” (ที่สาธารณะ) ทำหน้าที่เป็นหลักหมายศูนย์รวมพลังทางจิตใจของชุมชน โดยบางแห่งทำเป็น “เสาใจบ้าน” หรือเสาหลักเมือง ในกรณีที่ชุมชนพัฒนาเข้าสู่ชุมชนที่ใหญ่ขึ้น มีความเป็นรัฐแบบเจ้าฟ้าหรือพญาเจ้าเมือง โดยมี “เสื่อเมือง” คูแฉก และอาจพัฒนาไปเป็นพระธาตุหรือเจดีย์ประจำชุมชนต่อไป หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นโครงสร้างและความหมายเดียวกัน (Janta, R., 2007: 32-33)

จากที่กล่าวข้างต้นหากเปรียบเทียบร่องรอยการตั้งเสาหลักบ้านสมัยบุพกาลกับความเชื่อชาวบ้านระดับชุมชนหมู่บ้านจะเห็นว่าการตั้งเสาหลักบ้านมีความเรียบง่ายและสอดคล้องกับความเชื่อผีบรรพบุรุษ แต่ครั้งพอพัฒนาเป็นชุมชนระดับเมืองจึงทำให้การตั้งเสาหลักเมืองมีความซับซ้อนขึ้น และยิ่งภายหลังเมื่อความเชื่อพุทธศาสนาและพราหมณ์โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุที่มองว่าเป็นศูนย์กลางจักรวาลรวมทั้งคติ “ขัณณะ” ที่ปรากฏในคัมภีร์อาถรรพเวทซึ่งเชื่อว่าเป็นเสาค้ำจุนจักรวาล เป็นเสาแกนโลกที่กั้นกลางระหว่างสวรรค์และโลกไว้ เนื่องจากก่อนหน้านี้สวรรค์กับโลกมนุษย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเมื่อเกิดเสาแกนโลกหรือเสาอรุณทัยซึ่งมีสถานะเหมือนแสงอาทิตย์จึงทำให้แบ่งฟ้าและดินออกจากกัน เช่นเดียวกับความเชื่อเกี่ยวกับตำนานกำเนิดศิวิลส์ การสร้างศิวิลส์จึงหมายถึงการสร้างแกนโลก ซึ่งทำให้พระคิระถูกเรียกอีกชื่อว่า “สถานอุฏ” แปลว่าผู้มีแกนแท่งเป็นเสา (Snodgrass, A., 1984: 159-162) หรืออาจหมายถึงการตั้งมั่นหยดยืน

อนึ่ง หากเทียบเคียงแล้วมีความคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง ซึ่งเป็นบันทึกเชิงตำนานประวัติศาสตร์ (myth) ที่สร้างความชอบธรรมให้กับความเชื่อวิญญานนิยมโดยอ้างถึง ‘แกน’ หรือ “ผีฟ้า” ซึ่งมีอำนาจสูงสุดตามการจัดอำนาจของคนพื้นถิ่น โดยมีตอนหนึ่งกล่าวว่า “กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เปนดินเปนหญ้าเปนฟ้าเปนแกน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด” (Prince Damrong Rajanubhab, 1958: 134) ภายหลังมนุษย์ได้ประพาศติดต่อกันสร้างโครงกระดูกจึงบันดาลให้เกิดน้ำท่วมมนุษย์จึงต้องพาหนีพัดขึ้นไปหาแกน และแกนได้ว่ากล่าวตักเตือนว่า “...ให้ยำแกน ยำผีเจ้า(เฒ่า) ยำเจ้า (จะ)ยืนกาย สิบฟังคำกูจึงเท่าสุแล้ว...สิบยี่ จีบเฒ่า สิบยี่เจ้า บียิน สิบฟังความอายุสิบเอ็ดสองร้อยชวบ...” (Prince Damrong Rajanubhab, 1958: 135) จากนั้นแกนได้ช่วยเหลือฟื้นฟูโลกมนุษย์ และส่งขุนบรมมาปกครอง ก่อนที่จะตัดช่องทางติดต่อกันระหว่างฟ้ากับดิน “..แกนหลวงจึงให้ตัดข้อหลวงอันแรงกายหลายหลวง อันแรงเรียวนั้นเสีย แต่นั้น ผีแลคนลวด(เลย)บ่เที่ยวไปมาหากันได้หั้นแล” (Prince Damrong Rajanubhab, 1958: 150)

ประเด็นที่น่าคิดต่อคือ หลังจากนั้นได้เกิดเครือข่ายกาตเต็บโตสูงใหญ่ขึ้นไปบนฟ้าหลายโยชน์ แผ่กิ่งก้านสาขาบดบังท้องฟ้า “คอยฟ้าก็บ่เห็น หนาวเย็นจักผิงแดด ก็บ่ได้ ทั้งหลายเฮ็ดไรไถนากินก็บ่ดี” (Prince Damrong Rajanubhab, 1958: 151) เหมือนเป็นความพยายามที่จะเชื่อมโยงโลกกับสวรรค์หรือฟ้าและดินเข้าหากันอีกครั้ง

เผ่าย่อยกับเผ่าย่าจึงได้ขันอาสาไปฟันเครือเขาภาคขาดลง แต่เครือไม้นั้นใหญ่โต เมื่อขาดแล้วจึงได้ล้มลงมาทับเผ่าทั้งสองเสียชีวิตทันที ความมืดมิดได้มลายหายไป แสงสว่างได้กลับมาแยงฟ้าและดินออกจากกันอีกครั้ง ผู้คนสามารถทำมาหากินได้ตามปกติ เมื่อเผ่าย่อยเผ่าย่าเสียชีวิตจึงได้รับการนับถือให้ว่าพลี “...ปางนั้นคนทั้งหลายก็พอกพลีกรรมสองเขา...ล้วนเอาความอันนั้นเป็นนิมิตร ลวดเลยมาย่อยเป็นไวยหาร เรียกกันในกาลเมื่อจักเห็ดเวียกกก็ตักกินก็ต...” (Prince Damrong Rajanubhab, 1958: 154-155) โดยก่อนจะทำกิจการใดต้องเรียกขานบุคคลทั้งสองก่อนว่า “ไปเยอ เมื่อเยอมาเยอ” เพื่อความเป็นสิริมงคล คนลาวในปัจจุบันรับรู้ในชื่อปู่เยอย่าเยอและมีการเช่นสรวงในเทศกาลต่างๆ เช่น ในงานบุญปีใหม่ งานบุญธาตุหลวง การสรวงน้ำพระบาง เป็นต้น

คติเหล่านี้ซึ่งล้วนแต่มีความเชื่อมโยงและตั้งอยู่บนฐานคิดเดียวกัน จึงทำให้เกิดการผสมผสานกลืนกลายกันระหว่างความเชื่อพื้นถิ่นเดิมกับความเชื่อใหม่จนหลอมรวมกลายเป็นความเชื่อหลักบ้านหลักเมืองที่มีคำอธิบายและพิธีกรรมซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้หากสำรวจเอกสารเก่าจะพบว่าร่องรอยการเรียกหลักเมือง (การตั้งชุมชนระดับเมือง) ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ซึ่งล้วนแต่เป็นคำเรียกและพิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากคติความเชื่อพราหมณ์และพุทธ เช่น “ชีล้ง” หรือ “อินทชิล” ดังกรณีจารึกเมืองศรีเทพที่บันทึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ลักษณะเป็นเสากลมรูปสี่เหลี่ยมคล้ายดอกบัวตูมกว้าง 36 ซม. สูง 128 ซม. หนา 56 ซม. โดยจารึกได้สรรเสริญบุคคล ซึ่งอาจเป็นพระราชหรือเชื้อพระวงศ์ที่ปกครองเมืองศรีเทพในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 12 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้ค้นพบเมื่อคราว ไปเยือนเพชรบูรณ์ในปี พ.ศ. 2450 และทรงเชื่อว่าเป็นหลักเมือง “... ศิลจารึกพบที่เมืองศรีเทพครั้งนี้ เป็นของแปลกมาก ล้วนคล้ายตะปูหัวเห็ด ข้างปลายที่เหลี่ยมแหลมเป็นแต่ฉากโกลน สำหรับฝังดิน ขัดเกลี้ยงแต่ที่หัวเห็ดจารึกอักษรไว้ที่นั่นเป็นอักษรคุณธขึ้นก่อนหนังสือขอม แต่ตรงที่จารึกแตกชำรุดเสียมาก ได้เอาศิลานี้ลงมากรุงเทพฯ ให้อ่านดู เป็นภาษาสันสกฤตมีคำว่า “ชีล้ง” ซึ่งแปลว่า “หลัก” จึงเข้าใจว่าศิลานี้ คือหลักเมืองศรีเทพแบบโบราณ เขาทำเป็นรูปตะปูตอกลงไว้ในแผ่นดิน ประสงค์ว่าให้นั่นคง ...” (Damrongrajanuphap, 1958: 20) ทั้งนี้คำว่า “ชิล” หรือ “ชีล้ง” ที่แปลว่า “หลัก” นั้น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ชินัง” หรือ “อินทชิล” ในภาษามคร (Krasasintu, C., 1982: 2)

เช่นเดียวกับตำนานสุวรรณคำแดงที่กล่าวถึงพระอินทร์ประทานเสาอินทขิลให้ชาวละว้าทั้ง 9 ตระกูลแห่งเมืองนพบุรี (Public Relation Office, Chiang Mai, 2017, 9 December) ซึ่งเสาอินทขิลนี้ได้รับการสืบทอดต่อมาเป็นเสาหลักเมือง/เสาอินทขิลเมืองเชียงใหม่จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ในปัจจุบันชาวละว้าเองก็ยังคงสืบสานความเชื่อเกี่ยวกับ “เสาสะกาง” ซึ่งเป็นเสาที่ตั้งกลางหมู่บ้านเพื่อเป็นสถิตของ “ผีหลวง” หรือผีคุ้มครองระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีอำนาจมากกว่าผีบรรพบุรุษหรือ “ผีละมาง” ของแต่ละครัวเรือน โดยมีการเซ่นบวงสรวงด้วยวัวและควายทุก 4-5 ปี (Jirattikorn, A., 1996: 134-135) นอกจากนี้ยังปรากฏในพงศาวดารโยนกว่าด้วยการสร้างเมืองหิรัญนครเงินยางของพระยาลาวเคือง โดยเรียกว่า “ตั้งหลักอินทขิล ผังคิลจารึก” (Praya Pracha Kijkornrajak, 1973: 230) และการสร้างเมืองเชียงใหม่ของพระยาเมงราย โดยเรียกว่า “พิธีกลบบาตรผังนิมิตหลักเมือง” (Praya Pracha Kijkornrajak, 1973: 271) รวมทั้งกล่าวถึงการสร้างเมืองเชียงแสนของของเจ้าแสนภู โดยเรียกว่า “พิธีกลบบาตรผังหลักเมือง” (Praya Pracha Kijkornrajak, 1973: 284)

ส่วนในกรณีทางฝั่งลาวนั้น พงศาวดารลาวได้กล่าวถึงการตั้งเมืองเชียงตุงเชียงทองโดยฤษีสองพี่น้องซึ่งได้ “ตั้งเสาหลักขึ้นชื่อว่าหลักหมั่น” (Dhammawatra, J., 1987: 1) แต่ในพงศาวดารล้านช้างกล่าวว่า “ตั้งเสาอินทขิล คือว่าหลักหมั่นไว้” (Prince Damrong Rajanubhab, 1958: 1) จำนวนสามเสาตั้งกระจายไปยังสามทิศ (ทิศตะวันออก วัดวิชลและสบห้วยโสม) ซึ่งเข้าใจว่าการวางตำแหน่งผังเสานั้นมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม/ทิศทาง คล้ายรูปทรง “(กระ)หงหน้าวัว” (ซึ่งมักใช้ในพิธีสะเดาะเคราะห์ แก้อาถรรพณ์) ซึ่งคล้ายคลึงกับตำแหน่งการฝังกลุ่มเสาหิน 473 หลักสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชที่พบในเวียงจันทน์หลังจากย้ายเมืองหลวงมาจากหลวงพระบางและเชื่อว่าเป็นเสาหลักเมืองเวียงจันทน์

อนึ่ง ยังมีข้อสังเกตเกี่ยวกับการรับรู้และความเชื่อที่ว่ามีการฝังคนทั้งเป็นไว้ข้างใต้หลักเมืองหรือใต้ปราสาท ประตุมืองซึ่งปรากฏแพร่กระจายทั้งในลาว มอญ พม่า และไทย โดยเฉพาะในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่มีความนิยมสร้างเสาหลักเมืองในพระราชอาณาจักร ซึ่งความเชื่อนี้ยังถูกผลิตซ้ำในสื่อสมัยใหม่ด้วย เช่น ละครไทยปัจจุบัน ทั้งนี้ในหนังสือประวัติจังหวัดภูเก็ตฉบับฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อ พ.ศ. 2500 ได้มีการอ้างว่า “พระยาถลาง (ทองพูน) ได้จัดหาสถานที่เพื่อสร้างเมืองใหม่ขึ้นจึงได้ประกอบพิธีกรรมขึ้นเพื่อฝังหลักเมือง โดยนิมนต์พระภิกษุสงฆ์รวม 32 รูป เจริญพระพุทธมนต์

อยู่ 7 วัน 7 คืน แล้วจึงให้อำเภอนายปาวร้องหาตัวผู้ที่จะเป็นแม่หลักเมืองในที่สุดจึง
ไปได้ผู้หญิงชื่อนางนาค ท้องแก่ประมาณ 8 เดือนแล้ว นางนาคได้ขานตอบขึ้น 3 ครั้ง
แล้วได้เดินตามผู้ประกาศไป ขณะนั้นเป็นเวลาพลบค่ำแล้ว เมื่อไปถึงหลุมที่จะฝัง
หลักเมือง นางนาก็กระโดดลงไปในหลุมนั้นทันทีฝ่าหลุมก็เลื่อนปิด เจ้าพนักงานก็กลบ
หลุมฝังหลัก เป็นอันเสร็จพิธีการฝังหลักเมือง" (Painoi, S., 2000: 121) ซึ่งโครงเรื่อง
แบบนี้จะนำมาจากเรื่อง "ราชาธิราช" ซึ่งกล่าวว่ามะกะโทหรือพระเจ้าฟ้ารั่วได้สร้าง
ปราสาทขึ้น จึงได้ทำพิธีฝังเสาปราสาทความว่า "ในฤกษ์นั้นว่าจะมีหญิงครรภ์แปดเดือน
เดินมาเป็นนิมิตได้ฤกษ์เอาเสาหลุม...ก็พร้อมกันคอยท่าฤกษ์และนิมิต ถึงฤกษ์เวลา
กลางวัน พอหญิงมีครรภ์คนหนึ่งเดินมาริมหลุม คนทั้งปวงพร้อมกันว่าได้ฤกษ์แล้ว ก็
ฝังหลักหญิงนั้นลงในหลุม จึงยกเสาปราสาทนั้นลงในหลุม" (Praya Prakang, 1972:22)

เช่นเดียวกับตำนานการตั้งหลักเมืองที่วัดสี่เมือง เวียงจันทน์ สปป.ลาว
ซึ่งเชื่อว่าน่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดตั้งที่กล่าวข้างต้น โดยที่เล่าสืบต่อกันมาว่า
ท้าวตะละทะซึ่งเป็นลูกของตะปาละมีสวนผู้เป็นลูกหลานของพรมที่ลงมากินจวนดิน
แล้วเกิดกิเลสตันหากลับภูมิดิเมมิได้ โดยนาคได้อัญเชิญท้าวตะละทะมาที่ดอนจันทน์
เพื่อสร้างบ้านเมือง แต่ก่อนจะสร้างเมืองได้ทำการหลักเมืองก่อนโดยขุดหลุมลึก 4 เมตร
กว้าง 4 เมตร แล้วเห็นว่าควรมี "เจ้าบ้านเจ้าเมือง" มาเป็นหลักบ้านหลักเมือง จึงส่ง
คนประกาศหา ระหว่างนั้นที่บ้านโชคใหญ่มีสตรีนางหนึ่งชื่อแม่สีตั้งครรภ์แก่อยู่ ครั้น
ได้ยินข่าวตกลงใจจะเป็นเจ้าบ้านเจ้าเมืองจึงเดินจากบ้านโชค (บ้างว่าขี่ม้ามา) พอมาถึง
ได้เจรจาแจ้งความยินยอมกับท้าวตะละทะแล้วจึงกระโดดลงในหลุมที่ขุดไว้เสียชีวิต จาก
นั้นท้าวตะละทะจึงให้ปล่อยหินลงไป "..ท้าวตะละทะก็เห็นว่าสอดคล้องเหมาะสมเห็น
ฤกษ์งามยามดีแล้วเลยเอาหินอัดลงคาถาพุทธะสัง มังคะลัง โลกเก ให้หลักเมืองอันนี้เป็น
คู่กับพระศาสนาและพื้นแผ่นดินของคนลาว..." (Ogad, S., Interviewed on 14 July,
2017) จากนั้นจึงกำหนดผู้คนทำหน้าที่ดูแลรักษาหลักเมืองคือ บ้านสี่เมือง บ้านเก้ายอด
บ้านเพี้ยวัด และบ้านหนองจันทน์ จากนั้นในสมัยพระโพธิ์สาลราชจึงได้มาทรงสร้างวัด
สี่เมืองขึ้นมา โดยถือเอาชื่อแม่สีเป็นเหตุ ปัจจุบันทุกปีในช่วง 10 ค่ำเดือน 12 ก่อนจะ
มีบุญมัสการที่พระธาตุหลวงในช่วง 14 ค่ำเดือน 12 นั้น ชาวเวียงจันทน์จะต้องทำพิธี
ที่วัดสี่เมืองเสียก่อน

หากแต่สุจิตต์ วงษ์เทศ (Wongtes, S., 2018) เสนอว่าวัดสี่เมืองตั้งอยู่บน
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เดิมของชุมชนก่อนรับอารยธรรมอินเดีย (พุทธและพราหมณ์) เป็น

ศูนย์กลางของชุมชนและสถานที่ทำพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์สืบเนื่องหลายพันปีมาแล้ว โดย
แบ่งหินสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ที่ตั้งในโบสถ์นั้นคือหลักหินตั้งในความเชื่อผี โดยมีหมอผี
หัวหน้าพิธีกรรมเป็นผู้หญิง ซึ่ง “แม่สี่” คือ “นางนาค” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์คติการนับถือ
ผีบรรพชนเพศหญิง โดยคำว่า “สี่” กร่อนจากคำเขมรว่า “สรี” (สะ-เรีย) มาจากคำว่า
“สตรี” คือ ผู้หญิง (แต่มักเข้าใจคลาดเคลื่อนและเขียนอย่างสันสกฤตว่า “ศรี”) เพราะ
เพศหญิงเป็นผู้ให้กำเนิด จึงเป็นสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ ความงอกงาม ต่อมาเมื่อ
พุทธศาสนาเข้ามาราวหลัง พ.ศ. 1700 จึงสร้างศาสนสถานทับลงไปบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
เดิม ดังปรากฏว่าหลังโบสถ์วัดสี่เมืองมีซากปราสาทศิลาแลง (กู) สถาปัตยกรรมแบบชย
วรมันที่ 7 ภายหลังจึงมีการสร้างโบสถ์คร่อมลงบนพื้นที่ตั้งหิน ก่อนจะมีการสร้าง
พระพุทธรูปประธานไว้ด้านหน้าหินตั้ง

อย่างไรก็ตาม ในตำราพระราชพิธีฝังหลุมพระนครหรือตำราพระราชพิธีนคร
ฐานฉบับโบราณซึ่งมีต้นกำเนิดจากเขมร ได้พรรณนาพิธีการตั้งแต่ต้นจนสุดท้ายอย่าง
ละเอียดพิสดารกลับไม่ปรากฏมีตอนใดกล่าวถึงคนชื่อ อิน จัน มั่น คง หรือคนมีทอง
หรือฝังคนเหล่านี้ลงกันหลุมเลย มีแต่ให้เอาดินจากทิศทั้ง 4 มาปั้นเทาลมละตุ้ม สมมุติ
ว่าเป็นธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม มีคนถือก้อนดินคนละก้อน ยืนปากหลุมทั้ง 4 ทิศ เมื่อทำพิธี
มีใครผู้ใหญ่ถามถึงก้อนดินแต่ละก้อนนั้นก็มีคนประการใด ผู้ที่ถือก้อนดินจึงตอบไปตาม
ลำดับ เมื่อครบแล้วจึงทิ้งก้อนดินนั้นลงในหลุม แล้วเชิญแผ่นศิลาขึ้นตั้งลงในหลุม และ
เชิญหลักตั้งบนแผ่นศิลานั้น จบด้วยอัญเชิญเทวดาเข้าประจำรักษาลักษณะพระนคร
(Painoi, S., 2000: 121) เหตุนี้จึงเป็นไปได้ว่าพิธีนี้คงเป็นต้นเค้าที่ได้พัฒนามาสู่ความ
นิยมของคติการฝังลูกนิมิตหรือดวงชะตาเมือง/อาคาร ไว้ที่กันหลุมของศาสนสถานใน
พุทธศาสนาเช่นปัจจุบัน

ดังนั้น จึงอาจตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นได้ว่ากำเนิดหลักบ้านหลักเมืองสองฝั่งโขง
นั้น มีพัฒนาการมาจากความเชื่อวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในแถบ
นี้ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยเชื่อว่าเบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆมีอำนาจ
เหนือธรรมชาติคอยควบคุมอยู่และสามารถให้คุณให้โทษได้ จึงต้องมีการเซ่นบวงสรวง
เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ เช่น การนับถือต้นไม้ใหญ่ ซึ่งคติในการตั้งหลักบ้านหลักเมือง
อาจพัฒนามาจากความเชื่อและความกลัวดังกล่าว โดยมีการตั้งเสากลางชุมชนขึ้นมา
ซึ่งอาจจะเป็นเสาไม้หรือแท่งหินปักเป็นสัญลักษณ์หลักหมายเพื่อกำหนดเขตแดนในการ
ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย รวมทั้งเป็นการกำหนดให้พื้นที่นั้นมีความศักดิ์สิทธิ์และมีการเซ่น

สรวงบูชา ครั้นภายหลังเมื่อความเชื่อพุทธศาสนาและพราหมณ์ฮินดูแพร่เข้ามา โดยเฉพาะคติเขาพระสุเมรุที่เชื่อว่าเป็นศูนย์กลางจักรวาล จึงก่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างความเชื่อเดิมกับความเชื่อใหม่และนำไปสู่การสร้างความหมายและพิธีกรรมต่อเสาหลักบ้าน-หลักเมืองที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในส่วนของการสังเกตเกี่ยวกับการรับรู้และความเชื่อที่ว่าการฝังคนทั้งเป็นไว้ข้างใต้หลักเมืองหรือใต้ปราสาทประตุมืองซึ่งปรากฏแพร่กระจายทั้งในลาว มอญ พม่าและไทย ดังได้หยิบกรณีการตั้งหลักเมืองภูเก็ตที่มีโครงเรื่องเหมือนกับวรรณกรรมราชาธิราช เช่นเดียวกับกรณีตำนานการตั้งหลักเมืองที่วัดสี่เมือง เวียงจันทน์ สปป.ลาวที่มีเค้าโครงคล้ายๆกัน ทั้งยังถูกผลิตซ้ำในสื่อสมัยใหม่ของไทยด้วยนั้น อย่างไรก็ตาม ในตำราพระราชพิธีฝังหลุมพระนครหรือตำราพระราชพิธีนครฐานฉบับโบราณของเขมรซึ่งมีความเก่าแก่และมีอิทธิพลต่ออยุธยาและอาณาจักรใกล้เคียงนั้น กลับไม่ปรากฏมีการกล่าวถึงเรื่องดังกล่าวเลย

ภาพที่ 1 ศาลแม่ย่าสี่เมือง ที่วัดบ้านโซคใหญ่ เมืองไชยเชษฐา เวียงจันทน์ สปป.ลาว
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี

2) หลักบ้านหลักเมืองกับการสร้างสำนึกชุมชนของหมู่บ้านในยุคสงครามเย็น

ชุมชนอีสานโดยทั่วไปเมื่อแรกตั้งชุมชนจะนิยมตั้งเสาหลักบ้าน หรืออาจจะสร้างเป็นตัวตูป หอหรือศาลแล้วเรียกว่า “หอหลักบ้านหรือหอบ้าน” โดยไม่มีหลักบ้านอยู่ข้างในก็ได้ หรืออาจตั้งเป็น “ศาลปู่ตา” ในฐานะผีประจำหมู่บ้านเพราะทำหน้าที่คล้ายกับหลักบ้านในแง่การปกป้องคุ้มครอง เป็นหลักกลางยึดเหนี่ยวสำนึกความเป็น

ชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนั้น การตั้งหลักบ้าน/ศาลปู้ตาส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นเมื่อตกลงจะตั้งหลักปักฐานอยู่อาศัยถาวรเป็นชุมชนต่อไป ซึ่งหมายความว่าเกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชน ทว่ากลับมีข้อน่าสังเกตว่าในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ลงมา ปรากฏมีชุมชนในอีสานหลายแห่งที่ได้ตั้งหลักบ้านขึ้นภายหลังการตั้งชุมชน ทั้งยังทำเป็นรูปทรง “เสา” (ไม้/ปูน) ด้วย ซึ่งไม่ค่อยปรากฏในชุมชนที่ตั้งก่อนหน้านั้น ส่วนใหญ่นิยมตั้งเป็นศาล/หอนามากกว่า ซึ่งการตั้งหลักบ้านเป็น “เสา” นี้อาจแบ่งเป็น 2 กรณี คือ

1) เป็นชุมชนเก่าแล้วมาตั้งหลักบ้านขึ้นทีหลัง โดยมีมูลเหตุจากความเชื่อเหนือธรรมชาติ เช่น มีคนในชุมชนเสียชีวิตติดต่อกันหลายรายโดยไม่สามารถอธิบายสาเหตุการตายได้ ซึ่งจะเชื่อมโยงไปสู่การตั้งคำถามถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวและได้คำตอบว่าเกิดจากการกระทำของวิญญาณชั่วร้าย เช่น ผีปอบหรือผีปูดกลายเป็นผีปอบ/ผีร้าย เป็นต้น จึงนำไปสู่การขับไล่ผีปูดในช่วงทศวรรษที่ 2540 และตั้งหลักบ้านขึ้นมาแทน ซึ่งประเด็นนี้จะอธิบายรายละเอียดข้างหน้าอีกครั้ง

2) เป็นชุมชนใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ลงมา ที่น่าสังเกตคือ ชุมชนหมู่บ้านอีสานที่ตั้งก่อนหน้า (ก่อนทศวรรษ 2470) นั้น แทบจะเรียกได้ว่าหายากที่จะพบการสร้างหลักบ้านที่มีลักษณะเป็นรูปทรง “เสา” ทั้งนี้ อาจสรุปเบื้องต้นได้ว่าการสร้างหลักบ้านในลักษณะเป็นรูปทรงเสาของชุมชนที่ตั้งใหม่นี้เป็นความพยายามที่จะผลิตซ้ำคติความเชื่อเรื่องหลักบ้าน หากแต่ได้สวมทับความเชื่อของพุทธศาสนาลงไปแทนเพื่อที่จะกดทับความเชื่อผีอีกชั้นหนึ่ง (หลังจากไล่ปอบผีร้ายออกจากหมู่บ้านไป) ดังนั้น เสาหลักบ้านหลักเมืองที่ได้รับการสร้างขึ้นในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ลงมานี้ นอกจากเป็นผลิตซ้ำความเชื่อเดิมแล้ว ยังเป็นประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งของชุมชนที่เพิ่งบุกเบิกพื้นที่ใหม่ด้วย ดังนั้น หลักบ้านจึงเป็นการสร้างพื้นที่ที่ได้รับการใส่รหัสความหมาย (coded space) ลงไปทับซ้อนกันหลายชั้น ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และคนกับสถาบันทางสังคมต่างๆ (Phuongphusakul, A., 2000: 66-67)

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าการตั้งชุมชนใหม่ในอีสานได้ปรากฏอย่างมากตั้งแต่งช่วงทศวรรษ 2460-2470 ลงมา โดยอาจอพยพมาจากท้องถิ่นละแวกใกล้เคียงกัน เช่น การแยกออกจากบ้าน “แม่” มาอยู่ตามเรือกสวนไร่นาหรือพื้นที่ที่รกร้างใกล้เคียง เพราะที่เดิมคับแคบและที่ใหม่ใกล้พื้นที่ทำกิน ดังกรณีหมู่บ้านแถบตำบลท่าขอนยาง และตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เช่น บ้านดอนสวน (ประมาณ

พ.ศ.2470) บ้านดอนยม (ประมาณพ.ศ.2467) แยกออกจากบ้านดอนเวียงจันทน์ หรือ บ้านดอนนา (พ.ศ.2458) และบ้านโนนสะแบง (พ.ศ.2459) แยกออกจากบ้านขามเรียง เป็นต้น นอกจากนี้ยังอาจอพยพมาจากแหล่งอื่นห่างไกลเพื่อแสวงหาสถานที่ทำกิน ที่อุดมสมบูรณ์ หนีภัยแห้งแล้ง โรคระบาดหรือพื้นที่อยู่เดิมแออัด เป็นต้น ดังปรากฏในงานวิจัยหลายชิ้นของสุวิทย์ ธีรสาส์วัตและคนอื่นๆ (Therasassawat, S., et al., 1985; 1998; 2003)

นอกจากนี้ ยังเกิดจากเงื่อนไขและนโยบายของรัฐ เช่น หลังจากเลิกเก็บเงิน รัชูปการ (เลิกปีพ.ศ.2482) และเงินศึกษาพลี (เลิกปีพ.ศ.2473) รัฐหันมาเก็บภาษีบำรุงท้องที่แทนด้วยการออกหลักฐานใบจองและสค.1หรือเอกสารแสดงสิทธิครอบครอง (ราวปีพ.ศ. 2497) เพื่อเก็บภาษีที่นาโดยให้อำเภอออกให้ ซึ่งระยะแรกนั้นไม่ใช่เอกสารรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นแต่เพียงใบจองให้ใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นได้เท่านั้น ทำให้เกิดความต้องการในที่ดินที่จะนำไปรับรองจากทางการ อีกทั้งก่อนหน้านี้ราว พ.ศ. 2484 รัฐได้ออกกฎหมายป่าไม้ถาวร และกฎหมายป่าสงวน พ.ศ. 2507 โดยประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าถาวรห้ามคนบุกรุกและปรากฏว่าบางส่วนไปคร่อมทับพื้นที่ซึ่งเคยเป็นที่ทำกินชาวบ้าน กอปรกับการที่รัฐได้มีนโยบายส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ช่วงทศวรรษ 2490 - 2500 นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับประเพณีการรับมรดกที่ดินจากฝ่ายหญิงเริ่มเปลี่ยนไป โดยผู้ชายเริ่มหันมารับมรดกที่ดินพ่อแม่ตนเองมากขึ้น (Therasassawat, S., et al., 1985: 66)

การคลี่คลายของเงื่อนไขดังกล่าวนี้ส่งผลให้ความต้องการที่ดินเพิ่มมากขึ้น และทำให้เกิดการแสวงหาพื้นที่ตั้งชุมชนคนใหม่เกิดมากขึ้นตามมา และยิ่งเมื่อกระทบกับผลของการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคอีสานที่เป็นไปอย่างเข้มข้นในช่วงทศวรรษ 2500-2520 นั้น ทำให้ช่วงเวลานั้นมีหมู่บ้านใหม่ๆตั้งขึ้นมาหลายแห่ง ทั้งนี้เนื่องจากรัฐไทยพยายามเลือกใช้วิธีการการเมืองนำการทหารเป็นหนทางในเชิงยุทธศาสตร์ เช่น การปฏิบัติการจิตวิทยา การจัดทำโครงการสันติสุข การให้กลุ่มประชาชนช่วยกันต่อต้าน การสนับสนุนส่งเสริมหมู่บ้านด้วยโครงการหมออาสาหมู่บ้าน และโครงการเสือป่าภูพาน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนการจัดตั้งหมู่บ้านด้วยการให้เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อพป.) โดยมีกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) เป็นหน่วยงานหลักในการจัดตั้งประสานงานอำนวยการกำกับดูแลเพื่อสนองนโยบายรัฐในการป้องกัน ป้องปรามและ

ดูแลการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ (Siringam, S., 2016: 17) ทั้งนี้ในช่วงดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ยุคบ้านถูกประดิษฐ์และสร้างขึ้นให้มีความเป็นจริงทางสังคม ดังนั้น ยุคบ้านจึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่เป็นผลผลิตโดยตรงของผู้เชี่ยวชาญโครงการพัฒนาของรัฐและสงคราม การสร้างชุมชนยุคบ้านขึ้นมาจึงเป็นยุทธวิธีสำคัญอย่างหนึ่ง เนื่องเพราะในช่วงสงครามเย็น “ยุคบ้าน” (village) ได้กลายมาเป็นพื้นที่ของการทำสงครามที่เข้มข้นที่สุด เป็นพื้นที่ของการต่อสู้ในเชิงความคิดและการต่อสู้ทางการเมือง (Kitirianglarp, K., 2016:13-14) เหตุนี้บริเวณพื้นที่ยุทธศาสตร์ในอีสาน เช่น ตามป่าเขาที่รกร้างซึ่งเป็นพื้นที่สีแดงหรือสี่ชมพูแถบจังหวัดมุกดาหาร จังหวัดบึงกาฬและจังหวัดหนองคาย ในช่วงนั้นจึงปรากฏยุคบ้านเกิดขึ้นใหม่จำนวนหนึ่ง

ดังนั้น ในช่วง พ.ศ. 2516-2523 พื้นที่ป่าไม้ในภาคอีสานลดจำนวนลงอย่างมาก ทั้งนี้ด้วยสาเหตุหลายประการเชื่อมโยงกัน เช่น การให้สัมปทาน การลักลอบตัดไม้ ผลจากนโยบายการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสร้างความทันสมัยและส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ รวมทั้งนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ของรัฐ ได้กระตุ้นให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อจับจองเป็นแหล่งทำกินและอยู่อาศัย (Samutawanich C. and Sanitwong, K., 2003) จึงทำให้เกิดการตั้งยุคบ้านใหม่ขึ้นมาพร้อมกับตั้งหลักบ้านหลายแห่งในช่วงดังกล่าวนี้ ดังกรณีบ้านพระบาทนาสิงห์, บ้านดงตาล, บ้านนาทับไฮ, บ้านโนนดู่ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย หรือหลักเมืองอำเภอกุฉินารายณ์, หลักบ้านของบ้านหนองเก่า, บ้านโนนมันปลา, บ้านหนองจอก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดหนองคาย รวมทั้งหลักบ้านของบ้านห้วยเดือนห้า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงกาฬ เป็นต้น ซึ่งยุคบ้านเกิดใหม่เหล่านี้ล้วนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เดิมที่เป็นป่าเขารกร้าง บนพื้นที่สีแดงหรือสี่ชมพูที่ต้องเผชิญกับการปะทะและช่วงชิงกันระหว่างรัฐไทยและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (ผคท.) โดยผู้คนที่มาตั้งยุคบ้านใหม่นี้มีทั้งที่อพยพเคลื่อนย้ายจากยุคบ้านใกล้เคียงและข้ามเขตมาจากจังหวัดอื่น เช่น อุบลราชธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เป็นต้น

อนึ่ง หากมองในมุมของยุคบ้านที่ตั่งใหม่ซึ่งต้องพลัดถิ่นฐานบ้านเกิดเพื่อมาบุกเบิกพื้นที่ใหม่ โดยต้องมาอยู่ท่ามกลางความไม่มั่นคงทั้งทางกายภาพและจิตใจ ท่ามกลางสถานที่แห่งใหม่อันไม่คุ้นเคย และท่ามกลางความขัดแย้งของอุดมการณ์การเมืองการปกครองที่แตกต่างกัน โดยต้องมาบุกเบิกสร้างขึ้นมาใหม่ ไม่ว่าจะเป็นสายสัมพันธ์ทางสังคม หรือพื้นที่ทำกินอันรกร้างด้วยความไม่มั่นใจว่าจะได้รับการรับรอง

อย่างเป็นทางการจากรัฐหรือไม่ ความไม่พร้อมของระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน การตั้งอยู่ห่างไกลท่ามกลางป่าเขา ความป่วยไข้ต่างๆที่เกิดขึ้นจากความขาดเงินในการเข้าถึงระบบสุขภาพ ทำให้การตั้งเสาหลักบ้านขึ้นมาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการจัดการพื้นที่ทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ โดยการใส่รหัสความหมายต่างๆเข้าไปสวมทับและซ้อนกันหลายชั้น ทั้งมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และคนกับสถาบันทางสังคมต่างๆ ดังนั้น การปักเสาหลักบ้านจึงเป็นการปักหลักความมั่นใจว่าพื้นที่นี้คือบ้าน เป็นการปักหลักสำนึกของความเป็นชุมชน เป็นการปักหลักยึดเหนี่ยวของจิตวิญญาณว่าจะไม่มีความชั่วร้ายมากล้ากลาย

เบื้องท้ายของข้อสังเกตประเด็นนี้อาจสรุปได้ว่า ความถี่ของการตั้งหลักบ้าน (ที่เป็นรูปทรงเสา) โดยเฉพาะชุมชนที่เพิ่งก่อตั้งใหม่ในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ลงมา ซึ่งอยู่ในช่วงของสงครามเย็นนั้น เป็นผลกระทบที่คลี่คลายมาจากพลวัตของสังคมอีสาน ดังได้อ้างอิงจากงานวิจัยที่ได้ศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ ทั้งที่มาจากการเปลี่ยนแปลงประเพณีนิยมว่าด้วยการรับมรดกที่ดินจากฝ่ายหญิงของสังคมอีสาน โดยปฏิสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของประชากร การออกกฎหมายควบคุมที่ดินและนโยบายพัฒนาของรัฐผ่านกระบวนการสร้างความทันสมัย ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้เกิดความต้องการที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและทำกินมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อปะทะกับการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายป้องปรามของรัฐไทยที่สนับสนุนให้มีการบุกเบิกตั้งชุมชนหมู่บ้านใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองกันนั้น ได้นำไปสู่การตั้งหลักบ้านเพื่อทำหน้าที่ทั้งทางจิตวิญญาณ สร้างสำนึกความเป็นชุมชน และสร้างความมั่นใจในการปักปันเขตแดน เพื่อแสดงการมีตัวตนเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านใหม่ เช่นเดียวกับหมู่บ้านเก่าที่สร้างหลักบ้านขึ้นมาแทนศาลผีปู่ตาเดิม ซึ่งนอกจากเงื่อนไขในเชิงจิตวิทยาสังคมแล้ว ยังเชื่อมโยงกับประเด็นการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมระหว่างพุทธศาสนากับผี ประเด็นทางเศรษฐกิจและรัฐชาติด้วย ดังจะกล่าวข้างหน้า

3) หลักบ้านหลักเมืองกับการขบไล่ผีปู่ตาและการผลิตซ้ำทางวิชาการ

ความเชื่อ “ผีปู่ตา” ของชุมชนอีสานนั้นเป็นการแสดงความนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ โดยเรียกรวมกันระหว่างสัญลักษณ์ของเจ้าโคตรผู้ชายทั้งญาติฝ่ายหญิง (ตา) และฝ่ายชาย (ปู่) เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าระบบ

เครือญาติเป็นพื้นฐานสำคัญต่อทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจและโครงสร้างส่วนบน (ความเชื่อและระบบคุณค่า) ของสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากเป็นทั้งแหล่งกำเนิดของสำนึกรวมทางจิตวิทยา (psychological collective) แหล่งของความร่วมมือ ช่วยเหลือคุ้มครอง (Kaewtep, K., 1984: 109) ศาสนาผีปู่ตาหรือหลักบ้านจึงเป็นเสมือนแหล่งอ้างอิงระบบคุณค่าและอุดมการณ์อำนาจของชุมชน เพราะการนับถือ “ผีตัวเดียวกัน” ได้เป็นสื่อกลางในการสร้างสำนึกความเป็นพวกเดียวกันและมนธรรมร่วม (collective conscience) ของหมู่คณะ โดยอาจไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบ “เครือญาติ” ที่ใกล้ชิดทางสายเลือด (lineage) หากแต่แสดงถึงความเป็น “พวกพ้อง” เดียวกัน มีสำนึกความเป็นเจ้าของและความเชื่อร่วมกัน

การตั้งศาลผีปู่ตาหรือหลักบ้านนอกจากจะอธิบายในแง่จิตวิทยาว่าเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชนแล้ว ยังได้สะท้อนเงื่อนไขของเศรษฐกิจแบบคุณธรรม (moral economy) อีกด้วย เพราะโลกทัศน์ของสังคมชาวนามุ่งเน้นการผลิตเพื่อยังชีพไม่ใช่เพื่อขาย เน้นการลดความเสี่ยงให้ได้มากที่สุด โดยยึดหลักสิทธิที่จะมีพอกิน (subsistence) และการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (reciprocity) ซึ่งการสร้างหลักรับประกันความอยู่รอดนั้นไม่ได้เป็นเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์อย่างเดียวแต่ยังเป็นเหตุผลทางศีลธรรมด้วย (Scott, J., 1976) ทั้งนี้ด้วยสภาพของภูมินิเวศและบริบทสังคมในอดีตนั้นได้หล่อหลอมให้ผู้คนในสังคมชาวนาอีสานต้องปรับตัวทั้งในด้านแบบแผนเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเพื่อสร้างเส้นสายความสัมพันธ์ในการรับประกันความอยู่รอดและเกื้อกูลช่วยเหลือพึ่งพากัน (Mutual aid) เพราะครอบครัวไม่ใช่หน่วยการผลิตและการบริโภคที่สมบูรณ์เป็นเอกเทศโดยตัวเอง จึงต้องสร้างและมีสัมพันธ์กับครอบครัวอื่นๆหรือรวมตัวทางสังคมรูปแบบต่างๆ ทั้งญาติทางสายเลือดและญาติโดยประเพณี เช่น การแต่งงาน ผูกเสี่ยว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สังคมชนบทไม่ได้ดำรงอย่างอุดมคติและหยุดนิ่ง ดังที่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนพยายามเน้นย้ำมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา (Mukdawijitra, Y., 2005) อีกทั้งในปัจจุบันได้มีงานศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยออกมาจำนวนมาก เช่น อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (Sattayanurak, A., 2014) ที่เสนอให้มองชาวนาในมุมมองใหม่ในฐานะเป็นประกอบการชาวใหม่ หรือกรณี สมชัย ภัทรนันทน์ (Patratananan, S., 2012) ที่เสนอว่าสังคมชนบทอีสานเป็นสังคมหลังชาวนา (post-peasant) หรือชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (Keyes, C., 2010) เรียกว่าชาวบ้าน

ผู้รู้จักโลกกว้าง (cosmopolitan villagers) เป็นต้น ซึ่งอาจสรุปความว่าสังคมชนบทอีสานได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมา ความเปลี่ยนแปลงได้นำชนบทไปสู่การแตกสลายของวัฒนธรรมประเพณี เกิดคุณค่าและบรรทัดฐานใหม่ขึ้นมา และยังเชื่อมคนชนบทกับโลกภายนอก ชาวนาอีสานได้เข้ามามีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจตลาดมากขึ้น มีโอกาสได้ใช้ชีวิตในโลกกว้าง เข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ เข้าใจความเป็นไปต่างๆ ในสังคมมากขึ้น และต้องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองมากขึ้น

กระนั้นเราไม่อาจสามารถอธิบายชนบทด้วยแนวคิดแบบคู่ตรงข้าม (เมือง-ชนบท, สังคมจารีต-สังคมสมัยใหม่) หรือมองการเปลี่ยนแปลงในลักษณะวิวัฒนาการแบบเส้นตรง (สังคมจารีตสู่สังคมสมัยใหม่) เพราะสังคมชนบทปัจจุบันเป็นสังคมที่ผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยใหม่และการเป็นสังคมแบบเดิม ชนบทจึงไม่ได้แตกต่างจากเมืองอย่างตรงกันข้าม แต่ก็ยังมีความแตกต่างกับสังคมเมืองในบางมิติ โดยเฉพาะยังคงรักษาลักษณะสำคัญบางอย่างของสังคมเกษตรแบบเดิมเอาไว้ทั้งในด้านการผลิตและวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อและระบบเครือญาติในหมู่บ้านเดียวกัน (Atiwanichayawong, N., 2014)

เช่นเดียวกับกรณีของความเชื่อหลักบ้านหลักเมืองในฐานะสัญลักษณ์หนึ่งของสังคมชนบท/สังคมจารีต ซึ่งมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา หากแต่ที่ผ่านมานั้นงานศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อหลักบ้านหลักเมืองหรือผีปอบตาของสังคมอีสานส่วนใหญ่ได้อาศัยแนวคิดหน้าที่-โครงสร้างนิยม (Functional-Structuralism) ไปตีความ โดยอธิบายว่าผีปอบตาช่วยจัดระเบียบรักษาสมดุลในการคงอยู่ของสังคมองค์รวมไว้ให้เรียบร้อย (Moving Equilibrium) “มาตรการควบคุมความประพฤติและศีลธรรมของชาวบ้านก็อาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ผีปอบตาจะเป็นผู้ควบคุมมิให้ชาวบ้านประพฤติตนนอกจารีตประเพณีหรือระเบียบของสังคม...ชาวบ้านจึงเกรงกลัวที่จะละเมิดระเบียบและศีลธรรมอันดีงามของหมู่บ้านต่างๆ” (Suntornphesat, S., 1968:162)

บรรดางานรุ่นหลังได้พยายามผลิตซ้ำความคิดดังกล่าว จนขาดความสนใจที่จะพิจารณาบริบทและเงื่อนไขอื่นๆ ประกอบ จึงมักถูกวิจารณ์ว่าเป็นแนวคิดที่ขาดความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้ง เน้นแต่ภาพรวมของชุมชนหรือสังคม โดยไม่มองความสัมพันธ์กับสังคมอื่นๆ (Wattanaphuti, C., 1986:127-128) นอกจากนี้ การศึกษาในเรื่องโครงสร้างสังคมของนักวิชาการไทยส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นแง่มุมศึกษา

ด้านเนื้อหาสถาบัน องค์การทางสังคม สถานภาพ และบทบาทของผู้คนในสังคมในภาพรวม มากกว่าการให้ความสนใจในเรื่องรูปแบบของความคิดนามธรรม ที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทางสังคม (Kanjapanan, A., 2001:100) ดังนั้น ในประเด็นนี้จึงตั้งข้อสังเกตต่อ “ปรากฏการณ์การไล่ผีปู้ตา” ซึ่งดูจะขัดแย้ง ไม่สอดคล้องลงรอยกับความเชื่อทางวิชาการที่ใช้แนวคิดโครงสร้างหน้าที่เป็นกรอบอธิบายความเชื่อผีปู้ตาและหลักบ้านที่ผ่านมา

กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ได้เกิดการขับไล่ผีปู้ตาในหลายหมู่บ้าน แถบอีสานและได้ตั้งวัด สถานที่ราชการ หรือหลักบ้านขึ้นมาแทนในบริเวณที่ตั้งศาลปู่ตาเดิม อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ขับไล่ “ผี” นั้นปรากฏให้เห็นเสมอในประวัติศาสตร์ลาว-ไทย โดยอาจมีปัจจัยแตกต่างกันในแต่ละบริบท อาทิ ในรัชสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มได้รับสั่งว่าทุก 3 ปีให้เมืองต่างๆไปทูลเชิญดงเชียงทองเพื่อที่จะได้บูชา “ผีต่างๆ” ครั้นพระนางแก้วแก้งยาอัคมเหสีได้ทอดพระเนตรเห็นพิธีกรรมเช่นสรวงผีสง่า จึงทูลแนะนำพระเจ้าฟ้างุ้มให้นำพระบางจากพระนครหลวงและอัญเชิญพระไตรปิฎก ห่อพระศรียาโพธิ์ ช่างต่างๆ และนิมนต์พระสงฆ์ พร้อมด้วยนักปราชญ์ผู้เจนจบพระไตรปิฎกมา ทำให้พระพุทธศาสนาหลักธัมมจักกัปปวัตตนสูตรได้ประดิษฐานที่แผ่นดินลาวตั้งแต่นั้น (Werawong, S., 1986:54) หรือในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชได้ทรงรับสั่งให้ทั่วอาณาจักรลาวให้เอาดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปผีปู้ตา แล้วสร้างวัดศรีสุวรรณ (สุวรรณ) เทวโลกขึ้นมาแทนในปีศักราช 889 (พ.ศ. 2070) (Prince Damrong Rajanubhab, 1962:161 ; Dhammawatra, J., 1987:16)

ในกรณีของศูนย์กลางอำนาจในลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็เช่นกัน อาทิ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงมี “พระราชโองการประกาศเทวราชให้กำจัดปีศาจ” ในปี พ.ศ. 2319 (Sattayanurak, A., 2003 :65) เพื่อให้ “ผีต” กำจัด “ผีร้าย” เป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ราษฎรหลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยา หรือคราวรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงมีประกาศพระราชกำหนดเพื่อลดความเชื่อถือลัทธิผีสง่าเทวดาในปี พ.ศ. 2325 (Fine Arts Department, 1978:754-755) นอกจากนี้ หลังกรณีเหตุการณ์ผู้มีบุญภาคอีสาน (พ.ศ. 2444-2445) อำนาจรัฐส่วนกลางพยายามที่จะเข้ามามีอิทธิพลเหนือความเชื่อเดิม โดยได้มีการประกาศห้ามนับถือผีสง่าใดๆ ต่อมาได้มีการประกาศเป็นกฎหมายชัดเจนใน ร.ศ.124 (พ.ศ.2449) หากผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับเป็นเงิน 12 บาทหรือจำคุก (Singsatit, T., 1956:245)

นอกจากนี้ยังปรากฏการไล่ผีปู้ตาในท้องถิ่นอีสานนั้นมีเป็นระยะ โดยเฉพาะ ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ลงมา (สุ Terasassawat, et al., 1985:29) และชัดเจนมากในช่วง ทศวรรษ 2510-2520 ทั้งนี้ข้ออ้างทั่วไปเพื่อใช้เป็นเหตุผลสร้างความเชื่อถือ (Reasonable) ในการขับไล่ผีว่า “ผีปู้ตาเป็นภัยต่อคนในหมู่บ้าน กลายเป็นผีไม่ดี ทำร้าย ชาวบ้าน เป็นผีปอบ หรือไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ คุ่มครองชาวบ้านไม่ได้ ไม่น่าเคารพนับถือ จึงจำเป็นต้องขับไล่ออกไปจากหมู่บ้านเสีย” โดยในส่วนของแบบแผนวิธีขับไล่ผีปู้ตานั้น จะมีการเชิญ “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่เชื่อว่ามีคาถาอาคม เช่น หมอธรรม หรือพระสงฆ์ มาทำ พิธีขับไล่ ดังปรากฏในหลายหมู่บ้านที่หมดศรัทธาในผีปู้ตาโดยจะยกกรณีชุมชนแถบ ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ขอนแก่น ดังนี้

บ้านกุดแคน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้ขับไล่ผีปู้ตาและ “ตั้งวัด” บนที่ตั้งศาลปู้ตาเดิมแทน

บ้านหนองน้ำใส ตำบลขามเฒ่าพัฒนา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม อ้างกันว่า “ผีปู้ตาทินลูกบ้าน” จึงได้เชิญหมอธรรมมาทำพิธีขับไล่ผีปู้ตาออกไปจากหมู่บ้าน

บ้านหนองคู ตำบลหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เกิดอุบัติเหตุ บั้งไฟตกลงบนหลังคาบ้านเกิดไฟไหม้ จึงเชื่อกันว่าผีปู้ตาไม่ได้ช่วยเหลือ “ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์” จึงนิมนต์พระสงฆ์มาขับไล่ และสร้าง “ศาลหลักบ้าน” ขึ้นแทน

บ้านแก่งเลิงจาน ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เชื่อกันว่ามีผู้นำเอาผีปอบเข้ามาปล่อยไว้ที่ศาลปู้ตาทำให้ “ผีปู้ตาเป็นผีปอบ” รบกวนชาวบ้าน จึงได้เชิญหมอผีมาขับไล่และได้ตั้ง “ศาลอดีตเจ้าอาวาสวัด” ขึ้นแทน

บ้านเหล่านกขุม ตำบลดอนหัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เชื่อกันว่า “ผีปู้ตาสร้างความเดือดร้อน” ทำให้คนเจ็บป่วยอยู่เสมอ จึงเชิญหมอธรรมมาทำพิธีขับไล่ แล้วตั้ง “ศาลหลักบ้าน” ขึ้นแทน

บ้านแก่งโกสุม ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ได้เกิดมี “คนล้มตาย” จำนวนมากจึงเชื่อว่าเป็นเพราะผีปู้ตาเป็นต้นเหตุ ดังนั้นจึงเชิญหมอธรรมมาขับไล่ผีปู้ตาออกจากหมู่บ้านไป

บ้านหนองแก่ง ตำบลธวัชบุรี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากเชื่อว่าผีปู้ตาสร้างแต่ความเดือดเนื้อร้อนใจมาให้ จึงได้เชิญหมอธรรมมาขับไล่ไป

บ้านท่าเหี่ยม ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เชื่อว่าผีปู้ตาชอบมาทำร้ายชาวบ้าน เป็นผีไม่ดี จึงเชิญหมอธรรมมาขับไล่ออกไป

บ้านโนนเขว ตำบลคอนหัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ขับไล่ผีปูดอก เพราะเชื่อว่าเป็นต้นเหตุที่ก่อความเดือดร้อนให้แก่หมู่บ้าน “ผีปูดแต่ก่อนเคยมีและเคยนับถือ แต่เพราะทำให้ควาย ให้คนเจ็บป่วย บ่สบาย เลยไล่หนี...”

บ้านดอนหนอง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีศาลปูดาสองศาล คือ “ผีปูดน้อย” และ “ผีปูดใหญ่” โดยอ้างว่าขอใช้พื้นที่เพื่อสร้างโรงเรียน ภายหลังจึงใช้วิธีการขับไล่ โดยการกล่าวหาว่าผีปูดเป็นบอบทำร้ายลูกบ้าน

บ้านหนองขามและบ้านหัวหนอง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ในอดีตชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านได้นับถือผีปูดร่วมกันด้วย ต่อมาคนในหมู่บ้านได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่เสมอ เมื่อให้หมอธรรมหายทักมักจะบอกไปทางเดียวกันว่าทำผิดผีปูด จึงสรุปกันว่าผีปูด “กวนบ้านกวนเมือง” เป็นอุปสรรคในชีวิตประจำวัน จึงนิมนต์พระสงฆ์ทำพิธีขับไล่ จากนั้นได้มีชุด “สระน้ำ” ขนาดใหญ่ขึ้นแทนเพื่อใช้เป็นแหล่งเก็บกักน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค

บ้านขามเรียง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เกิดจากชาวบ้านล้มเจ็บหลายราย ซึ่งบางคนเชื่อว่าเป็นเพราะการกระทำของผีปูด เจ้าอาวาสจึงได้แนะนำให้มีการรื้อถอนขับไล่ผีปูดไปจากหมู่บ้านเสีย และได้นิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีขับไล่ผีปูดออกไป จากนั้นชาวบ้านได้เข้าทำการตัดต้นไม้ที่มีอยู่ในป่าดอนปูดอกเพื่อไม่ให้ผีปูดได้อาศัย เมื่อเลือกไม้ตามที่ต้องการจนหมดป่าจึงได้ทำการเผาดอนปูดใหญ่ ผู้นำหมู่บ้านได้มีประกาศอนุญาตให้ชาวบ้านสามารถเข้าพื้นที่โดยนำเงินที่ได้เข้าวัด ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่ปลูกพืชพาณิชย์ (cash crop) ต่างๆ เช่น ปอ มันสำปะหลัง ถั่ว และพืชผักต่างๆ เนื่องจากเวลานั้นมีราคาสูง ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวได้ใช้เป็นสถานที่ตั้ง “ที่ทำการอนามัยตำบล” (รพ.สต.)

บ้านโนนสะแบง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่ได้อ้างว่าผีปูดเป็นผีบอบ หากแต่เห็นว่าผีปูดไม่ได้ช่วยเกื้อหนุนให้ชาวบ้านดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่นสะดวก ทั้งนี้เพราะความกลัวเกรงผีปูด เมื่อจะประกอบกรไถ่มักจะติดขัดเกรงว่าจะทำให้ผีปูดไม่พอใจ ทำให้เจ็บป่วย เดือดเนื้อร้อนใจ โดยเชื่อว่าเป็นอยู่การกระทำของผีปูด ประกอบกับเห็นว่าพื้นที่ตั้งศาลผีปูดมีมากไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่ รวมทั้งเห็นตัวอย่างจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น แถบตำบลเขวใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย อาทิ บ้านโนนเสียว บ้านขามเรียงที่ไล่ผีปูดแล้วไม่เกิดผลร้ายแก่หมู่บ้าน จึงได้นิมนต์พระสงฆ์รูปเดียวกันมาทำพิธีขับไล่ผีปูด พร้อมทั้งไล่ผีอื่นๆ ซึ่งเชื่อว่าสิ่งสู่ตาม

สถานที่ต่างๆในเขตหมู่บ้านเพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตด้วย หลังจากนั้น จึงได้สร้าง “วัด” ขึ้นบนพื้นที่ตั้งคอนปู้ตาเดิมและสร้าง ‘ศาลหลักบ้าน’ ขึ้นมาแทนที่ ศาลผีปู้ตา

เช่นเดียวกับแถบชุมชนใกล้เคียงแม่น้ำโขง เช่น บ้านพระบาทนาสิงห์ ตำบลพระบาทนาสิงห์ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย มูลเหตุเกิดจากเชื่อว่าผี “ผีปอบ” เข้าชาวบ้านล้มตายหลายคน จึงนิมนต์พระสงฆ์ทำพิธีตั้ง “หลักบ้าน” ขึ้นมา

บ้านดงตาล ตำบลโพนแพง อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย เชื่อว่าหมู่บ้านมี “ผีป่า” เข้ามาทำร้ายชาวบ้านให้เจ็บป่วย ล้มตายจำนวนมาก ได้รับความเดือดร้อน จึงนิมนต์พระสงฆ์มาขับไล่โดยการตั้ง “หลักบ้าน” ขึ้นมา

บ้านนาทับไฮ ตำบลนาทับไฮ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย เกิดจากชาวบ้านไหลตายหลายคน เชื่อว่าเกิดจากมีวิญญาณมาสิงสู่และพาไปอยู่ด้วย จึงนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีโดยขณะทำพิธีได้ให้คนในหมู่บ้านไปรวมกันที่ทุ่งนานอกหมู่บ้าน แล้วตั้งเสา “หลักบ้าน” ขึ้นมา พอพิธีเสร็จถึงให้ชาวบ้านเข้าหมู่บ้านได้

บ้านโนนคู้ ตำบลนาทับไฮ อำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนใจ มีผู้คนล้มเจ็บอยู่ตลอด จึงนิมนต์พระสงฆ์มาตั้ง “หลักบ้าน” ขึ้น

บ้านโนนมันปลา ตำบลหนองหลวง อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย มูลเหตุเกิดจากชาวบ้านได้รับความกังวล ไม่สบายใจในการทำมาหากิน เพราะกลัวผี จึงนิมนต์พระสงฆ์มาตั้ง “หลักบ้าน” ขึ้น

บ้านหนองจอก ตำบลหนองหลวง อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย มูลเหตุเพราะเชื่อว่าจะช่วยป้องกันไม่ให้ผีปอบหรือสิ่งชั่วร้ายเข้าสู่หมู่บ้าน โดยทำพิธีตั้งเสา “หลักบ้าน” ที่กลางชุมชนและตั้งเรียงรายรอบหมู่บ้านด้วย และให้ความหมายใหม่ว่าหลักบ้านเป็นสัญลักษณ์แทน “พุทธศาสนา” (หลักพระธรรม) ทั้งนี้โดยมี “หมอธรรม” เป็นผู้กระทำพิธีกรรมดังกล่าว ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่านอกเหนือจากพระสงฆ์แล้ว หมอธรรมยังมีบทบาทสำคัญในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา โดยผ่านกระบวนการทำให้หลักบ้านกลายเป็นพุทธขึ้นมา (Buddhization) เนื่องจากหมอธรรมจำนวนมากล้วนเคยบวชพระมาก่อนและเมื่อลาสิกขาออกมายังดำรงตนในฐานะศาสนิกชนผู้เคร่งครัดภายในบริบทของชุมชนหมู่บ้านหรือพุทธศาสนาในวิถีปฏิบัติท้องถิ่น (Hayashi, Y., 2003: 231-248) ซึ่งรายละเอียดดังกล่าวนี้จะขยายความในประเด็นข้างหน้า

บ้านโนนสวรรค์ ตำบลหนองปลาปาก อำเภอกศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย
เกิดจากเชื่อว่าชาวบ้านถูกผีปอบเข้าและทำร้าย จึงเกิดความหวงกลัวมวลรวมและนำ
ไปสู่การนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีตั้งเสาหลักเมืองขึ้นมา

บ้านบัว ตำบลพระธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มูลเหตุการณสร้าง
เกิดจากมีคนในชุมชนเจ็บป่วยไม่สบายหลายราย จนเมื่อหมอธรรมทายาทกว่าเพราะ
หมู่บ้านไม่มีหลักบ้านหรือหอพระธรรม จึงทำให้วิญญาณร้ายเข้ามาก่อวณ จนนำไปสู่
การเชิญหมอธรรมมาทำพิธีตั้งเสาหลักบ้านขึ้นมา

จากข้างต้นจะเห็นว่าการขับไล่ “ผีปอบ” แล้วตั้งเสา “หลักบ้าน” ขึ้นมาแทน
นั้น มีความลักลั่นย้อนแย้ง 2 ประการ คือ

ประการแรก ความไม่ลงรอยกับงานวิชาการที่ทำการผลิตซ้ำ แข่งขันและสรุ
บรวมว่าความเชื่อผีปอบมีบทบาทในการจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านชนบทอีสาน
โดยไม่พิจารณาบริบทและมิติเวลานี้ ได้ส่งอิทธิพลและก่อตัวเป็นกระแสหลักในวง
วิชาการ ซึ่งการผลิตซ้ำงานวิชาการลักษณะนี้มีความเชื่อมโยงกับการรับรู้ภาพลักษณ์
ของความเป็นชนบทที่ค่อนข้างอุดมคติ หยุตน์และโรแมนติกจนกลายเป็นภาพตายตัว
ว่าสังคมชนบทต้องเป็นสังคมเกษตรกรรม สังคมจารีต เพื่อทำหน้าที่ดังโกดังเก็บรักษา
อดีต จิตวิญญาณความเป็นชุมชนที่ผู้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีธรรมชาติแวดล้อมที่
บริสุทธิ์และมีสมบัติทางวัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของความเป็นไทยดำรงอยู่เพื่อรอให้
ผู้มาเยือนได้จาริกมาเยี่ยมชม ดิฉันความสงบเรียบง่ายเป็นครั้งคราวหลังวันว่าง (leisure)
จากการตรากตรำกับความเร่งรีบหรือเปื้อนหนายกับความสุขแบบคนเมือง การรับรู้
ดังกล่าวนี้ส่งผลให้มีการสนับสนุนให้รักษาวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของชนบทเอาไว้
ให้พ้นจากการเปลี่ยนแปลง ส่วนการพัฒนาทางอุตสาหกรรมและธุรกิจขนาดใหญ่ที่มี
แนวโน้มจะทำให้ชนบทเป็นเมืองนั้นแทบจะไม่น่าเป็นที่ยอมรับ โดยมองข้ามไปว่าชนบทอยู่
ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง เป็นสังคมเปิด ไม่ได้สมบูรณ์ในตัวเอง (self-contain) พอที่
จะสามารถพึ่งตัวเองอย่างเป็นเอกเทศโดยลำพัง หากจำเป็นต้องพึ่งพาและสร้าง
เครือข่ายเพื่อความอยู่รอดกับหน่วยระดับต่างๆ ตลอดเวลา

ภาพที่ 2 (ซ้าย) หลักบ้านลงยันต์ฝังไว้รอบหมู่บ้าน ที่บ้านหนองจอก ต.หนองหลวง
อ.เฝ้าไร่ จ.หนองคาย
(ขวา) หลักบ้านที่บ้านโนนมันปลา ต.หนองหลวง อ.เฝ้าไร่ จ.หนองคาย
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี

ประการที่สี่ โดยคติความเชื่อเดิมทั้งผีปู้ตาและหลักบ้านต่างเป็นความเชื่อ
ผี อีกทั้งหลายชุมชนในอดีตหรือแม้ในปัจจุบันต่างนิยามความหมายและเกลี้ยบบาทา
หน้าที่ของผีปู้ตาและหลักบ้านเป็นผีคุ้มครอง (guardian spirit) เหมือนกัน โดยทำ
หน้าที่ปกปักรักษาคนในชุมชนและสามารถให้คุณให้โทษได้ หากแต่ในระยะ
หลังเริ่มมีการให้ความหมายใหม่ว่าหลักบ้าน (แม้กระทั่งนิยามชื่อใหม่ว่าหลักพระธรรม)
ไม่ใช่ผี มีความบริสุทธิ์ ผุดผ่องกว่าผี ทั้งยังไม่เป็นพิษภัยแก่ผู้รับนับถือ ในกรณีนี้ผีปู้ตา
จึงกลายเป็นอื่น เป็นความแปลกแยกไป ซึ่งแสดงถึงอคติทางความเชื่อ ซึ่งกระบวนการ
ทำให้กลายเป็นพุทธนั้น ได้ดำเนินการผ่านปฏิบัติการของผู้เชี่ยวชาญ คือ พระสงฆ์สาย
พระป่า (พระธุดงค์) และฆราวาสผู้รู้ทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะหมอธรรมที่ได้รับการ
ยอมรับว่าเป็นพุทธศาสนิกชนเคร่งครัดที่นำเลื่อมใสศรัทธา และเชื่อว่าได้รับอำนาจมา
จากพระธรรมคุณ จึงมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการขับไล่ผี
ปู้ตาหรือผีร้ายออกไปและตั้งหลักบ้านขึ้นมาแทนในฐานะสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา
เพื่อคุ้มครองชาวบ้านจากผีร้าย ดังนั้น หลักบ้านจึงเป็นดังตัวกลางในการเชื่อมโยง
ความเชื่อและวิถีปฏิบัติเดิมของท้องถิ่นเข้ากับแนวคิดและคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งมี

ลักษณะเป็นพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ (Practical Buddhism) หรือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Hayashi, Y., 2003)

4) หลักบ้านหลักเมืองกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของพุทธศาสนาและรัฐ

ไฮยาชิ (Hayashi, Y., 2003:339-340) ได้เปรียบเทียบความเหมือนกับความต่างของพระพุทธรูปกับผู้มีบุญว่า ผู้มีบุญมีลักษณะเป็นผู้มาโปรดโลก โดยสร้างความเชื่อเกี่ยวกับการมาของโลภพระศรีอารีย์ที่จะเกิดขึ้นจริงในโลกนี้ เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ส่วนองค์กรสงฆ์ที่ผูกพันกับรัฐบาลกลางโดยเฉพาะธรรมยุติกนิกายนั้นมุ่งเน้นที่จะสร้างมาตรฐานของการเรียนพระวินัยและการขยายอำนาจการควบคุมพระสงฆ์ ดังนั้นแนวทางการเผยแผ่พุทธศาสนาจึงเน้นส่งเสริมชำระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ และล้มเลิกความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งจะไม่สอดคล้องกับพระพุทธรูป โดยเฉพาะสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งมีลักษณะเป็นผู้ที่มาช่วยกระตุ้นประชาชนให้ปฏิบัติธรรม หากแต่ไม่ได้แยกตัวเองจากเงื่อนไขของบริบทท้องถิ่นหรือปฏิเสธความเชื่อของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตาม การเน้นฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดของพระพุทธรูปทำให้ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน กอปรกับความเชื่อว่าพระพุทธรูปมีพลังอำนาจวิเศษ จึงถูกร้องขอให้ช่วยขับไล่ผีร้าย ยิ่งทำให้พระพุทธรูปได้รับความเคารพนับถือมากขึ้น และลดการนับถือผีลง โดยหันมานับถือพระมากขึ้น เพื่อที่จะได้เข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระธรรมคุณ อันเป็นโลกในอุดมคติ เป็นสังคมที่หลุดพ้นจากทุกข์ภัย ซึ่งโลกอุดมคติเช่นนี้จะเข้าถึงได้ต้องผ่านการบูชาพระรัตนตรัย ศึกษาพระธรรม การรักษาศีล การสวดมนต์และปฏิบัติกรรมฐาน (Hayashi, Y., 2003:336-341) ดังนั้นในกรณีของหลักบ้านหลักเมืองที่เกิดขึ้นหลังจากการขับไล่ผีปูดหรือผีร้ายออกจากหมู่บ้านแล้ว จึงเป็นการประนีประนอมระหว่างความเชื่อของพุทธศาสนากับความเชื่อเดิมของท้องถิ่น โดยยังรักษารูปลักษณ์ทางประเพณีเดิมไว้หากแต่ใส่ความหมายใหม่เข้าไปแทนในลักษณะที่เรียกว่าพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ดังปรากฏการเปลี่ยนนามเรียกขานหลักบ้านเป็นอีกชื่อว่าหลักพระธรรม เหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าหลักบ้านจึงมีส่วนในการผลิตซ้ำอุดมการณ์พุทธศาสนาในภาพรวม แม้จะไม่ใช่มุทธศาสนาแบบอุดมคติดังที่ธรรมยุติกนิกายหรือองค์กรสงฆ์ซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบทางการเรียกร้องก็ตาม

อนึ่งในส่วนของการขับไล่ผีปูดนั้นจะเห็นว่าข้ออ้างที่ชาวบ้านนิยมหยิบยก

ขึ้นมาเป็นเหตุผลในการขับไล่ผีปู้ตา คือ “ผีปู้ตาทินลูกหลาน เป็นผีไม่ดี ไม่ช่วยปกปักรักษาคุ้มครองลูกบ้าน” ด้วยการเชิญผู้ที่เชื่อว่ามีวิชาอาคมมาทำพิธี เช่น หมอธรรม พระป่า เพื่อตอกย้ำความไร้อำนาจของผีและรื้อศาลปู้ตาออกไป ซึ่งปรากฏการณ์การขับไล่ผีปู้ตาอาจสามารถอธิบายเป็นแบบแผน (patterns) ได้ดังนี้

ประการแรก ขบวนการเริ่มจากเกิดปรากฏการณ์ “ผิตแผก” ขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งสัมพันธ์กับความไม่พอใจระดับบุคคล ครั้นเมื่อเห็นพ้องต้องกันมากขึ้นจนยกระดับเป็นประเด็นระดับสังคมหมู่บ้านและท้องถิ่น (Private Troubles, Public Issues) จนเกิดการนิยามสถานการณ์ (Definition of Situation) ขึ้นมาเพื่อลดความชอบธรรมและสั่นคลอนความเชื่อในผีปู้ตา รู้สึกว่าไม่มีความศักดิ์สิทธิ์และไม่เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้าน จนนำไปสู่การขับไล่ออกจากหมู่บ้าน

ประการที่สอง ชาวบ้านไม่ได้ไม่เชื่อว่าผี (ผีป่า ผีปอบ) หรือผีปู้ตาไม่มีจริง! หากแต่ผีปู้ตาได้แปรเปลี่ยนเป็น “ผีไม่ดี” ไปแล้ว เช่น เป็นผีปอบคอยทำร้ายชาวบ้านหรือไม่เอื้อหรือสนับสนุนต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ยังสามารถเทียบเคียงกับสังคมชาววาปีในนิวกินี ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับอารยธรรมสมัยใหม่ ทำให้เกิด “ลัทธิป็น” ขึ้นมา โดยครั้งหนึ่งได้อัญเชิญ “มานี” ซึ่งเป็นผีป่าเข้ามาในหมู่บ้าน และจัดให้มีการเฉลิมฉลองนับสิบวัน เพื่อหวังให้มานีเกิดความพึงพอใจ และจะบันดาลให้นายพรานสามารถล่าสัตว์ได้มากขึ้น แต่ครั้นไม่ประสบผลดังหวัง ชาวบ้านจึงรู้สึกถูกลูก “มานี” เอาเปรียบ จึงเกิดความชิงชัง “...ความรู้สึกชิงชังที่เริ่มประดังขึ้นทำให้ชาวบ้านตัดสินใจส่งมานีกลับไปอยู่ป่าดังเดิม...” เป็นการสิ้นความนับถือ (Santasombat, Y., 1995: 113-131)

ประการที่สาม เกิดจากการขึ้นของ “ผู้เชี่ยวชาญ” หรือ “ผู้ใหญ่” เช่น เจ้าคนเผ่าคนแก่ และพระสงฆ์ซึ่งบุคคลดังกล่าวมีอิทธิพลและอำนาจต่อความคิดความเชื่อของคนในชุมชน และ “ผู้เชี่ยวชาญ” ที่รับบทบาทเป็นผู้ขับไล่ผีปู้ตา คือ หมอธรรม โดยเฉพาะ “พระสงฆ์” ซึ่งถือว่าเป็นหัวแรงสำคัญในการทำพิธีกรรมไล่ผีและตั้งศาลหลักบ้านขึ้นมาแทนที่และนิยามเรียกชื่อใหม่อย่างเจาะว่า “หลักพระธรรม” แทนที่จะเรียกหลักบ้านทั่วไป ทั้งนี้พระสงฆ์ที่รับบทบาทสำคัญดังกล่าวแถบจังหวัดมหาสารคามในช่วงประมาณ พ.ศ. 2510–2518 นั้น ชาวบ้านเรียกว่า ‘ญาครุพิชัยเตี้ยด’ อันเป็นนามของ ‘หลวงปู่ันทา ปภส.สโร’ แห่งวัดป่าบ้านห้วยม่วง ในเขตอำเภอโกสุมพิสัย (บ้างว่าอยู่วัดบ้านเลิง ตำบลเลิงใต้ อำเภอโกสุมพิสัย) จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็น

ผู้ที่มีอิทธิพลมีคาถาอาคมมาก จนกระทั่งพวกภูติผีเห็นแล้วต้องบังเกิดความเกรงกลัว ตั้งแต่แรกเห็นหน้า จึงได้ตั้งฉายาให้ว่า “*ญาครุผีขี้เคียด*” (หมายถึง ผีเกลียด ผีรังเกียจ ผีกลัว)

นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษ 2490 ลงมาพระสงฆ์ที่ได้รับความนิยมรับและชาวบ้านทั่วอีสานชมชอบนับนิตมาขับไล่ผีร้ายในชุมชนคือ “*หลวงปู่ทองมา ถาวโร*” ซึ่งเป็นพระเกจิอาจารย์สายธรรมยุติกนิกายที่ได้รับความนิยมอย่างสูงและเป็นนิยมแพร่หลาย ตามประวัตินั้น หลวงทองมา ถาวโร เกิด พ.ศ. 2453 ที่บ้านท่าสี่ ตำบลท่าสี่ อำเภอสกลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดและมรณภาพในปี พ.ศ. 2534 ในระหว่างมีชีวิตกล่าวได้ว่าเป็นเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมากในทางคาถาอาคม ท่านได้ผ่านการรุดงค์หลายประเทศ ฝึกวิปัสสนาตามป่าเขาโดยลำพัง โดยได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ด้านวิปัสสนาสายธรรมยุติกนิกาย นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระนักพัฒนา สร้างศาสนสถานมากมายและส่งเสริมการศึกษาเยาวชนจนเป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไป รวมทั้งเรื่องราวเรื่องเล่าเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์และความเก่งกล้าทางด้านคาถาอาคมเป็นที่กล่าวถึงอย่างเลื่องลือ เช่น การสอนลิงป่าให้รู้ในธรรม การถอดคุณไสย การเผชิญกับงูเห่าร้ายภูติผีปีศาจต่างๆ การกราบปราบวิญญูณร้ายที่ดื้อดั่ง เป็นต้น ด้วยชื่อเสียงด้านปราบผีนั้นจึงได้รับการนิมนต์ไปกราบและไล่ผีอยู่เสมอ ทั้งผีปอบ ผีป่า ผีร้ายต่างๆ เล่ากันว่าวิธีปราบผีของหลวงปู่ทองมาคือ การเรียกวิญญูณผีมาไถ่ถามหรืออาจใช้วิธีการสวดคาถาไล่ผีในกรณีดื้อดั่ง จากนั้นจึงเจริญพระพุทธมนต์ เทศนาสั่งสอนโปรดทั้งผีและคนในชุมชนนั้นฟัง สอนให้ยึดมั่นในศีลในธรรมของพุทธศาสนา สุดท้ายจะทำการสร้าง “เสาหลักพระธรรม” ขึ้นมาเพื่อให้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ กราบสักการะ พร้อมกำชับให้เอา “พระธรรม” เป็นที่พึ่งอย่าเอาผีมาเป็นที่พึ่ง จากนั้นหมู่บ้านดังกล่าวก็จะกลายเป็นหมู่บ้านธรรม ไม่เกิดอาเพศใดขึ้น ดังนั้นในช่วงที่ท่านมีชีวิตจึงปรากฏ “หลักพระธรรม” ปรากฏอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น จังหวัดร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ หนองบัวลำภู อุดรธานี ขอนแก่น บึงกาฬ เพชรบูรณ์ เป็นต้น จนได้รับการขนานนามว่า “พระผู้พลิกแผ่นดินผีให้เป็นแผ่นดินธรรม”

ประการที่สี่ หลังจากขับไล่แล้วชาวบ้านได้เลิกนับถือ “ผีปอบ” และหันไปนับถือ “พุทธศาสนา” เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้สำหรับหมู่บ้านที่ยังไม่มีวัดยังนิยมสร้างวัดทับลงไปบริเวณพื้นที่ตั้งศาลปู่ตาเดิมและสร้างศาลหลักบ้าน (ลักษณะเหมือนศาลปู่ตา) ขึ้นมากราบไหว้แทน โดยให้เหตุผลว่า “ศาลหลักบ้านเป็นพระธรรม

ศาลปู่ตาเป็นผีสบายใจได้ง่ายกว่า” ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ว่า “หลักบ้าน” เป็นสัญลักษณ์แทน “พุทธศาสนา” (พระธรรม) จึงดูง่ายกว่า ทั้งยังบริสุทธิ์ สูงส่งกว่า

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการเลิกนับถือผีปู่ตาเป็นแนวทางหนึ่งในการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขที่จำเป็นในการดำรงอยู่เพื่อลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มผลผลิตของชาวนาอีสานภายใต้บริบทนั้นๆ โดยตัดพันธะที่มีต่อพิธีกรรมผีปู่ตาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างอำนาจตามประเพณีของชุมชนทั่วไป (Wolf, E., 1984:21-22) ทั้งนี้นอกจากจะสลัดพันธะทางจิตใจต่อสัญลักษณ์ของอำนาจ (ผีปู่ตา) แล้ว ยังเป็นการสลัดพันธะต่อความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่นๆ (ในการเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวรวมทั้งประเพณีอื่นๆ) ด้วย (Wolf, E., 1984: 22) ซึ่งอาจตีความถึงทิศทางการพอใจต่อวิถีคิดแบบปัจเจกนิยมเพิ่มมากขึ้นด้วย ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงหันมานับถือและสนับสนุนสถาบันและพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่ไม่สร้างพันธะทั้งทางจิตใจ (จิตสำนึก) และทางเศรษฐกิจและสังคมมากนัก เช่น การสร้างหลักบ้าน/หลักพระธรรม สร้างวัด การหันมานับถือพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว หรือสร้างสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น สระน้ำ โรงเรียน ขึ้นมาทดแทนซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวได้เป็นเหตุและผลสืบเนื่องต่อกันมาเมื่อปะทะกับระบบตลาดและทุนนิยมซึ่งกำลังไหลหลากเข้ามามากขึ้นตามลำดับ

หลายประเด็นข้างต้นเชื่อมโยงสัมพันธ์กันและเมื่อเกิดปรากฏการณ์ทางสังคม

ภาพที่ 3 (ซ้าย) ภาพถ่ายของญาณครูชีเขียดที่ให้ชาวบ้านไว้บูชา
ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี
(ขวา) หลวงปู่ทองมา ถาวโร “พระผู้พลิกแผ่นดินผีให้เป็นแผ่นดินธรรม”
ที่มา: Luangpu Tongma Tawaro (2017)

ที่ไม่พึงปรารถนาขึ้นมาในหมู่บ้าน ภาระในการรับผิดชอบส่วนหนึ่งจึงถูกผลักไปอยู่ที่ “ผีป่วน” ในฐานะอำนาจเหนือธรรมชาติที่ถูกยกให้เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองดูแลชาวบ้าน เป็นเสมือน “เทพารักษ์เฝ้าบ้าน มิควมมีความเห็นในเรื่องต่างๆ” (Suntornphesat, S., 1968: 143) เพราะความเชื่อที่ว่าเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถรับรู้ความเป็นไปทุกอย่างที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ดังนั้นเมื่อถูกยกให้เป็น “สถาบัน” หลักในการให้ความมั่นคงทางจิตใจที่สำคัญของสังคมหมู่บ้าน/จักรวาลทางความคิดแล้ว เมื่อเกิดปรากฏการณ์ผิดปกติต่างๆขึ้นจึงมักถูกเพ่งเล็งว่าไม่เป็นดังที่คาดหวังไว้ หมดศรัทธาและการขับไล่จึงได้เป็นวิธีดำเนินการซึ่งหมู่บ้านดังกล่าวได้เลือกใช้

อนึ่ง ตัวกลางสำคัญจนดูเหมือนว่าได้มาเป็นปัจจัยชี้้นำมติชนและดำเนินการขับไล่ผีป่วนคือ “พระสงฆ์” โดยเฉพาะบรรดาพระป่า (ธรรมยุติกนิกาย) ซึ่งได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างชัดเจนในช่วงราชทศวรรษที่ 2470 เป็นต้นมา (Taylor, J., 1996) ทั้งนี้ความพยายามที่จะสร้างเอกภาพของคำสอนทางศาสนาและองค์กรคณะสงฆ์ของพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยได้ดำเนินการไปพร้อมกับกระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ (Modern State) ผ่านการรวมศูนย์อำนาจขององค์กรต่างๆรวมทั้งองค์กรคณะสงฆ์ด้วย โดยเฉพาะการชำระอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นมาในพ.ศ. 2379 และค่อยแพร่กระจายไปยังหัวเมืองต่างๆทั่วพระราชอาณาจักร จากนั้นจึงมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรกในพ.ศ. 2445 โดยการนำองค์กรคณะสงฆ์มาอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของรัฐส่วนกลาง ซึ่งรวมทั้งพระสงฆ์ในภาคอีสานซึ่งก่อนหน้านี้อยู่ภายใต้การควบคุมทางกฎหมายขององค์กรสงฆ์ลาวเพราะมีความใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและชาติพันธุ์มากกว่า ดังนั้น การเข้ามาของธรรมยุติกนิกายในหัวเมืองอีสานโดยจัดตั้งขึ้นครั้งแรกที่วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร อุบลราชธานีในพ.ศ. 2396 จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการแพร่กระจายแนวคิด คำสอนและแนวทางการปฏิบัติของพุทธศาสนาเถรวาทในแบบธรรมยุติกนิกายที่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐส่วนกลางที่เชื่อว่าดำเนินตามแนวทางที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอย่างแท้จริงของพุทธศาสนาในอุดมคติ

วัดสุปฏิญนารามวรวิหารจึงได้กลายเป็นศูนย์กลางของธรรมยุติกนิกายในภาคอีสาน โดยมีเจ้าอาวาสที่ได้รับการศึกษาจากกรุงเทพฯ เป็นผู้บริหารวัด ดังกรณีท่านเจ้าคุณพระมหาวิรวงศ์ ซึ่งรับตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอีสานด้วย นับว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการประดิษฐานธรรมยุติกนิกายให้มั่นคงในภาคอีสาน อีกทั้งท่านยัง

มีลูกศิษย์ที่โดดเด่นและเป็นต้นธารของพระป่าสายอีสานในเวลาต่อมาคือ พระอาจารย์เสาร์ กันตสีโร ซึ่งเป็นอาจารย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระสงฆ์จากเมืองอุบล ผู้ที่มีบารมีสูงในการเป็นผู้นำเผยแผ่วิถีปฏิบัติทางวิปัสสนากรรมฐานในฐานะพระอาจารย์ใหญ่ของพระธุดงค์ทั่วประเทศ ทั้งนี้ลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่น หลายรูปได้ธุดงค์ไปยังพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะตามป่าเขาห่างไกล ถือว่ามีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนา เพราะด้วยวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด ทำให้ผู้พบเห็นมีความศรัทธา เชื่อว่ามีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และได้กลายเป็นที่พึ่งพิงทางใจให้กับชาวบ้าน โดยเฉพาะการปราบผีร้ายและปิดป่าทุกซกัต่างๆตามความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งความสามารถดังกล่าวสอดคล้องกับคุณลักษณะของ “ผู้วิเศษ” ตามความเชื่อท้องถิ่น ส่งผลให้ชาวบ้านยอมรับและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หลายชุมชนที่เคยนับถือผีได้ปรับเปลี่ยนมาศรัทธาพระพุทธศาสนา เพราะแม้พระธุดงค์ได้เดินทางจากหมู่บ้านแล้ว แต่อุดมการณ์คำสอนของพุทธศาสนายังคงอยู่ โดยผ่านการรักษาศีล การนั่งวิปัสสนากรรมฐาน การเรียนพระธรรม ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งพลังอำนาจพระธรรมคุณคุ้มครองและความสุขทางโลกที่ได้จากการปฏิบัติธรรม (Hayashi, Y., 2003:331-341)

ดังนั้น กล่าวได้ว่าการธุดงค์ของพระป่าธรรมยุติกนิกายไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศนอกจากจะช่วยเผยแผ่คำสอนและอุดมการณ์พุทธศาสนาโดยการผสมผสานแทรกซึมไปกับความเชื่อท้องถิ่นในลักษณะพุทธศาสนาเชิงปฏิบัติแล้ว ยังมีส่วนในการส่งเสริมนโยบายการทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและตอบสนองต่อรัฐชาติ เนื่องจากความเป็นชาติถูกเปลี่ยนให้เท่ากับความ เป็นไทย ซึ่งการนับถือพุทธศาสนาได้รับการยอมรับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความเป็นไทยและความเป็นชาติ เหตุนี้ว่าการขับไล่ผีปูดหรือผีร้ายออกจากหมู่บ้านจึงเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชน และพุทธศาสนากับผี ซึ่งดำเนินการผ่านพระสงฆ์ในฐานะ “ผู้เชี่ยวชาญ” และถูกรับรองจากสถาบันที่ชอบธรรม (พุทธศาสนาที่อยู่ภายใต้การดูแลของอำนาจรัฐ) แตกต่างจากผีซึ่งตามลำดับจัดอำนาจ (hierarchy) ถือว่าด้อยกว่าดังสะท้อนจากวาทะสำคัญของญาคุผีชี้เตียดที่ว่า “ตรงนี้เป็นที่พระยานาพระเจ้า เขาบให้อยู่แล้ว ออกไปเตียดนี้” เป็นการอ้างความชอบธรรมถึงสถาบันกษัตริย์ (ศูนย์กลางระบบศักดินา) ซึ่งเป็นสิทธิอำนาจตามประเพณี (traditional authority) ผ่านการปฏิบัติการตัวแทนของสถาบันสงฆ์ (ญาคุผีชี้เตียด) ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก จินตภาพดังกล่าวสอดคล้องกับความเชื่อว่าผี

แผ่นดินในพระราชอาณาจักรนี้เป็นของพระมหากษัตริย์ จึงมีความชอบธรรมที่จะให้และรับคืนมาได้ ดังที่ปรากฏในพระไอยการเปิดเสรีจบทที่สอง กฎหมายตราสามดวง “ในแคว้นแคว้นกรุงศรีอยุธยาหาดีลกภพพรราชธานีบุรีรมย์ เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหาได้” (Saraya, T., 2001: 68) แม้ว่าภายหลังจะมีการประกาศออกโฉนดที่ดินแบบใหม่ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ในการยอมรับกรรมสิทธิ์ในที่ดินของราษฎรเป็นโดยนิตินัยครั้งแรกก็ตาม หากแต่เมโนทัศน์นี้ยังมีอิทธิพลต่อจักรวาลวิทยาของผู้คนในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน

อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ดังกล่าวก็ดำเนินอยู่ภายใต้กรอบของวัฒนธรรมความเชื่อ โดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งอ้างว่าพื้นที่ตอนผิปูตาเป็น “ที่พระยา นาพระเจ้า” เป็นการกล่าวอ้างถึงสถาบันสำคัญ (สัญลักษณ์อำนาจรัฐ) ซึ่งเป็นที่ยอมรับชอบธรรมกว่าสถาบันผิปูตา (สัญลักษณ์ของชุมชน) ที่ไม่ได้ถูกรับรองอย่างเป็นทางการ เป็นการกล่าวอ้างว่ากรรมของรัฐกระทำต่อวาทกรรมท้องถิ่นซึ่งกำลังอ่อนแอไม่มั่นคง นอกจากนี้ยังต่อยอดผ่านทางรูปแบบพิธีกรรมที่ซึมซับศักดิ์สิทธิ์ นำเชือกธนู เพื่อทำลาย/ล้มล้าง “ความเชื่อของพื้นที่” ผิปูตาลง ด้วยวิธีการสลาย/ขจัด “พื้นที่ของความเชื่อ” และระเบียบปฏิบัติที่สัมพันธ์กับความเชื่อของพื้นที่ดังกล่าวทั้งไปทั้งนี้ด้วยการสร้าง/แทนที่ “ความหมาย” ใหม่ของพื้นที่อย่างอื่นเข้ามาแทน เช่น การสร้างวัด เสาหลักบ้าน ขุดสระน้ำ เป็นต้น ดังนั้น “พื้นที่” (space) ของผิปูตาจึงมิใช่สิ่งที่ตายตัวตาม “สถานที่” (place) และอำนาจของผิปูตาก็ไม่คงที่สามารถถ่ายทอดได้ เพราะเมื่อใดความเชื่อของพื้นที่เปลี่ยน วิธีคิด/วิธีปฏิบัติต่อ “พื้นที่” และ “สถานที่” นั้นก็ได้ปรับเปลี่ยนตามไปด้วย

ดังนั้น กระบวนการขับไล่ผิปูตาจึงเป็นส่วนหนึ่งของการนิยามสถานการณ์ (Definition of Situation) ขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจแก่ผู้คนที่อยู่ในบริบทซึ่งวัฒนธรรมผิปูตาเคยมีอิทธิพลครอบงำมาเป็นเวลานานให้รู้สึกผ่อนคลายเพื่อไล่จิตสำนึกความกังวล กลัวเกรงในอำนาจผิออกไปโดยผ่าน “ตัวแทน” ของสถาบันที่มีความชอบธรรมและได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ โดยผ่าน “เครื่องมือ” ทางวัฒนธรรมหรือ “ปฏิบัติการทางสังคม” ที่มีสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจกว่า

อนึ่ง กรณีการตั้งหลักเมืองเวียงจันทน์ใหม่ยังมีความชัดเจนในแง่การเป็นสัญลักษณ์ผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐชาติ กล่าวคือระหว่างปี พ.ศ.2550-2553 ได้มีการขุดพบกลุ่มหลัก/ก้อนหินจำนวน 417 หลัก/ก้อนรวมกันอยู่ในลักษณะ 3 กลุ่มแยกกัน

ที่บริเวณที่มีการก่อสร้างขยายถนนไชยเชษฐาธิราช กลางเมืองเวียงจันทน์ ทั้งนี้ในบรรดาหลักหินทั้งหลายนั้นได้ปรากฏหลักหนึ่งจารึกอาณาเขตของสถานที่และอีกหลักหนึ่งสันนิษฐานว่าเป็นถุขยามในการปักหลักหินซึ่งระบุวันเวลาตรงกับรัชสมัยของสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช ((พ.ศ. 2063-2090) และตรงกับช่วงเวลาที่พระองค์ของการย้ายเมืองหลวงจากหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์ จึงทำให้เชื่อว่ากลุ่มหินดังกล่าวคือหินหลักเมืองที่ใช้กำหนดจุดหมายของการสร้างเมืองเวียงจันทน์ในคราวนั้น ก่อนที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะสถาปนาเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านช้างอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2103 ผลจากการพบกลุ่มหลักหินทำให้รัฐบาลได้สร้างเสาหลักเมืองใหม่ขึ้นมาในบริเวณที่ขุดพบกลุ่มหลักหินดังกล่าว โดยทำจากไม้จันทน์หอม ตั้งอยู่ภายในอาคารหอหลักเมืองซึ่งเป็นสถานที่เก็บรักษาหินหลักเมืองโดยการจัดแสดงให้ชมด้วย รัฐบาลได้ทำพิธีบวงสรวงสมโภชหลักเมืองใหม่ในปี พ.ศ. 2555 ทำให้ปัจจุบันมีหลักเมืองสองแห่งคือหลักเมืองเดิมที่วัดสี่เมืองกับหลักเมืองใหม่ที่รัฐบาลลาวเพิ่งสร้างขึ้น ยังไม่รวมหลักเมืองที่เป็นกลุ่มหลักหินที่ถูกขุดพบด้วย แต่ที่ชัดเจนคือในปัจจุบันชาวเมืองเวียงจันทน์ยังคงให้ความนับถือและกราบไหว้ขอพรแม่สีเมืองอย่างคับคั่งเช่นเดิม แตกต่างจากหลักเมืองสร้างใหม่แทบร้างไร้ผู้คนแวะเวียนมา

นอกจากนี้ประเด็นที่น่าสังเกตอีกคือสิ่งที่ผู้คนวอนขอจากแม่ย่าสี เล่ากันว่าสามารถวิงวอนขอได้ทุกอย่างยกเว้นเรื่องความรัก อ้างกันว่าครั้งเมื่อแม่สียังมีชีวิตประสพกับความผิดหวังในความรักเพราะสามีละทิ้งปล่อยให้ต้องแกล้วอยู่โดยลำพัง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าวัดสี่เมืองยังมีฐานะเป็นหลักเมืองโดยจารีตประเพณีและได้รับความนิยมเช่นเดิม แตกต่างจากหลักเมืองใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ซึ่งรัฐบาลลาวเองคงตระหนักถึงข้อนี้ดี ดังปรากฏชัดเจนจากคำบรรยายประวัติของศาลหลักเมืองของกระทรวงข้อมูลข่าวสาร วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว (Ministry of Information, Culture and Tourism, LPRP., 2012) ที่รัฐบาลลาวได้สร้างขึ้นไว้หน้าหอหลักเมืองแห่งใหม่ซึ่งสะท้อนให้เห็นการผลิตซ้ำและตีความหมายใหม่ของหน้าที่ (function) หลักเมืองเพื่อรับใช้ปัจจุบันอย่างชัดเจนโดยทำหน้าที่สามประการ คือ 1) เพื่อความเป็นสิริมงคล แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและผู้คนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่ 2) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเอกภาพที่เกิดจากการสร้างเมืองเวียงจันทน์ในฐานะศูนย์กลางของพระราชอาณาจักร ทั้งยังเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งเมืองและพระราชอาณาจักรล้านช้าง และ 3) เป็นการยืนยันนโยบายของพรรคและรัฐบาลใน

การสงวนรักษาประเพณีของชาติ การสนับสนุนศิลปวัฒนธรรม ส่งเสริมความรักชาติ แสดงออกถึงลักษณะของมวลชนลาวที่นำโดยรัฐบาลปฏิวัติเพื่อก้าวเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ และสังคมโลกที่มีความก้าวหน้าต่อไป

ภาพที่ 4 กลุ่มหลักหินที่ขุดพบบริเวณถนนไชยเชษฐาธิราช

กลางเมืองเวียงจันทน์ สปป.ลาว

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้เขียนบทความ ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี

สรุปข้อสังเกต

บทความนี้เป็นเพียงข้อสังเกตปรากฏการณ์เกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมืองและความเชื่อที่เกี่ยวข้อง โดยพยายามที่จะอธิบายเชิงสำรวจถึงกระบวนการคลี่คลายความหมายความสำคัญของหลักบ้านหลักเมืองสองฝั่งโขง ซึ่งด้านหนึ่งคือความพยายามที่จะสะท้อนให้เห็นถึงภาพพลวัตของพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้ผู้เขียนมีข้อสงสัยหลายประเด็นต่อสิ่งที่ตั้งข้อสังเกต หากแต่ด้วยข้อจำกัดของบทความ เวลาและศักยภาพ จึงเลือกหยิบยกบางประเด็นขึ้นมากล่าวในบทความแบบกว้างๆ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ต่างมีความเชื่อมโยงกันดังนี้ 1) การรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมือง 2) หลักบ้านหลักเมืองกับการสร้างสำนึกชุมชนของหมู่บ้านในยุคสงครามเย็น 3) หลักบ้านหลักเมืองกับการขับไล่ผีปู้ตาและข้อเถียงทางวิชาการ 4) หลักบ้านหลักเมืองกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของพุทธศาสนาและรัฐชาติ

สำหรับประเด็นการรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้านหลักเมือง ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับที่มาของคติหลักบ้านหลักเมืองว่าเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อพื้นถิ่นเดิมของผู้คนในอุษาคเนย์คือผีและวิญญาณนิยมเข้ากับความเชื่อใหม่จากภายนอกคือพุทธและพราหมณ์เพื่อเป็นการกำหนดเขตแดนให้พื้นที่บางแห่งมีความศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้การตั้งเสาหลักบ้านสมัยบุพกาลหรือตามชุมชนทางไกลมีความเรียบง่ายและสอดคล้องกับความเชื่อผีบรรพบุรุษ แต่ครั้นพอพัฒนาเป็นชุมชนระดับเมืองจึงทำให้การตั้งเสาหลักเมืองมีความซับซ้อนขึ้นและยิ่งผนวกกับความเชื่อพุทธศาสนาและพราหมณ์ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับเขาพระสุเมรุที่มองว่าเป็นศูนย์กลางจักรวาล จึงทำให้หลักเมืองมีฐานะเป็นแกนหลักของบ้านเมืองซึ่งต้องอาศัยพิธีกรรมที่ซับซ้อนและรุ่มรวยขึ้น นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตต่อการรับรู้และความเชื่อเกี่ยวกับการฝังคนทั้งเป็นไว้ข้างใต้หลักเมืองหรือใต้ปราสาท ประตุมืองซึ่งเรื่องราวดังกล่าวได้ปรากฏแพร่กระจายทั้งในลาว มอญ พม่าและไทย โดยเฉพาะในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่มีความนิยมสร้างเสาหลักเมืองในพระราชอาณาจักร ทว่าการรับรู้ดังกล่าวจะขัดแย้งทั้งความเชื่อในพระพุทธรูปที่มองว่าเป็นบาปกรรม และยังขัดแย้งกับตำราพระราชพิธีฝังหลุมพระนครหรือตำราพระราชพิธีนครฐานที่มีต้นกำเนิดจากเขมรและน่าจะเป็นต้นตำรับการตั้งเสาหลักเมืองของไทย ซึ่งเนื้อหาของตำรานี้ตั้งแต่ต้นจนสุดท้ายกลับไม่ปรากฏว่ามีตอนใดที่กล่าวถึงคนซื่อ อิน จัน มั่น คง หรือคนมีท้องหรือมีการฝังคนเหล่านั้นลงกันหลุมเลย ดังนั้นการรับรู้จึงเป็นเพียงความเชื่อและมายาคติ

ในส่วนของประเด็นหลักบ้านหลักเมืองกับการสร้างสำนักชุมชนของหมู่บ้านในยุคสงครามเย็นนั้น โดยทั่วไปการตั้งหลักบ้าน/ศาลปู่ตาส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชน ทว่ากลับมีข้อน่าสังเกตว่าในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ลงมา ปรากฏมีชุมชนในอีสานหลายแห่งที่ได้ตั้งหลักบ้านขึ้นภายหลังการตั้งชุมชน ทั้งยังทำเป็นรูปทรง “เสา” (ไม้/ปูน) ด้วย โดยอาจแบ่งเป็น 2 กรณี คือ 1) เป็นชุมชนเก่าแล้วมาตั้งหลักบ้านขึ้นทีหลัง และ 2) เป็นชุมชนใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นในช่วงทศวรรษ 2510-2520 ลงมา ซึ่งความถี่ของการตั้งหลักบ้าน (ที่เป็นรูปทรงเสา) ในช่วงนี้ เป็นผลกระทบจากพลวัตของสังคมอีสานทั้งที่มาจากความเชื่อเดิมเกี่ยวกับวิญญาณนิยมและหลักบ้าน การเปลี่ยนแปลงประเพณีว่าด้วยการรับมรดกที่ดินจากฝ่ายหญิงของสังคมอีสาน เป็นต้น โดยปฏิสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของประชากร การออกกฎหมายควบคุมที่ดินและนโยบายพัฒนาของรัฐผ่านกระบวนการสร้างความทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแพร่กระจาย

ของลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายป้องปรามของรัฐบาลไทย ทำให้เกิดการสนับสนุนของรัฐ ให้มีการบุกเบิกตั้งชุมชนหมู่บ้านใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นหน่วยชุมชนกันกระแทกกับ ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และนำไปสู่การตั้งหลักบ้านเพื่อทำหน้าที่ทั้งทางจิตวิญญาณ สร้างสำนึกความเป็นชุมชน และสร้างความมั่นใจในการปักปันเขตแดนเพื่อแสดงการมี ตัวตนเชิงพื้นที่ของหมู่บ้านใหม่ เช่นเดียวกับหมู่บ้านเก่าที่สร้างหลักบ้านขึ้นมาแทนศาล ผีปู่ตาเดิม

สำหรับประเด็นหลักบ้านหลักเมืองกับการขับไล่ผีปู่ตาและข้อเถียงทาง วิชาการนั้น ผู้เขียนพยายามเสนอ 2 ประเด็นหลักๆ คือ 1) ความไม่ลงรอยกับงานวิชาการ ที่ทำการผลิตซ้ำ แข่งขันและเหมารวมว่าความเชื่อผีปู่ตามีบทบาทในการจัดระเบียบทาง สังคมของหมู่บ้านชนบทอีสานโดยไม่พิจารณาบริบทและมิติเวลาเพราะเมื่อมีการขับไล่ ผีปู่ตาออกจากหมู่บ้านกลับไม่สามารถตอบได้ว่าทำไมสถาบันสังคมผีปู่ตาที่ทรงอำนาจ ในชุมชนดังที่เชื่อกันจึงถูกปฏิบัติอย่างนั้น ซึ่งการผลิตซ้ำงานวิชาการลักษณะนี้มีความ เชื่อมโยงกับการรับรู้ความเป็นชนบทที่ค่อนข้างอุดมคติ หยุดนิ่ง ซึ่งเท่ากับสนับสนุนการ แข่งขันวิถีชีวิตชนบทเอาไว้ให้พ้นจากการเปลี่ยนแปลง โดยมองข้ามไปว่าชนบทอยู่ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเปิด ไม่ได้สมบูรณ์ในตัวเองพอที่จะสามารถพึ่งตัว เองอย่างเป็นเอกเทศโดยลำพัง หากจำเป็นต้องพึ่งพาและปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อความ อยู่รอดอยู่ตลอดเวลา 2) คติความเชื่อเดิมทั้งผีปู่ตาและหลักบ้านต่างเป็นความเชื่อผี มีบทบาทหน้าที่ เหมือนกันคือปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน แต่ในระยะหลังกลับให้ ความหมายใหม่ว่าหลักบ้านไม่ใช่ผีแต่เป็นหลักพระธรรมจึงมีความบริสุทธิ์และ เหนือกว่าผี ซึ่งแสดงให้อคติทางความเชื่อ หลักบ้านจึงเป็นส่วนหนึ่งในการผลิตซ้ำ อุดมการณ์ของพุทธศาสนาไปโดยปริยาย

ส่วนประเด็นหลักบ้านหลักเมืองกับการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของพุทธศาสนา และรัฐ ผู้เขียนตั้งข้อสังเกต 2 ประเด็น คือ 1) ปฏิบัติการขับไล่ผีปู่ตาออกจากชุมชน หมู่บ้านโดยอาศัยพระสงฆ์ (พระป่า) เป็นผู้ดำเนินการหลัก ซึ่งการปฏิบัติการทางสังคม ดังกล่าวดำเนินอยู่ภายใต้กรอบของวัฒนธรรมความเชื่อ เช่น การอ้างว่าพื้นที่ตั้งศาล ผีปู่ตาเป็น “ที่พระยา นาวพระเจ้า” ซึ่งเป็นการอ้างถึงสถาบันสำคัญ (สัญลักษณ์อำนาจ รัฐ) ซึ่งเป็นที่ยอมรับชอบธรรมกว่าสถาบันผีปู่ตา (สัญลักษณ์ของชุมชน) ที่ไม่ได้ถูกรับรอง อย่างเป็นทางการอย่างสถาบันศาสนาหรือชาติ ที่น่าสังเกตคือมีการตั้งศาลหลักบ้าน หรือหลักพระธรรมเป็นจำนวนในภาคอีสานและใกล้เคียงโดยพระสงฆ์ จนพระเกจิอาจารย์

ท่านนั้นได้รับการขนานนามว่า “พระผู้พลิกแผ่นดินผืนให้เป็นแผ่นดินธรรม” 2) ผู้เขียน ยกกรณีการตั้งหลักเมืองเวียงจันทน์ในฐานะเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในแง่ถูกสร้างขึ้น มาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ผลิตซ้ำอุดมการณ์ของรัฐชาติ โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงอดีต-ปัจจุบัน-อนาคตของลาวเข้าด้วยกันคือ แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและผู้คนที่ย้ายใน เวียงจันทน์ เป็นสัญลักษณ์ความเป็นเอกภาพของเมืองเวียงจันทน์และแสดงความเคารพ ต่อบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งเมืองและพระราชอาณาจักรล้านช้าง และเพื่อยืนยันนโยบายของ พรรคและรัฐบาลในการทำหน้าที่รักษาและสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของ ชาติ อันจะเชื่อมโยงไปสู่การวางใจให้รัฐบาลนำพาไปสู่สังคมที่มีความก้าวหน้าต่อไป

References

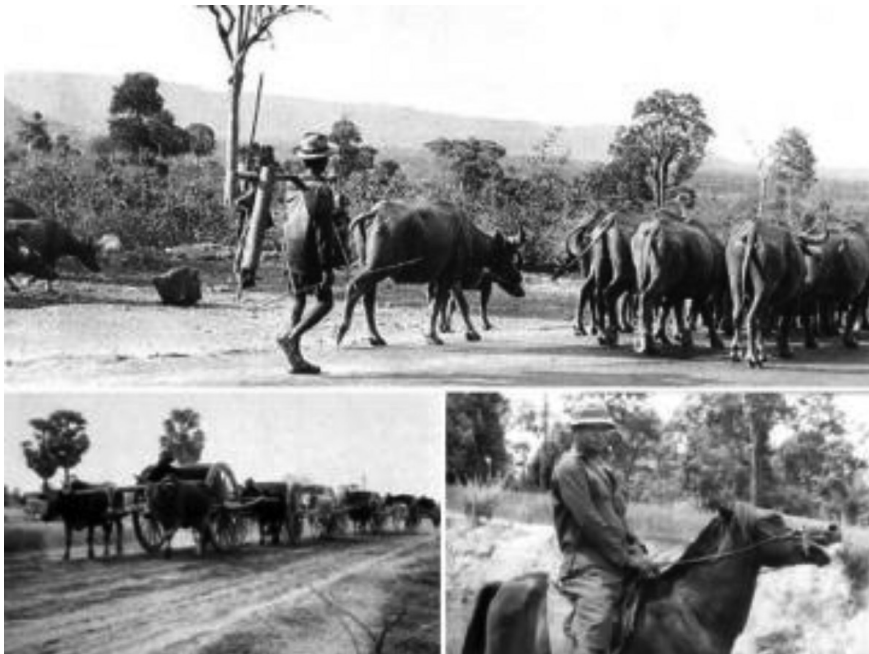
- Atiwanichayawong, N. (2014, July-December). Northeast Rural People and Livelihood: Change by Age. *Sociology and Anthropology Journal*. 33(2): 103-127.
- Chanapantu, J. (2018). *Lak bue Ban: Holy Pillars of Northeast Communities*. Retrieved on 9 December 2018 from https://www.silpa-mag.com/club/miscellaneous/article_8407
- Dhammawatra, J. (1987). *Royal Archive of Lao: Luangprabamg Vientien Muang Puan and Champasuk*. Mahasarakham: Research Institute of Art and Culture, Srinakharintarawiroj University, Mahasarakham Campus.
- Durkheim, Emile. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. Translated by Karen E. Field New York: The Free Press.
- Fine Arts Department. (1978). *Prarajakamnodmai Lesson 35 in Kodmaitrasamduong Law*. Bangkok: Udomsuksa.
- Harper, Charles L. (2001). *Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues*. New Jersey: Prentic-Hall.
- Hayashi Y. (2003). *Practical Buddhism among the Thai-Lao: Religion in the Making of a Region*. Bangkok: Chulalongkorn University Press.

- Janta, R. (2007, January). Kaoban Kaophi SuaBan Suamuang: Family System and Community Organization in Economic Zone of Upper Northern Culture. **Muangboran**. 33(1): 32-47.
- Jirattikorn, A. (1996). Recalling Ceremony of Sao Sa kang of Lua. **Art and Culture**. 17(5): 132-139.
- Kaewtep, K. (1984). **Consciousness of Peasant: Theory and Approach of Political Economy Analysis**. Bangkok : Chao Pra Ya Printing.
- Kanjanapan, A. (2001). **Dynamic and Potential of Community in Development**. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Keyes, Charles. (2010). Cosmopolitan Villagers and Populist Democracy in Thailand. Paper to be presented at Conference on **Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia**, May 13-15, 2010, Chiang Mai: Thailand.
- Kitirianglarp, K. (2016). **Research Report on Imperialist Anthropology: Invention of Rural Communities and Origin of Anthropology in Cold War Era**. Bangkok: the Thailand Research Fund.
- Krasasintu, C. (1982). **Pra Lak Muang**. Bangkok: The War Veterans Organization of Thailand Under Royal Patronage of His majesty the King.
- Luangpu Tongma Tawaro. (2017). **Holy Monk of Northeast Region**, retrieved on 9 December 2017, from <https://esan108.com/หลวงพ่อทองมาถาวโร.html>
- Ministry of Information, Culture and Tourism, Laos People's Democratic Republic. (2012). **History of the City Pillar Shrine**, Vien Tien: Laos People's Democratic Republic..
- Mukdawijitra, Y. (2005). **Reading Community Culture: Rhetoric and Politics of Ethnography of Community Culture**. Bangkok: Pha diew kan Printing.
- Ogad, S. **Villager of community of Sri Muang Temple, Vien Tien**, Interviewed on 14 July, 2017.

- Patraratananan, S. (2012). **Politics of Farmer Society: Condition of Formation of Red Shirt in Northeast Region** Translated by Manee, A. Pha Diew kan 10(2):123-142.
- Phuongphusakul, A. (2000). Space in Social Science. **Social Science Journal**. 12(2): 66-67.
- Phongsuksawat, W. (2008). **Lukmuang Lanchai hang Rajaanaajak**. Bangkok: Bannangsuaokamin.
- Praya Prakang. (1972). **Rachatirat**. Pranakorn: Praewittaya.
- Praya Pracha Kijkornrajak. (1973). **PongsawadanYonok**. Bangkok: Kungwittaya.
- Prince Damrong Rajanubhab. (1958). **Ruang Tiew Ti Tang Episode 3: Lao Ruang Tiew Monton Pechraboorn**. Bangkok: Fine Arts Department.
- Prince Damrong Rajanubhab. (1962). **Pongsawadan Lan Chang in Prachumpongsawadan Volume 2**. Bangkok: The Teachers' Council of Thailand.
- Public Relation Office, Chiang Mai. (2017). **Suwan Kamdaeng Legend**, retrieved on 9 December, from www.prdnorth.in.th/northtour/historyintakin.html
- Samutawanich, C. and Sanitwong, K. (2003). **Environment and Security: Security of State and insecurity of Citizen**. 2nd edition Bangkok: Sukhum and son Company.
- Santasombat, Y. (1995). New Gun and Ancient Devil in **Samurai's Wife: Anthropological Short Stories**. pp.113-131. 3rd edition: Kobphai printing.
- Saraya, T., (2001). **History of Siam Peasant**. 2nd edition Bangkok: Ammarin Printing.
- Sattayanurak, A. (2014). Change to Urbanity of Rural Society: Process of moving to Democracy. **Humanity and Social Science, Suratthani Rajjapak University** 6(12): 93-120.

- Sattayanurak, A. (2003). **Buddhism and Political Concept in King Rama I Period (1782-1809)**. Bangkok: Matichon.
- Scott, J. (1976). **The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia**. New Haven and London: Yale University Press.
- Singsatit, T. (1956). **Right River Bank of Mekong Volume 2**. Bangkok: Kangwittaya.
- Siri-ngam, S. (2016, January-March), National Strategy of Thai State in Relaxation period. **The National Defence College of Thailand Journal**, 58(1): 9-21.
- Snodgrass, A. (1984). **The symbolism of the Stupa** Translated by Sirikan, P. Bangkok: Thammasat University.
- Painoi, S. (2000, December). The Burial Ceremony of People under the pillar of the city **Sarakadee**. 16(190) : 121.
- Suntornphesat, S. (1968). **Sociology of Northeastern Communities**. Bangkok: The Social Science Association of Thailand.
- Taylor, J.L. (1996). **Forest monks and the Nation-State: an anthropological and historical study in Northeastern Thailand**. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Therasassawat, S., et al. (1985). **Research Report on Economic History of Chee River Basin since 1932-1985**. Khonkaen: Faculty of Humanity and Social Science, KhonKaen University.
- Therasassawat, S., et al. (1998). **Isan History after World War II-Present Day**. Khonkaen: Kangwittaya Printing.
- Therasassawat, S. (2003). **Economic History of Northeast Rural Communities, 1945-2001**. Bangkok: Chulalongkorn University Bookcentre.
- Terwiel, B.J. (1978, July). The origin and meaning of the Thai City Pillar. **Journal of the Siam Society**. 66(2): 159-172.

- Walliphodom, S. (1995). **Civilization of Issan**. Bangkok: Matichon.
- Wattanaphuti, C. (1986). **Approach of Study and Reality in Society: Anthropological Study of Thai Society**. pp. 20-35. Bangkok: Research Institute of Society, Chulalongkorn University.
- Werawong, S. (1986). **Heet Sib Song**. Translated by Praprasert, U. Ubonrajathani: Art and Culture Center, Ubonrajathani College of Teacher Training.
- Werawong, S. (1992). **Lao History**. Bangkok: Company of Pikanes Printing Center.
- Wolf, E.R. (1984). **Peasant Society** Translated by Suntornpesat, S. Chiang Mai: Library of Chiang Mai.
- Wongtes, S. (2018). **Ya Mae Se Muang Female Ancestor Ghost at Se Muang Temple in Vien Tien**. Retrieved on 29 December, from <https://www.matichon.co.th/news/410311>
- Yimrewat, P. (2001). **History of Sibsongjutai**. Bangkok: Sangsan.
- Yudee, C. (1989). **Chin Yudee : Founder of Thai Pre History Subject**. Bangkok: Pikanes Printing.

ขอบคุณภาพจาก : <https://bit.ly/2MHK0AJ>

วิวาทะวัว – ควาย: การช่วงชิงความหมายและพื้นที่ในสังคมไทย

Debates on Significances of Buffalo and Cow:
 Contestation of Meaning and Social Space in Thai Society

นิรันดร์ คำหนู¹

Nirundorn Khamnu

Email: Khamnu@hotmail.com

Received: December 17, 2017

Revised: January 18, 2019

Accepted: February 5, 2019

¹ Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นบทวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับการช่วงชิงความหมาย และพื้นที่ทางสังคมเกี่ยวกับ วัว ควาย โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคน และ วัว ควาย ในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ 2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว ควาย ในวิถีของนายฮ้อย 3. ศึกษาประเด็นวิวาทะ และการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในเรื่องระบบคุณค่า และการให้ความหมายของการเลี้ยงวัวควายในสังคมไทย โดยใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมในการวิเคราะห์เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับ วัว ควาย ตั้งแต่การให้นิยามความหมาย วัว ควาย ในระบบไร่นา และมุมมองวิเคราะห์พื้นที่ทางสังคมเกี่ยวกับ วัว ควาย ในกระแสนิยมปัจจุบัน ซึ่งพบว่าการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า และการให้นิยามความหมายของวัว ควาย เป็นภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่วัวควายถูกพูดถึงในตำนานของนายฮ้อย ซึ่งมีพลวัตการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าและความหมายจนถึงปัจจุบัน โดยเกิดภาพสะท้อนการช่วงชิงพื้นที่การพัฒนาสายพันธุ์ และแย่งชิงคำนิยามเกี่ยวกับวัวควาย จากคนชนชั้นกลางที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัว ควาย ในมิติต่าง ๆ ส่งผลให้ภาพการมอง วัว ควาย ถูกสังคมนิยามความหมายใหม่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เองที่ทำให้เกิดการสร้างความจริงชุดใหม่ของกลุ่มคนที่ถกเถียงวิวาทะช่วงชิงนิยามความหมาย และสร้างระบบคุณค่าให้กับ วัว และควาย ในโลกทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป

คำสำคัญ: วิวาทะ, การช่วงชิงความหมาย, พื้นที่ทางสังคม, ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัวควาย

Abstract

This article has 3 objectives. 1. To review the literature on the relationship between human and cattle in the social sciences studies. 2. To analyze the relationship between human and cattle in the rancher's way. 3. To study debates on values system and definition of cattle in Thai society by using social space concept and explain related phenomenon such as; definitions of cattle in farming system and in capitalism context.

It was found that changing values and the definitions of cattle can reflect the social changes. Since there was a story of the cattle rancher, the definitions keep changing drastically from time to time. It also reflects the captivation of social space and definition of cattle of the middle class. The perception of cattle is newly define in difference context. This phenomena leads to the new reality that is being discussed and argued on its definition, cattle value system in the changing world view.

Keywords: Debate, Contested Meaning, Social Space, Man and cattle relationship

บทนำ

สถานภาพความรู้เกี่ยวกับเรื่อง วัว ควาย ในฐานะเป็นสัตว์ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยในการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้นมีอยู่อย่างจำกัด ทั้งที่ในความเป็นจริงมิติความสัมพันธ์ของ คน กับวัว และควาย ยังมีแง่มุมที่น่าสนใจควรค่าแก่การศึกษาวិจัย การศึกษาความสัมพันธ์ของ คน กับวัว ควาย เป็นภาพสะท้อนพลวัตของสังคมท้องถิ่น ซึ่งคนในท้องถิ่นมีโลกทัศน์ในการผูกโยงตัวเองกับบริบทแวดล้อมอย่างละเอียดอ่อนตลอดช่วงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงที่ผ่านมา นอกจากนี้การศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ของ คน กับวัว และควาย ยังเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ที่มีชีวิตชีวา และช่วยทำให้มองเห็นแง่มุมการอธิบายตัวเองของคนในสังคมได้อย่างลุ่มลึก การศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เราเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบคุณค่า การให้ความหมาย เกี่ยวกับ วัว ควาย ในสังคมปัจจุบันซึ่งได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรดั้งเดิมเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ จากเดิมที่วัวควายซึ่งเป็นสัตว์มีคุณในระบบเกษตรกรรมถูกนิยามคุณค่าและความหมายว่า วัวควาย เป็นเสมือนสมาชิกในครัวเรือน ได้ถูกนิยามความหมายใหม่โดยมีอิทธิพลการนิยามความหมายจากกลุ่มนักการเมืองที่ทำฟาร์มเลี้ยงวัว ควาย พ่อค้าวัวควายรายใหญ่ ตลอดจนนักวิชาการ และข้าราชการระดับสูงของกรมปศุสัตว์ ทำให้นิยามความหมายของ วัว ควาย กลับกลายเป็นสัตว์สวยงาม และสัตว์เศรษฐกิจในยุคทุนนิยม ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความจริงชุดใหม่ที่ถกเถียง วิวาทะช่วงชิงนิยามความหมาย และสร้างระบบคุณค่าให้กับ วัว และควาย ในมุมมองของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่สร้างพื้นที่

ความจริงของตนเองภายใต้บริบทความเชื่อของแต่ละกลุ่ม และใช้ความจริงเหล่านั้นในการถกเถียงวิวาทะกัน ภายใต้การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในการอธิบายตัวเองอย่างน่าสนใจ

บทความวิชาการชิ้นนี้นำเสนอผลการศึกษาผ่านการพรรณนาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอข้อมูลในประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ 1. การศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคน และวัว ควาย ในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ เพื่อทำให้เข้าใจพัฒนาการความสัมพันธ์ และการให้นิยามความหมายของ คน กับ วัว ควาย 2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว ควาย ในวิถีของนายฮ้อย เพื่อศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ของ คน กับวัว ควาย และการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า และการให้นิยามความหมายของวัวควาย ในระบบเกษตรกรรมดั้งเดิม สู่ระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ โดยใช้การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้รู้ซึ่งเป็นนายฮ้อยที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการค้าขายวัว ควาย และ 3. การศึกษาประเด็นวิวาทะช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในเรื่องระบบคุณค่าและการให้ความหมายของการเลี้ยงวัวควายในสังคมไทย โดยใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมในการวิเคราะห์ให้เห็นถึง “พื้นที่ทางกายภาพ” “พื้นที่ทางสังคม” “พื้นที่ออนไลน์” เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับวัว ควาย ตั้งแต่การให้นิยามความหมาย วัว ควาย ในระบบไร่นา และมุมมองการวิเคราะห์พื้นที่ทางสังคมเกี่ยวกับ วัว ควาย ในกระแสทุนนิยมปัจจุบัน ตลอดจนการปรากฏตัวขึ้นในโลกไซเบอร์ของ วัว ควายในพื้นที่ออนไลน์บนอินเทอร์เน็ต

1. วรณกรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคน และวัว ควาย ในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์

งานที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ระหว่าง คน และวัว ควาย ในประเทศไทยมีค่อนข้างจำกัด แม้วัว และควายจะเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนมาช้านาน โดยเฉพาะงานทางสังคมศาสตร์ที่ทำการศึกษาด้านนี้ได้ถูกเลยมองข้ามจนเกิดช่องว่างของความรู้ที่จะอธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ของ คน กับ คน และ คน กับ วัว ควาย ที่เคลื่อนผ่านกาลเวลา ตามยุคสมัยที่ได้เปลี่ยนแปลงไปเนืองานเกี่ยวกับวัว ควายในเนื้อหาเชิงเทคนิคการเลี้ยง การพัฒนาพันธุ์ตามระบบปศุสัตว์ค่อนข้างมีปริมาณมากกว่างานศึกษาในมิติทางสังคมศาสตร์อย่างเห็นได้ชัด ผู้ศึกษาได้เรียบเรียงงานศึกษาเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ของคนและวัวควายเพื่อสะท้อนให้เห็น

ถึงสถานภาพขององค์ความรู้ และพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่าง คน และวัวควาย ในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ดังนี้

งานเขียนของ (Chanthalakkhana, C.,1984) ได้เรียบเรียง และสรุป เกี่ยวกับเรื่องควายในระบบไร่นาไทย ซึ่งเป็นข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประกอบเข้าด้วยกันโดยมีประเด็นสำคัญคือ 1) ชี้ให้เห็นบทบาทของ วัว ควาย ในระบบ ไร่ นาไทยอันเป็นระบบไร่ นาแบบผสม 2) เพื่อรวบรวมความรู้พื้นบ้านและวิชาการอัน เหมาะสมกับการเลี้ยงควาย ภายใต้สภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทย สังเกตเห็นได้ว่า งานของ Chanthalakkhana ถึงแม้จะมีการผสมผสานข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และ สังคมศาสตร์ไว้ แต่มีส่วนเน้นหนักไปทางข้อมูลการปรับปรุงพันธุ์และพัฒนาสายพันธุ์ ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างควายกับคนมีรายละเอียดไม่เพียงพอกับการอธิบาย สังเคราะห์เรื่องคุณค่า แต่ก็ได้สะท้อนมุมมองของสังคมไทยเกี่ยวกับควายในช่วงการเริ่ม ต้นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนาประเทศในช่วงปี ค.ศ. 1984 และลักษณะงาน ได้ให้ความสำคัญและคุณค่าของควายมากกว่าวัดตามความสำคัญของการใช้ควายเป็น แรงงานในยุคนั้นซึ่งยังใช้สัตว์เป็นแรงงานสำคัญก่อนยุคการพัฒนาใช้รถไถนาเดินตาม ซึ่งสะท้อนภาพทางเศรษฐกิจในยุคนั้นดังกล่าวให้เห็นว่า ระบบเกษตรกรรมของไทยยังไม่ได้มีการส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตรเพื่อตอบสนองระบบตลาดและการค้ามากนัก

ในยุคต่อมาช่วงปี ค.ศ. 1988 (Tung Kula Rong Hai Development Cooperation Project, et al.,1988) ได้ร่วมกันจัดเสวนาวิชาการเรื่องวัวควายหายไป ไหน? โดยมีองค์กรภาครัฐและเอกชน รวมถึงนักวิชาการท้องถิ่นเข้าร่วมพูดถึงประเด็น ความสัมพันธ์ของคน และวัว ควาย ในเขตพื้นที่ภาคอีสานโดยมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ สถานการณ์การใช้แรงงานวัว ควาย ทัศนะชาวบ้านเกี่ยวกับวัวควาย และรถไถ ผลกระทบของตลาดนัดวัวควาย วิธีการผลิตแผนใหม่ต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน และมิติทางวัฒนธรรมอีสานกับวัวควายที่เริ่มหายไปจากระบบไร่ นา เป็นการเสวนาที่ นำประเด็นปัญหา และลักษณะความสัมพันธ์ของวัว ควาย และคน ซึ่งเกิดการ เปลี่ยนแปลงและได้ส่งผลกระทบถึงสภาพแวดล้อม ระบบเกษตรกรรม และสภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงแบบแผนในวิถีชีวิตที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งงานเสวนานี้เป็นการ ตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีผลกระทบในวงกว้างต่อวิถีชีวิตของชาวนาใน ภาคอีสาน เพราะเมื่อวัว ควายเริ่มหายไป ระบบการเกษตรของชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยน ปุ๋ยคอกมูลสัตว์ก็เริ่มหายไป ฟุ้งหญ้า ป่าเลี้ยงสัตว์ก็เริ่มหายไป งานชิ้นนี้จึงเป็นงาน

ชุดแรก ๆ ในอีสานที่นักวิชาการ นักพัฒนา เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เริ่มมาคุยกันถึงสภาพ ปัญหาเรื่องวัว ควายที่มีผลกระทบต่อสังคมอีสาน อันเนื่องมาจากระบบเกษตรกรรม ใหม่ และระบบเศรษฐกิจที่ถูกกระตุ้นจากนโยบายของภาครัฐทำให้เกิดการขยาย ตัวของภาคการเกษตร ขยายพื้นที่ดินทำกิน การขยายตัวลักษณะเช่นนี้ต้องพึ่งพิง เทคโนโลยีเครื่องจักรทางการเกษตรมากยิ่งขึ้น ทำให้บทบาทของวัว ควาย ในระบบไร่นาไทยเริ่มลดความสำคัญลง จนเกิดเป็นโครงการร่วมศึกษาและรณรงค์การใช้แรงงาน ควาย ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

ซึ่งในปีต่อมางานศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลกระทบของตลาดนัดวัวควาย” (On-dam, B., et al., 1989) เป็นโครงการต่อเนื่องจากการเสวนาเรื่องวัวควายหายไปไหน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาผลกระทบของตลาดนัดวัว ควายต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ควายกับการมีตลาดนัด 3) เพื่อศึกษาอิทธิพลของตลาดนัดวัวควายต่อระดับ จริยธรรม และบริโภคนิสัยของชุมชน ซึ่งลักษณะงานศึกษาเป็นทั้งงานข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบกับข้อมูลเชิงปริมาณ โดยศึกษาที่ตลาดนัดวัวควายบ้านส้มโฮง อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด พบว่า กลุ่มบุคคลที่ร่วมซื้อขายแลกเปลี่ยนมาจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน สัดส่วนของคนที่มาวัว ควาย มาขายประมาณ 70 % และที่นำมาเพื่อแลกเปลี่ยน ประมาณ 30 % วัวควายในตลาดนัดบางส่วนมาจากประเทศเพื่อนบ้านเพราะราคาถูก และระบบกรรมสิทธิ์เกี่ยวกับควาย เริ่มเปลี่ยนแปลงไป คนเริ่มจะมีแนวโน้มในการมีวัวควายไว้ในครอบครองลดน้อยลง จะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของตลาดนัดวัว ควาย เป็นผลจากการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่ง ตลอดจนระบบตลาดการค้าที่มีการพัฒนามากยิ่งขึ้น กลไกการค้าขายวัว ควาย เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต รูปแบบการค้าขายวัว ควายในลักษณะแบบเดิมที่นายฮ้อยต้องไล่ต้อนวัวควายด้วยการเดินทางแบบกองคาราวานเพื่อนำ วัว ควายไปขายในภาคกลางสูญหายไปในวิธีการตลาดแบบใหม่ พื้นที่ตลาดนัดวัว ควายมีการพัฒนารูปแบบการค้าขายในลักษณะของการเป็นพื้นที่กลาง ซึ่งระบบตลาดดังกล่าวได้เกิดขึ้น และกระจายอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน

เนื่องงานการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องวัวควายงานหนึ่งในแถบอีสานใต้ที่ได้ทำการศึกษาผ่านการประเมินผลโครงการเลี้ยงสัตว์แบบพื้นบ้านโดยเน้นเฉพาะการเลี้ยงวัวของชาวบ้าน 3 หมู่บ้าน ในเขตอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวัวที่เลี้ยงต่ำกว่า 5 ตัว บางรายก็ไม่มีวัวอาศัยการรับจ้างเลี้ยงวัว วัวที่ชาวบ้านเลี้ยงส่วนใหญ่

เป็นวัวพันธุ์พื้นเมือง ลักษณะการเลี้ยงของชาวบ้านใช้การเลี้ยงแบบปล่อย และอาศัยทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะ การขยายพันธุ์วัวชาวบ้านใช้วิธีการปล่อยให้วัวผสมพันธุ์กันเองในทุ่ง และปล่อยให้คลอดเองตามธรรมชาติ การซื้อขายวัวชาวบ้านนิยมขายวัวให้กับนายฮ้อยที่เข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน มีการดูแลรักษาวัวโดยใช้ความรู้ในท้องถิ่น เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเพื่อขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐ และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (Kuntanan, N., 1991) ซึ่งจากการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่างานชิ้นนี้ได้สะท้อนภาพระบบการเลี้ยงวัวในช่วงปี ค.ศ. 1991 ซึ่งในช่วงนั้นวัวได้เริ่มเปลี่ยนบทบาทจากสัตว์ที่ใช้แรงงานในภาคการเกษตรเป็นสัตว์เศรษฐกิจ หากแต่ในเขตอีสานใต้การดูแลพัฒนาพันธุ์ก็ยังเป็นการปล่อยไปตามสภาพธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคน กับ วัว ในช่วงเวลานี้ วัว จึงถูกมองว่า มีความหมายเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่จะสร้างรายได้ให้กับครอบครัวจากคุณค่าการเป็นเนื้อ และอาหาร

ในยุคที่วัว และควายถูกให้คุณค่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจ คนได้ให้คุณค่าความหมายเชิงเศรษฐกิจต่อวัว มากกว่าควายเพราะข้อจำกัดเรื่องการเลี้ยง อัตราการเจริญเติบโต ดังเห็นได้จากงานส่วนหนึ่งของ Konantha, C. (1999) ซึ่งได้แปล The Water Buffalo : New Prospects for an Underutilized Animal, by Board on Science and Technology for International Development เป็นภาษาไทยโดยการสนับสนุนจากคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ชื่อเรื่อง กระบือสัตว์ที่ยังใช้ไม่คุ้มค่า โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับ มุมมองที่มีต่อควายในโลกตะวันตกกว่ายังไม่ได้การยอมรับเท่ากับวัว ควายกลายเป็นสัญลักษณ์ของความอดทน และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเอเชียที่มีการปรับตัวเก่งในสภาพแวดล้อมที่ต่าง ๆ กัน งานนี้สื่อสารกับสาธารณชนในเชิงวิทยาศาสตร์ที่พยายามบอกถึงคุณประโยชน์ของควายในแง่คุณค่าสารอาหาร แลกลเนื้อ การผลิตน้ำมันงานแปลชิ้นนี้สะท้อนถึงวิวาทะและการสร้างวาทกรรมระหว่างวัว และควายจากมุมมองโลกตะวันตก ที่พยายามสร้างระบบคุณค่าของควายให้ทัดเทียมวัว ในแง่มุมมองทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะที่พึงประสงค์ทางเศรษฐกิจมาเป็นตัวกำกับ ซึ่งปรากฏการวิวาทะ และการสร้างวาทกรรมลักษณะนี้เกิดขึ้นในประเทศไทยอย่างแพร่หลายในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สะท้อนให้เห็นว่าระบบคุณค่าของวัวและควายไม่ได้ถูกพัฒนาให้ทัดเทียมกันตลอดเวลา วาทกรรมจากโลกตะวันตกมีส่วนอย่างมากในการกำหนดคุณค่าของวัวให้ดูเด่นกว่าควายเสมอมา ซึ่งจะแทรกตัวอยู่ในกิจกรรมทางปศุสัตว์และการส่งเสริมของภาครัฐ

งานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนและวัว ที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด ในช่วงปี ค.ศ. 1998 - 2000 คืองานของ Detthonkam, A. (2000) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “หัวเชือกวัวชน” ในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งเป็นการอธิบายลักษณะบุคลิกของคนได้ผ่าน วัฒนธรรมการชนวัว และการเลี้ยงวัวชน กับผู้เลี้ยงวัวชน ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ ระหว่างวัวชนในแง่ของความหมายใหม่ที่อธิบาย “วัวชน” ให้เห็นนัยที่มากกว่าเรื่องการ พนัน ซึ่ง หัวเชือกวัวชนเสมือนเป็นสัญลักษณ์ในการอธิบายบุคลิกภาพของคนปักษ์ใต้ กลุ่มหนึ่ง ที่เดิมทีมักถูกกล่าวถึงในแง่ลบหรือสะท้อนการมีอคติต่อคนใต้

ผลจากการศึกษาพบว่า การคัดเลือกสายพันธุ์วัวชนเกิดจากคติความเชื่อและ ภูมิปัญญาแบบพุทธเกษตรไทยผสมแบบฮินดูที่เน้นสร้างร่างกายแข็งแรงสอดคล้องกับ หลักวิทยาศาสตร์ วิธีการเลี้ยงวัวต้องเลี้ยงอย่างดี อาหารคืออกกำลังกายสม่ำเสมอ มีการฝึกซ้อมอย่างดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นความภาคภูมิใจในหน้าที่การงาน ซึ่งหาก นำหลักการนี้ไปประยุกต์ในกิจกรรมอื่นก็น่าจะทำให้ประสบผลสำเร็จ

วิถีชีวิตของคนเลี้ยงวัวชน จะต้องอยู่กิน หลับนอนกับวัว เสมือนหนึ่งวัวเป็น สมาชิกของครอบครัว และคนในครอบครัวต่างก็ยอมรับสภาพนี้ กิจกรรมการเลี้ยงวัว ชนได้ก่อให้เกิดเครือข่ายทางธุรกิจสืบเนื่องมากมาย เช่น มีอาชีพเลี้ยงวัว ตัดหญ้ารับจ้าง เพาะพันธุ์วัวชนขาย มีการขายอาหารเครื่องต้ม สร้างโรงเรือนวัวให้เช่า ช่วยพัฒนา เศรษฐกิจของคนได้อีกทางหนึ่ง แบบฉบับของผู้เลี้ยงวัวชนจะต้องเป็นนักเลง ใจถึง พึ่ง ตนเอง ซึ่งการนำ กล้าได้กล้าเสีย ซึ่งสอดคล้องกลมกลืนกับค่านิยมของชาวใต้ที่เคย เป็นกลุ่มบุคคลในรัฐชายขอบมาก่อน

ข้อเสนอแนะคือ การศึกษากิจกรรมการชนวัวโดยเน้นหนักในแง่เศรษฐกิจ ว่ากิจกรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดเงินทุนหมุนเวียนในตลาดจำนวนมากน้อยเท่าใดและ อย่างไร ควรหาวิธีการที่สามารถนำกิจกรรมนี้มาช่วยเสริมสร้างแนวทางในการพัฒนา และสร้างผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคใต้ งานชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงระบบความ สัมพันธ์ของคนกับสัตว์อย่างวัวในมิติที่แตกต่างออกไปจากวัว ควายในระบบเกษตรกรรม ที่เน้นใช้แรงงาน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนระบบคุณค่าของวัวชนในการแสดง อัตลักษณ์ของคนได้ผ่านสัญลักษณ์การแสดงออก และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมคนเลี้ยง วัวชน ผ่านการตีความหมาย อธิบายความสัมพันธ์ วัว จึงเป็นเสมือนปัจจัยสำคัญใน การดำรงชีวิตของคนใต้กลุ่มหนึ่งที่ทำให้คุณค่าของวัวแตกต่างจากสถานภาพที่มันเคยเป็น และระบบความสัมพันธ์นี้ก็ยังคงถูกพัฒนาต่อไปเพราะงานวิจัยนี้ได้สร้างพื้นที่เส้น

ทางให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนได้ และวัวชน ให้มีพื้นที่การอธิบายความเป็นตัวตนในสังคมไทย

งานการศึกษาเกี่ยวกับคนและวัว งานหนึ่งทางภาคเหนือของประเทศไทยได้ ทำการศึกษางานเชิงประวัติศาสตร์เรื่อง พ่อค้าวัวต่างผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย พบว่า ในอดีตทางภาคเหนือมีกลุ่มพ่อค้ากลุ่มหนึ่งที่ใช้วัวเป็นพาหนะในการลำเลียงสินค้าเพื่อนำไปค้าขายตามหมู่บ้าน และเทือกเขาต่าง ๆ ซึ่งเป็นการใช้แรงงานวัวในบทบาทของเป็นพาหนะลำเลียงสินค้าเพื่อการจำหน่าย วัวต่าง และพ่อค้าเริ่มหายไปในช่วงที่ถนนเส้นทางการติดต่อในภาคเหนือเริ่มสะดวกขึ้น พ่อค้าวัวต่างจึงเหลือเพียงตำนานในหน้าประวัติศาสตร์ของภาคเหนือในปัจจุบัน (Chuchat, C., 2002)

จะเห็นได้ว่างานในช่วงปัจจุบันเกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ของคนและวัวควายมีค่อนข้างจำกัด โดยมีงานชิ้นหนึ่งได้ทำการศึกษานวทางการเลี้ยงวัวด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนบ้านนาเปอะ ตำบลชาติตระการ อำเภอลำปาง จังหวัดพิจิตร พบว่า ชาวบ้านนาเปอะใช้วิธีการเลี้ยงวัวโดยปล่อยวัวเข้าป่าเป็นเวลาแปดเดือนตั้งแต่ช่วงต้นฤดูฝนจนถึงต้นฤดูหนาว โดยเจ้าของวัวไปดูวัวของตนเองสัปดาห์ละครั้งโดยนำเกลือไปให้วัวกินด้วยทุกครั้งเพื่อเพิ่มแร่ธาตุ ชาวบ้านนาเปอะจะมีความผูกพันกับวัวทุกตัวโดยสังเกตได้จากการที่เจ้าของตะโกนเรียกไม่ว่าวัวทุกตัวในฝูงจะออกมาหาเจ้าของทันที การเลี้ยงวัวในป่าบนเขายังทำให้ชาวบ้านมีเวลาในการประกอบอาชีพอื่นเพราะไม่ต้องเฝ้าเลี้ยงวัวทุกวันเหมือนการเลี้ยงวัวในฟาร์ม วัวตัวเมียจะตกูกเกือบทุกปี การขายวัวจะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน อำนาจการต่อรองราคาขึ้นอยู่กับเจ้าของวัว นับได้ว่า คน วัว ป่าเขา ของชาวบ้านนาเปอะสามารถอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นระบบเช่นนี้มายาวนาน (Riwthongchai, P., et al., 2005) การศึกษาของ Riwthongchai, et al. ได้สะท้อนรูปแบบการเลี้ยงวัวโดยการพึ่งพาธรรมชาติ ในบทบาทที่วัวอยู่ในสถานภาพของสัตว์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ คือขายเพื่อนำไปเป็นอาหาร งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าจริงแล้วในระบบทุนนิยมบางครั้งก่อให้เกิดระบบการเลี้ยงที่ทันสมัยตามกระแส ต้องใช้เครื่องทุ่นแรงในการจัดการ เช่น เครื่องตัดหญ้า หรือต้องทำแปลงหญ้าสำรองไว้ให้วัวกิน และจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าระบบการเลี้ยงแบบเดิมคือการพึ่งพาธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมสมัย หากแต่คุณค่าของวัวอาจเปลี่ยนสถานภาพไปตามเงื่อนไขความจำเป็นที่สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมในภาคการเกษตร

ตารางที่ 1 ความสัมพันธ์ของคน และวัว ควาย ในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์

	ความสัมพันธ์ของคน และวัว ควาย ในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์										
	ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์	ข้อมูลทางสังคมศาสตร์	ให้ความสำคัญและคุณค่าของวัว	ให้ความสำคัญและคุณค่าของควาย	มีการใช้ควายเป็นแรงงาน	วัว ควายเริ่มหายไปจากระบบการเกษตร	ระบบกรรมสิทธิ์ และการครอบครอง	วัวควายบางส่วนมาจากประเทศเพื่อนบ้าน	เป็นสัตว์เศรษฐกิจ	วัฒนธรรมการชนวัว และการเลี้ยงวัวชน	พหุนิยมในการล่าเลี้ยงสัตว์
Chanthalakkhana, C. (1984)	/	/	/		/						
Tung Kula Rong Hai Development Cooperation Project, et al. (1988)						/			/		
On-dam, B., et al. (1989)							/	/			
Konantha, C. (1999)			/								/
Kuntanan, N. (1991)									/		
Detthongkam, A. (2000)										/	/
Chuchat, C. (2002)											/
Riwthongchai, P., et al. (2005)									/		

จากข้อมูลในตารางและการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เรื่องคนกับวัวควาย ผู้ศึกษาพบว่างานในด้านนี้มีค่อนข้างจำกัด งานการศึกษาส่วนใหญ่มุ่งศึกษาถึงบทบาทของวัว ควายในระบบไถนาไทย เพราะสถานภาพเดิมของวัวควายคือสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้ใช้งานในไถนา ภาพของงานส่วนหนึ่งเป็นงานในเชิงวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ที่กล่าวถึงระบบการเลี้ยง การปรับปรุงสายพันธุ์ งานการศึกษาเรื่องวัวควายถูกละเลยที่จะศึกษาถึงบทบาท และความหมายของวัว ควาย ในบทบาท และคุณค่าด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายในสภาพสังคมปัจจุบัน จะมีเพียงงานของ Detthongkam และ Chuchat ที่ศึกษาเกี่ยวกับคนและวัว ในบทบาทที่แตกต่างออกไปจากการใช้แรงงานในไถนา คืองานของ Detthongkam ได้ทำการศึกษาเรื่องหัวเชือกวัวชนสะท้อนวิถีชีวิตคนใต้กลุ่มหนึ่งที่เลี้ยงวัวชน แสดงให้เห็นถึงระบบคุณค่า ความหมายของวัวในฐานะบทบาทที่แตกต่างออกไป และปรากฏการณ์ความถึงอัตลักษณ์บุคลิกของคนใต้ ซึ่ง Detthongkam พยายามสะท้อนออกมาจากกลุ่มผู้เลี้ยงวัวชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ในขณะที่งาน

ของ Chuchat นำเสนอบทบาทว้าวในภาคเหนือในฐานะวัวต่าง หรือวัวพันธุ์พื้นเมืองที่
ใช้ชิ้นส่วนของสัณหาระเป็นแรงงานในการบรรทุกตระเวนเพื่อขายสินค้าในอดีต ซึ่งปัจจุบัน
บทบาทนี้ก็หายไปเพราะกระแสการพัฒนาสมัยใหม่

งานส่วนหนึ่งมุ่งศึกษาถึงแนวทางการเลี้ยงวัวด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่ง
เป็นการศึกษาที่อิงอยู่กับกระแสท้องถิ่นนิยม และระบบการเลี้ยงวัวแบบเดิม แต่ใน
ปรากฏการณ์จริงระบบการเลี้ยงวัวเกิดขึ้นอย่างหลากหลายตามสภาพสังคมที่
เปลี่ยนแปลงไป การศึกษาสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับคนและวัว ควาย ในครั้งนี้ทำให้
ผู้ศึกษาพิจารณาเห็นพัฒนาการทางความหมาย และคุณค่าที่สะท้อนออกมาจากผลการ
ศึกษา ซึ่ง ความหมาย และคุณค่าที่ซ่อนตัวอยู่ในระบบการเลี้ยงวัว ควาย ผ่านพัฒนาการ
เชิงประวัติศาสตร์จากการเลี้ยงในระบบไร่นาสู่การเลี้ยงในระบบทุน คุณค่าของงาน
บทความนี้ผู้ศึกษาเชื่อว่าจะสามารถสะท้อนระบบความสัมพันธ์ของคนกับคนซึ่งมีหลากหลาย
กลุ่มมากขึ้น และสะท้อนความสัมพันธ์ของความหมายและคุณค่าซึ่งมีหลายมิติ
มากกว่าเดิม อันจะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบันได้อย่างเป็น
พลวัต

อย่างไรก็ดี ข้อสังเกตประการสำคัญจากการทบทวนงานศึกษาทาง
สังคมศาสตร์เกี่ยวกับวัว ควาย พบว่า นอกจากระบบสังคมที่มีการพัฒนาความเจริญ
มากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทว้าว ควายในระบบไร่มาแล้ว เงื่อนไขของ
สถานะทางเศรษฐกิจ และนโยบายของภาครัฐในแต่ละยุคสมัย ที่สะท้อนออกมาในบาง
มิติของงานศึกษาชิ้นต่าง ๆ ชี้ให้เห็นว่า สถานะทางเศรษฐกิจ และนโยบายของภาครัฐ
นั้น มีอิทธิพลในการกำกับ และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของ วัว ควายในระบบ
ไร่ นา ไทย รวมถึงการสร้างระบบคุณค่า และการให้ความหมายวัว ควาย ในบริบทของ
การพัฒนารูปแบบการเลี้ยงลักษณะใหม่ ๆ ตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา โดยภายใต้
การเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวข้างต้นนั้น ได้ทำให้เกิดกลไกของสังคมในหน่วยการผลิตของ
เกษตรกร นายฮ้อยค้าวัวควาย และผู้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีของ วัว ควาย บุคคลต่าง ๆ เหล่า
นี้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว และควาย โดยบทบาทของ “คน” ได้ทำ
หน้าที่เป็นกลไกสำคัญที่มีความพยายามที่จะปรับตัว ต่อสู้ และดิ้นรนให้สามารถพัฒนา
ระบบใหม่ ๆ ทั้งในด้านการพัฒนาสายพันธุ์ การพัฒนารูปแบบการเลี้ยงดูแล วัว ควาย
การพัฒนากระบวนการค้าขายแลกเปลี่ยน การนิยามความหมาย วัว ควาย ให้สอดคล้อง
อย่างเป็นพลวัตกับสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา และปฏิเสธมิได้ว่า

ในวิธีการค้าขายแลกเปลี่ยนวัว ควาย ของนายฮ้อยนั้นสามารถสะท้อนภาพ การเปลี่ยนแปลง และภาพความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว ควายได้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว ควาย ในวิถีของนายฮ้อย

วัว และควาย เป็นสัตว์ที่ผูกพันกับวิถีชีวิตมนุษย์มาช้านานโดยเฉพาะในสังคม เกษตรกรรม เพราะในอดีต วัว และควายถือว่าเป็นสัตว์ที่มนุษย์ต้องใช้แรงงานในการ ทำการเกษตร และเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนพาหนะ “เกวียน” ที่ชาวบ้านโดย เฉพาะในภาคอีสานใช้เดินทางอพยพเพื่อหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์ในอดีตที่ผ่านมา

องค์ความรู้เกี่ยวกับ วัว และควาย ถูกพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งองค์ความ รู้เรื่องการดูแลบำรุงรักษา การคัดเลือกพันธุ์ การดูลักษณะวัว ควายที่ดี ซึ่งเป็นศาสตร์ ที่ถูกส่งสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนาน ศาสตร์ดังกล่าวได้ถูกพัฒนาขึ้นมาควบคู่ กับความสำคัญของวัวควายซึ่งมีคุณค่า มีความหมายในฐานะเป็นสัตว์มีคุณประโยชน์ ต่อมนุษย์ในด้านการทำเกษตรกรรม

เมื่อวัว ควายมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ในสังคมเกษตรกรรม ความ ต้องการที่จะได้มาซึ่งวัว ควายที่มีลักษณะดี หรือมีร่างกายบึกบึนแข็งแรงเหมาะกับการนำมาใช้งาน ก็เกิดขึ้นพร้อมกับระบบการแลกเปลี่ยน ซื้อขาย จนถือว่า วัว และควายเป็นมูลมั่งมรดกอย่างหนึ่งของชาวอีสาน เป็นมรดกที่ตกทอดเพื่อใช้เป็นแรงงาน ในครัวเรือนจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งมาช้านาน องค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงดูแลรักษา การดูลักษณะวัว ควาย ได้ถูกพัฒนาขึ้นอย่างมากในช่วงที่กลไกการแลกเปลี่ยนวัว ควาย ได้ถูกพัฒนาขึ้น จากผู้รู้และยี่ดออาชีพค้าขายวัว ควาย คือ นายฮ้อยวัว นายฮ้อยควาย ซึ่งคำว่า 'นายฮ้อย' เป็นสรรพนามซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นของคนอีสานที่ใช้เรียกกลุ่มบุคคล ที่มีอาชีพและบทบาทในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าต่าง ๆ และมักเรียกตามชื่อประเภท สินค้า ดังนั้นกลุ่มคนที่ค้าขายวัว-ควาย จะถูกเรียกว่า นายฮ้อยวัว-ควาย หากแต่นายฮ้อยวัว นายฮ้อยควาย มีบทบาทสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในระบบเกษตรกรรมของ คนอีสานใกล้ชิดมากกว่ากลุ่มพ่อค้าสินค้าประเภทอื่นๆ เมื่อพูดถึงสรรพนามคำว่า “นายฮ้อย” คนอีสานจึงมักนึกถึงคนที่มืออาชีพซื้อขายแลกเปลี่ยน วัว ควาย

นายฮ้อยได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยน วัว ควาย เพราะสภาพสังคมอีสานในอดีตการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัว และควายในลักษณะ

สังคมดั้งเดิมที่มีสภาพภูมิประเทศไม่เอื้ออำนวย มีสภาพเป็นทุ่งนา และป่าเขา การค้าขาย แลกเปลี่ยนวัวควายจึงต้องอาศัยการเดินทางรอนแรมไปค้าขายกันในแถบภาคกลาง ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางยาวนานหลายเดือน ดังนั้นการจะนำวัว-ควาย ไปขายจึงต้องอาศัยการรวมตัวเดินทางกันเป็นหมู่คณะกองคาราวานเพื่อความปลอดภัย และจากการเดินทางในลักษณะนี้เอง ได้บ่มเพาะประสบการณ์ให้กับกลุ่มนายฮ้อยที่นำวัว-ควาย ไปค้าขาย กลายเป็นตำนาน “นายฮ้อย” สร้างเป็นละครยอดเยี่ยมเรื่องนายฮ้อยทมิฬในช่วงเวลาที่ผ่านมา จากความยากลำบากของการเดินทางและเพื่อให้การเดินทางแต่ละครั้งสามารถขายวัว-ควาย ได้เงินกลับมาบ้าน นายฮ้อย จึงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการดูลักษณะสัตว์ที่เป็นมงคล-อัปมงคล หรือลักษณะสัตว์ที่เลี้ยงโตเร็ว นายฮ้อยส่วนใหญ่จะมีพื้นความรู้เทคนิควิธีการในการเลี้ยงสัตว์และการดูแลป้องกันรักษาโรคสัตว์ รวมทั้งการประเมินราคา และการต่อรองการค้าขายวัว-ควาย ด้วยบทบาทดังกล่าวคนในชุมชนจึงให้ความเชื่อถือ “นายฮ้อย” ว่าเป็นบุคคลสำคัญของชุมชนตลอดมา

งานศึกษาของ Yomnat, P. (2003) ได้ศึกษาภูมิปัญญานายฮ้อยวัว-ควาย ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่าบทบาทของนายฮ้อยมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม โดยมีปรากฏการณ์สำคัญเป็นสองช่วงการเปลี่ยนแปลงคือ

นายฮ้อยรุ่นแรก ช่วงปี ค.ศ. 1932 - 1962 นายฮ้อยรุ่นนี้ได้รับความยอมรับจากคนในสังคมอีสานว่าเป็นกลุ่มคนที่มี วิทยุ และมีประสบการณ์ในทางการค้า มีความเป็นผู้นำสูงและได้รับความเชื่อมั่นในการซื้อขายวัว-ควาย จากเจ้าของวัวควายเป็นอย่างดี ซึ่งจะมีหน้าที่ในการควบคุมกองคาราวานวัวและควาย รวมทั้งลูกน้องอีกจำนวนมากเพื่อไล่ต้อนวัวควายไปขายยังภาคกลาง และยังเป็นผู้ที่มีเครือข่ายนายฮ้อยด้วยกันสามารถพึ่งกันได้ตลอด มีประเพณีการไปยามเสี้ยว (เยี่ยมเพื่อน) ที่ต้องปฏิบัติตลอดเวลา กับเพื่อนเครือข่ายนายฮ้อยผู้ทำอาชีพค้าขายวัว-ควาย ด้วยกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แห่ลงสินค้า ที่สำคัญที่สุดคือรู้จักเทคนิคการค้าขาย การต่อรองราคา

นายฮ้อยรุ่นต่อมาถือเป็นนายฮ้อยรุ่นกลาง ที่ทำอาชีพค้าขายแลกเปลี่ยนวัวควายอยู่ในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1962 - 1977 ซึ่งเป็นยุคการเปลี่ยนแปลงการค้าขายวัว-ควาย เพราะในช่วงปี ค.ศ. 1961 เป็นต้นมา รัฐบาลเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ระบบสาธารณูปโภคจึงเริ่มถูกพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง เริ่มมีถนนในการคมนาคมสะดวก นายฮ้อยจึงไม่จำเป็นต้องไล่ต้อนวัว ควายไปขายที่ภาค

กลาง เริ่มมีการพัฒนาการการใช้รถบรรทุก และการมีพ่อค้าจากภาคกลางเดินทางมาซื้อแล้วลำเลียงขนไปขายเอง ทำให้บทบาทนายฮ้อยวัว-ควาย จำกัดบทบาทอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก เปลี่ยนบทบาทเป็นการนำวัว-ควาย จากนอกพื้นที่เข้ามาขายในตลาดนัดวัว-ควาย และขายไปนอกพื้นที่ แต่เครือข่ายของนายฮ้อยด้วยกันเองก็ยังคงมีความจำเป็น และมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องอยู่ และพัฒนาระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนมาจนถึงปัจจุบัน

ในขบวนการค้าขายของนายฮ้อยรุ่นนี้ เมื่อมีการซื้อขายวัว-ควาย จะมีการกำหนดจุดนัดพบกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นหรือที่มาของตลาดนัดวัว-ควาย ในท้องถิ่น นายฮ้อยรุ่นนี้ก็ยังเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ทั้งการดูแลสุขภาพสัตว์ การเลี้ยงดูและรักษาโรค การค้าขายเน้นวัว-ควายที่นำไปใช้งานเป็นหลัก หากแต่สภาพสังคมอีสานกับการเลี้ยงวัวควายในยุคนี้ได้เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในการนำพาประเทศสู่ความทันสมัย และมุ่งให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย เพราะโครงสร้างสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพของไทยได้เริ่มพลิกบทบาทสู่สังคมเกษตรแบบใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรกลทางการเกษตรมาทดแทนแรงงานจากสัตว์อย่างวัว ควาย บทบาทและสถานภาพของวัว ควาย จากสัตว์ที่ใช้เป็นแรงงานในภาคการเกษตรจึงถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักรกลอย่างรถไถนาเดินตาม บทบาทใหม่ของวัว และควายจึงเปลี่ยนสถานภาพกลายเป็นอาหารเพียงอย่างเดียว สภาพการณ์เช่นนี้ดำรงอยู่ร่วมสองทศวรรษ ซึ่งวัว และควายก็มีสถานภาพในเรื่องความต้องการที่ใช้เป็นอาหาร และข้อจำกัดในการเลี้ยงแตกต่างกันมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่วัวกลายเป็นสัตว์ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจตามความต้องการเนื้อของท้องตลาด และการเลี้ยงดูที่ง่ายกว่าควายมาก กระแสการนิยมการเลี้ยงวัวในฐานะสัตว์เศรษฐกิจจึงมีช่องทางที่ดีกว่าควายอย่างมาก

ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ของ คน และวัว ควาย ผ่านเรื่องราวของนายฮ้อยนั้นทำให้เราพิจารณาเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า และการให้นิยามความหมายของวัวควายในระบบเกษตรกรรม ซึ่งเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรแบบยังชีพที่วัวควายนั้นมีความสำคัญมากในวิถีเกษตรกรรมลักษณะดังกล่าว การพัฒนาระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ตั้งแต่ยุคหลังปี ค.ศ. 1961 เป็นต้นมานั้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ภาพความสำคัญของวัว ควาย ในระบบไร่นาของสังคมเกษตรกรรมเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง เครื่องจักรสมัยใหม่ในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ได้เข้ามาทำบทบาทหน้าที่แทน วัวควายในวิถีเกษตรกรรมแบบเดิมโดยสิ้นเชิง ระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัว ควาย ของ

นายฮ้อยอีสานในช่วงปี ค.ศ. 1962 – 1977 ได้บอกกับเราอย่างชัดเจนว่า วัว ควาย ได้เริ่มถูกนิยามกลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่เลี้ยงไว้เพื่อจำหน่าย ควบคู่กับการเติบโตของยุคเกษตรกรรมเครื่องจักรสมัยใหม่

การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของระบบนายฮ้อยตั้งแต่อดีตและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนจนถึงปัจจุบัน ได้สะท้อนภาพของพลวัตทางเศรษฐกิจในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน ในฐานะที่ตัวนายฮ้อยเปรียบเสมือนกลไกหนึ่งของการขับเคลื่อน ระบบการค้าขาย แลกเปลี่ยนวัว ควาย ให้เกิดการพัฒนาวិธีการค้าขายควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ นายฮ้อยมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดรูปแบบการตลาดวัว ควาย การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการซื้อขาย และการพิจารณาคัดสรรคุณลักษณะที่ดีของวัว ควาย ซึ่งสอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนั้นแล้ว นายฮ้อยยังเป็นสื่อกลางสำคัญในภาพความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปะทะสังสรรค์เชื่อมโยงสังคมในบริบทของวิถีวัว ควาย ให้เกิดภาพความสัมพันธ์ระหว่าง คน กับ คน และคน กับ วัวควาย ในมิติความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย เช่น ความสัมพันธ์ในมิติของเครือข่ายการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัว ควาย ความสัมพันธ์ในมิติความนับถือดูแลกันฉันท์เครือญาติ หรือ ภาพความสัมพันธ์ที่ถูกยกระดับพัฒนาเป็นเครือข่ายนายฮ้อยในโลกไซเบอร์ ในเพจ และกลุ่มซื้อขายแลกเปลี่ยนวัวควาย และการแลกเปลี่ยนความรู้การพัฒนาสายพันธุ์แบบออนไลน์ จนพัฒนารูปแบบเป็นนายฮ้อยไซเบอร์ในยุคปัจจุบัน

ภาพความสัมพันธ์ของ คน และวัว ควาย ที่แสดงออกผ่านในวิถีของนายฮ้อยในอดีตนั้นมีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ กลุ่มคนที่ทำหน้าที่เป็นนายฮ้อยในอดีตก่อนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ก่อนที่การคมนาคมขนส่งจะพัฒนาจนเกิดตลาดแบบใหม่อย่างคึกคักราวช่วงปี ค.ศ.1985 นายฮ้อยรุ่นก่อนปี ค.ศ.1962 คือภาพตัวแทนของพ่อค้าที่มีลักษณะความเป็นผู้นำ มีอุดมการณ์ และเป็นพี่พี่ของบรรดาเกษตรกรในช่วงเวลานั้น ภาพความสัมพันธ์ระหว่างนายฮ้อยในอดีตกับเกษตรกรเป็นไปในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน เพราะลักษณะการไล่ต้อนวัว ควาย ไปขายยังพื้นที่ภาคกลางต้องอาศัยความไว้วางใจระหว่างนายฮ้อย และเกษตรกรพบว่าบางกรณีใช้การซื้อขายแบบวางเงินมัดจำส่วนหนึ่งไว้ และนำเงินที่ได้จากการขายวัว ควายกลับมาให้ภายหลังการค้าขายเสร็จสิ้น ส่วนต่างกำไรจากการค้าขายก็เพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัวของนายฮ้อยและเป็นค่าใช้จ่ายในการนอนแรมเดินทางไกลไกลความสามัคคีลักษณะเช่นนี้สะท้อนระบบเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม ในขณะที่วิถีคิด

ของนายฮ้อยในยุคนี้ยังให้คุณค่า ความหมาย ของวัว ควาย ว่าเป็นสัตว์มีคุณที่ช่วยงาน ในระบบไร่ นาไทย (Lipo, Interviewed, May 12, 2018)

นายฮ้อยยุคกลางที่ประกอบอาชีพค้าขาย วัว ควาย ในช่วงของการเกิดขึ้น ของตลาดนัด วัว ควาย อย่างแพร่หลายหลังปี ค.ศ.1977 เป็นนายฮ้อยที่พัฒนาตัวเอง เข้าสู่กลไกการค้าขายในระบบตลาดที่กว้างขวางมากขึ้นด้วยเหตุผลของการพัฒนาระบบ เศรษฐกิจของประเทศในยุคนั้น การคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากขึ้น บทบาทของนาย ฮ้อยในยุคกลางนี้จึงทำหน้าที่เสมือนการเป็นพ่อค้าคนกลางในระบบตลาด วัว ควาย ที่ ต้องออกตระเวนหาซื้อวัว ควายตามคอกของเกษตรกร เพื่อนำมาขายให้นายทุน หรือ ผู้ต้องการซื้อวัว ควาย ไปเลี้ยงต่อ ในพื้นที่ของตลาดนัดวัว ควาย ภาพความสัมพันธ์ของ นายฮ้อย และเกษตรกร จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากภาพความสัมพันธ์ฉันพี่น้อง เป็น ภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อ และผู้ขายเพื่อมุ่งหวังจะทำกำไรสูงสุดจากการค้าขาย กลยุทธ์การค้าขายแลกเปลี่ยน ได้ถูกพัฒนาไปอย่างมากในช่วงเวลานี้ หลายกรณีพบว่า เกษตรกรรายย่อยเป็นผู้ตกอยู่ในฐานะการถูกเอาเปรียบจากนายฮ้อยภายใต้เล่ห์เหลี่ยม และกลยุทธ์การค้าขายของนายฮ้อยที่มุ่งหวังเพียงจะทำกำไรสูงสุดจากการค้าขาย ใน ขณะที่การเกิดขึ้นของพื้นที่ตลาดนัดวัว ควาย ได้สร้างมิติใหม่ของพื้นที่ความสัมพันธ์ ของกลุ่มคนที่หลากหลาย และกว้างขวางมากขึ้น คนจากหลายพื้นที่ หลายอาชีพ ได้ มีโอกาสใช้พื้นที่ตลาดนัดวัว ควาย ในการติดต่อสัมพันธ์สร้างระบบเศรษฐกิจจากฐานราก ทั้งการค้าขาย วัว ควายโดยตรง และพบปะเพื่อการค้าขายสินค้าอื่น ๆ ในพื้นที่ตลาด นัดวัว ควาย โดยเฉพาะสินค้าเกี่ยวกับการเกษตรต่าง ๆ (Chasang, Interviewed, May 12, 2018)

นายฮ้อยยุคใหม่ที่ประกอบอาชีพซื้อขาย วัว ควาย ในช่วงปี ค.ศ.1992 จนถึง ปัจจุบัน นายฮ้อยในยุคนี้เองที่ต้องเผชิญกับการปรับเปลี่ยนระบบการค้าขาย แลก เปลี่ยน วัว ควายอย่างมากที่สุดอันเนื่องมาจากเงื่อนไขประการสำคัญคือ การกระตุ้น กระจายและพื้นที่ตลาดวัวสวยงามสายพันธุ์ฮินดูบราซิล จากกลุ่มนายทุนใหญ่ นายทหาร ขึ้นผู้ใหญ่ และนักการเมือง ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาของกลุ่มของนายฮ้อยผู้ค้าวัว ควาย แยก แขนงเป็นหลายลักษณะคือ 1.นายฮ้อยที่ค้าขายเฉพาะวัวสวยงาม 2.นายฮ้อยที่ค้าขาย เฉพาะวัวเนื้อ ควายเนื้อ 3.นายฮ้อยที่ค้าขายทั้ง วัวสวยงาม และวัวเนื้อ 4.นายฮ้อย ออนไลน์ในพื้นที่ไซเบอร์ ซึ่งภายหลังการเกิดกระแสการเลี้ยงวัวสวยงามสายพันธุ์ฮินดู บราซิลตั้งแต่ช่วง ปี ค.ศ.1987เป็นต้นมา และเฟื่องฟูที่สุดราวปี ค.ศ.1996-1997 ระบบ

ตลาดและการค้าขายวัวมีความคึกคักอย่างเห็นได้ชัด จากการกระตุ้นผ่านพื้นที่สื่อ นิติสารเกี่ยวกับวัวสวยงามซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวหลายฉบับ รวมถึงช่องทางการ สื่อสารหาความรู้ ช่องทางการค้าขายในพื้นที่อินเทอร์เน็ตได้ถูกพัฒนาเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างนายฮ้อยยุคใหม่กับกลุ่มลูกค้ามีความหลากหลาย และขยายวงกว้างไปยังกลุ่มผู้สนใจเลี้ยงวัวสวยงามทุกสาขาอาชีพ ในขณะที่รูปแบบ ความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับวงการวัวถูกพัฒนาให้มีความง่ายมากยิ่งขึ้น มีช่อง ทางในการติดต่อสะดวกขึ้น ระบบคุณค่าใหม่เรื่องความงามของวัว พัฒนาไปพร้อมกับ เรื่องมูลค่าของวัวสวยงามที่มีราคาสูงมาก จุดดังกล่าวนี้เองที่ทำให้เกษตรกรรายย่อย เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาสายพันธุ์วัวของตัวเอง จากวัวพันธุ์พื้นเมืองให้เป็นวัว ลูกผสมพันธุ์ไทยอินดูบราซิล โดยมีแรงจูงใจเรื่องมูลค่าวัวสายพันธุ์อินดูบราซิลเป็นแรง ขับเคลื่อนสำคัญ (Tipsod, Interviewed, May 13, 2018)

จะเห็นได้ว่าภาพการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว ควาย โดยมองผ่านพัฒนาการตัวละครอย่าง “นายฮ้อย” ได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ และพัฒนาการของกลุ่มผู้คนที่เกี่ยวข้องตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา และสะท้อนจุด กำเนิดของการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่า และความหมายของ วัว ควาย จากเหตุปัจจัย ของสภาพทางเศรษฐกิจ ความเจริญเติบโตของประเทศ และแรงกระตุ้นจากกลุ่มคน ชนชั้นกลางที่มีต้นทุนทางสังคม ซึ่งทำให้พื้นที่ทางสังคมของกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสวยงามได้ เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ในขณะที่ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เองที่เป็นสาเหตุประการ สำคัญที่ทำให้เกิดประเด็นการวิวาทะ และช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในเรื่องวัวขึ้น ระหว่าง พื้นที่วัวสวยงาม พื้นที่วัวเนื้อ ซึ่งต่างก็อยู่ในกลไกระบบตลาดเดียวกันทำให้มูลเหตุ เรื่องราคาที่สูงขึ้นของวัวสวยงามได้ส่งผลกระทบต่อกลไกราคาของวัวเนื้ออย่าง หลีกเลี่ยงไม่ได้

3. วิวาทะ และการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในเรื่องระบบคุณค่า และการให้ความหมาย ของการเลี้ยงวัวควายในสังคมไทย

คำว่า “พื้นที่” โดยนัยของความหมายตามภาษาไทยจะสื่อความหมาย เกี่ยวข้องกับความรู้สึกที่เป็นนามธรรมจับต้องมองเห็นได้เฉพาะลักษณะทางกายภาพ ซึ่งค่อนข้างเป็นปัญหาในการใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ต้องการสื่อถึงพื้นที่ซึ่งมีลักษณะ เป็นนามธรรมอย่าง “พื้นที่ทางสังคม” การนำแนวความคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมมา

อธิบายปรากฏการณ์ที่เสมือนการใช้เครื่องมือเพื่อช่วยวางกรอบในการศึกษา และอธิบายความหมายปรากฏการณ์ที่พบให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งส่วนที่เป็น “พื้นที่ทางกายภาพ” และ “พื้นที่ทางสังคม” โดยผู้ศึกษาใช้ประเด็นดังกล่าวเป็นเป้าหมายสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ในประเด็นการวิวาทะ ช่วงชิงพื้นที่ในการอธิบายตัวตนระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อ และกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสวยงาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะสามารถสะท้อน การให้คุณค่า การนิยามความหมาย ของการเลี้ยง วัว ควาย ในสังคมให้เห็นพัฒนาการที่เป็นพลวัตเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน หรือแม้แต่ในกรณีการเกิดชุมชนคนเลี้ยงวัวขึ้นในพื้นที่ออนไลน์ ซึ่งมีการนิยามความหมายพื้นที่ให้รับใช้มวลสมาชิกในบทบาทของการเป็นช่องทางติดต่อสื่อสาร และช่องทางของการสร้างระบบตลาดรูปแบบใหม่ขึ้นในพื้นที่อินเทอร์เน็ต

ศาสตร์และศิลป์การเลี้ยงวัว และการคัดเลือกวัว รวมถึงวาทกรรมว่าด้วยการคัดเลือกพันธุ์วัวที่เหมาะสมได้ถูกพัฒนาใหม่อย่างมากในช่วงปี ค.ศ. 1997 ซึ่งได้กลายเป็นวิวาทะของสังคมในวงกว้างระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อ ซึ่งประกอบด้วย กรมปศุสัตว์ และนายทุนรายใหญ่ที่ผลิตและเลี้ยงวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันเป็นระบบฟาร์ม และกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสวยงาม ประกอบด้วย กลุ่มนักการเมืองในภาคอีสาน นายทุนรายใหญ่ที่เลี้ยงวัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิลเพื่อผลิตและจำหน่ายน้ำเชื้อวัวพ่อพันธุ์ ในขณะที่กระแสควายสวยงามก็ถูกกระตุ้นด้วยเช่นเดียวกันแต่ไม่ได้รับความสนใจจากเกษตรกรมากนัก วิวาทะหลักส่วนหนึ่งปรากฏขึ้นเป็นข้อถกเถียง ในลักษณะของการเขียนบทความลงในหนังสือ และวารสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงวัวเนื้อ ซึ่งมีบทวิพากษ์กระแสวัวสวยงามจากกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อ โดยอ้างอิงผลงานวิจัยจากต่างประเทศที่ใช้การวิจัยเพื่อเปรียบเทียบจุดเด่น และจุดด้อยของวัวสองสายพันธุ์คือ วัวเนื้อพันธุ์อเมริกันบราห์มัน และวัวสวยงามพันธุ์อินดูบราซิล งานวิจัยดังกล่าวมีการเปรียบเทียบเรื่องอัตราการแลกเนื้อ อัตราการเจริญเติบโต ระยะเวลาการเลี้ยงซึ่งผลการเปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่า วัวพันธุ์อินดูบราซิลมีข้อด้อยกว่าวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันทุกด้าน ยกเว้นด้านความสวยงาม หากแต่ประเด็นเรื่องความสวยงามของวัวพันธุ์อินดูบราซิลนี้เองได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการแย่งชิงความศรัทธาจากเกษตรกรรายย่อย ส่งผลให้เกิดกระแสการผสมวัวพันธุ์พื้นเมืองกับวัวอินดูบราซิลในทุกภูมิภาค ซึ่งกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อถือว่าเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงกับทิศทางการพัฒนาวัวเนื้อของประเทศไทย ซึ่งกรมปศุสัตว์ได้พยายามพัฒนาสายพันธุ์ และส่งเสริมให้เกษตรกรร่วมพัฒนาวัวเนื้อ

สายพันธุ์อเมริกันบราห์มัน ผ่านการอบรมให้ความรู้ และสนับสนุนน้ำเชื้อวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันให้กับเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อำเภอเพื่อผสมให้กับเกษตรกรรายย่อย มาร่วมสามสิบปี

บทความชิ้นหนึ่งของ Phrueksasi, P. (2005: 10-14) เกี่ยวกับการอ้างอิงถึงการเปรียบเทียบผลงานวิจัยระหว่างวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันและวัวพันธุ์อินดูบราซิล เป็นการโต้แย้งทัศนคติการพัฒนาสายพันธุ์วัวพื้นเมืองกับวัวพันธุ์อินดูบราซิล ซึ่งอ้างถึงกระแสวิสัยงามว่า ปรากฏการณ์วิสัยงามได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวของเกษตรกรและผู้สนใจหันไปเลี้ยงวัวพันธุ์ลูกผสมอินดูบราซิลกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งสวนทางกับแนวทางการส่งเสริมของกรมปศุสัตว์ที่พยายามสร้างวัวเนื่องจากวัวอเมริกันบราห์มัน โดยจุดทัศนคติสำคัญคือเรื่องกลไกราคาวิสัยงามได้ไปรบกวนพื้นที่ และระบบตลาดของวัวเนื้อจนสับสนวุ่นวาย ผู้เขียนบทความได้วิพากษ์กระแสวิสัยงามว่ามีการจัดฉากปั่นกระแสราคาทำให้ราคาน้ำเชื้อ และราคาวัวสายพันธุ์อินดูบราซิลมีราคาแพงมากเป็นสิบถึงร้อยเท่าของวัวเนื้อ ดังอ้างถึงในบทความของ Phrueksasi, P. (2005: 19-27) ซึ่งเป็นงานอีกชิ้นอยู่ในหนังสือสารานุกรมเกี่ยวกับโคเนื้อชุดที่ 1 ย่อยรอยวงโคเนื้อไทย ซึ่งมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการปั่นราคาวัวพันธุ์อินดูบราซิลโดยนักการเมืองและนายทุน ซึ่งเริ่มครั้งแรก ๆ ในช่วงปี ค.ศ. 1989 - 1993 และช่วง 1998 - ปัจจุบัน โดยอาศัยการกระตุ้นด้วยการจัดเวทีการประกวด และกลไกของสื่อหนังสือนิตยสารเกี่ยวกับวัววิสัยงาม

อีกด้านหนึ่งของวิาทะเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1996 - 1997 ซึ่งกระแสวิสัยงามได้พัฒนาถึงจุดสูงสุด กลุ่มผู้เลี้ยงวัววิสัยงาม ซึ่งประกอบด้วย นักการเมืองกลุ่ม สส.วิสัยงาม ในภาคอีสาน เขตจังหวัดขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดอุบลราชธานี และนายทุนที่ทำฟาร์มวัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิลเพื่อรีดน้ำเชื้อจำหน่าย ได้ร่วมกันจัดเวทีโชว์วัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิล และเวทีการประกวดวัวลูกผสมสายพันธุ์ไทย-อินดูบราซิลแทบทุกจังหวัดในภาคอีสาน รวมถึงพื้นที่ภาคกลางในหลายจังหวัด โดยในทุกเวทีการประกวดจะมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับข้อดีของการเลี้ยงวัวสายพันธุ์อินดูบราซิล และพูดประชาสัมพันธ์ยกตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบให้เกษตรกรรายย่อยเห็นถึงข้อแตกต่างเรื่องราคาระหว่างการเลี้ยงวัวเนื้อที่เลี้ยงแล้วไม่มีราคา และการเลี้ยงวัววิสัยงาม ที่ใช้เวลา และพื้นที่เหมือนกัน แต่ผลตอบแทนจากการเลี้ยงแตกต่างกันหลายเท่าตัว คุณ นอกจากนั้นแล้วยังมีการประชาสัมพันธ์ประกาศรับ

ซื้อวัวลูกผสมไทย-อินดูบราซิล ที่มีความสวยงามในราคาสูง ในขณะที่เดียวกันส่วนหนึ่งของกิจกรรมในงานประกวดวัวสวยงามมักจะมีการโชว์พิธีการซื้อขายส่งมอบลูกวัวสายพันธุ์ไทยอินดูบราซิลด้วยราคาที่สูงในเวทีการประกวดทุกครั้ง ทั้งนี้เพื่อเรียกกระแสการตอบรับจากบรรดาเกษตรกรรายย่อยที่ไปร่วมงาน บรรยายภาศในงานเต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายสาขาอาชีพที่ตื่นตัวกับกระแสวัวสวยงาม มีการซื้อขายน้ำเชื้อวัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิลชื่อดังอย่างคึกคัก เช่น น้ำเชื้อวัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิล ชื่อ เจ้าบอยอุบล เจ้าหนึ่งอุบล เจ้าใหญ่สุพรรณ เจ้าอินทรีทอง เจ้าโฮโต้ ฯลฯ รวมถึงมีการโชว์วิธีการรีดน้ำเชื้อสดเพื่อบรรจุหลอดจำหน่ายให้กับหมอมผสมเทียม และเกษตรกรรายย่อยที่มาร่วมงาน (Chasang, Interviewed, May 12, 2018)

ปรากฏการณ์ข้างต้นเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างระบบคุณค่าแบบใหม่ของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยทั่วไป ซึ่งมีต้นทุนเดิมในการเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง โดยเฉพาะสายพันธุ์วัวที่เรียกกันว่า “วัวพันธุ์ไทยใหญ่” โดยปกติแล้วเกษตรกรรายย่อยคือชาวบ้านธรรมดาที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และแต่ละครัวเรือนก็จะมีการเลี้ยงวัวไว้ตามคอกหัวไร่ปลายนา หรือใต้ถุนบ้าน ทั้งนี้วัตถุประสงค์ของการเลี้ยงวัวก็เพื่อเป็นมรดกหรือเลี้ยงวัวเป็นรายได้สะสมระยะยาวสำหรับขายยามฉุกเฉิน ซึ่งเกษตรกรรายย่อยแต่ละครัวเรือนมีการเลี้ยงวัว หรือควายประมาณ 3 - 5 ตัว ต่อครัวเรือน การเกิดขึ้นของกระแสการเลี้ยงวัวสวยงามที่ผลักดันโดยกลุ่มนักการเมืองภาคอีสาน นายทุนผู้ทำฟาร์มวัวพ่อพันธุ์อินดูบราซิลเพื่อจำหน่ายน้ำเชื้อ ที่ใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านเวทีการประกวดวัวสวยงาม ผ่านนิตยสารเกี่ยวกับวัวสวยงาม และการสร้างกลไกการตลาดเพื่อรับซื้อวัวลูกผสมไทยอินดูบราซิลในราคาสูง ก่อให้เกิดแนวโน้มในการพัฒนาสายพันธุ์วัวพื้นเมืองของเกษตรกรรายย่อยเพื่อผสมกับวัวพันธุ์อินดูบราซิล โดยมีแรงจูงใจสำคัญในเรื่องราคาเป็นแรงผลักดัน และมีหมอมผสมเทียมเป็นสื่อกลางสำคัญในการกระตุ้นให้เกษตรกรรายย่อยตัดสินใจเลือกผสมวัวสายพันธุ์อินดูบราซิลกับแม่พันธุ์วัวของตัวเอง ในขณะที่การทำอาชีพหมอมผสมเทียมเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในช่วงนั้นเพราะสามารถสร้างรายได้ และทำกำไรจากส่วนต่างของราคาต้นทุนน้ำเชื้อวัวพ่อพันธุ์ประมาณ 2 - 5 เท่าตัว

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของวัว ซึ่งเคยมีคุณค่าในฐานะสัตว์ใช้แรงงานของเกษตรกรรายย่อย ก็เริ่มเปลี่ยนเป็นสัตว์เศรษฐกิจมีคุณค่าในฐานะการเลี้ยงเพื่อเป็นวัวเนื้อ ผลพวงจากปรากฏการณ์กระแสวัวสวยงามนี้เองได้ก่อให้เกิด

การสร้างระบบคุณค่าใหม่ควบคู่กับการเลี้ยงวัวในฐานะของการเป็นวัวเนื้อ หรือสัตว์เศรษฐกิจ คือ ระบบคุณค่าด้านความงาม ซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ของกลุ่มคนในสังคมที่เลี้ยงวัวเป็นปรากฏการณ์ 2 ปรากฏการณ์ คือ 1) เกิดปรากฏการณ์แบบชั่วคราวข้ามทวีตลักษณะในการแย่งชิงพื้นที่ความน่าเชื่อถือ และความศรัทธาของเกษตรกรรายย่อยระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อ และ 2) เกิดกลุ่มผู้เลี้ยงวัวงามลักษณะคุณค่าแท้ที่ถูกพัฒนาขึ้นในระบบความคิด โดยการผสมผสานวิถีคิดเชิงเศรษฐศาสตร์การมองวัวในฐานะสัตว์มีราคา ผสานกับวิถีคิดเรื่องความงามของวัวซึ่งเป็นการสร้างความสุขทางใจของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย และชนชั้นกลาง โดยวิถีคิดดังกล่าวถูกสร้างผ่านกระแสสังคมที่มีอิทธิพลจากเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ จนเป็นความศรัทธาเสมือนจริงที่เกิดขึ้นในสามัญสำนึก เกิดความรักความผูกพันและความงาม แบ่งรับแบ่งสู้ถึงสถานะวัวตัวเอง ว่าเป็นทั้งวัวงามและวัวเนื้อ มองวัวว่าเป็นสัตว์สวยงามเลี้ยงด้วยความสุขทางใจโลกทัศน์การอธิบายวัวสวยงาม และการอธิบายคนเลี้ยงวัวสวยงามในลักษณะดังกล่าว จึงมีความแตกต่างจากโลกทัศน์ของชาวบ้านที่เลี้ยงวัวในอดีต รวมทั้งแตกต่างจากกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อในเชิงเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ปรากฏการณ์วิวาทะข้างต้นมีความสอดคล้องกับทัศนะการมองเรื่องพื้นที่ของ Khampaibun, S. (2006) ซึ่งได้อธิบายความหมายของพื้นที่ทางสังคมในเชิงการสื่อถึงอำนาจและสัญลักษณ์ของปรากฏการณ์ไว้ว่า พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์ เป็นพื้นที่ซึ่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยธรรมชาติ แต่อาจผันผวนไปตามอำนาจในการจัดสรรพื้นที่ในช่วงต่างๆ หรือกล่าวอีกอย่างได้ว่าพัฒนาการของพื้นที่โดยเฉพาะในเขตเมืองแสดงให้เห็นแผนผังของอำนาจในสังคม เช่น ในโลกตะวันตก เมืองหลายแห่งถูกออกแบบเพื่อให้อำนาจของการสังคมได้สะดวกมาตั้งแต่ต้น จึงเกิดระบบการใช้พื้นที่ซึ่งเอื้อให้ควบคุม "ความสงบเรียบร้อย" โดยวิธีอันหลากหลาย

หากพิจารณาภูมิการวิเคราะห์ของ Khampaibun ซึ่งได้สะท้อนวิธีการมองพื้นที่ในมิติการช่วงชิงอำนาจการแสดงออกต่อสาธารณะเพื่อประกาศตัวเอง ทั้งในแง่สื่อสัญลักษณ์ และยังบอกถึงพัฒนาการของการช่วงชิงพื้นที่เพื่อสื่อความหมายระหว่างชนชั้นศักดินา กับชนชั้นล่าง ในพื้นที่เดียวกัน ได้ทำให้เราเข้าใจและเห็นปรากฏการณ์ของชนชั้นในวงการการเลี้ยงวัวไทยซึ่งแยกเป็น กลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อ ซึ่งประกอบด้วยนายทุนที่ทำฟาร์มวัวพันธุ์อเมริกันบราห์มัน ฟาร์มโคขุนต่าง ๆ รวมถึงกรมปศุสัตว์ที่ผลักดันการพัฒนาวัวเนื้อโดยใช้วัวพันธุ์อเมริกันบราห์มันมาอย่างยาวนาน กลุ่มผู้เลี้ยง

วัวสวยงามซึ่งประกอบด้วย นักการเมืองกลุ่ม สส. วังงาม และนายทุนที่ทำฟาร์มพ่อพันธุ์อินดูบราซิลเพื่อรีดน้ำเชื้อจำหน่าย ซึ่งพบว่าคนสองกลุ่มนี้ได้พยายามสร้างวาทกรรมช่วงชิงพื้นที่ในสังคมเพื่อรองรับความน่าเชื่อถือ และศรัทธา แผงด้วยนัยของผลประโยชน์ในเรื่องการขยายตลาดน้ำเชื้อของวัวทั้งสองสายพันธุ์ ส่วนกลุ่มเกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นผู้พิจารณาวิวาทะดังกล่าว ส่วนใหญ่ได้เลือกที่จะเข้ากระแสวิ่งงามภายใต้ทัศนคติอีกแบบที่ผสมผสานความเป็นตัวตนเข้าไป โดยเป็นกระบวนทัศน์การมองโลกแบบใหม่ภายใต้โลกาภิวัตน์ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อทำการมองพื้นที่ และการให้ความหมายพื้นที่ในแบบที่เกษตรกรรายย่อยปรารถนาให้เกิดการใช้พื้นที่ในทางเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองความจำเป็นเรื่องรายได้เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นผลพวงจากการสื่อความหมายที่กระแสสังคมได้สร้างไว้ และผูกโยงเชื่อมร้อยกับความเป็นตัวตนของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยเอง

อย่างไรก็ตามวิวาทะดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการผสมผสานองค์ความรู้เก่า และองค์ความรู้ใหม่ตามลักษณะสายพันธุ์ของวัว และควาย ให้ถูกพัฒนาด้านโครงสร้างสรีระและความสวยงาม ของวัวแต่ละสายพันธุ์ นายฮ้อยยุคใหม่ กับระบบตลาดนัดโคกระบือได้เกิดขึ้นและพัฒนาปรับเปลี่ยนบทบาทตนเองให้เป็นพ่อค้าคนกลางอย่างชัดเจน หากแต่กระแสวิ่งงามก็ได้เปิดช่องทางการค้าที่นอกเหนือจากการเลี้ยงเพื่อเป็นอาหาร ทำให้กลุ่มนายฮ้อยมีโอกาสดำเนินการเลือกสรรและการซื้อขายไปอีกระดับ ในพื้นที่ตลาดนัดวัว ควาย ที่มีการผสมผสานทั้งวัวเนื้อ และวัวงาม ยืนอยู่บนพื้นที่เดียวกัน แต่ภายใต้วิธีคิดการครอบครองคนละวัตถุประสงค์

นอกจากปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นแล้ว ยังมีปรากฏการณ์ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมอีกลักษณะหนึ่งเกิดขึ้นในยุคโลกไร้พรมแดน ภายใต้กระแสสื่อออนไลน์หลากหลายรูปแบบ กล่าวคือได้มีกลุ่มชนชั้นกลาง จากหลากหลายสาขาอาชีพที่นิยมเลี้ยงวัวสวยงามได้สร้างชุมชนออนไลน์ ใน “Facebook” เกิดกลุ่มสนทนาแลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้ มีตลาดนัด วัว ควาย ออนไลน์ กลุ่มดังกล่าวมีลักษณะความเป็นสาธารณะและความเป็นชุมชนเสมือนจริง เพื่อเป็นการช่องทางการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นความพยายามที่จะสร้างพื้นที่ทางสังคมใหม่ในโลกโซเชียลเพื่ออำนวยความสะดวกให้มวลสมาชิกของกลุ่ม เพื่อเปิดตลาดการค้าวัว ควาย บนโลกไซเบอร์ ซึ่งมีกฎกติกา มารยาท ที่ถูกสร้างขึ้นจากมวลสมาชิกคอยกำกับ เหมือนการพยายามสร้างความหมายของนายฮ้อยออนไลน์ในโลกไซเบอร์สเปซ

กระบวนการสร้างชุมชนนายฮ้อยออนไลน์ไซเบอร์มีความน่าสนใจ คือ 1. การพิจารณาพัฒนาการระบบแลกเปลี่ยนซื้อขายที่มีภูมิปัญญาเก่าที่ได้ถูกประยุกต์ในระบบคุณค่าใหม่ว่าด้วยกระแสวัฏสวายงาม ซึ่งมีการเชื่อมโยงองค์ความรู้ใหม่ในการเลี้ยงวัวที่เป็นสากลเข้ากับภูมิปัญญาเดิมของนายฮ้อย 2. เป็นกระบวนการที่พยายามพัฒนาระบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัวจากพื้นที่ทางกายภาพซึ่งเป็นตลาดนัดตามจังหวัดต่าง ๆ ให้มาอยู่ในพื้นที่ออนไลน์ของระบบอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีการสร้างกติกาการยาทโดยชุมชนไซเบอร์เอง 3. เครือข่ายความสัมพันธ์ของระบบนายฮ้อยในอดีตได้ถูกพัฒนาการให้มีช่องทางที่สะดวกรวดเร็วและกว้างไกลมากยิ่งขึ้นในชุมชนไซเบอร์ของนายฮ้อย 4. ระบบที่ถูกสร้างขึ้นเป็นกระบวนการสร้างวาทกรรมวัฏสวายงามเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมในวงการเลี้ยงวัว จากปรากฏการณ์ดังกล่าวหากวิเคราะห์ตามแนวความคิดของ Siritate, A. (2006) ซึ่งได้พยายามอธิบายพื้นที่ทางสังคมในความหมายของการเป็นพื้นที่ใกล้เคียงความขัดแย้ง มีควรปล่อยให้กลไกสังคมจัดการตัวเอง เพราะอาจก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้นได้ การหาพื้นที่เฉพาะสำหรับใกล้เคียงความขัดแย้งทางสังคมจะช่วยลดความตึงเครียด และต้องมีวิธีวิทยาเฉพาะ ต้องมีความเข้าใจและมีตัวกลางการไกลเกลี่ยให้ปัญหาคลี่คลายในทิศทางที่พึงปรารถนาร่วมกัน ฉะนั้นมุมมองของ Siritate จึงมองพื้นที่ทางสังคมในมิติการหาพื้นที่ว่างให้ช่วยตอบประเด็นข้อพิพาทในสังคมในลักษณะองค์กร หรือใช้พื้นที่ทางอินเทอร์เน็ต โดยหากวิเคราะห์ตามแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่ากระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นในโลกไซเบอร์ของกลุ่มผู้เลี้ยงวัวงาม และกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อเป็นเสมือนการแสวงหาทางออกของกลุ่มผู้อยู่ในกระแสวัฏสวายงามใหม่ที่ได้เลือกใช้พื้นที่สาธารณะในอินเทอร์เน็ตสร้างชุมชนคนเลี้ยงวัวเพื่อลดความกดดันการเผชิญหน้า เป็นการสร้างพื้นที่เพื่อเป็นพื้นที่การแสดงออก ช่องทางการตลาด ซึ่งก็ไม่ได้ปิดกั้นกลุ่มคนที่เข้ามาใช้แต่อย่างใด แต่เงื่อนไขข้อจำกัดของเทคโนโลยีการใช้คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นกลไกการเลือกสรรกลุ่มผู้ใช้พื้นที่นี้ ให้เป็นคนทำงาน ชนชั้นกลาง และผู้มีโอกาสเข้าถึงระบบชุมชนไซเบอร์โดยปริยาย

จากปรากฏการณ์ทั้งหมดที่ได้กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่า วัว ควาย ได้ถูกสังคมไทยนิยามความหมาย และคุณค่า ผ่านพลวัตของกาลเวลามาช้านาน และมีความหลากหลายเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง ระบบคุณค่าที่ถูกให้นิยามความหมาย สามารถสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์อย่างวัวและควายซึ่งได้แปรเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน วิธีการเลี้ยง ความผูกพัน ของวัว ควาย ชาวบ้าน และ

นายอ้อย ที่เกิดขึ้นภายใต้วิธีการเลี้ยงที่มีทั้งพลวัตและการเปลี่ยนแปลงหากตีความหมายให้ชัดเจนเพื่ออธิบายความเป็นจริงของสังคม จะทำให้เราเห็นปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ในสังคมอีกมุมหนึ่งดังที่อธิบายข้างต้น เพื่อสะท้อนภาพความสัมพันธ์ของคนที่เลี้ยงวัวควายด้วยกันเอง และคนกับสัตว์อย่างวัว ควายในบริบทที่เปลี่ยนแปลงในกระแสทุนนิยมปัจจุบัน เสมือนหนึ่งการเปิดพื้นที่การทำความเข้าใจสังคมแบบมองพื้นที่และปรากฏการณ์เป็นตัวตั้งมากกว่าข้อจำกัดทางทฤษฎีที่มีอยู่อย่างจำกัด ดังเช่น Fueangfusakun, A. (2000) ได้นิยามความหมายของ พื้นที่ทางสังคมไว้ว่า เดิมความหมายพื้นที่มีนัยแห่งความหมายที่เป็นความจริงและเงื่อนไขที่ถูกกำหนดมา จากลักษณะทางกายภาพ พื้นที่ว่างเปล่าจึงหลุดพ้นจากการให้คุณค่า ไม่ได้ขึ้นอยู่กับหรือรับใช้ผลประโยชน์ของใคร นักทฤษฎีหลังสมัยใหม่มองพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุไว้ด้วยความหมาย พื้นที่ทางกายภาพต่าง ๆ ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุหรือที่ว่าง ซึ่งมักสะท้อนวิธีคิดที่เรามีต่อพื้นที่ ทำให้เห็นภาพว่าการนิยามและจัดการพื้นที่เกี่ยวข้องกับการที่ปัจเจกนิยามตำแหน่งของตัวเองในสังคม และในจักรวาลวิทยาอย่างไร

การนิยามความหมายของ Fueangfusakun สะท้อนมุมมองของพื้นที่ในมิติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่พยายามบอกถึงกระบวนการแสวงหาความหมายจากคนใน อย่างกรณีการพยายามช่วงชิงพื้นที่ของกลุ่มผู้เลี้ยงวัวในสังคมไทย ดูเหมือนจะเป็นปรากฏการณ์ที่แสนธรรมดาไม่น่าสนใจอะไร แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้ง สร้างกรอบการมองการศึกษาเพื่อหาคำตอบให้สังคม ก็จะได้เห็นว่ามันมีคุณค่าในการอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้สังคมได้รับรู้ และแทนที่จะตีความสิ่งที่เห็นจากปรากฏการณ์ที่เรารับรู้และคิดว่ามันเป็นเช่นนั้น แต่ควรบอกถึงข้อถกเถียงในแวดวงวิชาการในมิติต่าง ๆ ทั้งพื้นที่ในเชิงกายภาพ พื้นที่ทางสังคม พื้นที่ออนไลน์ และพื้นที่ภายในจิตใจของปัจเจกและความสัมพันธ์ย่อย ๆ ในการนิยามความหมายของพื้นที่ทางสังคมซึ่งโยงเกี่ยวข้อง กับมิติของอำนาจ การเมือง กับกระบวนการสร้างภาพความเป็นจริง ฯลฯ การก้าวหลุดจากการนิยามความหมายเดิมในมุมมองเรื่องวัว ควาย ว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่น่าสนใจ จะทำให้เราได้ข้อค้นพบซึ่งเป็นคำตอบเกี่ยวกับมิติทางสังคมในความหมายใหม่ ๆ อีกหลายประการ

บทสรุป

การทบทวนงานศึกษาทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับวัว ควาย พบว่างานในด้านนี้มีค่อนข้างจำกัด งานการศึกษาส่วนใหญ่มุ่งศึกษาถึงบทบาทของวัว ควายในระบบไร่นาไทย งานส่วนหนึ่งเป็นงานในเชิงวิทยาศาสตร์ปศุสัตว์ที่กล่าวถึงระบบการเลี้ยง การปรับปรุงสายพันธุ์ งานการศึกษาเรื่องวัวควายถูกละเลยที่จะศึกษาถึงบทบาท และความหมายของวัว ควาย ในบทบาทและคุณค่าด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายในสภาพสังคมปัจจุบัน และมีข้อสังเกตว่า นอกจากระบบสังคมที่มีการพัฒนาความเจริญมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทวัว ควายในระบบไร่นาแล้ว เงื่อนไขของสภาพทางเศรษฐกิจ และนโยบายของภาครัฐในแต่ละยุคสมัย ที่สะท้อนออกมาในบางมิติของงานศึกษาชั้นต่าง ๆ ชี้ให้เห็นว่า สภาพทางเศรษฐกิจ และนโยบายของภาครัฐนั้น มีอิทธิพลในการกำกับ และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทของ วัว ควายในระบบไร่นาไทย รวมถึงการสร้างระบบคุณค่า และการให้ความหมายวัว ควาย ในบริบทของการพัฒนารูปแบบการเลี้ยงลักษณะใหม่ ๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของ คน กับ วัว ควาย โดยมองผ่านพัฒนาการตัวละคร “นายฮ้อย” ได้สะท้อนภาพความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้คน เกษตรกร ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับวิถีของนายฮ้อย และได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้อง และสะท้อนจุดกำเนิดของการเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่า และความหมายของ วัว ควาย จากเหตุปัจจัยของสภาพทางเศรษฐกิจ ความเจริญเติบโตของประเทศที่พัฒนาขึ้น และแรงกระตุ้นจากกลุ่มคนชนชั้นกลางที่มีต้นทุนทางสังคม ซึ่งทำให้พื้นที่ทางสังคมของกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสวยงามได้เกิดขึ้นในห้วงเวลาดังกล่าว ในขณะที่ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เองที่เป็นสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้เกิดประเด็นการวิวาทะ และช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในเรื่องวัวเนื้อ และวัวสวยงามขึ้น

การนำแนวความคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมมาอธิบายปรากฏการณ์อันเป็นข้อวิวาทะ จากการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคม และการให้นิยามความหมายเกี่ยวกับ วัว ควาย นั้น มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อทำความเข้าใจ และอธิบายพัฒนาการลักษณะของพื้นที่ทางสังคมของผู้เลี้ยงวัว ควาย ซึ่งพบว่า วัว ควาย ได้ถูกสังคมไทยนิยามความหมาย และคุณค่ามายาวนาน ระบบคุณค่าที่ถูกให้นิยามความหมาย สามารถสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัว และควาย ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน วิธีการเลี้ยง ความผูกพัน ของวัว ควาย ชาวบ้าน และนายฮ้อย ที่เกิด

ขึ้นภายใต้วิธีการเลี้ยงที่มีทั้งพลวัตและการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะหลังจากปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสวยงาม ซึ่งได้ก่อเกิดการช่วงชิงอำนาจการแสดงออกต่อสาธารณะเพื่อประกาศตัวเอง ระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงวัวสวยงาม และกลุ่มผู้เลี้ยงวัวเนื้อ มีการวิวาทะช่วงชิงความหมายพื้นที่ทางสังคม เพื่อสื่อความหมายกับกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นผู้พิจารณาวิวาทะดังกล่าว และทำให้เกิดโลกทัศน์อีกแบบที่ผสมผสานเงื่อนไขความเป็นตัวตนของเกษตรกรรายย่อยเข้าไป โดยโลกทัศน์ดังกล่าวเป็นทัศนคติในการมองโลกแบบใหม่ของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยซึ่งเกิดขึ้นจากกระแสการเร่งรัดของระบบสังคมแบบทุนนิยม ที่มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงการนิยามความหมายของ วัว ควาย ภายใต้เงื่อนไขบริบทของกลุ่มต่าง ๆ ที่ยืนอยู่บนหลักการ และกระบวนการมอง วัว ควายที่แตกต่างกัน หากแต่การให้ความหมายพื้นที่ในแบบที่เกษตรกรรายย่อยปรารถนาคือความหวังในการสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจของครัวเรือนจากการเลี้ยงวัว ควายให้ดียิ่งขึ้น

References

- Buranacharoenkit, Y. (2005). **The creating and negotiating process for the meaning of a temple as a social space: a case study of Pathumkongkha Temple and Tri-Mitr Witthayaram Temple.** Thesis: Thammasat University.
- Chairin, T., et al. (1995). **Buffalo and Cattle Market: Deviation of Risk Behaviors for AIDS among the Elderly.** Research Report. Health Sciences Program: Loei Rajabhat Institute.
- Chanthalakkhana, C. (1984). **Buffalo in the Thai farm system.** Thai Watan Panich: Bangkok.
- Chasang, S., 33 Moo 3, Tambon Ban Phue, Amphoe Nongria, Khon Kaen, Thailand. Interviewed on May 12, 2018.
- Chuchat, C. (2002). **Cattle Traders Research Report: Trade Pioneers in the Northern Village of Thailand.** Chaingmai Sangsilp Printing. Chiangmai: Local Wisdom Education Center.

- Detthongkam, A. (2000). **Hua Chueak Wua Chon**. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Fueangfusakun, A. (2000). **Space in social theory**. The Journal of Social Science. 12(2): 65-101.
- Khlampaibun, S. (2006). **Street, City, and Power in the History**. Retrieved on February 13, 2016. from <http://www.midnightuniv.org>.
- Konantha, C. (Translated). (1999). **The buffalo – an unworthy employment animal**. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Kuntanan, N. (1991). **Evaluation report of the local animal breeding project**. Local Information Center of Burriram Teacher Collage.
- Lipo, S., 101 Moo 3, Tambon Ban Phue, Amphoe Nongranee, Khon Kaen, Thailand. Interviewed on May 12, 2018.
- Na-Lampang, P., et al. (1985). **The Cattle Farming System of Ban Bon in Sisaket. Research Repot**. The Farming System Research Project: Khonkhaen University.
- On-dam, B., et al. (1989). **Did buffalo really disappear? : The study of the effects of cattle market. Research Report**. The Project to Study and Campaign for Buffalo Labor: The Social Development Fund, Foundation of Volunteering for Society.
- Phrueksasi, P. (2005). **Beef Cattle: Retracing of Thai Beef Cattle**. Bangkok: Neon Book Media Publishing.
- _____. (2005). **Beef Cattle: A Retell Story**. Bangkok: Neon Book Media Publishing.
- Riwthongchai, P. (2005). **A study of cow raising practices with local wisdom to create a community economy At Ban Napoe in Chattrakarn sub-district, Chattrakarn district, Pissuloke province**. Research Report. Bangkok: The Thailand Research Fund.

- Siritate, A. (2006). **Conflict Management, Space Management, Truth Management, Thai Society Management.** from THAINGO.ORG.
- Tipsod, K., 12 Moo 12 Ban Hua Chang Tambon Yang Noi, Amphoe Kosum Phisai, Mahasarakham, Thailand. Interviewed on May 13, 2018.
- Tung Kula Rong Hai Development Cooperation Project, et al. (1988). **The buffalo and cow are gone. Report of Exchange Forum.** Roi-Et. Tung Kula Land Development Center.
- U-riyapongsan, S., et al. (2003). **A study of knowledge status and potential of native cattle production of smallholder farmers in the Northeast.** Research. Bangkok. The Thailand Research Fund.
- Yomnat, P. (2003). **The Educational Process for Local Wisdom Transferring of “Cattle Traders” in Tung Kula Rong Hai.** The Thailand Research Fund.

ระเบียบการเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ใน
วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน

1. วัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์วารสาร

1.1 เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดด้านด้านศิลปวัฒนธรรม และอารยธรรมศึกษาในมิติต่าง ๆ ของคนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน

1.2 เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ และเผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการ ด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านอารยธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง-สาละวิน

1.3 เพื่อส่งเสริมให้อาจารย์ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป มีโอกาสเผยแพร่ ผลงานวิจัย และวิชาการ นำไปสู่การสร้างสรรค์ ผสมผสาน และต่อยอดภูมิปัญญาให้เกิดคุณค่า แก่วิถีชีวิต และสังคมต่อไป

2. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน

2.1 บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่าง มีระบบและมีความมุ่งหมายชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความ ก้าวหน้าทางวิชาการ หรือการนำวิชาการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ บทความวิจัยมี ลักษณะเป็นเอกสารที่มีรูปแบบของการวิจัยตามหลักวิชาการ เช่น มีการตั้งสมมติฐานหรือมี การกำหนดปัญหาที่ชัดเจนสมเหตุผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่เด่นชัดแน่นอน มีการ รวบรวมข้อมูล พิจารณาวิเคราะห์ ตีความและสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุ วัตถุประสงค์

2.2 บทความวิชาการ (Academic Article) งานเขียนทางวิชาการซึ่งมีการ กำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน ทั้งนี้มีการวิเคราะห์ประเด็น ดังกล่าวตามหลักวิชาการจนสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นนั้นได้ อาจเป็นการนำ ความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยผู้เขียนแสดง ทรรศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจนด้วย (ก.พ.อ., ๒๕๕๐)

3. ข้อตกลงเบื้องต้น

3.1 บทความทุกบทความจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 2 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่รู้ว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียน ไม่รู้ว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร (Double-blinded Review) อนึ่ง การพิจารณารับบทความเพื่อ ลงตีพิมพ์หรือไม่ตีพิมพ์ อยู่ที่ดุลยพินิจของบรรณาธิการถือเป็นอันสิ้นสุด

3.2 บทความ ข้อความ ภาพประกอบ และตารางใด ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน เป็นความ คิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป และไม่ใช่ว่าความรับผิดชอบของสถานอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน มหาวิทยาลัยนเรศวร ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

3.3 บทความจะต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น หาก ตรวจสอบพบว่ามีการตีพิมพ์ซ้ำซ้อน ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และจะไม่ได้รับการพิจารณาให้ลงตีพิมพ์ในวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน อีกต่อไป

3.4 ผู้เขียนต้องปฏิบัติตามระเบียบและนโยบายของวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน อย่างเคร่งครัด หากไม่ยินยอมแก้ไขหรือไม่ดำเนินการตามนโยบาย วารสารมีสิทธิ์ที่จะไม่รับตีพิมพ์อีกต่อไป

3.5 บทความที่ส่งถึงกองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์จะไม่ส่งคืน

4. การพิจารณาบทความ

4.1 กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้ส่งบทความทราบเมื่อได้รับบทความเรียบร้อยแล้ว สมบูรณ์โดยทางระบบ ThaiJO2

4.2 กองบรรณาธิการจะตรวจสอบหัวข้อ และเนื้อหาของบทความถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารฯ รวมถึงรูปแบบการจัดพิมพ์ การอ้างอิง และใบสมัคร หากไม่ครบถ้วน วารสารฯ ขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่รับตีพิมพ์

4.3 ในกรณีที่กองบรรณาธิการพิจารณาเห็นควรรับไว้พิจารณาตีพิมพ์ กองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งบทความเพื่อทำการกลั่นกรองต่อไป โดยจะส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อตรวจสอบคุณภาพของบทความว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมจะลงตีพิมพ์หรือไม่ โดยในกระบวนการพิจารณาการกลั่นกรองนี้เป็นการประเมินบทความแบบสองทาง (Double-blind Review) กล่าวคือ จะไม่เปิดเผยทั้งชื่อผู้ส่งบทความ และชื่อผู้ทรงคุณวุฒิให้ทั้งสองฝ่ายทราบ

4.4 เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณาการกลั่นกรองบทความแล้ว กองบรรณาธิการจะตัดสินใจโดยอิงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิว่าบทความนั้น ๆ ควรนำลงตีพิมพ์หรือไม่ หรือควรที่จะส่งให้กลับไปแก้ไขก่อน และส่งกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง หรือปฏิเสธการลงพิมพ์

5. การจัดเตรียมต้นฉบับ

บทความวิจัยและบทความวิชาการที่เสนอเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น พิมพ์ผลงานด้วยคอมพิวเตอร์โปรแกรม Microsoft Word ความยาวของบทความไม่เกิน 15 หน้า กระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว (นับรวมรูปภาพ ตาราง และเอกสารอ้างอิง) รูปแบบตัวอักษรให้จัดพิมพ์ด้วยแบบตัวอักษร TH SarabunPSK เท่านั้น ในบทความที่เขียนจะต้องประกอบด้วยส่วนต่างๆตามลำดับ ดังต่อไปนี้

5.1 บทความวิจัย (โปรดดูรายละเอียดและขนาดอักษรในข้อ 5.3)

5.1.1 ชื่อเรื่อง ชื่อ-นามสกุล สังกัด (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) และอีเมลของผู้เขียน

5.1.2 บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว 200-250 คำ คำสำคัญไม่ควรเกิน 5 คำ

5.1.3 บทนำ

5.1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย

5.1.5 วิธีดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย

5.1.6 สรุปผล

5.1.7 อภิปรายผล

5.1.8 ข้อเสนอแนะการวิจัย (ถ้ามี)

5.1.9 เอกสารอ้างอิง (อ้างอิงในเนื้อเรื่อง และในบัญชีเอกสารอ้างอิง)

5.2 บทความวิชาการ (โปรดดูรายละเอียดและขนาดตัวอักษรในข้อ 5.3)

5.2.1 ชื่อเรื่อง ชื่อ-นามสกุล สังกัด (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) และอีเมลของผู้เขียน

5.2.2 บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว 200-250 คำ , คำสำคัญไม่ควรเกิน 5 คำ

5.2.3 บทนำ

5.2.4 เนื้อหา (สามารถแบ่งเป็นหัวข้อตามที่ท่านต้องการนำเสนอ) ควรมีการวางแผนจัดโครงสร้างของเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ และจัดลำดับเนื้อหาสาระให้เหมาะสมตามธรรมชาติของเนื้อหาสาระนั้น การนำเสนอเนื้อหาสาระควรมีความต่อเนื่องกัน เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจสาระนั้นได้โดยง่าย

5.2.5 บทสรุป

5.2.6 เอกสารอ้างอิง (อ้างอิงในเนื้อเรื่อง และในบัญชีเอกสารอ้างอิง)

5.3 ข้อกำหนดในการเตรียมต้นฉบับบทความ

ผู้เขียนสามารถจัดเตรียมต้นฉบับโดยดาวน์โหลด Template แบบฟอร์มได้จาก www.nuac.nu.th โดยมีรายละเอียดข้อกำหนดในการจัดเตรียมต้นฉบับ ดังนี้

5.3.1 ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว A4

5.3.2 ตั้งค่าหน้ากระดาษโดยเว้นขอบบน 1.25 นิ้ว ขอบล่าง 1.0 นิ้ว ขอบซ้าย 1.25 นิ้ว ขอบขวา 1.0 นิ้ว

5.3.3 ระยะห่างระหว่างบรรทัด หนึ่งช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์

5.3.4 การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามระดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้

1) การลำดับหัวข้อให้ใช้ระบบตัวเลขกำกับ ต่อด้วยมหัพภาคหลังตัวเลข และเว้น 2 ช่วงตัวอักษร ก่อนเริ่มคำหรือข้อความต่อไป

2) การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามระดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้
หัวข้อใหญ่ ให้วางชิดขอบหน้า หัวข้อใหญ่นี้ไม่นิยมใส่ตัวเลขกำกับ คำอธิบายของหัวข้อใหญ่ให้ขึ้นบรรทัดใหม่ย่อหน้า 1.50 ซม. โดยเว้นบรรทัดปกติ

หัวข้อรอง ให้เริ่มอักษรตัวแรกของหัวข้อใหญ่หรือเลขกำกับหัวข้อ โดยเว้นจากขอบหน้า 1.50 ซม. คำอธิบายของหัวข้อรองอาจอยู่ในบรรทัดเดียวกัน หรือขึ้นย่อหน้าใหม่ ตามความเหมาะสมแก่บริบท กรณีหัวข้อรองไม่มีเลขกำกับหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อย่อหรือเลขกำกับหัวข้อย่อโดยให้อักษรตัวแรกตรงกับหัวข้อรอง

หัวข้อย่อย ในกรณีที่หัวข้อรองมีเลขกำกับหัวข้อ หัวข้อย่อยให้เริ่มหัวข้อหรือเลขกำกับหัวข้อที่ตัวอักษรตัวแรกของหัวข้อรอง ดังนี้ (เครื่องหมาย √ แทนการเว้น 1 ช่วงตัวอักษร)

1. √ √

1.1 √ √

1.1.1 √ √

ถ้ามีหัวข้อย่อย ๆ อีก ให้ใช้การย่อหน้าระบบเดียวกัน ทั้งนี้ ไม่ควรมีหัวข้อย่อยมากเกินไป ส่วนคำอธิบายในหัวข้อย่อย โดยทั่วไปควรอยู่ในบรรทัดเดียวกัน โดยเขียนหัวข้อ 1).....

5.3.5 คำอธิบายในแต่ละหัวข้อ ถ้าขึ้นย่อหน้าใหม่ให้ย่อหน้าตรงกับอักษรตัวแรกของหัวข้อนั้น ๆ ส่วนข้อความในบรรทัดต่อมาให้ชิดขอบหน้าตามปกติ

5.3.6 การใช้เครื่องหมายวรรคตอน มีข้อพึงระวังดังนี้

1) การใช้เครื่องหมายจุลภาค (,) ทวิภาค (:) และอัฒภาค (;) ให้พิมพ์ต่อเนื่องกับอักษรตัวหน้า และเว้น 1 ช่วงตัวอักษรก่อนข้อความต่อไป เช่น

(Saengthong, 2004, 1-14)

(Gramsci, 1971, 411; Simon, 1982, 21 - 27; Schwarzmantel, 2015, 100)

5.3.7 หมายเลขหน้า ให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวาตั้งแต่ต้นจนจบบทความ

5.3.8 รายละเอียดในต้นฉบับพิมพ์ตามข้อกำหนด ดังนี้

1) ชื่อเรื่อง (Title)

- ภาษาไทย ขนาด 18 point, กึ่งกลางหน้ากระดาษ, (ตัวหนา)
- ภาษาอังกฤษ (ตัวอักษรพิมพ์ใหญ่) ขนาด 18 point, กึ่งกลางหน้ากระดาษ, (ตัวหนา)

2) ชื่อ-นามสกุล ของผู้เขียน (ทุกคน)

- ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย (ตัวหนา) / อังกฤษ (ตัวบาง) ขนาด 14 point, กำหนดขีดขวา
- ระบุตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา/ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดหน่วยงานที่สังกัด (ของผู้เขียนทุกคน) โดยให้ระบุหมายเลขที่ชื่อ-นามสกุล และกำหนดไว้ท้ายเชิงอรรถในหน้านั้น ๆ ขนาด 12 point, (ตัวธรรมดา)
- อีเมลของผู้เขียนบทความ 1 คน ที่เป็นคนติดต่อกับกองบรรณาธิการวารสารฯ, ขนาด 14 point กำหนดขีดขวา, (ตัวธรรมดา)

3) บทคัดย่อ

- ชื่อ “บทคัดย่อ” และ “Abstract” ขนาด 16 point, กึ่งกลาง, (ตัวหนา)
- ข้อความบทคัดย่อภาษาไทย ขนาด 14 point, กำหนดขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว, (ตัวธรรมดา)
- ข้อความบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ขนาด 14 point, กำหนดขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว, (ตัวธรรมดา)

4) คำสำคัญ (keyword)

- ให้พิมพ์ต่อจากส่วนของบทคัดย่อ (Abstract) ควรเลือกคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทความ ประมาณ 5 คำ ใช้ตัวอักษรภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาด 14 point

5) รายละเอียดบทความ

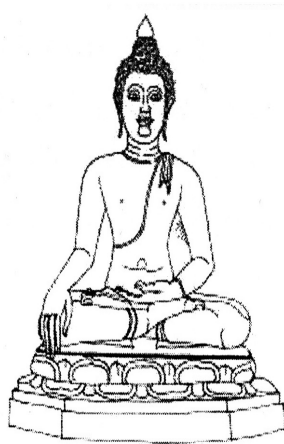
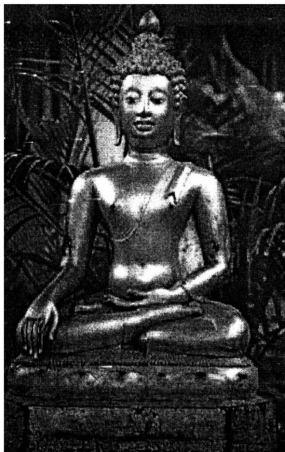
- หัวข้อใหญ่ ขนาด 16 point, กำหนดขีดซ้าย, (ตัวหนา)
- หัวข้อรอง ขนาด 14 point, กำหนดขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว, (ตัวหนา)
- ตัวอักษร ขนาด 14 point, กำหนดขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว, (ตัวธรรมดา)

6) คำศัพท์ ให้ใช้คำศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน

7) ภาพและตาราง กรณีมีภาพและตารางประกอบ ชื่อภาพให้ระบุ

คำว่า **ภาพที่** ไว้ได้ภาพประกอบ และจัดข้อความบรรยายได้ภาพให้อยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษ ชื่อตารางให้ระบุคำว่า **ตารางที่** พร้อมทั้งข้อความบรรยายตาราง หัวตารางให้จัดขีดซ้ายของหน้ากระดาษ และได้ภาพประกอบหรือตารางให้บอกแหล่งที่มา โดยพิมพ์ห่างจากชื่อภาพประกอบหรือเส้นค้นได้ตาราง 1 บรรทัด ใช้ตัวอักษรขนาด 14 point, (ตัวธรรมดา)

ตัวอย่าง ภาพประกอบที่นำมาอ้างอิงและการบอกแหล่งอ้างอิง

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปแบบพระสิงห์ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ และลายเส้นพระสิงห์ พ.ศ.2013

วัดพระเจ้าเม็งราย จ.เชียงใหม่

ที่มา : ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2554). ศิลปะเมืองเชียงใหม่ : วิเคราะห์งานศิลปกรรม ร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี และเอกสารทางประวัติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ (ถ้ามี). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, หน้า 208.

หากเป็นภาพที่ถ่ายด้วยตนเอง ให้อ้างว่า ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย/ผู้เขียน ชื่อ-สกุล

ตัวอย่าง ตารางที่นำมาอ้างอิงและการบอกแหล่งอ้างอิง

น้ำหนักพืชตัวอย่างต่อ ปริมาณสารละลาย (กรัม/มิลลิเมตร)	ค่าการดูดกลืนแสงที่วัดได้ตามระยะเวลาที่ทำการสกัด				
	30 นาที	1 ชม.	2 ชม.	3 ชม.	1 วัน
5:10	0.528	1.427	2.468	1.864	4.316
5:20	0.695	0.949	1.036	1.459	2.495
5:30	0.406	0.583	0.481	0.704	1.251
5:40	0.197	0.549	0.417	0.682	1.017
5:50	0.149	0.382	0.406	0.319	0.816

ที่มา : พรพิมล ม่วงไทยและสุจิตรา ศรีสังข์. (2553). การเตรียมผงสีจากพืชตามภูมิปัญญาไทย.

ใน 9 ภูมิปัญญาไทย. วิชาวี อนุพันธ์พิศิษฐ์, บรรณาธิการ. หน้า 207.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

8) การเขียนเอกสารอ้างอิง ให้ใช้รูปแบบการเขียนอ้างอิงตามระบบ APA (ดาวน์โหลดได้จากหน้าเว็บไซต์ของวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/index>) โดยเอกสารอ้างอิงที่เป็นภาษาไทย ให้ใส่ทุกรายการของเอกสารอ้างอิงที่เป็นภาษาไทย และเรียงลำดับตัวอักษร ก-ฮ สำหรับเอกสารอ้างอิงที่เป็นภาษาอังกฤษ ให้ใส่ทุกรายการของเอกสารอ้างอิงที่เป็นภาษาอังกฤษ และเรียงลำดับตัวอักษร A-Z

หมายเหตุ หลังจากผู้เขียนได้รับแจ้งให้แก้ไขบทความจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ให้ผู้เขียนแปลเอกสารอ้างอิงภาษาไทยทุกรายการข้างต้นเป็นภาษาอังกฤษ โดยเรียงลำดับการอ้างอิงใหม่ทั้งหมด ตามลำดับตัวอักษร A-Z

รูปแบบการอ้างอิง ประกอบด้วย 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

8.1) การอ้างอิงในเนื้อหา

- ก) การเขียนอ้างอิงในเนื้อหาที่เป็นภาษาไทยให้เปลี่ยนเป็นภาษาอังกฤษ
ตัวอย่าง

(มนตรี พิริยะกุล, 2530, 2-4) เปลี่ยนเป็น (Piriyakul, 1987, 2-4)

- ข) กรณีชื่อผู้แต่ง 3 คน ให้เขียนชื่อทุกคน แต่ถ้าเกิน 3 คนขึ้นไป ให้ใช้ และคณะ/ ,et al.

8.2)การอ้างอิงในบรรณานุกรม

- ก) บรรณานุกรมภาษาไทยต้องแปลเป็นภาษาอังกฤษ ตัวอย่างดังนี้
มนตรี พิริยะกุล. (2530). Panel data analysis. วารสาร
รามคำแหง สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 30(2), 41-54.
Piriyakul, M. (1987). Panel data analysis. Ramkhamhaeng
research journal science and Technology, 30(2), 41-54.
- ข) กรณีชื่อผู้แต่ง 2-3 คนขึ้นไป แต่ไม่เกิน 6 คน (ดูรูปแบบการเขียน
บรรณานุกรมระบบ APA ได้ในเว็บไซต์ของวารสารฯ)

9) การพิมพ์อ้างอิงที่แทรกในเนื้อหาของบทความ ใช้การอ้างอิงระบบนาม-ปี
โดยระบุ ชื่อผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ และเลขหน้า

ตัวอย่างที่ 1 การอ้างอิงที่กล่าวรวมไปในเนื้อหาของบทความ

ในหนังสือการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาภาคสนาม: ภาคกลาง
(2554, 84) กล่าวถึง ตลาดสามชุกว่าเป็นตลาดสำคัญในการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า
ในอดีต เมื่อ 100 กว่าปีก่อน...

ตัวอย่างที่ 2 การอ้างอิงท้ายข้อความที่กล่าวถึง

“สามชุก มาจากคำว่า กระชุก คือเครื่องจักรสานทรงคล้ายฟักเขียวผ่านครึ่งใช้ใส่
ของแห้งต่างๆ เป็นที่มาของคำว่า สามชุก สี่ชุก หรือ กระชุก” (สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ,
2554, 88)

10) การพิมพ์เอกสารอ้างอิงในส่วนของบรรณานุกรม

ก) เอกสารอ้างอิงเรียงลำดับโดยให้รายการที่เป็นภาษาไทยขึ้นก่อน ก-ฮ ตาม
ด้วยรายการอ้างอิงที่เป็นภาษาอังกฤษ A-Z

ข) รายการเอกสารอ้างอิงให้พิมพ์ชื่อบรรณานุกรมด้านซ้าย ถ้ารายละเอียด
ของเอกสารอ้างอิงมีความยาวมากกว่า หนึ่งบรรทัด ให้พิมพ์ต่อบรรทัดถัดไปโดยย่อหน้า
(โดยเว้นระยะ 7 ช่วงตัวอักษร หรือเริ่มพิมพ์ช่วงตัวอักษรที่ 8)

11) 10) การจัดพิมพ์เอกสารอ้างอิงในส่วนของบรรณานุกรมจะแตกต่างกัน
ตามชนิดของเอกสารที่นำมาอ้างอิง ให้จัดพิมพ์ตามระบบของ APA (ดูได้จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/index>) ตัวอย่างดังต่อไปนี้

ก) อ้างอิงจากหนังสือ ใช้รูปแบบดังนี้

ชื่อผู้แต่ง.//ปีพิมพ์.//ชื่อเรื่อง.//ครั้งที่พิมพ์.(ถ้ามี)//เมืองที่พิมพ์:
สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

ไพจิตร ยิ่งศิริวัฒน์. (2541). เนื่อดินเขรามิกส์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:
โอเดียนสโตร์.

Kotler, P. & Gary, A. (2003). *Principles of Marketing*. 9th Ed.
Boston: McGraw-Hill.

ตัวอย่างภาษาไทย

เกียรติศักดิ์ จันทร์แดง. (2549). *การบริหารการผลิตและการปฏิบัติการ*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิวัฒน์กรู๊ป.

แปลเป็นภาษาอังกฤษ

Jundaeng, K. (2006). *Production and operations management*.
Bangkok: Witty Group.

ข) อ้างอิงจากวารสาร ใช้รูปแบบดังนี้

ชื่อ/ชื่อสกุลผู้เขียนบทความ.// (ปี,วัน/เดือน).//ชื่อบทความ.//ชื่อวารสาร.//
ปีที่(ฉบับที่):/หน้าที่อ้าง.

ตัวอย่าง

ชัยรัตน์ นิรันดร์รัตน์. (2553,มกราคม-มิถุนายน). นอนกรน..การหายใจติดขัด
ขณะหลับ. *วารสารมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 16(1): 39-42.

Doran, K. (1996, January). Unified Disparity: Theory and Practice
of Union Listing. *Computer in Libraries*. 16(1): 39-42.

ตัวอย่างภาษาไทย

พิมพ์พรรณ จันทร์เจริญ และกิตติมา ชาญวิชัย. (2559). กลยุทธ์การสื่อสาร
การตลาดแบบบูรณาการเพื่อส่งเสริมการตลาดของสถาบันแนะแนวการ
ศึกษาต่อต่างประเทศในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารบริหารธุรกิจ
เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร*. 11(พิเศษ). 73-86.

แปลเป็นภาษาอังกฤษ

Chancharoen, P. and Chanvichai, K. (2016). An integrated marketing
communication strategies for marketing promotion in
international education agencies in Chiang Mai province.
Journal of Business, Economics and Communications,
11(Special). 73-86

ค) อ้างอิงจากเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ/หนังสือรวมบทความ วิชาการ ใช้รูปแบบดังนี้

ชื่อผู้เขียน.// (ปีที่พิมพ์).//ชื่อบทความหรือชื่อตอน.//ใน//ชื่อหนังสือ.//

ชื่อบรรณาธิการหรือชื่อผู้รวบรวม (ถ้ามี).//หน้าที่ตีพิมพ์บทความหรือ
ตอนนั้น.//ครั้งที่พิมพ์.//สถานที่พิมพ์:ชื่อสำนักพิมพ์หรือผู้จัดพิมพ์.

ตัวอย่าง

แม่นมาส ขวลิต, คุณหญิง. (2526). การก้าวเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ของ
ห้องสมุด. ใน เอกสารการ สัมมนาทางวิชาการเรื่อง ก้าวแรกของการ
ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ของห้องสมุด. หน้า 1-7. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

Tichner, F. J. (1981). Apprenticeship and and Employee Training.
In *The New Encyclopedia Britannica, Macropedia*. V.1. pp.
1018-1023. Chicago: Encyclopedia Britannica.

- ง) อ้างอิงจากปริญญานิพนธ์หรือวิทยานิพนธ์หรือสารนิพนธ์ ใช้รูปแบบดังนี้
ชื่อผู้แต่ง.//ปีที่พิมพ์.//ชื่อเรื่อง.//ชื่อปริญญา(สาขาหรือวิชาเอก).//เมืองที่
พิมพ์:/หน่วยงาน./ถ่ายเอกสาร.

ตัวอย่าง

สิริสุมาลย์ ชนงมา. (2548). การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ผ่านเครือข่าย
อินเทอร์เน็ต วิชาสังคมศึกษา สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6.
ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. (เทคโนโลยีการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

Yenbamrung, P. (1992). *The Emerging Electronic University:
A Study of Student Cost-Effectiveness*. Dissertation, Ph.D.
(Library and Information Science). Austin: Graduate School
The University of Texas at Austin. Photocopied.

ตัวอย่างภาษาไทย

ณัฐวิวัฒน์ อังคศิริบุญ. (2556). แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรม
ผ้า เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการ
หัตถกรรมผ้า “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” จังหวัดเชียงใหม่.
วิทยานิพนธ์ ศษ.ม., มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.

แปลเป็นภาษาอังกฤษ

Angkasiribul, N. (2013). **Guidelines to develop textitile products for supporting capacity to competition of otop entrepreneur in Chiang Mai province.** Master Thesis, M.Ed., Silpakorn University, Nakhon Pathom.

จ) อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์ ใช้รูปแบบดังนี้

ข้อมูลจากหนังสือออนไลน์

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์หรือปีที่สืบค้น).// ชื่อเรื่อง.// สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.// สืบค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี (หรือ Retrieved/เดือน/วัน/ปี),/จาก(from)/ ชื่อเว็บไซต์

ตัวอย่าง

ทบวงมหาวิทยาลัย. (2544). **กรอบแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับอุดมศึกษา.** สืบค้น เมื่อ 15 พฤศจิกายน 2544, จาก http://www.qa.mua.go.th/Thai/seminar_document.htm

Davies, J. E.; Wisdom, S.; & Creaser, C. (2000). **Out of sight but Not Out of Mind: Visually Impaired People's Perspectives of Library and Information Services.** Loughborough: LISU. Retrieved September 20, 2003, from www.lboro.ac.uk/departments/dils/lisu/public.html

ข้อมูลที่เป็นบทความจากวารสารออนไลน์

ผู้แต่ง.// (ปีที่พิมพ์,วันเดือนของวารสารหรือปีที่สืบค้น).// ชื่อบทความ.// ชื่อวารสาร.//ปีที่(ฉบับที่):หน้า (ถ้ามี).//สืบค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี (หรือ Retrieved/เดือน/วัน/ปี),/จาก(from)/ชื่อเว็บไซต์

ตัวอย่าง

พิษณุ กล้ากรณา. (2545, พฤษภาคม-มิถุนายน). เตรียมรับมือกับภาวะโลกร้อน. **หมออนามัย.** 11(6). สืบค้นเมื่อ 13 ตุลาคม 2546, จาก <http://moph.go.th/ops/doctor/backreport.htm> Bearman, David. (2000, December). Intellectual Property Conservancies. **D-Lib Magazine.** 6(12). Retrieved June 30,2020, from <http://www.dlib.org/dlib/december/bearman/12bearman.html>

ฉ) อ้างอิงบทสัมภาษณ์ ใช้รูปแบบดังนี้

ผู้ให้สัมภาษณ์.//ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.//สังกัดของผู้ให้สัมภาษณ์.//
วันเดือนปีที่ให้สัมภาษณ์.

ตัวอย่าง

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ,รองศาสตราจารย์. คณบดีวิทยาลัยนวัตกรรมการสื่อสาร
สังคม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สัมภาษณ์วันที่ 7 กันยายน 2553.

Anissa, F., Assoc.Pro. Chairman of the Departmental Learning
and Teaching Committee in the Department of Cultural and
Creative Arts, Hong Kong Institute of Education. Interviewed
on August 10, 2012.

6. การส่งบทความ

1) ให้ท่านจัดพิมพ์ต้นฉบับบทความด้วยโปรแกรม Microsoft word ตามแบบฟอร์ม
ที่วารสารกำหนด จำนวน 1 ชุด พร้อมด้วยใบสมัครขอส่งบทความเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสาร
อารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน จำนวน 1 ชุด

2) ให้ท่านเข้ามาลงทะเบียนสมัครสมาชิกเพื่อส่งบทความลงตีพิมพ์ในระบบ
วารสารออนไลน์(ThaiJO)โดยเข้าไปที่วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jnuks/login> ทำตามขั้นตอนที่ระบุไว้ในระบบ และจัดส่งเอกสาร
ในข้อ 1 ผ่านมาทางระบบ

3) การจัดส่งบทความให้ส่งผ่านระบบวารสารออนไลน์(ThaiJO)กรณีมีข้อสงสัย
ในการสมัคร ติดต่อสอบถามได้ที่ คุณจิรินทร์ เสโตบล, คุณพิเชษฐ สิงห์เดช, คุณสุภาภา
อำทอง และคุณธัญญธร จันทะวัง โทร. 055-961204-6 โทรสาร 055-961148

ทั้งนี้ เมื่อบทความได้รับการตีพิมพ์ ผู้เขียนบทความจะได้รับวารสารฉบับที่
บทความนั้นตีพิมพ์ จำนวน 2 เล่ม สำหรับผู้สนใจสามารถดาวน์โหลดบทความฟรีได้ที่
www.nuac.nu.ac.th

*** เปิดรับบทความตลอดปี ***

ใบสมัครขอส่งบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน

Mekong-Salween Civilization Studies Journal

(กรุณากรอกแบบฟอร์มด้วยตัวบรรจง หรือด้วยวิธีการพิมพ์)

เรียน บรรณาธิการวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน

1. ข้าพเจ้า

ชื่อ – สกุล ☐ นาย ☐ นาง ☐ นางสาว.....
☐ ดร.

2. สถานภาพ

- กรณีเป็นอาจารย์ (โปรดระบุ)
☐ ศาสตราจารย์ ☐ รองศาสตราจารย์ ☐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ☐ อาจารย์
☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....
- กรณีเป็นนักศึกษา (โปรดระบุ)
☐ ปริญญาตรี ☐ ปริญญาโท ☐ ปริญญาเอก
☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....
- ภาควิชา/คณะ/มหาวิทยาลัยที่สังกัด
ภาควิชา..... คณะ.....
มหาวิทยาลัยที่สังกัด.....
- อื่น ๆ (โปรดระบุ).....

3. ที่อยู่

- ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก.....
.....
โทรศัพท์..... โทรศัพท์มือถือ.....
โทรสาร..... E-mail address.....

4. ชื่อบทความ

(ภาษาไทย).....

(ภาษาอังกฤษ).....

ประเภทของบทความ

- ☐ บทความวิชาการ ☐ บทความวิจัย
☐ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา
☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่

บทความที่ท่านส่งมารับการพิจารณา มีเนื้อหาตรงกับสาขาใด

- ☐ สังคมวิทยา / ประวัติศาสตร์-ชาติพันธุ์-โบราณคดี
☐ ศิลปศาสตร์ / ปรัชญา-ศาสนา ☐ นิเทศศาสตร์ / สารสนเทศ-การสื่อสาร
☐ อักษรศาสตร์ / ภาษา-วรรณกรรม ☐ มนุษยศาสตร์/มานุษยวิทยา-จิตวิทยา
☐ ศิลปกรรม / สถาปัตยกรรม ☐ รัฐศาสตร์/รัฐประศาสนศาสตร์
☐ ศึกษาศาสตร์ / เศรษฐกิจ-สังคม-วัฒนธรรม

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า บทความนี้ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น ยินดีให้กองบรรณาธิการวารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน เลือกรรหาผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาต้นฉบับของข้าพเจ้าโดยอิสระ และให้กองบรรณาธิการฯ สามารถตรวจแก้ไขต้นฉบับดังกล่าวได้ตามสมควร และยินยอมว่าบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสารนี้ ถือเป็นลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยนเรศวร

ลงชื่อ.....เจ้าของบทความ

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ติดต่อบรรณาธิการได้ที่

งานวิจัย สร้างสรรค์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม

กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร

อาคารวิสุทธิกษัตริย์ ชั้น 3

ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง

จังหวัดพิษณุโลก 65000

โทรศัพท์ : 0-5596-1204-6 โทรสาร : 0-5596-1148

หรือ E-mail: mekong_salween@nu.ac.th

-ตัวอย่างแบบฟอร์มบทความวิจัย-
ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK

(ชื่อเรื่องภาษาไทย).....(ขนาดอักษร 18 กึ่งกลาง).....
(ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ / Title).....(ขนาดอักษร 18 กึ่งกลาง)

(ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ / Title).....(ขนาดอักษร 18 กึ่งกลาง)

NAME – SURNAME(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

NAME – SURNAME(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

E-mail :.....(ขนาดอักษร 14 ชิดขวา เอียง)

NAME – SURNAME(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

NAME – SURNAME(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

บทคัดย่อ (ขนาดอักษร 16 กึ่งกลาง)
(ขนาดอักษร14).....

(ขนาดอักษร 14).....

.....

.....

.....

คำสำคัญ: (ขนาดอักษร14),,,,

ระบุสถานภาพหรือตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา/ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดหน่วยงานที่สังกัด
(ขนาดอักษร 12 ขีดซ้าย)

²ระบุสถานภาพตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา/ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดหน่วยงานที่สังกัด
(ขนาดอักษร 12 ขีดซ้าย)

Abstract (ขนาดอักษร 16 กึ่งกลาง)

(ขนาดอักษร14).....

[illegible]

Keywords: (ขนาดอักษร14),,,,

บทนำ (Introduction) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

.....

วัตถุประสงค์ของการวิจัย (Objective) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

วิธีดำเนินการวิจัย (Method) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

ผลการวิจัย (Research Results) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

สรุปผล (Conclusion) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

อภิปรายผล (Discussion) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

ข้อเสนอแนะการวิจัย (ถ้ามี) (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

เอกสารอ้างอิง (References) (ขนาดอักษร 16) กรุณาอ้างอิงตามระเบียบการเสนอ บทความ

(ขนาดอักษร 14)

.....

บรรทัดแรกให้ขีดขอบด้านซ้าย เรียงตามลำดับตัวอักษร ก-ฮ , A-Z ถ้าเนื้อหายังไม่จบบรรทัด
ถัดไปให้ย่อหน้าเข้ามา 1 เคาะ จำนวนรายการที่อ้างอิงต้องตรงกันและเท่ากันกับ
ที่ใช้อ้างอิงในเนื้อหาบทความ

****สามารถดาวน์โหลด Template แบบฟอร์มนี้ได้ที่****

<http://www.nuks.nu.ac.th>

-ตัวอย่างแบบฟอร์มบทความวิชาการ-
ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK

(ชื่อเรื่องภาษาไทย).....(ขนาดอักษร 18 กึ่งกลาง).....

(ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ / Title).....(ขนาดอักษร 18 กึ่งกลาง).....

ชื่อ-นามสกุล (ผู้เขียนบทความ)¹(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

NAME – SURNAME(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

E-mail :.....(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

ชื่อ-นามสกุล (ผู้ร่วมโครงการ)²(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

NAME – SURNAME(ขนาดอักษร 14 ขีดขวา เอียง)

บทคัดย่อ (ขนาดอักษร 16 กึ่งกลาง)

(ขนาดอักษร14).....

.....

.....

.....

.....

คำสำคัญ: (ขนาดอักษร14),,,,

ระบุสถานภาพหรือตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา/ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดหน่วยงานที่สังกัด
(ขนาดอักษร 12 ขีดซ้าย)

๒.ระบุสถานภาพหรือตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา/ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดหน่วยงานที่สังกัด
(ขนาดอักษร 12 ขีดซ้าย)

Abstract (ขนาดอักษร 16 กึ่งกลาง)

(ขนาดอักษร14).....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Keywords: (ขนาดอักษร14),,,,

บทนำ (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

.....

เนื้อหา (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

.....

บทสรุป (ขนาดอักษร 16)

(ขนาดอักษร14).....

.....

.....

บรรณานุกรม/เอกสารอ้างอิง (References) (ขนาดอักษร 16) กรุณาจัดอ้างอิงตามระเบียบ
การเสนอบทความ
(ขนาดอักษร 14)

บรรทัดแรกให้ชิดขอบด้านซ้าย เรียงตามลำดับตัวอักษร ก-ฮ , A-Z ถ้าเนื้อหายังไม่จบบรรทัด
ถัดไปให้ย่อหน้าเข้ามา 1 เคาะ จำนวนรายการที่อ้างอิงต้องตรงกันและเท่ากันกับ
ที่ใช้อ้างอิงในเนื้อหาบทความ

****สามารถดาวน์โหลดแบบฟอร์มนี้ได้ที่นี่****

<http://www.nuac.nu.ac.th>

งานวิจัย สร้างสรรค์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม
กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร
อาคารวิสุทธิกษัตริย์ ต.ท่าโพธิ์ อ.เมือง จ.พิษณุโลก 65000
โทรศัพท์ : 0-5596-1204-6 โทรสาร : 0-5596-1148
e-mail : mekong_salween@nu.ac.th
<http://www.nuac.nu.ac.th>